

6' 2026

Збірник наукових праць студентів та молодих вчених

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Випуск 6

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Випуск 6

До збірника увійшли наукові праці студентів, молодих учених та здобувачів освіти, присвячені актуальним проблемам розвитку юридичної науки, правоохоронної діяльності, судочинства, міжнародного та приватного права, адміністративного, кримінального, цивільного права, а також сучасним викликам правової системи України.

Хмельницький – 2026

УДК 342.7
ББК 67.9 (4Укр)
А 169

А 169 Актуальні питання юридичної науки та практики: зб. наук. пр. студ. та молодих вчених / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2026. Вип. 6. 306 с.

НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104485

У збірнику наукових праць вміщено статті за матеріалами інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Актуальні питання юридичної науки та практики». Авторами статей розкрито ряд актуальних питань різних галузей права України, особливості інститутів права у період політичного режиму воєнного стану.

Редакційна колегія:

Білий Л.Г., Голова Вченої ради Хмельницького інституту МАУП, кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор); **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (директор Хмельницького інституту МАУП); **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права (Хмельницький інститут МАУП); **Андрушко А.В.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова); **Гаюрі І.Й.**, кандидат юридичних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Жданкіна Л.К.**, кандидат юридичних наук (visiting academic with School of Law at the University of Glasgow; LLM International Human Rights lecture, University of Strathclyde, United Kingdom); **Лисенко С.О.**, доктор юридичних наук, професор (Хмельницький інститут МАУП); **Мота А.Ф.**, доктор юридичних наук, доцент (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького); **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький національний університет); **Осмолян В.А.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут МАУП); **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент (Хмельницький інститут МАУП); **Савка О.І.**, кандидат юридичних наук (Хмельницький інститут МАУП).

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 5 від 26.05.2026 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
© автори статей,
2026

ВСТУПНЕ СЛОВО

Формування правової держави та громадянського суспільства, утвердження інститутів ринкової економіки й створення якісно нової моделі суспільства, орієнтованої на пріоритет прав і свобод людини, є одним із ключових напрямів розвитку України. Це також передбачає трансформацію функцій державних органів та встановлення партнерських відносин між особою і державою.

Результативність процесів державотворення й правотворчості значною мірою залежить від наукового підходу, системності правових досліджень і тісного взаємозв'язку між юридичною наукою, нормотворчістю та правозастосуванням. Високий рівень наукового обґрунтування правових положень безпосередньо впливає на ефективність реалізації державних і правових реформ. Саме тому теоретико-правове осмислення сутності, структури й системи юридичної науки набуває особливої актуальності.

Кафедрою права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту МАУП продовжується видання збірника наукових праць студентів та молодих вчених «Актуальні питання юридичної науки та практики». Значна частина статей, що будуть опубліковані у збірнику наукових праць, – результати наукових досліджень магістрів та бакалаврів Інституту.

Також ми запрошуємо студентів та молодих вчених інших закладів вищої освіти, фахової передвищої освіти та наукових установ долучатися до формування наступних випусків збірника наукових праць.

Закликаємо усіх авторів до дотримання принципів академічної доброчесності, що є основою здійснення якісного наукового дослідження.

Дотримання академічної доброчесності студентами та молодими вченими передбачає:

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності.

Редакційна колегія

А.А. Аветісян,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: В.А. Осмолян,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)

«ОГЛЯД МІСЦЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЧИ МІСЦЯ ПОДІЇ?» ПРОЦЕСУАЛЬНО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ В ПАРАДИГМІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У більшості спеціальних робіт, присвячених огляду місця події, це питання взагалі не розглядається. У підручниках і наукових посібниках з криміналістики та кримінального процесу висловлюється думка, що місцем події називається певна територія чи приміщення, у яких сталося сама подія кримінального правопорушення чи виявлено його наслідки (знайдено кинуті знаряддя злочину, сліди ніг тощо.) [1, с.112].

Місце події – це у широкому сенсі слова не тільки територія або приміщення, де безпосередньо відбулася розслідувана подія (злочин), але й місце, де виявлені пов'язані з ним дані та його наслідки (наприклад, труп, викрадене майно, сліди ніг злочинців, що зникли, зброя, кинута злочинцями).

Аналогічно це питання трактує професор О. В. Кравчук у роботі, присвяченій огляду місця події [2]. Місцем події він вважає і місце виявлення автомашини, яка зникла після наїзду на пішохода.

Разом із тим, ми вважаємо, що наведені визначення поняття місця події не зовсім правильні. Насамперед у них під місцем події розуміються територія, приміщення, місце, де сталося (скоєно) кримінальне правопорушення, а це обмежує його лише випадками кримінального правопорушення. Тим часом відомо, що поняття події ширше поняття кримінального правопорушення (злочину). У поняття події входять також самогубство і нещасний випадок. Якщо ж погодитися з наведеними вище визначеннями, то виходить, що місце самогубства або нещасного випадку не буде місцем події, з чим, звичайно, погодитися не можна, оскільки це призведе до звуження поняття, що розглядається. Більше того, виходить, що самі ці факти – самогубство чи нещасний випадок із ознаками насильницької смерті

– не можна розглядати як подію. Негативне значення для слідчої практики такого тлумачення місця події є очевидним. Справді, як би повинен вчинити слідчий, який оглядає місце самогубства або нещасного випадку з ознаками насильницької смерті (ми підкреслюємо: саме з ознаками тільки насильницької смерті, а не з ознаками кримінального правопорушення (злочину), тому що ознаки злочину в цих випадках часто не вдається виявити при огляді), якби він дотримувався погляду? Який процесуальний документ він мав би оформити за такого огляду, що місця, які він оглядає, не є місцем події? Протокол огляду місця події (статті 104, 237 КПК України)[3]?

Слідча практика показує, що слідчі в таких випадках чинять правильно, розглядаючи самогубство або нещасний випадок з ознаками насильницької смерті як подію та при проведенні такого огляду оформлюють протокол огляду місця події [4].

Під час огляду іноді неможливо встановити, чи має місце у даному випадку кримінальне правопорушення, наприклад, вбивство, крадіжка зі зломом, чи це самогубство, чи нещасний випадок, чи інсценування крадіжки зі зломом. Але будь-який із цих фактів підпадає під поняття події. Ось чому прийнято завжди говорити про огляд місця події, а не місця злочину (правопорушення), і відповідно під час огляду складається протокол огляду місця події, а не злочину.

Саме тому, зважаючи на недостатність, на наш погляд, дослідження процесуальної значущості огляду місця події та, у зв'язку із цим, наявністю прогалин у вказаному розділі кримінального процесу, вважаємо за актуальне подальші дослідження у зазначеному напрямку, що збагатить науку «Кримінальний процес» та стане вирішенням ряду організаційно-розпорядчих питань у практичній діяльності слідчого та спеціаліста.

Список використаних джерел та літератури:

1. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 4-те вид., перероб. і допов. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 820 с.

2. Копанчук В. О., Осмолян В. А., Туровець Ю. М., Кравчук О. В. Слідча реконструкція – актуальні питання змісту та форм реалізації криміналістичного методу // *«DICTUM FACTUM» (Юридичний збірник Державного університету інфраструктури та технологій. м. Київ).* № 1 (17) 2025. – С. 239-244.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 04.03.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.03.2026).

4. Осмолян В. А. Першопочаткові слідчі (розшукові) дії у провадженнях про кримінальні правопорушення вчинені неповнолітніми // *«Наукові праці МАУП. Серія: Юридичні науки»*. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2025. Вип. 1 (73). С.22-28. DOI: 10.32689/2522-4603.2025.1.4

А.В. Авсієвич,
аспірантка, PhD
(м. Київ, Україна)

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ОНЛАЙН-АРБІТРАЖУ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СУЧАСНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

На сучасному етапі розвитку міжнародного арбітражу електронні технології дедалі активніше інтегруються у процес вирішення спорів, забезпечуючи сторонам нові можливості для ефективного, оперативного та економічно доцільного захисту своїх прав. Використання цифрових інструментів у сфері арбітражу сприяє розширенню доступу до правосуддя та підвищенню ефективності арбітражного провадження.

У сучасній юридичній доктрині поняття «онлайн-арбітраж» розглядається у двох основних аспектах: як самостійний механізм онлайн-врегулювання спорів (Online Dispute Resolution, ODR) та як традиційний арбітражний процес, що здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

На сьогодні функціонує значна кількість платформ для онлайн-врегулювання спорів, серед яких найбільш відомими є Єдина політика вирішення спорів щодо доменних імен (Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy – UDRP) та Європейська платформа онлайн-врегулювання спорів (ODR Platform) [1].

Система UDRP була розроблена Всесвітньою організацією інтелектуальної власності та впроваджена Корпорацією з управління доменними іменами та IP-адресами (ICANN) у 1999 році для

вирішення спорів, пов'язаних із недобросовісною реєстрацією доменних імен. Основною метою цього механізму є захист прав власників торговельних марок шляхом здійснення процедур вирішення спорів у дистанційному форматі. З 19 грудня 2019 року процедура UDRP застосовується також до доменної зони com.ua після укладення відповідної угоди між компанією «Хостмастер» та BOiB [2].

Європейська платформа ODR функціонує на підставі Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС № 524/2013 та Директиви № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 року, які регламентують альтернативне вирішення споживчих спорів в онлайн-середовищі. Платформа забезпечує взаємодію між споживачами, продавцями та органами альтернативного вирішення спорів при врегулюванні конфліктів, що виникають із договорів, укладених через мережу Інтернет. За даними Європейської комісії, із моменту створення Платформи було відкрито понад 120 тисяч справ, близько 42 % яких завершилися успішним врегулюванням спору. Разом із тим, ефективність її функціонування частково стримується недостатнім рівнем обізнаності суб'єктів господарювання щодо існування цього інструменту [3].

Подальший розвиток механізмів онлайн-врегулювання спорів знайшов відображення у Технічних коментарях ЮНСІТРАЛ щодо процедур онлайн-врегулювання спорів, прийнятих у 2017 році. Хоча зазначений документ не має обов'язкової юридичної сили, його положення спрямовані на формування ефективних механізмів вирішення транскордонних спорів невеликої вартості, що виникають унаслідок використання електронних засобів комунікації. У Коментарях зазначається, що онлайн-врегулювання спорів може здійснюватися шляхом переговорів, медіації, примирення, сприяння врегулюванню або арбітражу, а сам процес складається з трьох основних стадій: переговорів, сприяння врегулюванню та остаточного вирішення спору [4]. Водночас перспективи створення універсальної глобальної системи онлайн-арбітражу залишаються дискусійними через відсутність єдиних механізмів виконання рішень, невизначеність застосовуваного права та необхідність врахування імперативних норм національного законодавства.

Сучасні інформаційні технології істотно вплинули і на традиційні арбітражні процедури. Так, Арбітражний регламент Лондонського міжнародного третейського суду (LCIA) передбачає

можливість подання процесуальних документів в електронній формі та використання електронних засобів зв'язку для обміну документами між учасниками процесу [5].

Окремого значення у міжнародному арбітражі набувають електронні докази. Правила Міжнародної асоціації юристів щодо отримання доказів у міжнародному арбітражі визначають доказами будь-які відомості, що містяться як на паперових, так і на електронних носіях, включаючи повідомлення, зображення, програмне забезпечення та цифрові дані. У разі витребування електронних документів сторона повинна чітко ідентифікувати відповідні файли або визначити критерії їх пошуку [3].

Прагнення до оптимізації арбітражного процесу знайшло своє відображення і в Празьких правилах щодо ефективної організації міжнародного арбітражного провадження, прийнятих у 2018 році. У них підкреслюється доцільність використання відеоконференцій, телефонного та електронного зв'язку як інструментів, що сприяють скороченню витрат та підвищенню оперативності розгляду спорів.

Суттєвим кроком у напрямі цифровізації арбітражу стало впровадження спеціалізованих онлайн-платформ арбітражними інституціями. Так, у 2019 році Арбітражний інститут Торгової палати Стокгольма створив власну електронну платформу для обміну документами, яка забезпечує учасникам справи доступ до індивідуального цифрового простору та підвищує рівень конфіденційності інформації [3].

Таким чином, міжнародна практика свідчить про стрімкий розвиток цифрових технологій у сфері арбітражу. Незважаючи на наявність певних правових і технічних проблем, пов'язаних із визначенням застосовуваного права, виконанням арбітражних рішень, забезпеченням конфіденційності та автентичності електронних доказів, онлайн-арбітраж поступово перетворюється на ефективний інструмент вирішення міжнародних спорів. Його головними перевагами залишаються доступність, оперативність, економічність та можливість здійснення провадження незалежно від географічного місцезнаходження сторін, що підтверджує незворотність процесів цифрової трансформації міжнародного арбітражу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Domain Name Dispute Resolution. URL: <http://www.wipo.int/amc/en/domains/> (дата звернення 27.03.2026).
2. Політика вирішення спорів щодо доменних імен в домені.UA. 2019. URL: <https://www.hostmaster.ua/policy/ua-drp/files/UA-Policy-UK.pdf> (дата звернення 01.04.2026).
3. Кот О., Корнієнко С. Технології в процесі. Юридична практика. 04.11.2020.
4. Katsh, Ethan & Rabinovich-Einy, Orna. Digital Justice: Technology and the Internet of Disputes (Introduction). Oxford University Press. 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3508311 (дата звернення 25.03.2026).
5. Правила арбітражу Лондонського суду міжнародного арбітражу (LCIA), 2014. URL: <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/2014-lcia-rules-arbitration/> (дата звернення 25.03.2026).

Р.Л. Авсієвич,

вчитель інформатики

(м. Хмельницький, Україна)

А.В. Авсієвич,

PhD

(м. Київ, Україна)

ДЕЕРФАКЕ ЯК ПРАВОВИЙ ВИКЛИК: ДОПУСТИМІСТЬ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) трансформує не лише сферу інформатики, а й правову систему держави. Технологія deepfake (від deep learning + fake) –синтетичне аудіовізуальне зображення, створене нейронними мережами, яке імітує реальну особу, подію чи голос –становить особливу загрозу для інформаційного права, оскільки підриває базову передумову правосуддя: достовірність доказів.

Проблема набуває актуальності в умовах воєнного стану в

Україні, коли кіберполіція фіксує зростання deepfake-атак у політичній та інформаційній сферах [14; 25]. Водночас відсутність спеціального законодавства про ШІ залишає правозастосовників у правовому вакуумі [12; 13]. Розглянемо технічні засади deepfake: інформатичний вимір. Генеративні змагальні мережі (GAN). Концепція генеративних змагальних мереж (Generative Adversarial Networks, GAN), запропонована Яном Гудфеллоу у 2014 р., лежить в основі більшості сучасних deepfake-систем [23]. Архітектура GAN включає два нейронні компоненти:

- Генератор (G) – створює синтетичні зображення або аудіозаписи;
- Дискримінатор (D) – відрізняє справжній контент від згенерованого.

У процесі «змагання» генератор вдосконалює якість фальсифікації до рівня, коли дискримінатор не здатний надійно розрізнити оригінал і підробку [10; 23].

За класифікацією Гораш О.С., Колесник Н.М., Авдєєв О.О. [10], виділяють такі методи маніпуляції контентом.

Таблиця 1. Основні методи маніпуляції контентом

Метод	Суть	Приклад застосування
Face swapping	Заміна обличчя однієї особи на іншу у відео	Політичні фейкові промови
Lip-sync	Синхронізація рухів губ із чужим аудіо	Підробка свідчень
Метод «ляльководи»	Анімація статичного зображення обличчя	Фейкові відеозвернення
Voice cloning	Клонування голосу за зразком аудіо	Телефонне шахрайство

Детекція та «зброя подвійного призначення». Ті самі алгоритми машинного навчання, що створюють deepfake, використовуються для їхнього виявлення (forensic AI). Однак, як зазначають Chesney R. та Citron D.K., гонка між генераторами та детекторами систематично виграється генераторами [16; 17]. Це має прямі наслідки для судочинства: технічна експертиза перестає бути остаточною гарантією автентичності.

Правовий вимір: звернімося до українського законодавства.

Інформаційне право та персональні дані. Закон України «Про захист персональних даних» [3] регулює обробку персональних даних, зокрема біометричних (зображення обличчя, голос), що є сировиною для deepfake. Відповідно до ст. 6 цього Закону, суб'єкт персональних даних має право на захист своїх даних від незаконної обробки та надання недостовірних відомостей, що ганьблять честь і гідність.

Створення deepfake без згоди особи, що містить її біометричні дані, порушує принцип законності обробки (ст. 8) та може завдати шкоди репутації. Водночас закон не визначає поняття «синтетичні персональні дані» чи «штучно згенерований образ особи» [11; 13].

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [4] визначає принцип захисту прав користувачів інформаційно-комунікаційних систем, включно з правом на невтручання в приватне життя. Проте deepfake як окремий об'єкт правового регулювання в ньому не згадується.

Кримінальна відповідальність. Спеціальної статті Кримінального кодексу України (ККУ) про deepfake не існує [10; 13]. Застосовуються загальні норми:

- ст. 358 ККУ – підроблення документів [1]: електронний документ із кваліфікованим електронним підписом прирівнюється до офіційного; маніпуляція метаданими або створення фальшивого відеодоказу може підпадати під цю норму;
- ст. 182 ККУ – незаконне збирання та розповсюдження конфіденційної інформації про особу;
- ст. 300, 301-1 ККУ – виготовлення та розповсюдження порнографії (актуально для deepfake-порно без згоди особи) [13];
- ст. 361–363 ККУ – несанкціоноване втручання в роботу інформаційних систем.

Резворович К. обґрунтовує, що цивільно-правовий захист від deepfake-контенту можливий через норми про охорону честі, гідності та ділової репутації (ст. 297 ЦКУ), авторське право та захист персональних даних, однак кримінально-правовий механізм залишається фрагментарним [11].

Процесуальні аспекти: цифрові докази. Стаття 99 Кримінального процесуального кодексу України (КПКУ) [2] визначає, що до документів належать матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації, у тому числі комп'ютерні дані. Оригіналом електронного документа є його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.

Копії комп'ютерних даних, виготовлені слідчим або прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа (ч. 4 ст. 99 КПКУ). Для забезпечення допустимості критично важливі:

- ланцюжок володіння (chain of custody);
- хеш-ідентифікатори (контрольні суми файлів);
- метадані (EXIF, час створення, GPS-координати);
- аудит-трейл системи [15].

Проблема deepfake полягає в тому, що відеозапис формально відповідає вимогам ст. 99 КПКУ як носій інформації, але зміст цього носія є сфабрикованим. КПКУ не містить критеріїв перевірки автентичності змісту мультимедійних доказів [15].

Норми права ЄС містять чіткі правила: EU AI Act: обов'язок маркування deepfakeRegulation. (EU) 2024/1689 (EU AI Act) [7] установлює обов'язки прозорості щодо deepfake. Згідно з ст. 50(4) [8], розгортачі (deployers) систем ШІ, що генерують або маніпулюють зображенням, аудіо чи відео, утворюючи deepfake, зобов'язані розкривати, що контент штучно згенерований або маніпульований. Виняток – використання уповноваженим законом для розслідування злочинів.

Обов'язки набувають чинності з 2 серпня 2026 р. [9]. Провайдери зобов'язані забезпечити машиночитне маркування синтетичного контенту (ст. 50(2)) [8].

Для України, яка рухається курсом євроінтеграції, EU AI Act є орієнтиром: Музиченко К. та співавт. констатують суттєві прогалини національного регулювання ШІ порівняно з європейським ризик-орієнтованим підходом [12].

Допустимість доказів у США. У США deepfake-проблематика активно обговорюється в контексті Федеральних правил доказів (Federal Rules of Evidence, FRE). Rule 901(a) вимагає лише достатніх підстав для встановлення автентичності – поріг, який визнається занадто низьким для ери ШІ [19; 20; 21; 22].

Пропонована система передбачає двоетапну процедуру [19; 21]:

1. Опонент доводить достатні підстави вважати, що доказ маніпульований ШІ;
2. Пропонент зобов'язаний довести автентичність за стандартом preponderance of the evidence (переважна ймовірність).

Станом на 2025–2026 рр. Комітет з правил доказів не ухвалив

цю поправку, пославшись на обмеженість випадків зловживання [20; 21]. Водночас судова практика вже фіксує випадки «deepfake defense» – коли відповідач заперечує автентичність справжнього відео, посилаючись на можливість deepfake [20; 22].

Chesney R. та Citron D.K. ввели поняття «liar's dividend»: у міру зростання обізнаності суспільства про deepfake зростає можливість заперечувати справжні докази, стверджуючи, що вони є синтетичними [16; 17; 18].

Це створює парадокс правового регулювання: чим більше суспільство «освічують» про небезпеку deepfake, тим легше злочинцям уникати відповідальності, заявляючи «це deepfake» щодо реальних доказів [17; 18]. Для правової системи це означає необхідність переходу від оцінки змісту доказу до верифікації його походження (provenance) [16; 24].

На підставі вищезазначеного можна сформулювати наступні прогалини та шляхи їх вирішення:

1. Відсутність дефініції deepfake у національному законодавстві (на відміну від EU AI Act, ст. 3(60)) [7; 12].

2. Недостатність процесуальних механізмів перевірки автентичності мультимедійних доказів (ст. 99 КПКУ) [2; 15].

3. Фрагментарність кримінально-правового захисту – немає спеціальної норми про створення шкідливого синтетичного контенту [10; 13].

4. Відсутність обов'язку маркування AI-контенту в Україні [12].

5. Ризик «liar's dividend» у судовій практиці без правил перевірки походження доказів [16; 17].

Законодавчі пропозиції:

- запровадити поняття «синтетичний аудіовізуальний контент (deepfake)» у Законі України «Про захист персональних даних» та/або майбутньому законі про ШІ [12; 13];

- доповнити КПКУ нормою про обов'язкову судову або досудову експертизу автентичності електронних мультимедійних доказів, якщо сторона ставить під сумнів їхнє походження;

- передбачити кримінальну відповідальність за створення та поширення deepfake-контенту, що завдає шкоди честі, гідності, діловій репутації або національній безпеці [10];

- імплементувати принципи EU AI Act ст. 50 щодо маркування синтетичного контенту [7; 8].

Практичні (для сфери освіти та інформатики):

- включити до шкільного курсу інформатики модуль «Правовий вимір ІІІ» (етика, deepfake, персональні дані);
- формувати цифрову грамотність щодо критичної оцінки відеоконтенту;
- використовувати C2PA (Coalition for Content Provenance and Authenticity) стандарти для верифікації походження цифрових файлів [24].

Отже, технологія deepfake, заснована на генеративних змагальних мережах та методах face swapping, lip-sync, voice cloning, створює системний виклик для інформаційного права, оскільки підриває довіру до цифрових доказів. Чинне українське законодавство (Закон «Про захист персональних даних», Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки», ККУ, КПКУ) не містить спеціальних норм щодо deepfake і потребує модернізації. Міжнародний досвід (EU AI Act, пропозиції Rule 901(c) FRE) демонструє два напрями: превентивне маркування синтетичного контенту та підвищення стандарту автентифікації доказів у суді. Феномен «liar's dividend» свідчить, що правове регулювання deepfake має бути збалансованим: захищати від підробок, не підриваючи довіру до справжніх доказів. Міждисциплінарний підхід (інформатика + право) є обов'язковою умовою адекватного правового регулювання технологій ІІІ в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами). URL: [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17)
3. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації»

щодо підвищення ефективності досудового розслідування : Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20>

6. Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) : ратифікована Законом України від 06.11.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994>

7. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>

8. EU AI Act – Article 50: Transparency obligations for providers and deployers of certain AI systems. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/article/50/>

9. Code of Practice on Transparency of AI-Generated Content / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-ai-generated-content>

10. Гораш О.С., Колесник Н.М., Авдєєв О.О. Кримінально-правові виклики та стратегії протидії зловживанням технологіями deepfake у сучасному цифровому просторі. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2026. Т. 38, № 2 (Part II). С. 14–25. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2026.2.p2.02>. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/808>

11. Резворович К. Цивільно-правові аспекти використання deepfake-контенту в контексті авторського права й захисту персональних даних. Philosophy, Economics and Law Review. 2025. Vol. 5, № 2. Р. 8–16. URL: <https://www.er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16855>

12. Музиченко К., Петрик В., Саченко Ю. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні. Захист інформації. 2025. Т. 27, № 2. URL: <https://jrnl.kai.edu.ua/index.php/ZI/article/view/21181>

13. Черевко К.О., Яковлев П.О. Штучний інтелект та сексуальне насильство над дітьми: виклики для кримінального права України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2026. № 1(37). С. 48-61. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/713>

14. Сучасні виклики кіберзлочинності та роль Національної поліції України у їх подоланні. Кібербезпека: освіта, наука, техніка. 2025. URL: <https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/983>

15. Вилучення та процесуальне оформлення електронних

доказів під час проведення досудового розслідування. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2026. № 2(38). С. 223-233. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/792>

16. Chesney R., Citron D.K. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security. California Law Review. 2019. Vol. 107. P. 1753–1819. URL: <https://www.californialawreview.org/print/deep-fakes-a-looming-challenge-for-privacy-democracy-and-national-security>

17. Chesney R., Citron D.K. All's Clear for Deepfakes: Think Again. Lawfare. 2019. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/all-clear-deepfakes-think-again>

18. Fallis D. The Epistemic Threat of Deepfakes // Philosophy & Technology. 2021. Vol. 34. P. 623–643. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9453721/>

19. Deepfaked Evidence: What Case Law Tells Us About How the Rules of Authenticity Needs to Change // Berkeley Technology Law Journal. URL: <https://btlj.org/2025/06/deepfaked-evidence-what-case-law-tells-us-about-how-the-rules-of-authenticity-needs-to-change/>

20. Deepfakes in the Courtroom: Challenges in Authenticating Evidence and Jury Evaluation // University of Baltimore Law Review. — 2025. URL: <https://ubaltlawreview.com/2025/12/01/deepfakes-in-the-courtroom-challenges-in-authenticating-evidence-and-jury-evaluation/>

21. AI-Generated Deepfakes in Court: An Emerging Threat to Evidence Authenticity?. Lexology. 2025. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=42be3c19-3be5-4c5d-90e5-16e42e857295>

22. Vaccaro K., et al. Attesting to Human Content: Provenance, Detection, and Disinformation // Columbia Science and Technology Law Review. 2024. URL: <https://journals.library.columbia.edu/index.php/stlr/article/view/13890>

23. Goodfellow I., et al. Generative Adversarial Networks // Communications of the ACM. 2020. Vol. 63, № 11. P. 139–144. DOI: <https://doi.org/10.1145/3422622>

24. C2PA – Coalition for Content Provenance and Authenticity : Technical Specification. URL: <https://c2pa.org/>

25. Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/>

26. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : схвалена розпорядженням КМУ від 02.12.2020 № 1556-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>

27. План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту на 2025–2026 роки : затверджений розпорядженням КМУ від 09.05.2025 № 457-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/r457-2025-%D1%80>

Р.Л. Авсієвич,
вчитель інформатики
(м. Хмельницький, Україна)

ХТО ВЛАСНИК КАРТИНКИ, ЗГЕНЕРОВАНОЇ ChatGPT: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ БЕЗ АВТОРА-ЛЮДИНИ

Генеративний штучний інтелект (ШІ) увійшов у повсякденне життя: учні та викладачі інформатики, дизайнери, журналісти масово використовують ChatGPT з модулем генерації зображень (DALL·E) для створення ілюстрацій, презентацій, навчальних матеріалів. Технічно процес простий: користувач вводить текстовий промпт (запит), нейронна мережа генерує унікальне зображення за лічені секунди.

Виникає фундаментальне правове питання: кому належить ця картинка? Користувачу, який написав промпт? Компанії OpenAI, що розробила модель? Чи «автору» – алгоритму? А можливо, зображення взагалі нікому не належить?

Технічний механізм генерації зображень у chatgpt (інформатичний вимір). Архітектура генерації. ChatGPT (моделі сімейства GPT) для генерації зображень використовує підсистему DALL·E – дифузійну нейронну мережу, навчену на великому корпусі зображень із текстовими описами. Процес включає:

1. Input (вхід) – текстовий промпт користувача, опційно референсне зображення;
2. Обробка – модель перетворює текст у латентний простір (векторне представлення), ітеративно «додає деталі» (diffusion);
3. Output (вихід) – растрове зображення (PNG/JPEG).

Ключова особливість: алгоритм, а не людина, визначає виразні елементи результату – композицію, кольори, деталі облич, стиль. Користувач задає загальний напрямок, але не контролює конкретні пікселі [8; 28].

Промпт як «інструкція», а не «твір». Український правознавець О. Мисенко обґрунтовує: вирішальним є критерій «безпосередньої участі фізичної особи» в утворенні об'єкта [20]. Текстовий промпт, навіть детальний, за позицією Управління авторських прав США (U.S. Copyright Office), функціонує як інструкція, що передає неохоронювані ідеї, а не як творчий контроль над виразними елементами результату [8; 9].

Аналогія з інформатики: промпт – це `function generateImage(params)`, де `params` – опис бажаного результату, а реалізацію виконує «чорна скринька» моделі.

Невизначеність результату. Через стохастичну природу генерації однаковий промпт може дати різні зображення при повторному запуску. Інші користувачі ChatGPT можуть отримати візуально схожі результати – що OpenAI прямо визнає у своїх Terms of Use [13]. Це підриває унікальність об'єкта як «твору» конкретного автора.

Класичне авторське право: автор – лише людина. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (Закон № 2811-IX, чинний з 1 січня 2023 р.) [1] визначає автора як фізичну особу, творчою діяльністю якої створено твір. Штучний інтелект не може бути автором – це узгоджується з позицією ЄС та США [16; 24; 21].

Якщо людина безпосередньо бере участь у створенні зображення (малює в Photoshop поверх AI-генерації, відбирає та монтує серію кадрів, суттєво редагує пікселі), результат може кваліфікуватися як твір, створений людиною з використанням комп'ютерної технології – і підлягати повноцінному авторському праву [1; 20].

Право особливого роду (*sui generis*). ст. 33 Закону. Революційною новацією Закону № 2811-IX стала ст. 33 – право особливого роду на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою [1; 3; 16]:

«Неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта» (ч. 1 ст. 33) [1].

ChatGPT / DALL·E підпадає під поняття «комп'ютерна програма» у розумінні цього Закону [3; 21]. Типове зображення, згенероване лише промptom, – неоригінальний об'єкт.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця.

Ознака	Класичний твір	Неоригінальний об'єкт (sui generis)
Автор	Фізична особа	Відсутній
Особисті немайнові права	Так	Ні [1; 16]
Строк охорони	Життя автора + 70 років	25 років [1; 3]
Оригінальність	Творчий внесок людини	Відмінність від існуючих об'єктів
Реєстрація	Не обов'язкова	Можлива (практика 2024 р.) [3; 21]

Хто суб'єкт права sui generis? Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону [1; 20], суб'єктами права особливого роду можуть бути:

1. автори комп'ютерної програми (розробники ІІІ – OpenAI);
2. спадкоємці або особи, яким відчужено майнові права на програму;
3. правомірні користувачі програми – тобто користувачі ChatGPT згідно з ліцензійною угодою [1; 20; 13].

Договором (ліцензією) може визначатися, кому належить sui generis на згенеровані об'єкти [1]. OpenAI у Terms of Use призначає Output користувачеві [13], що узгоджується з моделлю «правомірний користувач = суб'єкт sui generis».

Висновок для типового кейсу «картинка з ChatGPT»:

- авторського права (у класичному розумінні) – немає, бо немає автора-людини;
- права sui generis – є, і воно належить користувачеві (за умовами OpenAI) або розробнику (якщо договір інше передбачає);
- повної ексклюзивності – немає, бо інші користувачі можуть згенерувати схожий контент [13; 26].

Критерій «безпосередньої участі». Мисенко О. виділяє два сценарії [20]:

Сценарій А (sui generis): користувач вводить промпт → отримує зображення → не редагує. Участь людини не безпосередня.

Сценарій Б (авторське право): користувач генерує 50 варіантів → відбирає → суттєво редагує в графічному редакторі → компонує

колаж. Участь людини безпосередня і творча – виникає твір із авторським правом (на людську частину).

Для шкільного проєкту з інформатики, де учень просто «просить ChatGPT намалювати діаграму», застосовується Сценарій А.

Європейський Союз. Європейське авторське право, згідно з практикою Суду ЄС (справи *Infopaq C-5/08*, *Painer C-145/10*, *Cofemel C-683/17*), вимагає, щоб твір був власним інтелектуальним творінням автора – відображенням вільного творчого вибору фізичної особи [4; 27; 24]. Повністю автономно згенеровані AI-об'єкти виходять за межі охорони [11; 17].

EU AI Act (Regulation (EU) 2024/1689) не вирішує питання авторства на AI-output, лише зобов'язує провайдерів GPAI-моделей дотримуватися авторського права [6; 12]. Європейський Парламент у дослідженні 2025 р. підтвердив human-centric approach [11; 12].

Для України це важливо в контексті євроінтеграції: навіть якщо *sui generis* є національною особливістю, гармонізація з *acquis communautaire* потребуватиме узгодження [16; 31].

Сполучені Штати Америки. Американська модель чіткіша у відмові охороняти чисто AI-генеровані твори:

- *Thaler v. Perlmutter* (D.C. Cir., 2025) – суд постановив, що Copyright Act 1976 вимагає авторства людини; ШІ не може бути автором [15; 24];

- Звіт U.S. Copyright Office, Part 2 (січень 2025) – промпт сам по собі не є достатнім для визнання людського авторства; користувач ChatGPT/DALL·E не контролює виразні елементи output [8; 9];

- Виняток: гібридні твори – комікс *Zarya of the Dawn*, де охоронялися текст людини та відбір і розміщення AI-зображень, але не самі зображення [8; 25].

Таблиця 2. Порівняльна таблиця

Юрисдикція	Чистий AI-output (промпт)	Гібрид (людина + AI)	Правова база
Україна	<i>Sui generis</i> (25 р.)	Авторське право	ст. 33 Закону № 2811-IX
ЄС	Не охороняється	Можлива охорона людської частини	CJEU case law
США	Не охороняється	Часткова охорона	Thaler; USCO

Юрисдикція	Чистий AI-output (промпт)	Гібрид (людина + AI)	Правова база
			Report 2025

Україна – одна з небагатьох країн, що запровадила спеціальний правовий режим (*sui generis*) для AI-генерованих об’єктів [3; 16; 19]. Договірне «володіння» vs авторсько-правова охорона: Terms of Use OpenAI. OpenAI у розділі «Ownership of content» зазначає [13]: «As between you and OpenAI... you (b) own the Output. We hereby assign to you all our right, title, and interest, if any, in and to Output.» Це договірне присвоєння прав між користувачем і OpenAI. Проте:

1. OpenAI може передати лише ті права, які існують – якщо авторське право не виникає, «передавати нічого» [26; 8];
2. Треті особи не зобов’язані Terms of Use – вони можуть згенерувати аналогічне зображення [13; 26];
3. OpenAI зберігає право використовувати Content для навчання моделей (за замовчуванням) [13].
- 4.

Таблиця 3. Практичні наслідки для «власника» картинки

Дія	Можливо за <i>sui generis</i> (Україна)?	Можливо за авторським правом?
Використати в презентації	Так	Залежить від сценарію
Продати на маркетплейсі	Так (за ToS OpenAI)	Проблематично без творчого внеску
Заборонити іншим копіювати	Обмежено (25 років, слабша охорона)	Так (70+ років)
Зареєструвати в ДПІ	Можливо (практика 2024 р.) [3; 21]	Можливо
Скаржитися на плагіат у суді	Так (ст. 33, 49–50 Закону) [1]	Так (ст. 52 Закону)

Ризики для навчального процесу (інформатика): учень, що здає проєкт із ілюстрацією від ChatGPT:

- формально може володіти *sui generis*;
- етично повинен розкрити використання ШІ (академічна доброчесність);

- не може претендувати на «авторство» в художньому розумінні;

- ризикує порушення авторських прав третіх осіб, якщо модель відтворила елементи чужих творів (питання навчання моделі – предмет Part 3 звіту USCO) [8; 25].

Отже, можна визначити наступні рекомендації:

1. Уточнити ст. 33 – прямо визначити генеративні моделі ШІ (ChatGPT, Midjourney) як «комп'ютерну програму» [16; 20].

2. Закріпити критерії «безпосередньої участі» людини на рівні підзаконного акта реєстранта авторських прав) [20; 22].

3. Гармонізувати *sui generis* з EU AI Act (маркування AI-контенту, ст. 50) [6].

4. Включити положення про *sui generis* до Книги 4 Цивільного кодексу України (як пропонує Якубівський І.Є.) [16].

Практичні (для користувачів ChatGPT)

1. Документувати творчий процес: зберегти промпти, проміжні версії, скріншоти редагування.

2. Суттєво редагувати AI-зображення для переходу до Сценарію Б (авторське право).

3. Перевіряти Terms of Use платформи перед комерційним використанням [13].

4. Маркувати AI-контент як такий, що згенеровано ШІ (вимога EU AI Act з 02.08.2026) [6].

Картинка, згенерована ChatGPT лише за промптом, не має автора-людини і не є об'єктом класичного авторського права в Україні, ЄС та США. В Україні такий об'єкт підлягає охороні правом особливого роду (*sui generis*) за ст. 33 Закону № 2811-IX; суб'єктом права за умовами OpenAI є користувач як правомірний ліцензіат. Договірне «володіння» Output (Terms of Use) не тотожне авторсько-правовій охороні: користувач отримує обмежений майновий інструмент (*sui generis*), але не повноцінне авторське право. Критерій «безпосередньої участі» людини є ключовим для розмежування *sui generis* та авторського права. Для інформатики як навчального предмета актуальним є викладання правового виміру генеративного ШІ: учні мають розуміти різницю між «можу користуватися» та «я – автор».

Список використаних джерел та літератури:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX (зі змінами). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Майнові права на об'єкти, згенеровані ШІ в Україні – що передбачає новий закон / ZN.UA. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/avtorske-pravo-pravovij-status-objektiv-zhenerovanikh-shtuchnim-intelektom.html>

4. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (InfoSoc Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0029>

5. Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market (DSM Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0790>

6. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>

7. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (1886, revised 1979). URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_287.pdf

8. U.S. Copyright Office. Copyright and Artificial Intelligence, Part 2: Copyrightability Report. — Washington, 2025. URL: <https://www.copyright.gov/ai/Copyright-and-Artificial-Intelligence-Part-2-Copyrightability-Report.pdf>

9. U.S. Copyright Office. Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence. 2023. URL: https://www.copyright.gov/ai/ai_policy_guidance.pdf

10. Congressional Research Service. Generative Artificial Intelligence and Copyright Law / LSB10922. 2025. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/LSB10922>

11. European Parliament. Generative AI and Copyright / Study PE 774.095. 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUS_T_STU\(2025\)774095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUS_T_STU(2025)774095_EN.pdf)

12. European Parliament. Copyright and Artificial Intelligence / Briefing EPRS 782.585. 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/782585/EPRS_BRI\(2025\)782585_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/782585/EPRS_BRI(2025)782585_EN.pdf)

13. OpenAI Terms of Use. URL: <https://openai.com/policies/terms-of-use>

14. OpenAI Usage Policies. URL: <https://openai.com/policies/usage-policies>

15. Thaler v. Perlmutter, 130 F.4th 1039 (D.C. Cir. 2025). — Режим доступу: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/cadc/23-5233/23-5233-2025-03-18.html>. PDF: <https://media.cadc.uscourts.gov/opinions/docs/2025/03/23-5233.pdf>

16. Якубівський І.Є. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 82. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/304076>

17. Кульчий О.О. Інститут авторського права в умовах розвитку інструментів генеративного штучного інтелекту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.22>. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320295>

18. Резворович К. Civil-law aspects of using deepfake content in the context of copyright and personal data protection. Philosophy, Economics and Law Review. 2025. Vol. 5, № 2. P. 8–16. URL: <https://www.er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16855>

19. Яновицька А.В., Вовк М.З. Правова охорона об'єктів, згенерованих штучним інтелектом, та захист майнових прав на них. Наука і техніка сьогодні. 2024. № 4. С. 185–192. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7951>

20. Мисенко О. Критерій «безпосередньої участі» людини в утворенні об'єкта, згенерованого ШІ. ЛІГА.Блоги. URL: <https://blog.liga.net/user/amyisenko/article/53339>

21. Штучний інтелект як суб'єкт чи інструмент: визначення авторства та правовласності на об'єкти, створені ШІ. PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/shtuchnyi-intelekt-iak-sub-iekt-chy-instrument-vyznachennia-avtorstva-ta-pravovlasnosti-na-ob-iekty-stvoreni-shi/>

22. До питання про визначення авторства інтелектуального продукту, створеного за допомогою штучного інтелекту. Актуальні проблеми правознавства. 2025. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.326453>. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/326453>

23. Chesney R., Citron D.K. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security. California Law Review. 2019. Vol. 107. URL: <https://www.californialawreview.org/print/deep->

[fakes-a-looming-challenge-for-privacy-democracy-and-national-security](#)

24. AI, Authorship, and Copyright: A Comparison Between the United States and the European Union. International and Comparative Law Review (University of Miami). URL: <https://international-and-comparative-law-review.law.miami.edu/ai-authorship-and-copyright-a-comparison-between-the-united-states-and-the-european-union/>

25. Generative AI: How it works, content ownership, and copyrights. Norton Rose Fulbright. 2024. URL: <https://www.insidetechlaw.com/blog/2024/05/generative-ai-how-it-works-content-ownership-and-copyrights>

26. Who Owns ChatGPT Outputs? OpenAI Terms, Copyright & Commercial Rights. Terms.law. 2024. URL: <https://terms.law/2024/07/17/who-owns-chatgpt-answers-and-how-can-they-be-used-a-legal-analysis/>

27. The notion of ‘authorship’ under EU law. Journal of Intellectual Property Law & Practice. 2024. URL: <https://academic.oup.com/jiplp/article/19/7/552/7682352>

28. OpenAI. DALL·E 3 System Card. URL: <https://openai.com/research/dall-e-3-system-card>

29. Rombach R., et al. High-Resolution Image Synthesis with Latent Diffusion Models. Proc. CVPR. 2022. URL: <https://arxiv.org/abs/2112.10752>

30. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження КМУ від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>

31. Музиченко К., Петрик В., Саченко Ю. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні. Захист інформації. 2025. Т. 27, № 2. URL: <https://jrnل.kai.edu.ua/index.php/ZI/article/view/21181>

А.А. Бачмага,
здобувачка загальної середньої освіти
Науковий керівник: Т.І. Нікіфорова,
кандидатка юридичних наук, доцентка
Педагогічний керівник: С.П. Ратушняк,
вчитель правознавства, вчитель-методист
(м. Хмельницький)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У контексті російсько-української війни питання забезпечення військовополонених належною медичною допомогою набуває особливого значення. Міжнародне гуманітарне право встановлює низку норм, покликаних гарантувати захист життя та здоров'я осіб, що перебувають у полоні. Основу цього правового регулювання становлять положення Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, Додаткового протоколу I 1977 року, а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Вони визначають обов'язки держав щодо лікування поранених і хворих полонених, заборони жорстокого поводження та недопущення медичних експериментів.

У статті 15 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року зазначено: «Держава, що тримає в полоні, зобов'язана забезпечувати безоплатне утримання їх, а також надавати їм безоплатну медичну допомогу, якої вимагає їхній стан здоров'я» [2].

Станом на 2024 рік 95% звільнених українських військовополонених повідомляли про системне жорстоке поводження, катування і, що дуже важливо, ненадання вчасної та якісної медичної допомоги. Через медичну недбалість російських лікарів, що офіційно мали б опікуватися українськими хворими військовополоненими, такі хвороби як туберкульоз або інші серйозні інфекції без своєчасного лікування призвели до летальних наслідків. В одному випадку причиною смерті став «інсульт», проте автопсія та інформація очевидців свідчать про смертельне побиття та медичну недбалість [10].

Відповідно до статті 13 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах. І ця стаття порушувалася неодноразово у російських таборах для військовополонених [2].

Глава III цього ж нормативно-правового акту, що має назву «Гігієна та медична допомога» врегульовує питання, пов'язані із дотриманням санітарних умов, медичного обслуговування і регулярних оглядів. Стаття 30 зобов'язує кожен табір мати відповідний лазарет, в якому військовополонені можуть отримувати медичну допомогу, а також за необхідності окремо створювати ізолятори для інфекційних хворих і душевнохворих. Також згідно з цією статтею, військовополонені, що мають тяжкі захворювання або потребують спеціального лікування, мають бути доправлені до найближчої медичної установи: цивільної чи військової. Щомісячні медичні огляди для перевірки фізичного стану військовополонених повинні проводитися відповідно до статті 31; медичні огляди для перевірки придатності військовополонених до праці повинні проводитися раз на місяць відповідно до статті 55. Стаття 33 визначає осіб, які належать до медичного та духовного персоналу, як таких, що не вважаються військовополоненими. У статті 47 зазначено: «Хворих або поранених військовополонених не переміщують доти, доки їхня поїздка не буде загрожувати їхньому одужанню, якщо переміщення не вимагає їхня безпека». «Сторони конфлікту зобов'язані відправляти на батьківщину тяжко хворих і тяжко поранених військовополонених після того, як стан їхнього здоров'я буде доведено до такого, що дозволить перевезення», – стаття 109 [2].

Усі вищеперераховані норми статей III Женевської конвенції переслідують одну мету: захист військовополонених від жорстокого, принизливого та шкідливого для здоров'я впливу з боку тієї чи іншої сторони конфлікту. Проте до цього нормативно-правового акту також додано Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів і доповнює інформацію в них.

У пункті 1 статті 11 сказано: «Фізичне і психічне здоров'я та

недоторканність осіб, які перебувають під контролем ворогуючої сторони – тобто інтернованих, затриманих або позбавлених свободи у зв'язку з збройним конфліктом, – не повинні погіршуватись внаслідок безпідставних дій чи навмисної бездіяльності. Заборонено проводити щодо цих осіб будь-які медичні процедури, якщо вони не обґрунтовані їхнім реальним станом здоров'я і не відповідають загальноприйнятим медичним стандартам, які застосовуються до вільних громадян держави, що здійснює такі процедури, за аналогічних медичних обставин» [1].

Відповідно до пункту 6 цієї ж статті: «будь-яка навмисна дія чи навмисна бездіяльність, що серйозно загрожують фізичному чи психічному стану або недоторканності будь-якої особи, яка перебуває під владою супротивної сторони, до котрої вона не належить є серйозним порушення цього Протоколу» [1].

Стаття 8, пункт 2, підпункт а) Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначає «воєнним злочином» «грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції». Таким чином Римський статут Міжнародного кримінального суду фактично підкріплює й забезпечує дотримання норм Женевських конвенцій [6].

Українське законодавство в питаннях надання медичної допомоги військовополоненим здебільшого спирається на норми Міжнародного гуманітарного права. Зокрема у статті 9 Конституції України вказано: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [3].

У Кримінальному кодексі України у таких статтях як 139 [8] та 136 [7] визначається карність за ненадання медичної допомоги особі загалом та у небезпечному для життя стані відповідно. Що стосується безпосередньо військовополонених, то такі дії будуть кваліфікуватися за ст. 438 КК як жорстоке поводження з військовополоненими [9].

У пункті 10 Постанови «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» визначаються допустимі місця надання допомоги військовополоненим: у закладах охорони здоров'я Збройних Сил; у разі відсутності можливості надання спеціалізованої медичної допомоги у закладах ЗС, передбачена зміна медичного закладу на

державний або комунальний [4].

У Постанові «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» зазначено, що «пораненим та хворим з числа військовополонених надається своєчасна медична допомога» [5].

Згідно з пунктом 8 цієї ж Постанови, Мін'юст України визначає організаційну структуру таборів, що включає «надання медичної допомоги військовополоненим, зокрема забезпечення їх лікарськими засобами, медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації, засобами особистої гігієни першої необхідності, а також ведення медичної документації», зокрема, відповідно до пункту 49, військовополоненим, які постраждали під час виконання робіт або нещасного випадку, має бути надана медична допомога [5].

Отже, в українському законодавстві існує багато нормативно-правових актів, які містять в собі інформацію про надання медичної допомоги військовополоненим, проте простежується значна кількість положень, що дублюють норми міжнародного гуманітарного права, оскільки воно значною мірою ґрунтується на його приписах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 № 995_199 // База даних «Законодавство України» / ООґ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: положення від 12.08.1949 №995_153 // База даних «Законодавство України» / ООґ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Постанова Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період: Акт від 17.06.2022 № 721 // База даних «Законодавство України» / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-%D0%BF#Text>

5. Постанова Про затвердження Порядку тримання

військовополонених: Акт, Свідectво від 05.04.2022 № 413 // База даних «Законодавство України» / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>

6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1977 № 995_588 // База даних «Законодавство України» / Міжнародні суди, ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

7. Стаття 136. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=136#Text>

8. Стаття 139. Ненадання допомоги хворому медичним працівником. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=136#Text>

9. Стаття 438. Воєнні злочини. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=136#Text>

10. Arhirova H., Stepanenko V., Novikov I. Takeaways from AP report on Ukrainian POWs dying in Russian prisons. Associated Press. 27.05.2025. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-pows-torture-autopsies-e64675c82666584b3627bb039ee42111>

В.П. Бончук,

*здобувачка вищої освіти
(м. Хмельницький, Україна)*

*Науковий керівник: М.Б. Гарієвська,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
(м. Хмельницький, Україна)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ УПУЩЕНОЇ ВИГОДИ

У цивільному праві поняття упущеної вигоди традиційно пов'язують із компенсацією за втрату можливості отримати прибуток, який особа могла б здобути за нормальних умов ведення господарської діяльності. Відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України, особа, якій завдано збитків унаслідок порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Згідно з цією статтею, збитки включають втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням майна, витрати, понесені або які особа змушена буде понести для відновлення порушеного права, тобто реальні збитки, а також доходи, які особа могла б реально отримати за звичайних обставин, якби її право не було порушене, що і становить упущену вигоду. Таким чином, упущена вигода є потенційним прибутком, який підприємство, кредитор або інший суб'єкт господарювання міг би фактично отримати, але не отримав унаслідок протиправних дій чи бездіяльності іншої особи [1, с. 25].

У законодавстві поняття упущеної вигоди виражається через такі терміни, як «неодержаний дохід», «втрачена вигода» та «неодержаний прибуток». Це свідчить про те, що, на відміну від реальних збитків, які підлягають визначенню на підставі безпосередніх матеріальних втрат, завданих особі, упущена вигода ґрунтується на можливості потенційного збільшення майнового стану суб'єкта. Таке збільшення могло б відбутися за нормальних умов господарювання, якби неправомірні дії боржника не перешкодили цьому процесу.

Для правильного тлумачення цього поняття доцільно звернутися до судової практики. Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 листопада 2019 року у справі № 910/9278/18 наголошено, що

упущена вигода є розрахунковою величиною очікуваного приросту майна, яка підтверджується належними доказами, що беззаперечно свідчать про реальну можливість отримання потерпілим суб'єктом господарювання певних грошових сум або інших майнових цінностей, якби протиправні дії не були вчинені [2, с. 28].

Слід виокремити кілька ключових аспектів, що мають принципове значення у контексті компенсації упущеної вигоди.

По-перше, важливою передумовою для можливості відшкодування упущеної вигоди є наявність укладеного договору, виконання якого мало б призвести до отримання відповідного доходу. Водночас збитки не завжди безпосередньо впливають із умов договору, а є наслідком його неналежного виконання однією зі сторін. При цьому як наявність порушення, так і його причинний зв'язок із заподіяними збитками повинні бути підтверджені належними письмовими доказами, адже порушення договору має виступати єдиною та безпосередньою причиною настання шкоди в конкретній ситуації [3, с. 216].

По-друге, звернення з вимогою про відшкодування упущеної вигоди передбачає дотримання встановленої процедури доказування, яка включає надання належних і допустимих доказів того, що завдані збитки є прямим наслідком саме таких дій, а не результатом інших обставин. Крім того, необхідно довести, що очікувана вигода мала реальний та економічно обґрунтований характер. У процесі такого доведення ключову роль відіграють економічний аналіз, експертні висновки та статистичні дані, які забезпечують об'єктивність оцінки втрат.

Нормативне регулювання порядку визначення збитків здійснюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою затверджено «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Цей нормативний акт визначає механізми, критерії та процедури фіксації, оцінювання та підтвердження розміру завданих збитків, у тому числі упущеної вигоди, з метою забезпечення належного правового захисту потерпілих суб'єктів [1, с. 26].

У контексті доведення упущеної вигоди слід зазначити, що для застосування такої міри цивільно-правової відповідальності, як стягнення збитків у формі упущеної вигоди, необхідною є наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення, зокрема:

1. протиправна поведінка особи (боржника);
2. завдання збитків унаслідок такої поведінки;
3. причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями боржника та заподіяними збитками;
4. вина особи, яка спричинила збитки, а також встановлення обставин, що підтверджують ужиття кредитором належних заходів для отримання очікуваної вигоди.

Відсутність хоча б одного з вказаних елементів унеможлиблює притягнення до відповідальності за завдані збитки у вигляді упущеної вигоди. Такий підхід узгоджується з правовою позицією, викладеною у Постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30 вересня 2021 року у справі № 922/3928/20, де суд наголосив на обов'язковості комплексного встановлення всіх складових цивільного правопорушення як передумови для відшкодування упущеної вигоди [4].

Найбільші труднощі у процесі доведення відповідальності виникають саме щодо встановлення факту протиправної поведінки та причинного зв'язку. Те, що для пересічного громадянина України видається очевидним — наприклад, протиправність дій Російської Федерації, у межах міжнародного права не завжди є таким беззаперечним.

На сьогодні фактично неможливо говорити про безпосереднє відшкодування шкоди з боку РФ, оскільки ця держава не визнає своєї вини, попри те, що відповідно до норм міжнародного права саме держава несе відповідальність за дії своїх військових.

Інакше кажучи, навіть у разі очевидних наслідків — наприклад, якщо ракета влучила у завод, необхідно довести низку обставин, як-от: що пошкодження заводу сталося саме внаслідок ракетного удару, а не дії артилерії, мародерів чи пожежі; що ракету було випущено військовими РФ за наказом посадових осіб цієї держави, отже, відповідальність має нести РФ як суб'єкт міжнародного права; що дії РФ з нанесення удару були неправомірними, що також потребує належного обґрунтування; що існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між діями РФ (випуском ракети) та завданими збитками [3, с. 216].

По-третє, у процесі доведення факту упущеної вигоди часто виникають труднощі також і з визначенням розміру упущеної вигоди. Згідно зі статтею 623 Цивільного кодексу України, обов'язок доведення розміру збитків покладається на кредитора. Тому,

пред'являючи вимогу про відшкодування реальних збитків або упущеної вигоди, він має надати належні докази — платіжні документи, матеріали, що підтверджують витрати чи реальність очікуваного прибутку. Відповідно до статті 81 Цивільного процесуального кодексу України, кожна сторона доводить обставини, на які посилається. Тому саме на кредитора, згідно з частиною четвертою статті 623 ЦК України, покладається обов'язок не лише визначити, а й документально підтвердити розмір збитків.

Доведення упущеної вигоди у судовій практиці є складним, оскільки потребує підтвердження як розрахункових даних, так і обґрунтованості очікуваного доходу. При обчисленні упущеної вигоди враховуються лише достовірні дані, що свідчать про реальну можливість отримання доходу у разі належного виконання зобов'язання боржником. Важливим є також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями відповідача та заподіяними збитками. Тому для доведення факту неотримання прибутку необхідно надати сукупність доказів, які логічно й послідовно підтверджують, що за відсутності порушення кредитор дійсно отримав би відповідний дохід [5, с.100].

У Постанові Верховного Суду від 11 листопада 2021 року у справі № 910/7511/20 сформульовано основні критерії, якими слід керуватися під час визначення (обчислення) розміру збитків у вигляді упущеної вигоди. До таких критеріїв належать:

1. звичайні умови цивільного чи господарського обороту, за яких могла б бути отримана відповідна вигода;

2. розумність понесених витрат, що підлягають врахуванню при визначенні збитків;

3. компенсаційний характер відшкодування, який передбачає відновлення порушеного майнового стану потерпілої сторони без її безпідставного збагачення [6].

По-четверте, проблемним залишається питання отримання необхідних доказових документів суб'єктами господарювання, чие майно розташоване на тимчасово окупованих територіях або які здійснювали діяльність у регіонах, що наразі є непідконтрольними Україні. Відповідно, постає складне завдання — оцінити упущену вигоду та забезпечити її належне відшкодування [1, с.27].

Слід наголосити, що на сьогодні відсутній будь-який альтернативний механізм відшкодування упущеної вигоди, окрім звернення до суду з відповідним позовом. У контексті збройної

агресії Російської Федерації проти України отримання компенсації неoderжаних доходів можливе виключно в судовому порядку. Водночас слід усвідомлювати, що реальне виконання судових рішень з боку зобов'язаної сторони стане можливим лише після завершення воєнних дій та перемоги України [3, с. 217].

Отже, хоча цивільне законодавство визнає упущену вигоду видом збитків і передбачає відповідальність за порушення зобов'язань, проте на практиці її відшкодування залишається складним. Основні проблеми пов'язані з доведенням повного складу цивільного правопорушення: позивачу необхідно довести, що втрата потенційного прибутку стала прямим наслідком протиправної поведінки боржника, а не підприємницького ризику чи інших обставин, а також вжити розумних заходів для мінімізації збитків. Найбільші складнощі виникають у справах про відшкодування упущеної вигоди, завданої Російською Федерацією, де потрібно довести не лише пошкодження, а й прямий причинно-наслідковий зв'язок між діями РФ та збитками, а також неправомірність цих дій за міжнародним правом. Навіть при наявності судового рішення ефективного механізму примусу до виконання немає, що ускладнює отримання реальної компенсації. Таким чином, право на відшкодування упущеної вигоди закріплене законодавчо, проте його практична реалізація потребує високої доказової бази та стикається з серйозними політико-правовими перешкодами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондаренко О. О. Відшкодування упущеної вигоди під час дії воєнного стану: цивільно-правовий аспект. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції №3, 2025, с. 24-28.

2. Захарчук А., Кравчук Д. Актуальні проблеми відшкодування упущеної вигоди. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки, 127(1), 2024. С. 27-33.

3. Парій М. О. Компенсація збитків у вигляді упущеної вигоди, понесеної внаслідок збройної агресії РФ проти України: цивільно-правовий аспект. Наше право №2, 2024. С. 214-221.

4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30.09.2021 у справі № 922/3928/20. URL:https://zakon.cc/court/document/read/100918610_16f274a1 (дата звернення: 08.11.2025р.)

5. Пічієнко М. Г. Проблемні питання обчислення та

відшкодування упущеної вигоди. Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті: матеріали 23 Міжнар. молодіж. Форуму. Харків. 2019. С. 99-100.

6. Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2021 року у справі № 910/7511/20.
URL:https://zakon.cc/court/document/read/101210926_d4a975cc (дата звернення: 08.11.2025р.)

І. О. Вікентьєва,
здобувачка фахової передвищої освіти
(м. Хмельницький)
Науковий керівник: Ю. С. Петлюк
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПАДКУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Об'єкти інтелектуальної власності утворюють особливу групу благ у цивільному праві, оскільки вони не мають матеріальної оболонки, але здатні задовольняти потреби суб'єктів через виключне право на їх використання та отримання економічної вигоди. Їх правова охорона спрямована на визнання результатів творчої та інтелектуальної праці як самостійних цінностей, що можуть вільно обертатися в майновому обороті за умови дотримання встановлених законом меж. Такий підхід дозволяє поєднати інтереси творців із загальними потребами суспільства в поширенні знань, технологій і культурних надбань.

У цивільному законодавстві України поняття інтелектуальної власності охоплює як результати творчої діяльності, так і спеціальні засоби індивідуалізації. Стаття 418 Цивільного кодексу України визначає право інтелектуальної власності як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт, передбачений цим Кодексом та іншими законами. Стаття 420 того ж Кодексу уточнює, що до об'єктів права інтелектуальної власності належать твори науки, літератури і мистецтва, виконання, фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії

інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки, географічні зазначення та комерційні таємниці. Цей перелік демонструє, що об'єкти інтелектуальної власності набувають статусу цивільних прав через їх здатність бути джерелом майнової вигоди та через механізми правової охорони, що забезпечують монопольне використання [1, с. 28].

Розмежування прав інтелектуальної власності на особисті немайнові та майнові становить фундаментальну основу їх цивільно-правового режиму. Особисті немайнові права (право авторства, право на ім'я твору, право на недоторканність твору, право на цілісність виконання тощо) тісно пов'язані з особою творця чи виконавця, є невідчужуваними та непередаваними в будь-якому порядку, включаючи спадкування. Натомість майнові права дозволяють правовласнику самостійно визначати способи використання об'єкта, отримувати винагороду від його комерціалізації, надавати дозволи іншим особам та забороняти неправомірні дії третіх осіб. Саме майновий блок прав забезпечує включення об'єктів інтелектуальної власності до складу цивільного майна та їх оборотоздатність у господарських відносинах [2, с. 126].

Класифікація об'єктів інтелектуальної власності проводиться залежно від способу їх створення, критеріїв охорони та сфери застосування. Першу велику групу становлять об'єкти авторського права – твори науки, літератури й мистецтва, комп'ютерні програми, бази даних, аудіовізуальні твори, фотографічні твори тощо. Охорона цих об'єктів виникає автоматично з моменту їх фіксації в будь-якій об'єктивній формі, незалежно від форми вираження, призначення, достоїнства чи способу сприйняття. Авторське право захищає оригінальну форму вираження ідеї, а не саму ідею, метод чи принцип, що є визначальним принципом їх правового режиму в цивільному обороті. [6, с. 47].

Другу групу формують об'єкти суміжних прав, які охоплюють права виконавців, виробників фонограм і відеограм, організацій мовлення. Ці об'єкти виникають у процесі інтерпретації, фіксації чи трансляції вже існуючих творів або самостійних звукозаписів і зображень. Суміжні права надають їх носіям виключне право на відтворення, розповсюдження, публічне сповіщення, переробку та інші дії, а також на отримання винагороди від комерційного використання. Строк охорони цих прав, як правило, коротший за

авторський, але вони залишаються повноцінними елементами цивільних правовідносин завдяки можливості їх комерціалізації та захисту від несанкціонованого використання.

Третю групу становлять об'єкти промислової власності – винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, торговельні марки, географічні зазначення, комерційні (фірмові) найменування. На відміну від авторських об'єктів, охорона тут надається виключно після проходження державної реєстрації та видачі патенту чи свідоцтва. Винаходи та корисні моделі оцінюються за критеріями новизни, винахідницького рівня (для винаходів) та промислової придатності; промислові зразки – за новизною та оригінальністю зовнішнього вигляду виробу; торговельні марки – за здатністю відрізнити товари чи послуги одного суб'єкта від інших. Географічні зазначення пов'язують якість або репутацію товару з конкретною територією. Реєстраційний порядок забезпечує чітке визначення обсягу прав та їх характер протягом обмеженого строку [3, с. 89].

Окрему підгрупу становлять інші об'єкти, такі як сорти рослин, породи тварин, раціоналізаторські пропозиції та комерційні таємниці. Сорти рослин і породи тварин охороняються після державної реєстрації та визнання їх новизни, відмінності, однорідності й стабільності. Раціоналізаторські пропозиції захищаються на рівні підприємства за умови новизни для даного виробництва. Комерційна таємниця охороняється без реєстрації, якщо інформація має дійсну або потенційну комерційну цінність через невідомість її третім особам та вживаються розумні заходи щодо збереження її конфіденційності. Усі ці об'єкти інтегровані в цивільний оборот завдяки можливості їх використання в господарській діяльності та захисту від неправомірного розголошення чи копіювання [4, с. 145].

Отже, об'єкти інтелектуальної власності як об'єкти цивільних прав утворюють багатогранну систему, де кожен вид характеризується власним способом виникнення охорони, обсягом прав та механізмами їх реалізації, але всі вони об'єднані спільною метою – забезпечити правову охорону результатів інтелектуальної праці та засобів індивідуалізації в умовах ринкової економіки України.

Передача майнових прав інтелектуальної власності у спадок відбувається в рамках універсального правонаступництва, коли всі

права та обов'язки, що належали померлій особі на момент смерті, переходять до спадкоємців як єдиний комплекс без необхідності окремого оформлення кожного елемента. Цей механізм гарантує безперервність правового статусу нематеріальних активів, дозволяючи спадкоємцям продовжувати комерційне використання об'єктів, укладати договори щодо їх експлуатації та захищати свої інтереси від порушень. Водночас специфіка інтелектуальної власності зумовлює, що спадкоємці отримують права в тому ж обсязі та з тими ж обмеженнями, які існували за життя спадкодавця, включаючи строки дії охорони та умови реєстрації.

Конституційні норми закладають основу для такого переходу, проголошуючи право кожної особи вільно розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності. Стаття 41 Конституції України встановлює, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а право приватної власності є непорушним і гарантується державою. Це положення безпосередньо поширюється на майнові права інтелектуальної власності, оскільки вони становлять частину приватної власності та не припиняються зі смертю правовласника, а передаються спадкоємцям для подальшого використання та отримання економічної вигоди [5].

Цивільний кодекс України формує базовий правовий каркас спадкування таких прав, визначаючи спадщину як перехід усіх прав та обов'язків від померлої особи до спадкоємців. Відповідно до статті 1216 Цивільного кодексу України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Стаття 1226 того ж Кодексу уточнює, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, які належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті, включаючи майнові права інтелектуальної власності, чинні на час відкриття спадщини. Спадкоємці набувають ці права автоматично з моменту прийняття спадщини, без потреби в додаткових правочинах, але з обов'язком дотримуватися спеціальних вимог щодо продовження реєстрації чи сплати зборів для збереження чинності охорони [2].

Спадкування майнових прав інтелектуальної власності відбувається за загальними правилами спадкового права, але з урахуванням їх нематеріальної природи та обмеженого строку дії. Спадкоємці стають повноправними володільцями виключного права

на використання об'єкта, дозволу чи заборони використання третіми особами, отримання винагороди від комерціалізації, однак лише в межах залишку строку охорони, передбаченого спеціальними законами. Якщо об'єкт вимагає реєстрації (винаходи, торговельні марки тощо), спадкоємці зобов'язані вносити зміни до державних реєстрів для визнання їх як нових правовласників, що забезпечує юридичну визначеність у відносинах з контрагентами та конкурентами.

Механізм універсального правонаступництва виключає часткове прийняття спадщини, тому спадкоємці набувають увесь комплекс майнових прав інтелектуальної власності разом з пов'язаними обов'язками, такими як сплата роялті за діючими ліцензійними угодами чи підтримання конфіденційності комерційних таємниць. У разі кількох спадкоємців права розподіляються пропорційно часткам або за домовленістю сторін, з можливістю укладання угоди про спільне управління об'єктами для уникнення конфліктів. Якщо спадкоємець відмовляється від спадщини або її не приймає, права переходять до інших спадкоємців або держави, зберігаючи стабільність правового режиму нематеріальних активів. [23, с. 26].

Строки та процедури оформлення спадкування майнових прав інтелектуальної власності регулюються загальними нормами, де відкриття спадщини відбувається в день смерті спадкодавця, а шестимісячний строк для прийняття починає перебіг з цієї дати. Протягом цього періоду спадкоємці можуть вчиняти фактичні дії, що свідчать про прийняття спадщини, наприклад, продовжувати отримання доходів від використання об'єкта чи сплачувати збори за підтримання патенту. У разі пропуску строку з поважних причин суд може його відновити, а нотаріус забезпечує охорону спадкового майна до видачі свідоцтва про право на спадщину, що включає тимчасове управління активами для запобігання їх втраті.

Підсумовуючи, зазначимо, що об'єкти інтелектуальної власності виступають повноцінними об'єктами цивільних прав, що підтверджується нормами Конституції України та Цивільного кодексу України. До них належать результати інтелектуальної, творчої діяльності (авторські та суміжні права) та засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг (права промислової власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, географічні зазначення тощо). Майнові

права на ці об'єкти мають оборотоздатний характер і можуть бути предметом спадкування, тоді як особисті немайнові права (право авторства, право на ім'я твору) не переходять у спадщину.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вахонєва Т. Поняття права інтелектуальної власності та його складові. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 6 (86). С. 24–32.
2. Коротюк О. До питання змісту понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності». *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 6. С. 125–129.
3. Бахновська І. П., Сухоребра Т. І. Майнові права в праві інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 46. Т. 1. С. 46–49.
4. Кіріяк О. В., Пацурківський Ю. П., Гудима-Підвербецька М. М. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.
5. Парасюк М. В., Парасюк В. М., Грабар Н. М. Цивільне право України (загальна частина) (у схемах та таблицях) : навч. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 364 с.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. Чурпіта Г. В. Які права інтелектуальної власності переходять у спадщину? *Спадкування в Україні* : матеріали міжкафедрального круглого столу (м. Київ, 10 квітня 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 25–27.

В.В. Волинець,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: Д.Л. Виговський,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ДЕСТРУКТИВНІ СУБКУЛЬТУРИ І ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

У сучасному суспільстві особливу увагу привертає проблема поширення деструктивних субкультур серед молоді та їх впливу на формування девіантної поведінки неповнолітніх. В умовах соціальної нестабільності, активного розвитку цифрового середовища та посилення ролі групового впливу зростає ризик залучення підлітків до протиправної діяльності. Субкультура – це частина загальної культури суспільства, що характеризується власними цінностями, нормами, поведінкою, способом життя, які відрізняють певну соціальну групу від інших.

Формування субкультур тісно пов'язане з віковими особливостями молоді. В період дозрівання на молоду людину діють різноманітні чинники ризику для її позитивного розвитку, зокрема: нестабільна самооцінка, бажання пізнати різні суспільні явища та спробувати самостійно вирішувати свої проблеми, сильна потреба підтримки з боку ровесників, бажання довести свою «зрілість», спробувати «заборонений плід», що дають можливість реалізувати, зокрема, субкультури [1, с. 455]. Субкультури можуть бути різними, зокрема деструктивними. Деструктивні субкультури – це специфічна форма неформальних груп (переважно серед підлітків, юнаків/дівчат тощо), які виникають в процесі пошуку своєї ідентичності (особа в такому віці прагне знайти своє місце в суспільстві, шукає авторитет і місце/середовище в якому вона зможе відкритися), самовираження, що зумовлене віковими та психологічними властивостями. Група ровесників стає для них альтернативним середовищем, де злочинна або інша протиправна поведінка сприймається як норма, де вони можуть отримати визнання, підтримку та можливість самовираження. Саме тому протест проти загальноприйнятих норм і цінностей часто набуває колективної форми.

Суть деструктивних груп полягає в запереченні та ігноруванні

соціальних і правових норм. У межах цих груп є такі установки, як: культ сили, агресія, протест, недотримання законів, нігілізм та інші. Вони мають низку зовнішніх і внутрішніх ознак, за якими їх можна ідентифікувати. Це, зокрема, специфічний стиль одягу, зачісок, використання різних символів; вживання жаргонізмів і сленгу, які зрозумілі лише їм; демонстративна поведінка (спеціально поводяться так, щоб це було помітно іншим і викликало реакцію: увагу, здивування, навіть осуд); показна агресивність або «крутість» перед однолітками і т.д. Важливу роль має внутрішня ієрархія, де значний вплив на них має лідер або інша авторитетна особа, яка визначає правила і модель поведінки.

Деструктивні субкультури мають різний прояв залежно від їх спрямованості: криміногенна спрямованість, де домінує культ сили і заперечення законів; романтизується тюремне життя; тут злочин є нормою. Екстремістська – базується на радикальних ідеях (ксенофобія, релігійний фанатизм), нетерпимості (поділ на «своїх» і «чужих»); це пропаганда насильства щодо інших груп населення, для того щоб дестабілізувати суспільний порядок. Далі агресивно - протестна спрямованість, яка проявляється в відкритому конфлікті з авторитетом (наприклад, школа, батьки та інше); тут мета сам виклик суспільству. Девіантно – адиктивна, коли деструкція спрямована всередину, на саму особу; формуються через спільне вживання алкоголю, наркотиків, щоб «втекти» від реальності [5].

Важливу роль в поширенні цих субкультур, відіграє інтернет, соціальні мережі. Онлайн-середовище полегшує доступ до подібних спільнот, сприяє їхній популяризації, створює ілюзію масовості і прийнятності девіантної поведінки. В деяких випадках, інтернет групи можуть навіть сильніше впливати на особу, ніж реальне середовище, так як це дозволяє анонімно все робити, так щоб ніхто не дізнався, без негайних наслідків. Також дуже небезпечно для підлітків є вплив деструктивних субкультур, який пов'язаний з несприятливими соціальними умовами, наприклад, коли дитина живе в неблагополучній сім'ї, коли нема належного контролю за підлітком, можуть бути проблеми в школі або коли все забороняють дитині. В цих випадках субкультура ніби замінює ті соціальні інститути і стає для них основним джерелом норм і цінностей, що в майбутньому підвищує ризик втягнення їх у протиправну діяльність (вчинення крадіжки, хуліганство або й тяжкі злочини).

Прикладами таких субкультур є рух «Редан»: в 2023 році

молодь, переважно 14-18 років в чорному одязі організовували бійки в публічних місцях. Його виникнення пов'язують з рф, до нас воно поширилося через соціальні мережі (Тік ток). Назва руху походить з аніме Hunter x Hunter, де існувала злочинна організація «Геней Редан» («Павуки»), що використовується як джерело символіки та ідентифікації учасників [2]. Рух має ознаки агресивно-протестної субкультури, оскільки характеризується груповою ідентичністю, конфліктною поведінкою та протиставленням себе іншим соціальним групам. Ще одним прикладом криміналізованої деструктивної групи є АУЄ (арештантський уклад єдиний). Його привабливість для неповнолітніх зумовлена ілюзією всюдозволеності і авторитету кримінального середовища. Ця субкультура романтизує злочинний спосіб життя. Найчастіше до неї залучаються діти з неблагополучних сімей, ті хто має якісь зв'язки з криміналізованим оточенням [3].

Вплив деструктивних субкультур на рівень злочинності серед неповнолітніх є дуже суттєвим, так як є середовищем формування протиправної і девіантної поведінки. У підлітковому віці, особа дуже чутлива до групового впливу (не розуміють ще свої цінності і повторяють за іншими, бо хочуть схвалення, працює так званий «ефект зграї», коли індивід у складі групи схильний діяти менш критично, піддається тиску більшості та переймає колективні моделі поведінки, навіть якщо вони суперечать його особистим переконанням або соціальним нормам), тому цінності, норми, поведінка яка домінує в субкультурі сприймається як допустима і бажана. Підліток, потрапляючи у середовище молодіжної субкультури, переймає її норми і правила, стає більш конформним і радикально налаштованим, що в подальшому стає чинником прояву деструктивних поведінкових реакцій. Здатність груп посилювати деструктивні реакції частково пов'язана з «розмиванням» відповідальності (уникнення покарання за свої дії). Крім того, групи підсилюють деструктивні схильності значною мірою так само, як вони поляризують й інші тенденції, – через соціальне зараження [4, с. 116].

Деструктивні субкультури сприяють засвоєнню певних моделей злочинної поведінки через наслідування більш досвідчених чи авторитетних учасників групи. Це все призводить до того, що неповнолітні вчиняють крадіжки, хуліганство, вандалізм, незаконний обіг наркотиків, жорстокі бійки з представниками інших субкультур чи молоддю, яка сповідує просоціальні цінності, та можуть вчиняти

тяжкі злочини.

Для мінімізації злочинності серед неповнолітніх необхідною є системна профілактична робота. Профілактика та протидія діяльності негативних субкультур мають сенс особливо тоді, коли йдеться про деструктивні субкультурні групи. Оскільки негативні наслідки входження до них помітні у всіх сферах життя і вимагають всесторонньої терапії, необхідно вчинити все, щоб вберегти молодих людей перед входженням до таких груп. Саме тому необхідно налагодити з молоддю конструктивний, рівноправний діалог, пізнавати їхні потреби, допомагати у вирішенні проблем, запропонувати цікаві форми проведення дозвілля у гуртках, молодіжних клубах за інтересами, спортивних і мистецьких секціях, які відповідають їхнім зацікавленням (моторизація, туризм, інформатика, мода, кіно, силові та ігрові види спорту, сучасна музика тощо) [1, с. 458].

Отже, субкультура – це невід’ємна частина молоді, вона є формою соціалізації, що дозволяє їм самовиражатися, формувати ідентичність. Водночас окремі її види, зокрема деструктивні субкультури, характеризуються відхиленням від загальноприйнятих соціальних, правових норм і можуть містити елементи агресії, протесту тощо. Під впливом вікових особливостей, інтернет-мереж, групового тиску, такі субкультури можуть сприяти формуванню девіантної поведінки в неповнолітніх. Це призводить до того, що вони вдаються до вчинення кримінальних правопорушень через нав’язування думки про те, що злочини це не погано. У зв’язку з цим, важливе значення має профілактична робота з підлітками, яка спрямована на запобігання залученню підлітків в такі групи і запобігання злочинності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Курляк І. Є. Молодіжні субкультури як соціально-педагогічний феномен у Польщі. *Молодий вчений*. 2017. Т. 1, № 41. С. 453–459.
2. Антонюк Л. ПБК “Редан”: чим небезпечний рух та як вберегти дитину від цієї субкультури. *Svaliava.net*. URL: <https://svaliava.net/pvk-redan-chym-nebezpechnyy-rukht-ta-iaak-vberehty-dytynu-vid-tsiiei-subkultury/> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Тітков І. Луцька молодь захопилась кримінальною субкультурою. *Волинь 24*. URL: <https://volyn24.com/news/96347-lucka->

molod-zahopylas-kryminalnoyu-subkulturoyu (дата
13.04.2026).

звернення:

4. Павелків В. Р. Діагностичний компонент дослідження особистісних деструкцій представників молодіжних субкультур. *Психологія: реальність і перспективи*. 2016. № 7. С. 110–117.

5. Заграй Л. Д. Молодіжні субкультури. *Енциклопедія Сучасної України*. 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69037> (дата звернення: 13.04.2026).

О.О. Волколуп,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: **М.Б. Гарієвська,**
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ЩОДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ТРЕТІХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЯКИМ ЗАКОНОМ НАДАНО ПРАВО ЗВЕРТАТИСЯ ДО СУДУ В ІНТЕРЕСАХ ІНШИХ ОСІБ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У правозастосовній практиці нерідко виникають труднощі щодо правильного визначення правової природи участі третіх осіб (як таких, що заявляють самостійні вимоги, так і таких, які не заявляють) та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Це призводить до неоднакового застосування норм процесуального права, та може негативно впливати на реалізацію принципів змагальності, диспозитивності та справедливого судового розгляду.

Бачинська Н. та Яценко Х. визначають третіх осіб як суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин, які вступають у вже розпочатий цивільний процес між сторонами для захисту особистих суб'єктивних прав й охоронюваних законом інтересів як фізичних осіб, так і юридичних осіб у сфері цивільно-правових відносин [1, с. 40].

З метою кращого розуміння правової природи третіх осіб доцільно виокремити та проаналізувати їх характерні ознаки. Насамперед, специфіка їх участі у цивільному процесі полягає в

тому, що вони вступають у вже відкрите провадження від власного імені з метою захисту своїх прав, свобод та інтересів, адже судові рішення у справі між сторонами може прямо або опосередковано вплинути на їх правове становище. При цьому їх заінтересованість не є тотожною інтересам позивача чи відповідача, що виключає можливість їх участі як співпозивачів або співвідповідачів, хоча в окремих випадках вони можуть фактично підтримувати одну зі сторін.

Треті особи не виступають суб'єктами матеріально-правового спору між сторонами та не є учасниками тих матеріальних правовідносин, з яких цей спір виник. Відповідно, за рішенням суду на них не може бути покладено обов'язків чи присуджено певні блага.

Вони беруть участь виключно в позовному провадженні, наділені комплексом процесуальних прав і обов'язків, та займають самостійне процесуальне становище як окремі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин. Їх існування обумовлене складністю матеріально-правових зв'язків, у межах яких можуть існувати особи, інтереси яких не збігаються з інтересами сторін, але водночас залежать від результату вирішення спору.

Третім особам притаманна юридична заінтересованість у результаті розгляду справи, яка виникає вже після відкриття провадження. Вони не ініціюють судовий процес, але його наслідки можуть вплинути на їх права чи обов'язки. Така заінтересованість має подвійний характер – матеріально-правовий (пов'язаний із можливим впливом рішення суду на їх права та обов'язки) і процесуально-правовий (спрямований на недопущення ухвалення для них несприятливого рішення) [1, с. 37].

Цивільний процесуальний кодекс України здійснює поділ третіх осіб на підставі наявності чи відсутності самостійних вимог щодо предмета спору – треті особи, які заявляють самостійні вимоги, та треті особи, що не заявляють самостійних вимог. Відповідно до статті 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору фактично вступають у процес шляхом подання позову до однієї або кількох сторін і користуються правами та несуть обов'язки позивача. Їх участь зумовлена наявністю власного матеріально-правового інтересу щодо предмета спору, що робить їх самостійними суб'єктами вимог у справі. Процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета

спору передбачено в статті 53 ЦПК України – вони вступають у процес або залучаються судом на стороні позивача чи відповідача у разі, якщо рішення у справі може зачепити чи якось вплинути на їх права чи обов'язки [2]. Такі особи не пред'являють власних позовних вимог, а їх участь спрямована на захист своїх інтересів через підтримку відповідної сторони. Тобто, в основі такого розмежування законодавець поклав ступінь впливу на їхні цивільні права та обов'язки наявного між сторонами спору та судового рішення, яке може бути винесено за наслідками його вирішення.

Окрему групу учасників цивільного процесу становлять органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Для них характерний специфічний процесуальний статус, тому що вони не є носіями спірного матеріального права, проте наділяються повноваженнями ініціювати судовий розгляд з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів.

До таких суб'єктів належать прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, а також інші фізичні та юридичні особи у випадках, прямо передбачених законом (наприклад, органи опіки та піклування, Національне агентство з питань запобігання корупції тощо). Кожен із зазначених суб'єктів реалізує це право в межах своєї компетенції та у випадках, коли особа, права якої порушені, не може самостійно ефективно їх захистити або коли цього вимагає публічний інтерес.

Такі органи та особи залучаються у процес з метою забезпечення захисту прав та інтересів осіб, які потребують додаткового захисту, або не можуть звернутись самостійно до суду за захистом своїх прав з тих чи інших причин. Це стосується соціально вразливих категорій осіб – малолітніх; неповнолітніх; недієздатних; осіб, які через стан здоров'я, вік чи інші обставини не здатні самостійно звернутися до суду; осіб, щодо яких існує загроза порушення їх прав у сфері трудових, сімейних, соціальних та інших правовідносин (наприклад, у справах щодо захисту прав працівників або викривачів корупції); невизначеного кола осіб, коли йдеться про захист суспільного чи публічного інтересу.

Особливість їх процесуального статусу проявляється у підставах участі у справі, які поєднують нормативні і фактичні елементи. Нормативними підставами є норми цивільного

процесуального й інших галузей права, які надають їм повноваження захищати права та інтереси інших осіб. Фактичною підставою може виступати ініціатива цих органів чи осіб, закріплена у поданій до суду заяві, або постановлена судом ухвала про залучення до участі у справі відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, прокурора та ін [3, с. 113].

На основі вищезазначеного можна розмежувати процесуальний статус третіх осіб та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб в цивільному процесі. Першим критерієм розмежування є характер інтересу, який реалізують відповідні суб'єкти в межах судового провадження. Треті особи беруть участь у цивільному процесі з метою захисту власних суб'єктивних прав, свобод та охоронюваних законом інтересів. Правовою підставою їх участі слугує небезпека безпосереднього впливу судового рішення на їхні права та обов'язки. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення судового розгляду, пред'явивши позов до однієї або обох сторін. Такі треті особи користуються усіма правами та несуть усі обов'язки позивача. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, також переслідують власний інтерес – збереження або набуття правового становища, яке може бути змінено рішенням суду.

Принципово інша правова природа характеризує участь органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відповідно до статті 56 ЦПК України, у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах [2]. Така участь обумовлена не особистою матеріальною зацікавленістю, а виконанням публічно-правових або представницьких функцій. До прикладу, органи опіки та піклування, прокуратура, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини діють в силу покладених на них законом обов'язків щодо захисту прав певних категорій осіб або публічного інтересу загалом. Тобто, відсутність власного матеріального інтересу є системоутворюючою ознакою цієї групи учасників процесу на відміну від третіх осіб.

Другим критерієм розмежування є характер і форма процесуальної ініціативи – спосіб залучення відповідного суб'єкта у

судовому провадженні. За загальним правилом, треті особи з'являються у вже відкритому провадженні. Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги, вступає у справу шляхом подання позовної заяви. Третя особа без самостійних вимог може вступити у справу з власної ініціативи або бути залучена судом за клопотанням сторін чи за власною ініціативою суду.

На відміну від третіх осіб, органи та особи, уповноважені законом, можуть виступати самостійними ініціаторами судового провадження. Частина 1 статті 56 ЦПК України прямо передбачає право звертатися до суду із заявами, що означає можливість порушити цивільну справу в інтересах конкретної особи або суспільних інтересах навіть за відсутності відповідного звернення самої зацікавленої особи (у випадках, передбачених законом). Такі суб'єкти можуть також вступати у вже відкритий процес для надання висновку у справі (стаття 60 ЦПК України) [2]. Наприклад, орган опіки та піклування залучається до справ, пов'язаних із захистом прав малолітніх та неповнолітніх осіб, осіб, визнаних недієздатними, чи обмежено дієздатними, де він дає письмовий висновок.

Третій критерій розмежування стосується характеру матеріально-правового зв'язку відповідних суб'єктів із предметом цивільно-правового спору. Третя особа з самостійними вимогами претендує на предмет спору і перебуває у безпосередніх правових відносинах із однією або обома сторонами стосовно цього предмета. Третя особа без самостійних вимог хоча і не є безпосереднім учасником спірних правовідносин, але пов'язана з ними таким чином, що рішення суду може вплинути на її права чи обов'язки щодо однієї зі сторін.

Натомість органи та особи, уповноважені законом на звернення до суду в інтересах інших, не є суб'єктами спірних матеріальних правовідносин. Їхній зв'язок зі справою носить процесуально-функціональний, а не матеріально-правовий характер. Вони не претендують на матеріальне благо, яке є предметом спору, не несуть матеріальних зобов'язань перед сторонами і не набувають матеріальних прав у результаті вирішення справи.

Четвертий критерій стосується обсягу та змісту процесуальних прав і обов'язків кожної з аналізованих категорій учасників. Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, користується всіма правами та несе всі обов'язки позивача. Це означає повний обсяг розпорядчих прав – пред'явлення позову, зміна

підстав або предмета позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, відмова від позову, укладення мирової угоди тощо. Обсяг прав третьої особи без самостійних вимог є дещо вузьким – вона має права сторони у межах, необхідних для захисту своїх інтересів.

Органи та особи, які звернулися до суду в інтересах іншої особи, відповідно до частини 2 статті 56 ЦПК України мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду. Для органів, що беруть участь у справі з метою надання висновку, обсяг прав є ще більш спеціалізованим – вони, як правило, досліджують матеріали справи, беруть участь у судових засіданнях, задають питання та надають письмовий висновок у встановлений судом строк.

Узагальнюючим критерієм є функціональне призначення учасника цивільного процесу – те, яке місце він посідає в системі процесуальних відносин та яку роль виконує у вирішенні цивільно-правового спору. Процесуальний статус третіх осіб характеризується їхньою самостійністю у здійсненні процесуальних дій, хоча і в межах відповідних обмежень. Третя особа не є представником ні позивача, ні відповідача – вона виступає в процесі від власного імені і захищає власні права, реалізуючи при цьому принцип диспозитивності відповідно до своїх законних інтересів. ЦПК України розглядає третіх осіб як самостійний структурний елемент складу учасників справи. Функціональне призначення третіх осіб полягає у забезпеченні повноти судового розгляду та запобіганні ухваленню рішень, що можуть порушити права осіб, не залучених до процесу як сторони.

Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших є не реалізацією власного приватного права на судовий захист, а виконанням покладеного державою або суспільством обов'язку захищати права певних категорій суб'єктів або охороняти публічний інтерес.

Аналіз чинного цивільного процесуального законодавства України та правової доктрини свідчить про принципову відмінність між третіми особами та органами й особами, уповноваженими законом звертатися до суду в інтересах інших. Треті особи є самостійними учасниками процесу, які діють у власних інтересах, які пов'язані зі спірними матеріальними правовідносинами та вступають у вже відкрите провадження. Натомість уповноважені суб'єкти

позбавлені власного матеріального інтересу, реалізують публічно-правову або представницьку функцію захисту чужих прав чи суспільного інтересу та можуть самостійно ініціювати судовий розгляд.

Правильне розуміння та застосування зазначених критеріїв є необхідною умовою для забезпечення законного та справедливого цивільного судочинства, дотримання принципів верховенства права, диспозитивності та рівності учасників процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бачинська Н. О., Яценко Х. М. Поняття, види та особливості третіх осіб у цивільному процесі України. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. №3(84). С. 36-42.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.

3. Сидоренко, Н. О. Цивільна процесуальна правосуб'єктність органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. *Право і суспільство*. 2023. (6). С. 108-114.

В.В. Гуменюк,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: Д.Л. Виговський,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

КРИМІНАЛЬНА РЕПРЕСІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Кримінальна репресія посідає важливе місце у системі державного реагування на кримінальні правопорушення, оскільки через неї забезпечується охорона суспільних відносин від злочинних посягань. Вона поєднує у собі застосування заходів кримінально-правового примусу та реалізацію завдань кримінального судочинства, спрямованих на відновлення правопорядку

Кримінальна репресія у кримінологічному розумінні постає як сукупність передбачених кримінальним законом заходів державного примусу, що застосовуються до осіб, які вчинили кримінальні

правопорушення, з метою їх покарання, виправлення та загального й спеціального запобігання злочинності. Згідно зі ст. 1 Кримінального кодексу України, завданням кримінального законодавства є охорона прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки шляхом визначення кримінальних правопорушень і встановлення покарань за їх вчинення. У цьому контексті кримінальна репресія виступає формою реалізації кримінально-правових норм [1].

У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності кримінальної репресії. Водночас слід розмежовувати поняття кримінальної репресії та кримінального покарання. Кримінальне покарання є конкретним заходом державного примусу, який призначається судом у вигляді визначеного обмеження чи позбавлення прав і свобод, тоді як кримінальна репресія є ширшим явищем, що охоплює не лише систему покарань, передбачених кримінальним законодавством, а й криміналізацію діянь, процедури переслідування та діяльність правоохоронних і судових органів [2, с. 296].

Кримінальна репресія виконує низку взаємопов'язаних функцій, передусім йдеться про каральну функцію, яка полягає у застосуванні покарання як форми державного осуду. Водночас не менш значущою є превентивна функція, що проявляється у стримуванні потенційних правопорушників через загрозу покарання. У цьому контексті кримінальна репресія виступає засобом загального та спеціального попередження злочинності, оскільки впливає як на осіб, які вже вчинили правопорушення, так і на інших членів суспільства. Крім того, вона має відновлювальний вимір, пов'язаний із відновленням соціальної справедливості та прав потерпілих.

Водночас у сучасній юридичній практиці вона розглядається у двох контекстах. У позитивному вимірі кримінальна репресія розглядається як правомірна кримінально-правова відповідь держави на найбільш небезпечні діяння, зокрема тяжкі та особливо тяжкі злочини (наприклад, воєнні злочини чи державну зраду). У цьому випадку вона виконує захисну функцію, виступаючи інструментом охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, а також забезпечує невідворотність відповідальності.

У негативному вимірі кримінальна репресія характеризується як надмірне розширення сфери кримінальної відповідальності або застосування невинувато суворих покарань у тих випадках, де

можливе використання менш жорстких засобів впливу (зокрема, адміністративних чи виховних заходів). Таке явище у науці кримінального права визначається як надмірна репресивність законодавства і розглядається як загроза принципам справедливості, гуманізму та пропорційності [3, с. 12].

У структурі механізму протидії злочинності кримінальна репресія функціонує як елемент комплексного соціально-правового впливу. Вона доповнює превентивні заходи, спрямовані на усунення причин і умов злочинності, та забезпечує реагування на вже вчинені правопорушення. Такий механізм передбачає узгоджену діяльність уповноважених органів, використання правових інструментів і оцінку ефективності кримінологічної політики.

Литвинов О. М. зазначає, що дослідження сутності та структури механізму протидії злочинності дозволяє сформулювати цілісне уявлення про його зміст і функціонування, у межах якого важливе місце займає кримінальна репресія як один із ключових інструментів державного впливу. Зокрема, соціально-правовий механізм протидії злочинності розглядається як комплексне організаційно-правове явище, спрямоване на вдосконалення кримінологічної діяльності, тобто системи заходів щодо усунення, нейтралізації та блокування причин і умов злочинності. У цій системі кримінальна репресія виконує функцію реагування на вже вчинені правопорушення, доповнюючи превентивні засоби впливу [3, с. 13].

Такий механізм формується з моменту визначення цілей і завдань відповідної діяльності, встановлення кола спеціальних суб'єктів та наділення їх повноваженнями щодо реалізації функцій у різних сферах суспільного життя. Кримінальна репресія в цьому контексті виступає як складова діяльності уповноважених органів, пов'язана із застосуванням заходів державного примусу в межах, визначених законом. Водночас механізм включає сукупність засобів і інструментів впливу на злочинність, серед яких репресивні заходи мають забезпечувати ефективність функціонування всієї системи за умови їх законності, обґрунтованості та пропорційності.

Підставою для активізації відповідних механізмів є виявлення у процесі кримінологічної діяльності факторів і детермінантів злочинності та необхідність здійснення коригуючого впливу на них. У цьому аспекті кримінальна репресія слугує не лише каральним, а й регулятивним засобом, спрямованим на стабілізацію суспільних відносин.

Разом із тим ефективність кримінальної репресії залежить не від суворості покарання, а від його невідворотності та обґрунтованості. На думку Бахуринської О. О., у науці кримінального права принцип економії кримінально-правової репресії трактується як вимога застосування кримінально-правових засобів лише у випадках, коли інші правові механізми є неефективними або недостатніми. Незважаючи на різноманітність термінології (економія репресії, економія кари, економія заходів примусу тощо), їх зміст є подібним і зводиться до ідеї мінімально необхідного втручання держави [4, с. 208].

Розкриваючи зміст зазначеного принципу, слід зазначити, що сутність полягає в тому, що криміналізація діянь допускається лише за наявності достатнього рівня суспільної небезпечності та неможливості ефективного регулювання відповідних відносин засобами інших галузей права. У сфері призначення покарання цей принцип означає обрання такого виду і розміру покарання, який є необхідним і достатнім для досягнення його цілей, але не є надмірним.

Отже, кримінальна репресія є невід'ємним елементом механізму протидії злочинності, що забезпечує реагування держави на кримінальні правопорушення шляхом застосування заходів примусу. Її ефективність визначається не суворістю покарання, а його невідворотністю, обґрунтованістю та відповідністю принципам справедливості і пропорційності. Оптиміальне функціонування кримінальної репресії можливе лише за умови її поєднання з превентивними заходами та дотримання принципу мінімально необхідного втручання держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.04.2026).
2. Белов Д. М. Назад в майбутнє: кримінально-правовий вимір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Т. 2, № 72. С. 296–297.
3. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 41 с.

4. Бахуринська О. О. Принцип економії кримінально-правової репресії: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2017. № 4. С. 204–210.

Ю.Г. Гуменюк,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: О.М. Трач,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ІНІЦІОВАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

У сучасному цивільному судочинстві право на звернення до суду гарантується положеннями Конституції України та конкретизується у Цивільному процесуальному кодексі України. Відповідно до ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на судовий захист своїх прав та свобод [1]. А ч.1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України зазначає, що кожна особа має право на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [2]. Однак поряд із забезпеченням цього права законодавець передбачає і механізми протидії його недобросовісному використанню. Однією з найбільш дискусійних проблем у цьому контексті є зловживання правом на ініціювання провадження.

Під зловживанням правом на ініціювання провадження слід розуміти такі дії особи, яка формально реалізує своє право на звернення до суду, але фактично використовує його не з метою захисту порушеного чи оспорюваного права, а для досягнення інших, неправомірних цілей. До таких цілей можуть належати затягування виконання зобов'язань, створення перешкод іншій стороні, тиск на контрагента або навіть маніпуляція судовою системою.

У ч. 1 ст. 44 Цивільного процесуального кодексу України зазначено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається [2]. Навіть на стадії подання позовної заяви суд може оцінювати поведінку позивача з точки зору її відповідності призначенню процесуального

права.

Зловживання правом на ініціювання провадження проявляється саме на стадії подання позову. Формально особа реалізує своє право, передбачене ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України, однак фактично її дії суперечать завданню цивільного судочинства – справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду справ з метою захисту прав і законних інтересів.

Форми зловживання правом на ініціювання провадження можуть бути різноманітними. Найбільш поширеними є подання завідомо безпідставних позовів, подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; подання позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер.

Подання завідомо безпідставного позову з теоретичної точки зору полягає у використанні права на звернення до суду без наявності фактичних і правових підстав для захисту. Даний вид зловживання може використовуватися якщо між особами ніколи не існувало жодних відносин, а одна із них звертається, наприклад, для стягнення боргу за договірним зобов'язанням.

Відповідно до ч. 3 ст. 44 ЦПК України, зловживанням визнається подання кількох позовів до одного й того самого відповідача з тим самим або аналогічним предметом і підставами, а також будь-які інші дії, спрямовані на вплив на автоматизований розподіл справ між суддями [2]. Суть цього порушення полягає у спробі обійти принцип випадковості визначення судді та вплинути на склад суду, що суперечить принципам добросовісності та справедливого судочинства. Типовим прикладом є ситуація, коли позивач подає одночасно кілька ідентичних позовів, після чого відкликає частину з них і залишає лише той, який розглядається «потрібним» суддею. Такі дії підривають довіру до судової системи та розцінюються як процесуальне зловживання.

Зловживання процесуальними правами є елементом процесуального правопорушення, а отже, є підставою для застосування судом заходів процесуального примусу і реагування судом на такі дії учасника судового процесу з метою недопущення їх

у подальшому.

До особи, яка зловживає правом на ініціювання, суд може застосувати заходи процесуального примусу, зокрема штраф. Так, відповідно до п. 2 ч.1 ст. 148 ЦПК України, суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадку зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству [2].

Окремо слід зазначити також про інститут розподілу судових витрат. Так, відповідно до ч. 9 ст. 141 ЦПК України, у випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами, або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору [2].

Важливою у цьому питанні також є практика Верховного Суду. Він неодноразово наголошує, що саме по собі звернення особи до суду не може автоматично розцінюватися як зловживання процесуальними правами. Зокрема, подання позовів до судів різної юрисдикції за схожими предметом і підставами не є зловживанням, якщо відсутні докази того, що дії позивача спрямовані виключно на затягування розгляду справи. Верховний Суд у постанові від 02 вересня 2019 року у справі № 367/5934/17-ц підкреслив, що право особи на звернення до суду має гарантуватися, а обмеження такого права можливе лише за наявності очевидних ознак недобросовісної поведінки [3]. Також Верховний Суд звернув увагу на те, що позови не можуть вважатися тотожними лише через однаковий предмет спору та склад сторін. Якщо відрізняються підстави позову, то такі заяви є самостійними та не можуть розцінюватися як маніпулювання автоматизованим розподілом справ між суддями. Такий висновок викладено у постанові від 12 жовтня 2020 року у справі № 638/5565/18 [4]. Окремо судова практика акцентує увагу на неприпустимості формального підходу до оцінки дій позивача. Верховний Суд у постанові від 11 вересня 2019 року у справі № 757/64933/17-ц зазначив, що висновок про штучний характер позову не може ґрунтуватися лише на припущеннях суду, оскільки це може порушувати право особи на судовий захист [5].

У постанові Верховного Суду від 19 листопада 2019 року у справі № 736/85/18-ц було встановлено, що позивачі штучно

об'єднали позовні вимоги з метою зміни підсудності справи. До позову було включено майно, яке фактично не входило до складу спадщини та не було предметом реального спору. Суд дійшов висновку, що такі дії були спрямовані не на захист порушеного права, а на створення штучних процесуальних умов для розгляду справи у бажаному суді [6].

Отже, зловживання правом на ініціювання цивільного процесу є проявом недобросовісної поведінки, коли формально реалізоване конституційне право на звернення до суду використовується не для захисту прав, свобод, інтересів, а для досягнення інших процесуальних або позапроцесуальних цілей. Такі дії порушують баланс між принципом доступу до правосуддя та вимогою справедливого судочинства.

Запроваджені в ЦПК України механізми реагування свідчать про прагнення законодавця забезпечити не лише відкритість судової системи, а й її захищеність від маніпуляцій. Комплекс процесуальних інструментів від попереднього контролю позовних заяв до застосування фінансових санкцій, дозволяє суду оперативно припиняти недобросовісні процесуальні дії та підтримувати належний порядок здійснення правосуддя.

Інститут протидії зловживанню процесуальними правами виконує важливу функцію гарантування ефективності судового захисту, сприяє утвердженню добросовісності як ключового стандарту поведінки учасників цивільного процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 20 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

3. Постанова Верховного Суду від 02.09.2019 у справі № 367/5934/17-ц (провадження № 61-35262св18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84091791>

4. Постанова Верховного Суду від 12.10.2020 у справі № 638/5565/18 (провадження № 61-3129св20). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270522>

5. Постанова Верховного Суду від 11.09.2019 у справі № 757/64933/17-ц (провадження № 61-5436св 19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84375507>

6. Постанова Верховного Суду від 19.11.2019 у справі № 736/85/18 (провадження № 61-40124св 18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85836724>

В.А.В. Данчук,
аспірант
(м. Чернівці, Україна)

КАТУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, супроводжується масовими та систематичними порушеннями фундаментальних прав та свобод людини, гарантованих підписаними та ратифікованими більшістю держав світу міжнародними договорами та конвенціями. Серед усіх основоположних прав та свобод людини, які опинилися під загрозою внаслідок російської збройної агресії проти України, особливе місце займає заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Як передбачено статтею 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та підтверджено практикою Європейського суду з прав людини, дане право має абсолютний характер, що означає неприпустимість жодних відступів стосовно його дотримання, навіть під час надзвичайної ситуації в державі, що загрожує життю нації [1].

За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні від початку повномасштабного російського вторгнення 697 із 725 українських військовополонених, з якими були проведені конфіденційні бесіди (689 чоловіків, 36 жінок), повідомили про катування або жорстоке поводження під час перебування в російському полоні на різних етапах їхнього інтернування [2; р. 2]. Що стосується цивільних осіб, які потрапили до рук ворога, то про випадки катувань та жорстокого поводження повідомили 321 із 380

звільнених цивільних мешканців [2; р. 3]. Як ми бачимо, більше половини звільнених з полону українських військових та цивільних осіб надали свідчення про застосовані щодо них тортури та інші прояви нелюдського поводження, що дозволяє зробити висновок про системний характер протиправної поведінки представників силових структур країни-агресора, а не про одиничні випадки перевищення своїх повноважень. З лютого по жовтень 2022 року на тимчасово окупованих росією територіях України було вчинено схожі злочини проти цивільних осіб, яких підозрювали у прямому чи опосередкованому опорі російській окупації, зокрема осіб, які співпрацювали з українською армією, хоча не брали безпосередньої участі в бойових діях, наприклад громадських активістів, підприємців, вчителів, журналістів, які публічно чи в соцмережах висловлювалися проти окупації, а також посадових осіб місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які відмовилися співпрацювати з окупаційною адміністрацією [3; с. 28]. Метою таких насильницьких заходів є терор та залякування українського населення, примус до лояльності та співпраці з окупаційною адміністрацією, припинення активного та пасивного опорі окупації. Подібне застосування тортур проти конкретної групи цивільних українських громадян з метою їх залякування та придушення опорі, а також схожі сценарії затримання та допитів, використання подібних методів та інструментів тортур в кожному окремому випадку, дозволяють говорити про злочин катування в контексті системної політики російської федерації щодо цивільного населення України, що у свою чергу свідчить про наявність ознак вчинення злочину проти людяності.

Відповідно до положень статті 7(1)(f) Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) катування віднесено до діянь, які можуть становити злочини проти людяності за умови їх вчинення «в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу». Визначення поняття «катування» наводиться у статті 7(2)(е) Римського статуту, згідно з яким під даним поняттям слід розуміти «умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого...» [4]. При цьому зауважується, що «катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід’ємних від цих

санкцій або заподіяних ними випадково» [4]. Аналіз наведених вище положень Римського статуту вже дозволяє виокремити декілька ключових ознак катування як злочину проти людяності, детальний і структурований перелік яких наводиться в Елементах злочинів, які допомагають МКС у тлумаченні і застосуванні, зокрема статті 7(1)(f) Римського статуту:

1) суб'єкт злочину завдав сильного фізичного або психологічного болю чи страждань одній або кільком особам;

2) така особа чи особи перебували під вартою або під контролем суб'єкта злочину;

3) такий біль і страждання не виникли виключно внаслідок законних санкцій, не були їх невід'ємною частиною і не були спричинені ними випадково;

4) діяння було вчинено у межах масштабного чи систематичного нападу на цивільне населення;

5) суб'єкт злочину знав, що діяння були частиною масштабного чи систематичного нападу на цивільне населення, або мав намір зробити їх частиною такого нападу [5].

Перша ознака катування, а саме заподіяння потерпілій особі/особам сильного фізичного або психологічного болю чи страждань, є фундаментальним елементом протиправного діяння, встановлення якого дозволяє вести мову саме про катування, а не про нелюдське чи таке, що принижує людську гідність поводження або покарання. Відповідно до частини 1 статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифікованої Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26 січня 1987 року, термін «катування» означає «...будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне або моральне...» [6]. ЄСПЛ у справі *Selmouni v. France* також визначає катування як «умисне нелюдське поводження, яке спричиняє дуже серйозні та жорстокі страждання» [7]. Беручи до уваги методи та способи тортур, які були застосовані до постраждалих осіб представниками російських збройних сил та служб безпеки, заподіяні їм фізичні каліцтва та тяжкі психологічні травми [3; с. 48], можна цілком впевнено констатувати, що вчинені російськими військовослужбовцями та працівниками спецслужб країни-агресора протиправні дії завдали потерпілим сильного фізичного болю та моральних переживань, що свідчить про вчинення щодо останніх

злочину катування. Як можна встановити з показань потерпілих осіб, які стали жертвами тортур з боку представників російської армії та спецслужб, усі випадки жорстокого поводження мали місце під час затримання, проведення фільтраційних заходів, транспортування до установ тимчасового тримання та позбавлення волі, і подальшого утримання в цих установах. Зокрема, до таких установ можна віднести виправні колонії, слідчі ізолятори, адміністративні будівлі та об'єкти інфраструктури, відділки поліції, які розташовані як на тимчасово окупованих територіях України, так і на території рф [3; с. 32]. Зафіксовані також випадки тримання потерпілих осіб у гаражах та підвалах, розміщених в комерційних та приватних об'єктах, які використовувалися як місця короткочасного тримання під вартою [3; с. 32]. Тобто, в усіх випадках можна говорити про перебування потерпілих під контролем з боку суб'єкта злочину, що робить їх вразливими до будь-яких порушень з боку осіб, які проводили затримання, та адміністрації установ тимчасового тримання або виконання покарань, що є другою ознакою злочину катування. Також не можна заперечити той факт, що фізичні та психологічні страждання, заподіяні потерпілим особам, не були наслідком законних санкцій чи їх невід'ємною частиною, а також не були завдані випадково під час застосування таких санкцій. Правозахисними організаціями та моніторинговими місіями було зафіксовано численні випадки незаконного затримання та арештів цивільних громадян за підозрою у співпраці з українською армією або шпигунській діяльності проти російських збройних сил. Затримання часто супроводжувалися неправомірним застосуванням сили до підозрюваних, у якому не було необхідності, зокрема, побиттями, погрозами застосуванням зброї, обшуками з насильницьким оголенням тощо. Траплялися навіть випадки смерті потерпілих внаслідок травм, отриманих внаслідок побиття під час затримання [3; с. 31]. Встановлено, що подібні випадки мали систематичний характер, що значною мірою заперечує ймовірність випадкового заподіяння фізичної чи моральної шкоди потерпілим під час затримання або арешту.

Найважливішим контекстуальним елементом катування як злочину проти людяності є вчинення відповідного протиправного діяння в межах масштабного чи систематичного нападу на цивільне населення, а також обізнаність суб'єкта злочину, що діяння були частиною масштабного чи систематичного нападу на цивільне

населення, або наявність у нього наміру зробити відповідні діяння частиною такого нападу [5]. При цьому у жодному міжнародному нормативно-правовому акті, включно з Римським статутим, не наведено визначення понять «широкомасштабності» та «систематичності» нападу на цивільне населення. Вимога наявності вищезазначених ознак нападу на цивільне населення для кваліфікації злочину проти людяності в Римському статуті є результатом врахування авторами останнього судової практики трибуналів *ad hoc*, таких як Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (МКТР). Так, Апеляційна палата МКТЮ у справі *Kunarac* встановила, що для встановлення «широкомасштабності» і «систематичності» нападу «судова палата повинна спочатку ідентифікувати населення, яке є об'єктом нападу, і, у світлі засобів, методів, ресурсів і результатів нападу на населення, з'ясувати, чи був напад справді широкомасштабним чи систематичним...» [8, para. 95]. Також палата додала, що «лише напад, а не окремі дії обвинуваченого, має бути широкомасштабним або систематичним. Крім того, дії обвинуваченого повинні бути лише частиною цього нападу, і, за дотримання всіх інших умов, одна або відносно обмежена кількість дій з його або її боку буде кваліфікуватися як злочин проти людяності, якщо тільки ці дії не є ізольовані або випадкові» [8; para. 96]. Тобто, можна констатувати, що не обов'язково окремий акт, який становить злочин проти людяності, має вчинятися у великих масштабах. Достатньо, щоб основний злочин був частиною масового нападу на цивільне населення, незалежно від того, якої форми набуло таке масштабне насильство [9; с. 194]. Тільки напад на цивільне населення може розглядатися як широкомасштабний та систематичний, а не окремі, ізольовані акти насильства [10]. Важливою є також позиція судових органів трибуналів *ad hoc* щодо розуміння категорій «широкомасштабності» та «систематичності». Зокрема, Апеляційна палата МКТЮ у справі *Kunarac*, а згодом і Апеляційна палата МКТР у справі *Nahimana et al.* зазначили, що «фраза «широкомасштабний» стосується масштабного характеру нападу та кількості цільових осіб, тоді як фраза «систематичний» вказує на організований характер актів насильства та неможливість розумного припущення про їх випадкове вчинення. Схеми злочинів, у значенні невідповідного повторення подібної злочинної поведінки на регулярній основі, є загальним вираженням

такого систематичного вчинення» [8; para. 94; 11; para. 920]. Дана позиція судових органів трибуналів *ad hoc* щодо широкомасштабності та систематичності нападу на цивільне населення була значною мірою врахована і розвинута при розгляді відповідних справ Міжнародним кримінальним судом (МКС). Так, Судова палата МКС у справі «Прокурор проти Боско Нтаганди» встановила, що поняття «широкомасштабність» вказує на масштабний характер нападу та велику кількість осіб, проти яких було спрямовано напад. При цьому наголошується, що такий напад може бути «масовим, частим, здійснюватися колективно із значною серйозністю та бути спрямованим проти значної кількості жертв. Оцінка того, чи є напад широкомасштабним, не є виключно кількісною чи географічною, а повинна проводитися на основі всіх відповідних обставин справи» [12; para. 691]. Що стосується вимоги «систематичності», то Судова палата зробила висновок, що даний термін відображає «організований характер актів насильства та малоймовірність їх випадкового вчинення» [12; para. 692]. При розгляді питання про систематичний характер нападу, Судова палата оцінює, чи здійснювалася серія повторюваних дій, спрямованих на досягнення однакових наслідків для цивільного населення, і при цьому може враховувати: мали місце ідентичні дії або чи можна виявити схожі риси у злочинних практиках; чи використовувався той самий спосіб вчинення злочину; чи потерпілі зазнавали подібного поводження на великій географічній території [12; para. 693]. Палати досудового провадження МКС у справах «Прокурор проти Катанги та Нгуджоло Чуї» і «Прокурор проти Бемби» дійшли схожого висновку щодо вимоги широкомасштабності нападу, зазначивши також, що широкомасштабний напад передбачає напад, здійснений на великій географічній території, або напад на невеликій географічній території, спрямований проти великої кількості цивільних осіб [13; para. 395; 14; para. 83]. Згідно з даними, наведеними у доповіді Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні 2024 року, випадки тортур було зафіксовано в Херсонській, Київській, Миколаївській та Запорізькій областях України та в Білгородській, Курській та Тульській областях російської федерації. Жертвами є чоловіки та жінки, більшість з них – чоловіки у віці від 21 до 58 років. Крім того, Комісія ООН протягом свого мандату зафіксувала випадки катування в одинадцяти місцях позбавлення волі: сім в районах, що знаходяться

під контролем Росії в Україні, і чотири в російській федерації [15; с. 13]. Також було проаналізовано достовірні повідомлення про тортури в інших численних місцях утримання в районах, що знаходяться під контролем росії. Географічний діапазон таких місць продемонстрував, що практика катувань є широко поширеною [15; с. 13]. У ході своєї роботи Комісія ООН наголосила і на систематичності випадків катувань, вчинених представниками рф. Зокрема, було встановлено застосування російськими військовими та співробітниками ФСБ однакових методів та способів тортур, серед яких побиття різними предметами та катування струмом за допомогою електрошокера і військово-польового телефонного апарата. Одна жертва катувань зазначила, що метод проведення допитів та застосування катувань були частиною «добре налагодженої процедури, яку вони повторювали з усіма» [15; с. 16]. Таким чином, застосування однакових способів та інструментів катувань в різних місцях тимчасового тримання та позбавлення волі, в різних населених пунктах, і в різний час, дозволяють говорити про певну закономірність щодо практики застосування тортур російськими збройними силами і спецслужбами, що є ключовою ознакою систематичності нападу на цивільне населення України. Надзвичайно важливим для доведення факту вчинення катування як злочину проти людяності є також встановлення наявності політики держави або організації, спрямованої на вчинення нападу на цивільне населення. Відповідно до Елементів злочинів «напад, спрямований на цивільне населення» означає «лінію поведінки, яка передбачає багаторазове вчинення діянь, вказаних у пункті 1 статті 7 Статуту, проти будь-яких цивільних осіб з метою впровадження політики держави чи організації, спрямованої на здійснення такого нападу, або з метою сприяння такій політиці. Дії не обов'язково повинні бути військовим нападом. Мається на увазі, що «політика, спрямована на здійснення такого нападу», передбачає, що держава чи організація активно заохочували такий напад на цивільне населення або підбурювали до нього» [5]. Крім того, як зазначила Палата досудового провадження МКС у справі «Прокурор проти Бемби», елемент політики означає, що «напад відбувається за звичайною схемою», але що ця політика не повинна бути формалізована [14; пара. 81]. Тобто, критерій наявності політики буде дотримано у випадку, якщо представники держави або організації від імені останніх спланували, спрямували, організували напад або активно

сприяли йому та заохочували до нього, навіть за відсутності офіційного затвердження такої політики [14; с. 81]. Беручи до уваги високу частоту повторюваності однакових рис катування в різних місцях та в різний час, можна припустити, що вище військово-політичне керівництво рф знало або принаймні повинно було знати про злочини, вчинені російською армією та працівниками спецслужб рф проти українського мирного населення. Однак жодних змін ситуації не відбулося. У більшості підтверджених випадків затримань українських громадян російська влада не попереджала про такі затримання адвокатів або родичів постраждалих. Російські органи влади також проігнорували всі запити про долю постраждалих, зроблені українською владою, спеціальними процедурами ООН, МКЧХ та іншими відповідними організаціями [3; с. 60]. Крім того, за численними скаргами постраждалих від протиправних дій російських військових і співробітників служб безпеки до Слідчого комітету рф та російських судів не було відкрито жодної кримінальної справи [3; с. 69]. Така безкарність зайвий раз доводить про щонайменше сприяння з боку російського керівництва широкомасштабному та систематичному нападу на цивільне населення України, одним з проявів якого є численні випадки катувань затриманих українських громадян, що у свою чергу є беззаперечним доказом існування політики держави щодо вчинення злочинів проти мирного населення України.

Отже, вчинення представниками збройних сил та служб безпеки рф злочину катування проти цивільного населення України є проявом системної політики рф щодо застосування терору і залякування українських громадян з метою повної ліквідації будь-якого опору російській окупації. Підтвердженням цього є фіксація випадків застосування тортур на великій географічній території, що включає окуповані регіони України та територію рф, проти великої кількості осіб, яких було незаконно затримано або заарештовано окупаційною адміністрацією, з використанням однакових методів та інструментів катувань в кожному окремому випадку. Зазначені вище обставини слугують доказом вчинення катування в рамках широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення, а також підтверджують існування політики російського керівництва стосовно вчинення такого нападу, що згідно з положеннями Римського статуту є невід'ємною ознакою для кваліфікації відповідних діянь як злочину проти людяності.

Список використаних джерел та літератури:

1. A. and Others v. the United Kingdom, No. 3455/05, ECHR (Grand Chamber), 19 February 2009.
2. Four years since the full-scale invasion of Ukraine: key facts and findings, OHCHR, February 2026 URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2026-02/2026-02-16%20HRMMU_Four%20Years%20On_fact%20sheet_2.pdf.
3. Звіт OMCT та Центру прав людини ZMINA 2024 рік, с. 28–69. URL: <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/07/rapport-ukraine-torture-final-omct-web-pages-1-1.pdf>
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 19.04.2026).
5. Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду) від 11.06.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a7_001-02#n3 (дата звернення: 19.04.2026).
6. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
7. *Selmouni v. France* [1999] ECHR (Grand Chamber) 25803/94, 28 July 1999.
8. *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Appeal Judgment)*, IT-96-23 & IT-96-23/1-A, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 12 June 2002, paras. 94, 96.
9. Міжнародне кримінальне право Кассезе / А.Кассезе, П.Гаєта, Л.Бейг, М.Фен, К.Госнелл, А.Вайтінг ; пер. з англ. М. Городиловська. Львів : Літопис, 2025. С. 194.
10. Judgment pursuant to Article 74 of the Statute ICC-01/05-01/08-3343 21 March 2016 : Trial Chamber III. Decision Case: The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo Situation: Situation in the Central African Republic. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/08-3343> (дата звернення: 19.04.2026).
11. *The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza, Hassan Ngeze (Appeal Judgment)*, ICTR-99-52-A,

International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), 28 November 2007, para. 920.

12. The Prosecutor v. Bosco Ntaganda (Trial Judgment) ICC-01/04-02/06, T Ch VI (8 July 2019), paras. 691-693.

13. Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo, ICCPT. Ch. I, ICC-01/04-01/07-717, Decision on the Confirmation of Charges, 30 September 2008, para. 395.

14. Prosecutor v. Bemba, ICC PT. Ch. II, ICC-01/05-01/08-424, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges of the Prosecutor Against Jean-Pierre Bemba Gombo, 15 June 2009, para. 81, 83.

15. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Рада з прав людини. П'ятдесят п'ята сесія. 26 лютого – 05 квітня 2024. Пункт 4 порядку денного. Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради // United Nations: офіц. сайт, с. 13, 16

URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-unofficial-ukrainian.pdf>.

В.О. Жеребний,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: М.Б. Гарієвська,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
(м.Хмельницький, Україна)

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та повсюдне проникнення цифрового середовища в усі сфери суспільних відносин зумовили принципові зміни у характері та формах фіксації юридично значущих фактів. Сучасні учасники цивільних правовідносин дедалі частіше укладають договори через месенджери, здійснюють оплату через банківські застосунки, обмінюються юридично значущими повідомленнями електронною поштою, підписують документи за допомогою електронного підпису. Як наслідок, доказова база у цивільних спорах все більшою мірою формується не з паперових документів, а з масивів цифрових даних — переписки, скріншотів,

аудіовізуальних записів, файлів транзакцій. Усе це актуалізує проблему правового режиму електронних доказів у цивільному судочинстві та ставить під сумнів ефективність традиційних процесуальних механізмів, розроблених для аналогового світу.

Незважаючи на законодавче закріплення поняття електронних доказів у Цивільному процесуальному кодексі України — зокрема в редакції після реформи 2017 року, — доктрина досі не має повного осмислення цього інституту. Окремі аспекти допустимості електронних доказів досліджувалися у працях українських процесуалістів, однак комплексного теоретичного осмислення проблема так і не отримала. Водночас зарубіжний досвід — передусім практика судів США, Великої Британії, держав — членів ЄС — свідчить про те, що питання автентичності, цілісності та належності електронних доказів є предметом тривалих наукових і практичних дискусій, а уніфікованих підходів до їх вирішення не вироблено й досі.

Проблема дослідження зумовлена об'єктивною суперечністю між динамікою цифрової реальності та консерватизмом процесуального права. З одного боку, електронні докази є невід'ємним елементом сучасного цивільного процесу, без якого повноцінний розгляд значної частини справ є практично неможливим. З іншого боку, їх правова природа породжує низку принципових питань, що не мають однозначного нормативного та доктринального вирішення: як встановити автентичність цифрового об'єкта? чи є роздрукований скріншот належним доказом? яким чином забезпечити електронні докази до порушення провадження? Відсутність чітких відповідей на ці питання породжує правову невизначеність, позбавляє учасників процесу можливості прогнозувати судові рішення та знижує ефективність правосуддя загалом.

Частина 1 статті 100 ЦПК України визначає електронні докази як інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, включаючи електронні документи, веб-сайти, текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, бази даних [1]. Перелік є невичерпним, що забезпечує гнучкість норми, однак породжує невизначеність щодо статусу нових форм цифрових об'єктів. У доктрині відсутня єдність щодо розуміння поняття доказу як такого. Як зазначає Ю. С. Павлова, в науковій літературі співіснують три концепції: докази як відомості про факти;

як поєднання відомостей із засобами доказування; як фактичні дані та засоби доказування залежно від змісту [2, с. 61-63]. Найбільш обґрунтованою видається остання позиція, оскільки вона дозволяє органічно вписати електронні докази в систему засобів доказування без руйнування усталеної процесуальної конструкції.

Суттєвою є проблема розмежування оригіналу та копії електронного доказу. Головна відмінність між ними полягає у метаданих: оригінал містить первинні метадані, тоді як електронна копія, відтворюючи зміст оригіналу, містить власні — зокрема іншу дату та час збереження. Верховний Суд у справі № 922/51/20 сформулював три допустимих формати подання: оригінал; електронна копія, засвідчена кваліфікованим електронним підписом; паперова копія, посвідчена в порядку, визначеному законодавством [4]. Саме останній формат є проблематичним, оскільки відповідний порядок законодавством досі не встановлений.

Чинне законодавство передбачає декілька способів збирання та подання електронних доказів, кожен з яких має суттєві практичні обмеження. Подача паперової копії залишається найпоширенішою, однак порядок її посвідчення не визначений. Огляд доказів судом відповідно до частини 7 статті 85 ЦПК України є новелою судочинства і дозволяє досліджувати оригінал безпосередньо, проте застосовується рідко [1]. Комп'ютерно-технічна експертиза, попри достатню правову регламентацію, є практично важко реалізованою через необхідність вилучення фізичних носіїв [2, с. 63]. Нотаріальне посвідчення електронних копій є фактично заблокованим: аналіз Закону «Про нотаріат» свідчить, що нотаріуси не наділені правом засвідчувати електронні копії чи інформацію з мережі Інтернет, що призводить до систематичних відмов [3]. Окремо гострою є проблема подання оригіналу веб-сайту: вилучення серверного носія для подання суду унеможливить подальший доступ до ресурсу, а у випадку глобальних платформ та іноземних власників серверів — є практично нездійсненним як технічно, так і юридично.

Аналіз судової практики виявляє принципову неоднорідність підходів до оцінки допустимості електронних доказів. У справі № 643/6581/19 від 25 червня 2021 року Верховний Суд визнав роздруківки листування у застосунку «Viber» неналежним доказом для підтвердження укладення договору найму [5]. Схожу позицію зайнято у справі № 202/2965/21 від 17 січня 2022 року, де роздруківка електронного листування визнана неприйнятною через

відсутність електронного підпису як обов'язкового реквізиту [6]. Водночас у справі № 914/2505/17 від 27 листопада 2018 року Верховний Суд дійшов протилежного висновку, вказавши, що юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно на підставі його форми відповідно до статті 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»; визначальним стало те, що сторони підтвердили належність електронних адрес та сам факт переписки [7]. Концептуально важливою є справа № 910/5408/21 від 3 серпня 2022 року, де Верховний Суд, спираючись на Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи СМ, закріпив презумпцію цілісності електронних доказів: доказ вважається достовірним доти, доки сторона його не спростує, що є суттєвим кроком до рецесії міжнародних стандартів доказування [8; 10]. Окремою проблемою залишається допустимість доказів, отриманих з порушенням права на таємницю кореспонденції: у справі № 359/3223/18 від 10 жовтня 2018 року суд визнав запис телефонної розмови недопустимим доказом через відсутність згоди співрозмовника, підтвердивши, що допустимість електронного доказу визначається не лише його технічними характеристиками, а й способом отримання [9].

Підсумовуючи вищевикладене можна дійти висновку, що інститут електронних доказів у цивільному процесі України перебуває на етапі становлення та потребує системного вдосконалення. Ключовими проблемами є: відсутність порядку посвідчення паперових копій електронних доказів; неузгодженість ЦПК України із Законом «Про нотаріат» у частині засвідчення електронних копій; практична неможливість подання оригіналів веб-контенту; суперечливість судової практики щодо допустимості роздруківок переписки. Зарубіжний досвід — зокрема, американська доктрина «chain of custody» та практика держав ЄС щодо електронної фіксації часу і змісту документів — свідчить, що системне вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що поєднує законодавчі зміни, уніфікацію судової практики та впровадження відповідних технічних стандартів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Дата

звернення: 15.04.2026 року).

2. Павлова Павлова Ю.С. Правовий статус електронних доказів у світлі нового Цивільного процесуального кодексу України. Правої суспільство. 2017. № 6. С. 60–66.

3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

4. Постанова Верховного Суду у справі No 922\51\20 від 29.01.2021 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/94517830> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

5. Постанова Верховного Суду у справі No 643/6581/19 від 25.06.2021 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97966695> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

6. Постанова Верховного Суду у справі No 202/2965/21 від 17.01.2022 р. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102812416&red=100003b0fee4be295f05751ef0bd1c9dc493f5&=5> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

7. Постанова Верховного Суду у справі No 914/2505/17 від 27.11.2018 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78450568> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

8. Постанова Верховного Суду у справі No 910/5408/21 від 03.08.2022 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078971> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

9. Рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області у справі No 359/3223/18 від 10.10.2018 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77053305> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

10. Рекомендація Рес (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій, ухваленій Комітетом Міністрів Ради Європи на 743 засіданні заступників міністрів 28.02.2001 р. Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/page/rekomendaciyi-komitetu-ministriv-rady-yevropy> (Дата звернення: 15.04.2026 року).

О.С. Жовтя,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: О.В. Охман,
кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ: ТЕОРІЯ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що право на недоторканність житла є однією з базових конституційних гарантій прав і свобод людини, яка забезпечує охорону приватного та сімейного життя, а також недопущення свавільного втручання з боку держави чи інших осіб. Згідно зі ст. 30 Конституція України, кожному гарантується недоторканність житла, а проникнення до нього або інше порушення можливе лише на підставі вмотивованого судового рішення, за винятком випадків, прямо передбачених законом [1]. В умовах воєнного стану в Україні реалізація цього права набуває особливо складного характеру, оскільки об'єктивна необхідність забезпечення національної безпеки, оборони держави та підтримання публічного порядку зумовлює розширення випадків законного втручання у сферу житла. Водночас така ситуація створює підвищені ризики зловживань владними повноваженнями, необґрунтованих обшуків, незаконних проникнень та інших форм порушення конституційних гарантій, що актуалізує проблему ефективного кримінально-правового захисту зазначеного права.

Кримінально-правова охорона недоторканності житла в Україні забезпечується, зокрема, нормами Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи, а також за перевищення службових повноважень при здійсненні відповідних процесуальних дій. У цьому контексті особливого значення набуває ст. 162 КК України, яка встановлює відповідальність за порушення недоторканності житла, що є ключовим інструментом кримінально-правового захисту зазначеного конституційного права [2]. Подальшого наукового осмислення потребують питання співвідношення конституційних гарантій недоторканності житла з

обмеженнями, що запроваджуються в умовах воєнного стану, зокрема в частині проведення обшуків, оглядів та інших слідчих (розшукових) дій без попереднього судового контролю. Окремо потребує аналізу практика правозастосування, яка нерідко демонструє неоднозначність у тлумаченні меж допустимого втручання у житлову сферу особи. Таким чином, дослідження конституційного права на недоторканність житла та кримінальної відповідальності за його порушення є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки дозволяє визначити баланс між потребами національної безпеки в умовах воєнного стану та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини, закріплених у національному та міжнародному праві.

У науковій літературі право на недоторканність житла традиційно розглядається як складова більш широкого конституційного права на приватність та особисту автономію індивіда. Так, О. В. Петришин обґрунтовано зазначає, що це право гарантує особі захист від будь-якого незаконного втручання у її особистий і сімейний простір, забезпечуючи тим самим реальну можливість вільного формування приватного життя без зовнішнього тиску з боку держави чи інших суб'єктів [3, с. 215]. У цьому контексті житло розглядається не лише як фізичний об'єкт, а як простір реалізації фундаментальних прав людини, що потребує підвищеного рівня правової охорони. Водночас В. Я. Тацій та В. І. Борисов наголошують, що декларативне закріплення зазначеного права є недостатнім без наявності ефективних і реально дієвих механізмів його забезпечення, ключовим елементом яких виступає кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла [4, с. 48]. Саме кримінально-правові засоби реагування виконують превентивну та охоронну функції, стримуючи потенційні зловживання як з боку приватних осіб, так і з боку представників державної влади.

Подальший аналіз доктринальних підходів свідчить, що в сучасній юридичній науці дедалі частіше акцентується увага на комплексному характері захисту цього права. Зокрема, недоторканність житла розглядається у тісному взаємозв'язку з гарантіями, передбаченими ст. 30 Конституція України, а також із положеннями кримінального та кримінального процесуального законодавства, які регламентують порядок проведення обшуку, огляду та інших слідчих (розшукових) дій.

У цьому аспекті особливої уваги потребує проблема меж допустимого втручання у житло в умовах воєнного стану, коли держава змушена балансувати між вимогами національної безпеки та необхідністю дотримання конституційних гарантій. Практика правозастосування свідчить, що саме в кризових умовах зростає ризик розширювального тлумачення підстав для проникнення до житла, що може призводити до фактичного нівелювання гарантій недоторканності. Крім того, у наукових дослідженнях підкреслюється, що ефективність захисту цього права значною мірою залежить не лише від наявності кримінально-правових заборон, але й від якості їх реалізації на практиці, зокрема від належного розслідування фактів незаконного проникнення до житла, невідворотності покарання винних осіб та функціонування судового контролю як ключового запобіжника від свавільного втручання.

Таким чином, доктринальний аналіз дозволяє зробити висновок, що право на недоторканність житла є багатовимірною правовою категорією, яка поєднує конституційні, кримінально-правові та процесуальні елементи захисту, а його реальна ефективність визначається рівнем узгодженості цих механізмів у національній правовій системі.

Крім того, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк наголошують, що кримінально-правовий захист прав і свобод людини, зокрема права на недоторканність житла, є одним із пріоритетних напрямів функціонування сучасного кримінального права, оскільки саме через систему кримінально-правових заборон держава забезпечує реальність конституційних гарантій. Науковці акцентують, що правильна та точна кваліфікація відповідного складу кримінального правопорушення має вирішальне значення для забезпечення невідворотності відповідальності та ефективного відновлення порушеного права [5, с. 116]. У цьому контексті помилки у кваліфікації або звужувальне тлумачення ознак складу злочину можуть фактично призводити до безкарності осіб, які посягають на конституційно гарантовану сферу приватного життя.

Відповідно до ст. 30 Конституція України, кожному гарантується недоторканність житла, а проникнення до нього або інше втручання можливе лише на підставі вмотивованого рішення суду, за винятком випадків, прямо передбачених законом [1]. Таким чином, конституційний припис формує чітку модель допустимого втручання, де судовий контроль виступає основною гарантією від

свавільних дій органів державної влади та їх посадових осіб. Ці конституційні положення конкретизуються у нормах кримінального законодавства, зокрема у ст. 162 КК України, яка встановлює відповідальність за незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи. Зазначена норма виконує не лише каральну, але й превентивну функцію, оскільки спрямована на недопущення порушень ще на етапі прийняття рішення про втручання у житлову сферу особи.

У теоретичному аспекті важливим є розуміння того, що склад злочину, передбаченого ст. 162 КК України, охоплює як незаконне фізичне проникнення до житла, так і інші форми протиправного втручання, здійснені без належних правових підстав або з порушенням встановленої процедури. Це дозволяє забезпечити більш широкий рівень кримінально-правового захисту, що відповідає сучасним стандартам охорони приватності, закріпленим у міжнародному праві. Водночас у практичній площині особливого значення набуває питання розмежування законного та незаконного проникнення до житла, особливо в умовах воєнного стану, коли законодавством допускаються окремі виключення з загального правила судового санкціонування. У таких випадках ключовим критерієм правомірності виступає суворе дотримання вимог закону, пропорційність втручання та його обґрунтованість конкретною ситуацією, що виключає довільне розширення повноважень правоохоронних органів. Тобто, ефективність кримінально-правового захисту недоторканності житла залежить від узгодженого функціонування конституційних норм і норм кримінального законодавства, а також від належного рівня правозастосовної практики, яка має забезпечувати реальне, а не формальне гарантування цього фундаментального права людини.

Як зазначають В. Я. Тацій та В. І. Борисов, об'єктом злочину, передбаченого ст. 162 Кримінального кодексу України, є суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційного права особи на недоторканність житла та гарантують захист приватної сфери від незаконного втручання [4, с. 52]. При цьому науковці обґрунтовано підкреслюють, що підвищену суспільну небезпеку становлять саме дії службових осіб, оскільки вони реалізують владні або управлінські функції, а отже, порушення ними встановлених процедур доступу до житла фактично підриває довіру до державних інституцій та принцип верховенства права. У доктрині кримінального права також

наголошується, що для правильної кваліфікації діянь за ст. 162 КК України принципове значення має чітке розмежування понять «житло» та «інше володіння особи», оскільки від цього залежить встановлення предмета посягання та обсягу кримінально-правової охорони [2, с. 60]. Житло у вузькому розумінні охоплює приміщення, призначені для постійного або тимчасового проживання, тоді як «інше володіння» включає гаражі, господарські будівлі, земельні ділянки та інші об'єкти, що перебувають у фактичному володінні особи та використовуються нею для реалізації майнових чи побутових інтересів. Така диференціація дозволяє забезпечити більш точне застосування кримінального закону та уникнути помилок у правовій оцінці діяння.

В умовах воєнного стану проблема порушення недоторканності житла набуває особливої гостроти. Як зазначається у звітах міжнародних організацій, зокрема Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, фіксується збільшення кількості випадків незаконного проникнення до житла, у тому числі під приводом проведення перевірок, обшуків або забезпечення безпекових заходів [6]. Подібні дії нерідко здійснюються з порушенням встановлених процедур або без належного процесуального оформлення, що створює ризики свавільного втручання у приватне життя громадян. У цьому контексті особливого значення набуває питання дотримання принципу законності та пропорційності при здійсненні будь-яких дій, пов'язаних із проникненням до житла. Навіть за умов воєнного стану держава не звільняється від обов'язку забезпечувати мінімальні гарантії захисту приватної сфери особи, а будь-яке відступлення від стандартів прав людини повинно мати чітке правове підґрунтя, бути обґрунтованим та необхідним у демократичному суспільстві. Тобто, аналіз наукових підходів і практики застосування свідчить, що ефективність кримінально-правової охорони недоторканності житла залежить не лише від змісту кримінально-правових норм, але й від якості їх реалізації, рівня правової культури суб'єктів правозастосування та дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини, особливо в умовах підвищених безпекових викликів.

Проведене дослідження дає підстави констатувати, що в сучасних умовах, зумовлених дією правового режиму воєнного стану, відбувається суттєва трансформація механізмів забезпечення права на недоторканність житла. З одного боку, чинне законодавство

України передбачає можливість законного відступу від загальних конституційних гарантій у чітко визначених випадках, пов'язаних із необхідністю забезпечення національної безпеки, оборони держави та оперативного реагування на загрози. З іншого боку, практична реалізація цих положень супроводжується зростанням ризиків надмірного або неправомірного втручання у житлову сферу особи, що актуалізує проблему ефективності існуючих гарантій захисту.

Узагальнення наукових підходів і аналіз норм чинного законодавства дозволяють дійти висновку, що право на недоторканність житла, закріплене у ст. 30 Конституція України, залишається однією з базових конституційних гарантій, яка безпосередньо пов'язана із забезпеченням приватності, особистої свободи та людської гідності. Водночас в умовах воєнного стану воно набуває особливої чутливості, оскільки баланс між публічними інтересами держави та приватними правами особи зміщується у бік розширення дискреційних повноважень органів влади. У цьому контексті особливого значення набуває не лише формальне закріплення гарантій недоторканності житла, але й ефективність їх практичного забезпечення. Йдеться про необхідність удосконалення процедур судового та позасудового контролю за проникненням до житла, посилення кримінально-правової відповідальності за незаконні дії, а також підвищення рівня процесуальних гарантій для осіб, права яких були порушені. Важливим напрямом також є забезпечення реальної невідворотності відповідальності за злочини, передбачені ст. 162 КК України, особливо у випадках, коли суб'єктами правопорушення виступають службові особи. Окремо слід підкреслити, що в умовах збройного конфлікту особливої актуальності набуває проблема запобігання зловживанням владними повноваженнями під час проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів, пов'язаних із проникненням до житла. Недостатній рівень правової визначеності або неналежна процесуальна фіксація таких дій може призводити до фактичного нівелювання конституційних гарантій та підриву довіри до системи правосуддя.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що право на недоторканність житла є фундаментальною конституційною цінністю та невід'ємним елементом системи прав людини, однак в умовах воєнного стану воно потребує не звуження, а якісного нормативного та інституційного посилення. Його реальна ефективність залежить від узгодженості конституційних,

кримінально-правових і процесуальних механізмів, а також від здатності держави забезпечити баланс між потребами безпеки та непорушністю основоположних прав людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2026).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 15.04.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.03.2026).
3. Конституційне право України : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2023. 576 с.
4. Тацій В. Я., Борисов В. І. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Харків : Право, 2024. 432 с.
5. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : підручник. Київ : Атіка, 2022. 824 с.
6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 23.03.2026).

Забітовський,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: О.В. Охман,
кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький, Україна)

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Проблема забезпечення абсолютної заборони катувань, а також нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання посідає одне з провідних місць у сучасній системі захисту прав людини та кримінально-правовій політиці держави. Її значення полягає не лише у визначенні меж допустимого державного примусу,

а й у відображенні загального рівня демократичності та цивілізованості правової системи. Ставлення держави до особи, яка перебуває у сфері кримінального переслідування чи відбування покарання, виступає важливим показником реального забезпечення принципу верховенства права, гарантування основоположних прав і свобод людини та утвердження поваги до її честі й гідності.

Абсолютний характер заборони катувань, закріплений у міжнародно-правових актах та національному законодавстві, зумовлює необхідність не лише її формального нормативного визнання, а й забезпечення реальної та ефективної реалізації через систему правових гарантій, дієвих механізмів контролю, належного судового захисту та створення гуманних умов тримання осіб. Дотримання цієї заборони є обов'язком держави незалежно від обставин, характеру вчиненого правопорушення чи правового статусу особи. Згідно з положеннями Конституція України, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, що підкреслює абсолютний характер цієї заборони та обов'язок держави забезпечувати її реальне й ефективне дотримання [1]. У зазначеному контексті особливої актуальності набуває переосмислення каральної функції кримінального права, її співвідношення з принципами гуманізму, справедливості, пропорційності та доцільності застосування кримінально-правового примусу. Дослідження змісту заборони катувань, особливостей її нормативного закріплення та практичної реалізації дає можливість визначити межі допустимого державного втручання у права людини, окреслити стандарти поводження з особами у сфері кримінальної юстиції, а також сформувати напрями подальшого вдосконалення кримінально-правової політики з урахуванням необхідності забезпечення поваги до людської гідності та ефективної ресоціалізації особи.

Абсолютна заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання є непорушною межею для будь-яких дій держави. Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини проголошує: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2]. Д. Ягунов підкреслює, що ця норма має абсолютний характер вона не допускає жодних винятків, навіть у воєнний час чи під час надзвичайних ситуацій [3, с. 32]. Заборона поширюється не лише на пряме фізичне насильство, а й на умови тримання, надмірну

ізоляцію, відсутність медичної допомоги чи дисциплінарні заходи, якщо вони спричиняють сильні фізичні або моральні страждання та принижують людську гідність. Переповнені камери, брак належної допомоги можуть перетворюватися на нелюдське поводження, яке руйнує особистість [3, с. 324].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року закріплює універсальне міжнародно-правове визначення катування як будь-якої дії, якою особі умисно заподіюється сильний фізичний або моральний біль чи страждання з метою отримання від неї або третьої особи інформації чи зізнання, покарання за вчинене або підозрюване діяння, залякування, примусу чи з мотивів дискримінації, якщо такі дії здійснюються державними посадовими особами, іншими особами, які діють в офіційній якості, або за їх підбурюванням, відома чи мовчазної згоди [4]. Таке визначення підкреслює особливий ступінь суспільної небезпечності катувань та акцентує увагу на їх безпосередньому зв'язку із зловживанням державною владою. Положення Конвенції покладають на держави обов'язок вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів, спрямованих на запобігання катуванням на будь-якій території, що перебуває під їх юрисдикцією. При цьому міжнародне право виходить із абсолютного характеру заборони катувань, оскільки жодні виняткові обставини, зокрема стан війни, загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи інші надзвичайні ситуації, не можуть бути підставою для їх виправдання [4]. Такий підхід свідчить про визнання заборони катувань імперативною нормою міжнародного права, відступ від якої є неприпустимим за будь-яких умов.

Стаття 28 Конституція України гарантує кожній людині право на повагу до її гідності та встановлює безумовну заборону катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також проведення медичних, наукових або інших дослідів без вільної згоди особи [1]. Вказана конституційна норма має універсальний характер і поширюється на всіх осіб незалежно від громадянства, правового статусу чи інших ознак, виступаючи однією з фундаментальних гарантій захисту прав і свобод людини в Україні. В. І. Георги, досліджуючи правову природу цієї заборони, обґрунтовує її нерозривний зв'язок із положеннями статті 3 Конституції України, відповідно до якої

людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю держави. Автор наголошує, що міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини, зокрема Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, відповідно до статті 9 Конституції України є складовою частиною національного законодавства України. На думку науковця, сутність конституційної заборони катувань полягає насамперед у забезпеченні та охороні людської гідності як базової моральної та соціальної цінності демократичного суспільства. При цьому жорстоке поводження охоплює дії, що спричиняють особі значний фізичний біль або тяжкі моральні страждання, тоді як поводження, що принижує гідність, характеризується створенням у потерпілого почуття страху, приниження, пригніченості чи власної неповноцінності [5, с. 193–194].

У науковій статті С. Є. Булавіної та А. М. Гороть заборона катувань у міжнародному праві розглядається як один із фундаментальних механізмів забезпечення та захисту прав людини. Автори наголошують, що заборона катувань має характер імперативної норми міжнародного права (*ius cogens*), відступ від якої є неприпустимим за будь-яких обставин, у тому числі в умовах війни, надзвичайного стану чи інших кризових ситуацій. Науковці підкреслюють, що зміст цієї заборони полягає не лише у встановленні негативного обов'язку держави утримуватися від застосування катувань та жорстокого поводження, а й у покладенні на неї позитивного обов'язку забезпечувати ефективне запобігання таким діям, здійснювати їх належне розслідування та притягувати винних осіб до юридичної відповідальності [6, с. 25]. У контексті реалізації кримінально-правової політики це означає, що будь-яке покарання, незалежно від тяжкості вчиненого правопорушення чи ступеня суспільної небезпечності особи, не може виходити за межі гуманного поводження та набувати ознак нелюдського або такого, що принижує людську гідність, покарання.

Д. Ягунов, В. І. Георги та інші науковці акцентують увагу на тому, що заборона катувань покладає на державу не лише негативний обов'язок утримуватися від вчинення заборонених дій, а

й комплекс позитивних обов'язків, спрямованих на реальне забезпечення прав людини. Йдеться, зокрема, про необхідність проведення ефективного та неупередженого розслідування скарг щодо жорстокого поводження, здійснення незалежного моніторингу місць несвободи, створення належних і гуманних умов тримання осіб, а також забезпечення заходів, спрямованих на їх ресоціалізацію та соціальну адаптацію [3, с. 149; 5, с. 200]. Науковці підкреслюють, що навіть в умовах відбування покарання чи перебування під вартою особа не втрачає статусу носія невідчужуваних прав і свобод, а тому має право на повагу до людської гідності, належну медичну допомогу, доступ до правової допомоги та захист від будь-яких форм приниження чи жорстокого поводження.

Особливої актуальності проблема заборони катувань набуває в умовах воєнного стану та збройного конфлікту. Особливості кримінально-правової кваліфікації катувань, учинених у таких умовах, потребують обов'язкового врахування норм міжнародного гуманітарного права, насамперед положень Женевські конвенції, а також Римський статут Міжнародного кримінального суду, відповідно до яких катування можуть визнаватися воєнними злочинами або злочинами проти людяності. У національному законодавстві України такі діяння, залежно від обставин їх вчинення, підлягають кваліфікації, зокрема, за ст. 438 КК України як порушення законів та звичаїв війни [7; 8, с. 51–52].

Особливості розслідування фактів катувань та жорстокого поводження щодо військовополонених і цивільного населення в умовах збройної агресії набувають особливого значення для забезпечення ефективної реалізації абсолютної заборони таких діянь. Розслідування подібних злочинів потребує застосування спеціальних процесуальних і криміналістичних методик збирання та фіксації доказів, зокрема документування фізичних і психологічних наслідків катувань, фіксації умов утримання потерпілих, проведення допитів із урахуванням їхнього психоемоційного стану та травматичного досвіду, організації незалежних медичних обстежень і судово-медичних експертиз. Важливе значення також має використання матеріалів міжнародних організацій, висновків моніторингових місій, фото- і відеодоказів, а також показань свідків та очевидців для встановлення системного характеру порушень норм міжнародного гуманітарного права [8, с. 53–54].

Не менш важливим елементом є забезпечення ефективного

захисту потерпілих від повторної віктимізації, гарантування їхньої безпеки та оперативне реагування державних органів на повідомлення про факти катувань і жорстокого поводження. Реалізація таких механізмів сприяє не лише подоланню безкарності винних осіб, а й відновленню довіри потерпілих до правосуддя, їх психологічній реабілітації та поверненню відчуття особистої безпеки, захищеності й людської гідності. У ширшому розумінні це виступає важливою складовою гуманізації кримінально-правової політики держави в умовах збройного конфлікту. Важливе значення у цьому контексті має також реабілітаційний механізм, висвітлений в аналітичному звіті Рада Європи, який акцентує увагу на необхідності комплексного відновлення осіб, що зазнали катувань або нелюдського поводження. Реабілітація охоплює систему медичної, психологічної, соціальної та правової допомоги, спрямованої на подолання наслідків пережитого насильства, відновлення психоемоційного стану особи та повернення їй відчуття власної цінності й можливості повноцінної участі у суспільному житті [9, с. 7–8]. Такий підхід відображає сучасне розуміння гуманізації кримінально-правової політики, за якого акцент робиться не виключно на каральному впливі, а й на забезпеченні зцілення, мінімізації страждань потерпілих та створенні умов для їх успішної ресоціалізації.

Отже, абсолютна заборона катувань, а також жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, є фундаментальною конституційною та міжнародно-правовою гарантією, яка визначає рівень демократичності й гуманістичної спрямованості правової системи держави. Закріплена у ст. 3 Європейська конвенція з прав людини, Конвенція ООН проти катувань та ст. 28 Конституція України, ця заборона має характер імперативної норми міжнародного права (*jus cogens*) і не допускає жодних винятків чи обмежень навіть в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або збройного конфлікту.

У зв'язку з цим на державу покладається не лише негативний обов'язок утримуватися від застосування катувань і жорстокого поводження, а й позитивний обов'язок створювати ефективну систему їх запобігання. Йдеться, зокрема, про забезпечення належних умов тримання осіб, проведення оперативного та неупередженого розслідування фактів насильства, функціонування незалежних механізмів моніторингу місць несвободи, а також

притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Водночас кримінально-правова політика держави повинна ґрунтуватися на принципах гуманізму, справедливості, пропорційності та ресоціалізації, виключаючи практику заподіяння особі додаткових фізичних чи моральних страждань.

Таким чином, ефективне забезпечення абсолютної заборони катувань є одним із ключових показників реального утвердження принципу верховенства права та поваги до людської гідності як найвищої соціальної цінності, проголошеної ст. 3 Конституції України. Дотримання цієї заборони становить не лише міжнародно-правовий і конституційний обов'язок держави, а й важливий моральний та цивілізаційний критерій розвитку сучасної правової держави України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
Редакція від 01.01.2020 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Заборона катувань: практика Європейського суду з прав людини, стандарти та практика Європейського комітету з питань запобігання катуванням / зі вступним словом М. Гнатівського, А. Костіна, Р. Хаверкампа, Д. Ягунова. Тьубінген; Одеса: Фенікс, 2023. 604 с.

4. Конвенція проти катувань та інших нелюдських та таких що принижують гідність, видів поведінки і покарання (1984 р., ратиф. Україною із застереженнями 1987 р.) URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

5. Георги В.І. Правові джерела та сутність заборони катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність людини, поведінки чи покарання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 191-205. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_2_17

6. Булавина, С. Є., Гороть, А. М. Заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведінки або

покарання в міжнародному праві як механізм забезпечення прав людини. *Історико-правовий часопис*. 2023. № 21(2), С. 23–30. <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/3>

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 15.04.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Назимко Є.С. Особливості кримінально-правової кваліфікації катування, вчиненого в умовах воєнного стану. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. № 4. С. 49–56. URL: <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-7>

9. Механізм реабілітації жертв катувань в Україні : аналітичний звіт / М. Гнатівський, В. Климчук, І. Сенюта; Рада Європи. 2021. URL: <https://rm.coe.int/analytical-report-on-rehabilitative-mechanism-ukr-2021-web/1680a22675>

А.А. Зищук,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: **А.В. Авсієвич,**
PhD
(м. Хмельницький, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Кримінальний процес зарубіжних країн розвивається під впливом міжнародних стандартів прав людини, цифровізації, транснаціональної злочинності та різних правових традицій. Аналіз актуальних тенденцій дозволяє використовувати кращі практики та уникати типових ризиків при реформуванні національного процесу.

Протиставлення та зближення континентальної та англо-американської моделей. У країнах континентальної (романо-германської) традиції процес орієнтований на слідчого та прокурора, суд переважно оцінює докази за матеріалами справи; у країнах common law центральне місце займає змагальний судовий розгляд, присяжні, правила допустимості доказів та крос-екзамен. Актуальна тенденція – поступове зближення: у Європі посилюється змагальність і роль захисту, у США та Великій Британії – інтерес до

попереднього збирання доказів слідчими та прокуратурою та до спеціальних процедур (наприклад, угоди про визнання провини). Питання балансу між ефективністю розслідування та гарантіями обвинуваченого залишається ключовим у порівняльних дослідженнях [1; 2].

Вплив міжнародних та регіональних стандартів. ЄКПЛ, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прецедентна практика ЄСПЛ та рекомендації Ради Європи формують мінімум гарантій: право на справедливий суд, презумпція невинуватості, право на захист, заборона катувань, право на переклад та інтерпретацію [3]. Держави зобов'язані приводити процесуальні норми у відповідність до цих стандартів; порушення призводять до скасування вироків та змін у законодавстві. Актуальне питання – поширення цих вимог на досудові стадії, зокрема на етапі затримання, обшуків та прослуховувань.

Цифровізація та електронні докази. У більшості країн активно впроваджуються електронне діловодство, відеоконференції при допитах та засіданнях, збереження та передача доказів у цифровому вигляді. Виникають питання допустимості доказів із соцмереж, метаданих, даних з хмарних сховищ та застосування штучного інтелекту при аналізі великих масивів даних. Різні підходи до доступу правоохоронних органів до шифрованих повідомлень (end-to-end) та міжнародної взаємодопомоги у кримінальних справах щодо цифрових доказів ускладнюють уніфікацію стандартів.

Транснаціональна співпраця та екстрадиція. Боротьба з тероризмом, кіберзлочинністю та організованою злочинністю потребує міжнародної взаємодопомоги: екстрадиція, передача доказів, спільні слідчі групи, запити до іноземних провайдерів. Механізми типу Європола, Eurojust, договорів про взаємну правову допомогу та протоколів до Конвенції про кіберзлочинність визначають умови та обмеження такої співпраці. Актуальні проблеми – забезпечення прав обвинувачених при передачі даних між юрисдикціями, відмова у екстрадиції з гуманітарних або процесуальних підстав та узгодження різних стандартів доказування.

Угоди про визнання провини та спрощені процедури. У багатьох країнах (США, Велика Британія, Італія, Німеччина тощо) поширені угоди про визнання провини (plea bargaining, patteggiamento тощо), що дозволяють уникнути повного судового розгляду в обмін на певні поступки. Це підвищує «пропускну

здатність» судів, але створює ризики тиску на підсудного, ослаблення змагальності та формалізації перевірки провини. ЄСПЛ та національні суди вимагають добровільності, інформованості та наявності мінімального судового контролю. Актуально досліджувати межі допустимого спрощення без порушення права на справедливий суд.

Захист свідків та потерпілих. У зарубіжних країнах поширені програми захисту свідків, анонімізація даних, захист потерпілих від повторної травматизації при допиті (особливо неповнолітніх та постраждалих від насильства). Директиви ЄС щодо прав потерпілих та мінімальних стандартів підтримки формують спільний європейський рівень. Питання сумісності захисту потерпілих і свідків з правами обвинуваченого на очне протиставлення та перехресний допит залишаються предметом суперечок і судової практики [4].

Незалежність суду та прокуратури. У демократичних країнах акцент робиться на незалежності суддів та, де це передбачено, прокуратури від політичного впливу, на прозорості призначень та дисциплінарної відповідальності. Порівняльний аналіз показує різні моделі: самоуправління судів, участі парламенту або спеціальних органів у призначенні, різний статус прокуратури (орган слідства, сторони обвинувачення або «нейтральний» орган). Актуальні виклики – політизація кримінального переслідування в окремих країнах та посилення гарантій незалежності в умовах тиску на правосуддя.

Отже, актуальні питання кримінального процесу зарубіжних країн зводяться до пошуку балансу між ефективністю боротьби зі злочинністю та дотриманням прав людини, адаптації до цифрових реалій та міжнародної злочинності, збереження змагальності та презумпції невинуватості при поширенні спрощених процедур. Вивчення зарубіжного досвіду корисне для реформування національного кримінального процесу з урахуванням міжнародних зобов'язань та кращих практик.

Список використаних джерел та літератури:

1. Jackson J. D., Summers S. J. The Internationalisation of Criminal Evidence: Beyond the Common Law and Civil Law Traditions. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 450 p.
2. Delmas-Marty M., Spencer J. R. (eds). European Criminal

Procedures. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 775 p. (Cambridge Studies in International and Comparative Law).

3. Right to a fair trial under Article 6 of the ECHR: The balance between efficiency and fairness in European criminal law // Scientific journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (Слово Національної школи суддів України) / SLS Journal. 2024. Vol. 7. No.

4. P. 45–58. URL: <https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-7-4-2024/pravo-na-spravedlivy-sud-za-statteyu-6-yekpl-balans-mizh-efektivnistyu-ta-spravedlivistyu-v-yevropeyskomu-kriminalnomu-pravi>

4. Ambach P. In Search of ‘Red Lines’ in the Jurisprudence of the ECtHR on Fair Trial Rights // Israel Law Review. 2018. Vol. 51. No. 2. P. 229–258. Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/israel-law-review/article/abs/in-search-of-red-lines-in-the-jurisprudence-of-the-ecthr-on-fair-trial-rights/47D068CEB93BBF72268FE6B078721B0C>

В.О. Карпенко,

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: А.В. Андрушко,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ПОРІВНЯННЯ ДЕКРЕТНОЇ ВІДПУСТКИ ТА ВІДПУСТКИ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

У сучасному суспільстві питання поєднання професійної діяльності та сімейних обов’язків набуває особливої актуальності. Держава, визнаючи значення материнства, батьківства та дитинства, передбачає низку соціальних гарантій, спрямованих на забезпечення належного захисту працівників із сімейними обов’язками. Серед таких гарантій важливе місце посідають декретна відпустка та відпустка по догляду за дитиною. Попри те, що ці види відпусток пов’язані між собою спільною метою – забезпеченням належних умов для народження та виховання дитини, – вони мають різну правову природу, підстави надання та особливості реалізації. Саме тому їх порівняльний аналіз є важливим для кращого розуміння механізмів правового регулювання соціально-трудових відносин у цій сфері.

Відповідно до ч. 1 ст. 179 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), жінкам на підставі медичного висновку надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після пологів (70 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей або ускладнення пологів). Згідно з ч. 2 ст. 179 КЗпП України загальна тривалість такої відпустки становить 126 календарних днів (140 календарних днів – у зазначених у законі випадках) і надається жінці повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 179 КЗпП України за бажанням жінки та за відсутності медичних протипоказань частина допологової відпустки може бути перенесена на післяпологовий період у межах загальної встановленої тривалості [1].

Аналогічне правове регулювання передбачене ст. 17 Закону України «Про відпустки» (далі – Закон), зокрема ч. 1 цієї статті визначає тривалість відпустки (70 днів до пологів і 56/70 – після), а ч. 2 ст. 17 закріплює можливість перенесення частини допологової відпустки на післяпологовий період за бажанням жінки [2]. Таким чином, декретна відпустка є спеціальним видом соціальної оплачуваної відпустки, що надається виключно жінці у зв'язку з вагітністю та пологами.

Відповідно до ч. 3 ст. 179 КЗпП України після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням матері або батька дитини одному з них надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою допомоги відповідно до законодавства. Згідно з ч. 4 ст. 179 КЗпП України підприємства, установи та організації можуть за рахунок власних коштів надавати частково оплачувану відпустку або відпустку без збереження заробітної плати більшої тривалості. Ч. 6 ст. 179 КЗпП України передбачає, що у разі потреби домашнього догляду одному з батьків обов'язково надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною медичним висновком, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку. Відповідно до ч. 7 ст. 179 КЗпП України ця відпустка може бути використана також бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично здійснюють догляд за дитиною, а ч. 8 ст. 179 КЗпП України дозволяє поєднувати її з роботою на умовах неповного робочого часу або вдома [1].

Аналогічні положення закріплено у ст. 18 Закону: ч. 1 передбачає надання відпустки для догляду за дитиною до трирічного

віку матері або батькові; ч. 2 допускає можливість надання більш тривалої відпустки за рахунок коштів роботодавця; ч. 3 визначає коло інших осіб, які можуть скористатися цією відпусткою; ч. 4 встановлює право працювати під час перебування у відпустці на умовах неповного робочого часу або вдома [2]. Отже, відпустка для догляду за дитиною є самостійним видом соціальної відпустки, що надається після декретної відпустки та може реалізовуватися ширшим колом осіб.

Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустка для догляду за дитиною мають як спільні, так і відмінні законодавчі риси, що простежуються у ст. 179 КЗпП України та ст. 17–18 Закону. Спільні риси полягають у тому, що обидва види відпусток є соціальними гарантіями, пов'язаними з народженням дитини та охороною материнства і дитинства; вони закріплені одночасно в КЗпП і спеціальному законі; гарантують збереження місця роботи (посади); а також спрямовані на реалізацію принципу державної підтримки сім'ї. Відмінні риси мають більш принциповий характер. По-перше, різною є правова природа: відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами є медично зумовленою та надається виключно жінці, тоді як відпустка для догляду за дитиною має сімейно-соціальний характер і може надаватися матері, батькові або іншим родичам. По-друге, відрізняється тривалість: відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами є чітко визначеною (126 або 140 календарних днів), тоді як відпустка для догляду може тривати до трьох років, а в окремих випадках — до шести років. По-третє, різниться порядок матеріального забезпечення: перша є оплачуваною в установленому законом порядку, тоді як друга передбачає виплату допомоги відповідно до законодавства або може надаватися без збереження заробітної плати.

Практичне значення правового регулювання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами і відпустки для догляду за дитиною яскраво простежується у судовій практиці, зокрема у рішенні ухваленому 19 лютого 2024 року Хмельницьким міськрайонним судом. У зазначеній справі суд розглядав питання про встановлення факту припинення трудових відносин між працівницею та роботодавцем на підставі ч. 1 ст. 38 КЗпП України (звільнення за власним бажанням). Позивачка перебувала спочатку у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, а згодом — у відпустці для догляду за дитиною до трирічного віку, після чого народила ще одну дитину

та фактично продовжувала перебувати у стані соціальної відпустки. Сутність спору полягала в тому, що роботодавець не оформив звільнення працівниці після подання нею заяви, не вніс запис до трудової книжки та фактично не визнав припинення трудових відносин. У зв'язку з неможливістю реалізувати своє право на звільнення в позасудовому порядку позивачка була змушена звернутися до суду. Суд, дослідивши матеріали справи, встановив, що: 1) трудові відносини фактично існували; 2) заява про звільнення була направлена належним чином; 3) роботодавець не виконав обов'язку щодо оформлення припинення трудового договору. Враховуючи положення ст. 38 КЗпП, суд визнав факт припинення трудових відносин з визначеної дати та задовольнив позов [3]. Це рішення підтверджує, що перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами або у відпустці для догляду за дитиною не припиняє трудові відносини, а лише тимчасово змінює порядок їх реалізації, при цьому працівник зберігає право на звільнення та інші трудові гарантії, а суд виступає механізмом захисту цих прав у разі бездіяльності роботодавця.

Судова практика підтверджує, що соціальні гарантії для жінок під час декретної відпустки та відпустки по догляду за дитиною захищають їхні трудові права навіть у разі бездіяльності роботодавця. Водночас законодавець передбачив і матеріальну підтримку: допомога надається не лише працюючим жінкам, а й тим, хто не був працевлаштований, при цьому різниця полягає лише у розмірі виплат. Безробітним жінкам вона надається щомісяця у розмірі допомоги по безробіттю або не менше 25 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Для жінок-поліцейських, хоча загальні умови відпустки рівні, чинне законодавство та Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.04.2016 № 260 «Про порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України із специфічними умовами навчання» встановлюють, що під час відпустки по догляду за дитиною до трьох років (а у певних випадках до шести) матеріальної допомоги вони не отримують [4, с. 95].

Після розгляду законодавчих норм і судової практики доцільно звернути увагу на питання права батька на відпустку для догляду за дитиною. Це право в українському законодавстві передбачене ще з 2007 року, проте воно не набуло широкого поширення серед

чоловіків. Причини такої непопулярності різні: існують стереотипи щодо ролі батька, економічні фактори – відпустка для догляду за дитиною не оплачується у повному обсязі, а також історично зумовлене зниження ролі батька у вихованні дітей та певні законодавчі обмеження. Зарубіжний досвід демонструє інший підхід: у багатьох країнах батьків заохочують брати активну участь у догляді за дитиною, надаючи оплачувану відпустку з обов'язковими квотами для чоловіків, зберігаючи робоче місце та соціальні виплати. Найпрогресивнішими у цьому плані є скандинавські країни, зокрема Швеція, де батько зобов'язаний використати частину відпустки, а решту часу батьки можуть розподілити на власний розсуд. Подібні моделі запровадили Німеччина, Велика Британія та Польща, де передбачено поєднання оплачуваної та неоплачуваної відпустки, гнучкий розподіл часу між батьками та стимули для активної участі чоловіків у догляді за дитиною [5, с. 347-348]. Таким чином, міжнародний досвід показує, що законодавче закріплення права батька на відпустку ще не гарантує його повної реалізації, проте ефективні механізми стимулювання та соціальні гарантії можуть значно підвищити залученість чоловіків у виховання дітей.

Незважаючи на наявність законодавчого закріплення права на декретну відпустку та відпустку для догляду за дитиною, в українському законодавстві залишаються суттєві прогалини. Зокрема, не визначено чітких механізмів стимулювання чоловіків до участі у догляді за дітьми, що зумовлює низький рівень їхньої зацікавленості. Також існують обмеження щодо матеріального забезпечення: відпустка для догляду за дитиною часто надається без збереження заробітної плати або з мінімальною допомогою, а деякі категорії працівників, наприклад жінки-поліцейські, взагалі її не отримують. Відсутність гнучких механізмів поєднання роботи та сімейних обов'язків, а також стереотипи щодо ролі батька, створюють додаткові перешкоди для реалізації цих прав.

Ефективним шляхом усунення цих прогалин може стати запозичення міжнародного досвіду, особливо скандинавських країн та Німеччини, де законодавство передбачає оплачувані відпустки з обов'язковими квотами для батька, зберігає робоче місце та гарантує соціальні виплати. Можливе впровадження «батьківських квот», стимулів для рівномірного розподілу часу догляду між матір'ю та батьком, а також удосконалення матеріального забезпечення під час відпустки можуть підвищити її популярність і ефективність. Крім

того, розширення кола осіб, які можуть скористатися відпусткою, та запровадження гнучких умов роботи під час її перебігу сприятимуть більш повній реалізації права на сімейні соціальні гарантії.

Отже, аналіз законодавства та міжнародного досвіду демонструє, що наявні соціальні гарантії в Україні забезпечують базовий рівень захисту працівників із сімейними обов'язками, проте їхня ефективність обмежена. Для повноцінного поєднання професійної діяльності та сімейних обов'язків необхідне вдосконалення законодавства: розширення матеріальної підтримки, стимулювання чоловіків до участі у догляді за дитиною та запровадження гнучких механізмів організації робочого часу. Лише комплексне поєднання цих заходів дозволить створити реальні умови для рівного розподілу сімейних обов'язків і підвищить ефективність соціальних гарантії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. №322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 02.03.2026 р.).
2. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. №504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#n196> (дата звернення: 02.03.2026 р.).
3. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі №686/751/24 від 19.02.2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117176863> (дата звернення: 02.03.2026 р.).
4. Пронічкіна А.С. Особливості виходу в декретну відпустку жінок та жінок-поліцейських. стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії: матеріали міжнародної наукової конференції (Т. 4), 22 травня, 2020 рік. Суми, Україна: МЦНД. С. 94-96. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anastasia-Sokolova-2/publication/356811718_STRATEGICNI_NAPRAMKI_ROZVITKU_NAUKI_FAKTORI_VPLIVU_TA_VZAEEMODII_22_TRAVNA_2020_RIK_TOM_Sumi_Ukraina_MATERIALI_MIZNARODNOI_NAUKOVOI_KONFERENCII_4/links/61ae2c08ca2d401f27cdbbc1/STRATEGICNI-NAPRAMKI-ROZVITKU-NAUKI-FAKTORI-VPLIVU-TA-VZAEEMODII-22-TRAVNA-2020-RIK-TOM-Sumi-Ukraina-MATERIALI-MIZNARODNOI-NAUKOVOI-KONFERENCII-

[4.pdf#page=95](#) (дата звернення: 02.03.2026 р.).

5. Крижанівська А. Право батька на відпустку по догляду за дитиною. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: Міжнародна науково-практична конференція здобувачів освіти та молодих вчених, м. Вінниця, 23-24 листопада 2021 р.: тези / ред.кол.: Драбовський А.Г. та ін.. . – Вінниця: Вінницький кооперативний інститут, 2021. С. 347-350. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95f939df-b6b3-45b3-9d7a-c4d894c11ec2/content> (дата звернення: 02.03.2026 р.).

В.О. Карпенко,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: В.А. Ватрас,
доктор юридичних наук, професор
(м. Хмельницький, Україна)

ШЛЮБ ІЗ БЛИЗЬКИМИ РОДИЧАМИ ЯК ПІДСТАВА НЕДІЙСНОСТІ ШЛЮБУ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Інститут шлюбу традиційно розглядається як основа сім'ї та один із ключових елементів правового регулювання приватних відносин. Держава, визнаючи особливу соціальну значущість шлюбу, встановлює чіткі умови його укладення, серед яких важливе місце посідає заборона шлюбу між близькими родичами. Така заборона має не лише юридичне, а й глибоке етичне, соціальне та історичне підґрунтя. Проблема шлюбів між близькими родичами перебуває на перетині сімейного права, моралі, біоетики та прав людини. З одного боку, законодавство визначає коло осіб, між якими шлюб є неможливим, і встановлює правові наслідки порушення цієї заборони, зокрема визнання шлюбу недійсним. З іншого боку, питання таких шлюбів пов'язане з моральними нормами суспільства, уявленнями про родинні зв'язки, захист гідності особи та інтересів майбутніх дітей.

Заборона шлюбу між близькими родичами відображає прагнення законодавця поєднати правовий контроль із соціальною відповідальністю. Вона покликана не лише регулювати формальні правовідносини, а й запобігати потенційним біологічним, моральним та психологічним ризикам, забезпечуючи захист інтересів як окремих

осіб, так і суспільства в цілому.

Законодавець дає визначення поняттю шлюб. У ч.1 ст. 21 Сімейного кодексу України (далі – СК України) зазначено, що шлюб – це юридично оформлений сімейний союз між жінкою та чоловіком, який виникає з моменту його державної реєстрації в органі, уповноваженому здійснювати реєстрацію актів цивільного стану. В той же час ст. 26 СК України дає вичерпний перелік осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою, а саме: 1) між особами, які перебувають у прямій лінії споріднення; 2) між рідними братом і сестрою (як повнорідними, так і неповнорідними); 3) між двоюрідними братом і сестрою, а також між рідними тіткою чи дядьком і племінником або племінницею; 4) між усиновлювачем і усиновленою ним дитиною [1].

Шлюб як юридичний факт характеризується рисами правочину, оскільки його укладення спричиняє виникнення прав та обов'язків у подружжя. З позицій загальної теорії цивільного права будь-який правочин за наявності визначених законом підстав може бути визнаний недійсним, що означає відсутність юридичних наслідків із моменту його вчинення [2, с. 27]. Розгляд шлюбу як правочину підкреслює його подвійний характер: він одночасно є соціальним інститутом і юридичною конструкцією. Це означає, що порушення встановлених законом умов укладення шлюбу не просто формальна помилка – воно реально позбавляє подружжя прав і обов'язків, які зазвичай виникають із цього союзу. Такий підхід забезпечує захист інтересів як держави, так і окремих осіб, адже дозволяє чітко відмежувати законні сімейні відносини від тих, що суперечать нормам права чи етичним стандартам суспільства.

Відповідно до ч. 2 ст. 39 СК України, шлюб визнається недійсним між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою [1]. До осіб, які перебувають у прямій лінії споріднення, належать батьки й діти, дід і баба з онуками, прадід і прабаба з правнуками тощо. У цьому випадку для визнання шлюбу абсолютно недійсним не має значення ступінь споріднення – перший, другий чи будь-який інший. Навіть за наявності четвертого ступеня споріднення, якщо воно є прямим, шлюб вважається недійсним з моменту його укладення, а відповідний актовий запис підлягає анулюванню органом державної реєстрації актів цивільного стану. Щодо побічної лінії споріднення, сімейне законодавство України встановлює певні особливості

правового регулювання. Серед осіб, які не мають права укласти шлюб, а шлюб між якими є недійсним або може бути визнаний недійсним у судовому порядку, Сімейний кодекс України визначає рідних братів і сестер (як повнорідних, так і неповнорідних), двоюрідних братів і сестер, а також тітку з племінником і дядька з племінницею.

Водночас укладення шлюбу між рідними братом і сестрою є безумовною (абсолютною) підставою його недійсності. Натомість інші випадки належать до відносних підстав: шлюб між двоюрідними братом і сестрою, тіткою і племінником чи дядьком і племінницею може бути залишений судом чинним, зокрема з урахуванням обставин, передбачених ч. 3 ст. 41 Сімейного кодексу України (вагітність дружини або народження дитини) [1; 3, с. 75-76].

Сімейний кодекс України передбачає два способи визнання шлюбу недійсним:

- 1) на підставі рішення органу державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС);

- 2) за рішенням суду.

Згідно зі ст. 39 СК України, орган ДРАЦС анулює (визнає недійсним) актовий запис про шлюб. Натомість відповідно до ст. 40 і 41 цього Кодексу скасування запису про шлюб здійснюється на підставі судового рішення [1; 4, с. 41]. Наявність двох окремих способів визнання шлюбу недійсним відображає прагнення законодавця поєднати оперативність і контроль законності одночасно. Рішення ДРАЦС дозволяє швидко усунути очевидні порушення, наприклад, шлюб між близькими родичами, без зайвої бюрократії, тоді як судова процедура забезпечує більш детальне дослідження обставин і дає можливість оцінити складні випадки, коли недійсність не є беззаперечною. Такий підхід свідчить про баланс між державним контролем і правами громадян: закон гарантує, що очевидно недопустимі шлюби будуть анульовані швидко, але в разі суперечливих ситуацій залишається можливість судового втручання, яке врахує всі інтереси сторін та можливі соціальні наслідки.

Для кращого розуміння механізму визнання шлюбу недійсним доцільно розглянути вигаданий приклад з реальними юридичними наслідками. Особи Х1 та Х2, які проживали в одному місті та не знали про своє споріднення, вирішили одружитися і звернулися до місцевого органу ДРАЦС для реєстрації шлюбу. Під час збору

документів вони подали паспорти та заяву на реєстрацію, і формально всі документи відповідали вимогам законодавства. Через декілька тижнів після церемонії один із родичів, ознайомившись із сімейним деревом, повідомив Х1 та Х2, що вони є рідними братом і сестрою по матері. Виявлений факт близького родинного споріднення робив шлюб недійсним за законом. Орган ДРАЦС, отримавши відповідні підтверджуючі документи та перевіrivши обставини, анулював актовий запис про шлюб відповідно до ст. 39 СК України. Завдяки такій процедурі ситуація була швидко врегульована без залучення суду, що дозволило уникнути можливих ускладнень у майнових питаннях, соціальних взаєминах та потенційних юридичних спорах. Одночасно підхід демонструє ефективний баланс між оперативністю державного контролю і дотриманням прав громадян, адже очевидно недопустимі шлюби можуть бути усунені швидко, без зайвої бюрократії.

Варто зазначити, що заборону шлюбу між близькими родичами не слід розглядати лише як формальну юридичну норму. Вона відображає фундаментальні цінності суспільства, пов'язані із захистом родинних зв'язків, моральними уявленнями про допустимі стосунки та інтересами майбутніх поколінь. Недопущення таких шлюбів сприяє запобіганню соціальних і біологічних ризиків, а також підкреслює роль держави у підтримці гармонійних сімейних відносин. Тобто юридична регламентація тут не лише створює рамки правових наслідків, але й виконує превентивну функцію, формуючи у суспільстві усвідомлення меж допустимих стосунків і захищаючи соціальну структуру сім'ї.

Народження дитини в результаті шлюбних або позашлюбних стосунків між братом і сестрою несе значні біологічні та соціальні ризики. Біологічно, близькоспоріднені зв'язки підвищують ймовірність прояву рецесивних генетичних захворювань, вроджених вад розвитку та інших медичних ускладнень, що може загрожувати життю та здоров'ю дитини. Соціально та психологічно, така ситуація створює складний контекст для формування сімейних ролей, порушує природні межі родинних стосунків і може стати джерелом стигматизації дитини та конфліктів у сім'ї. Саме тому законодавча заборона таких шлюбів спрямована не лише на підтримку етичних норм, а й на захист життя та здоров'я майбутніх поколінь.

У німецькому праві також існують чіткі обмеження щодо укладення шлюбу між близькими родичами. Згідно з §1307

Цивільного кодексу Німеччини (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB), забороняється укладати шлюб між батьками та дітьми, між дідусем або бабусею та онуками, а також між рідними або напіврідними братом і сестрою. Такий шлюб вважається забороненим і не може бути укладений відповідно до німецького законодавства [5]. Ці обмеження покликані захистити як індивідуальні права та свободи особи, так і соціальні та біологічні інтереси суспільства в цілому, оскільки такі родинні зв'язки підвищують ризики генетичних захворювань у майбутніх дітей і створюють складні морально-етичні ситуації, що відображено в правовому регулюванні.

В українському законодавстві регулювання недійсності шлюбу між близькими родичами охоплює переважно пряме та побічне споріднення, проте залишається низка прогалин. Закон не завжди деталізує ступені споріднення у складних випадках, наприклад між далекими родичами або в сім'ях, де відносини виникли внаслідок опіки чи усиновлення. Крім того, нормативна база майже не враховує сучасні біологічні ризики, пов'язані з близькості спорідненими шлюбами, а також соціальні та моральні аспекти, що можуть впливати на формування сім'ї та виховання дітей.

Вирішення цих проблем потребує уточнення переліку осіб, які не можуть укладати шлюб, із зазначенням конкретних ступенів споріднення та форм сімейних зв'язків. Важливо також впровадити науково обґрунтовані критерії оцінки біологічних і соціальних ризиків та розробити чіткі процедури для органів ДРАЦС і судів. Такий підхід дозволить підвищити ефективність правового регулювання, захистити права і інтереси осіб, гарантувати дотримання етичних стандартів та зменшити кількість суперечливих або спірних випадків у сфері сімейних відносин.

Однією з ключових проблем, пов'язаних із шлюбами між близькими родичами, є поєднання правового, біологічного та морально-етичного вимірів. Незважаючи на наявні обмеження у Сімейному кодексі України, законодавство не завжди детально регламентує всі можливі випадки спорідненості та сучасні сімейні форми, що створює ризики суперечливих ситуацій у практиці ДРАЦС та судів. Окрім того, недостатнє врахування біологічних ризиків для дітей та соціальних наслідків таких шлюбів ускладнює ефективний захист прав і інтересів майбутніх поколінь.

Отже, інститут шлюбу в Україні є не лише юридичною конструкцією, а й соціальною цінністю, що захищає інтереси

держави, осіб та майбутніх поколінь. Заборона шлюбу між близькими родичами поєднує правові, моральні, соціальні та біологічні аспекти, запобігаючи ризикам для дітей і суспільства. Наявність двох способів визнання шлюбу недійсним (через орган ДРАЦС або суд) забезпечує баланс між оперативністю та контролем законності. Удосконалення законодавства щодо ступенів споріднення і врахування сучасних ризиків дозволило б ефективніше захищати права громадян і запобігати суперечливим випадкам, формуючи усвідомлення меж допустимих сімейних стосунків та підкреслюючи значення стабільної сім'ї як основи суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 01.03.2026 р.).
2. Вовк Д.О. Недійсність шлюбу як приклад недійсності правочину. Актуальні проблеми сімейного права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України Жилінкової Ірини Володимирівни (м. Харків, 11 квіт. 2025 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цив. права ; Гром. орг. «Цивілістична платформа». – Харків : Право, 2025. С. 27-29. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/wp-content/uploads/2025/11/aktualni_problemy_simejnogo_prava_materialy_ii_konferencziyi_pamyati.pdf#page=27 (дата звернення: 01.03.2026 р.).
3. Сидоренко Д.І. Недійсність шлюбу в сімейному праві: дисертац. Хмельницький, 2019. 209 с.
4. Чабан О.М. Підстави недійсності шлюбу. № 18 (2025): Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки. Цивільне право та цивільний процес. С. 40-44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-18-06> (дата звернення: 01.03.2026 р.).
5. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896 (BGBl. I S. 42) in der jeweils geltenden Fassung.

Д.А. Карп'юк,
здобувач фахової передвищої освіти
Науковий керівник: А.В. Дідик,
викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист
(м. Хмельницький, Україна)

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИВАТНОСТІ МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У ХХІ столітті соціальні мережі стали одним із ключових елементів цифрового суспільства та суттєво вплинули на способи комунікації, отримання інформації й формування соціальної ідентичності молоді. Платформи на кшталт YouTube, TikTok, Instagram, Snapchat, Telegram та Facebook – це не лише простір для розваг, але й інструменти навчання, професійного розвитку та самовираження. Водночас, зростання цифрової активності супроводжується загостренням проблеми інформаційної приватності в умовах масового збору, обробки та поширення персональних даних. Статистика підтверджує майже повсюдне використання соціальних платформ підлітками (напр., YouTube – ~90%, TikTok – ~63%, Instagram – ~59% серед підлітків у США), а також «майже постійну» присутність частини молоді онлайн, що підсилює вразливість до ризиків конфіденційності та психологічних наслідків цифрової взаємодії [1, 2].

Інформаційна приватність є фундаментальним правом людини в цифровому середовищі, закріпленим у європейському та національному законодавстві (GDPR [3]; Закон України «Про захист персональних даних» № 2297-VI [4]). Порушення приватності для молоді може мати довготривалі психологічні, соціальні та навіть правові наслідки.

Метою даної роботи є аналіз основних загроз інформаційній приватності молоді в соціальних мережах, визначення їх психологічних та соціальних наслідків, а також окреслення шляхів підвищення рівня захисту персональних даних у цифровому середовищі.

GDPR (Регламент (ЄС) 2016/679) встановлює комплексні правила обробки персональних даних, включно з принципами законності, справедливості та прозорості; обмеження мети;

мінімізації даних; точності; обмеження зберігання; цілісності та конфіденційності; а також підзвітності [5]. Ці принципи застосовні до онлайн-платформ, що працюють із даними користувачів, у тому числі неповнолітніх [6].

В Україні ключовим актом є Закон «Про захист персональних даних» [4], який регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, гарантує права суб'єктів даних, визначає підстави та вимоги до обробки, поширення і видалення даних, а також відповідальність за порушення.

Цифрові сервіси у ЄС підпорядковуються також Регламенту про цифрові послуги (DSA), який повністю запрацював у лютому 2024 року, посилюючи прозорість платформ та вимоги до «дуже великих онлайн-платформ» (VLOPs), зокрема щодо системних ризиків (дезінформація, утиски, поширення незаконного контенту) та захисту неповнолітніх (ст. 28 DSA – високий рівень приватності, безпеки й відсутність реклами за профілюванням для осіб до 18 років [7, 8]). У липні 2025 р. Єврокомісія оприлюднила керівні принципи із захисту неповнолітніх під DSA [9].

Соціальні мережі перетворилися на потужну глобальну цифрову екосистему, яка охоплює мільярди користувачів у всьому світі. Для молоді вони виконують функції соціалізації, формування світогляду, підтримки міжособистісних зв'язків та самопрезентації. Активна присутність у соціальних мережах сприяє розширенню комунікативних можливостей, але водночас створює умови для надмірного розкриття персональної інформації.

Особливістю молодіжної аудиторії є висока інтенсивність онлайн-взаємодії та схильність до публічного демонстрування особистого життя. У поєднанні з недостатнім рівнем цифрової грамотності це підвищує вразливість молоді до різноманітних загроз, пов'язаних із порушенням інформаційної приватності.

Дані опитувань (Pew Research Center, 2023 [1]) свідчать, що YouTube, TikTok, Snapchat та Instagram лишаються найпопулярнішими платформами серед підлітків; одночасно частина молоді повідомляє про «майже постійне» користування (особливо дівчата щодо TikTok та Snapchat), що посилює експозицію до інформаційних ризиків, алгоритмічних впливів та порушень приватності [2].

У відповідь платформи поступово впроваджують «teen-accounts» [12] та суворіші дефолтні налаштування приватності

(наприклад, приватні профілі, обмеження повідомлень, згадувань, чутливого контенту, «Sleep Mode»; для TikTok [10] – обмеження функцій для <16 років і окремі політики для молодших користувачів), однак ці заходи не повністю усувають ризики, пов'язані з трекінгом, таргетингом і збором даних [11].

Слід також враховувати випадки регуляторних розслідувань і позовів до платформ у зв'язку з масовими порушеннями приватності дітей (наприклад, позов Міністерству США проти TikTok [13] за системні порушення COPPA; висновки канадських регуляторів щодо збору чутливої інформації про дітей [14]).

Інтенсивне використання соціальних мереж зумовлює появу низки ризиків, які безпосередньо впливають на безпеку персональних даних молоді. До найпоширеніших загроз належать кібербулінг, онлайн-грумінг та витік особистої інформації.

Кібербулінг проявляється у формах систематичних онлайн-переслідувань, принижень, поширення образливого чи компрометуючого контенту. За даними WHO/Europe (HBSC, 2021/22 [15]), 1 із 6 підлітків повідомляє про досвід кібербулінгу, а його поширеність зросла порівняно з 2018 роком; подібні висновки підтверджені детальним оглядом HBSC [16]. Такий вплив може спричиняти емоційне виснаження, зниження самооцінки та соціальну ізоляцію.

Кібербулінг має виразні психоемоційні наслідки (тривожність, депресія, ізоляція), і часто поєднується з іншими формами онлайн-шкідливих практик (доксинг, харасмент, «септоршн»/шантаж зображеннями), що збільшує ризики приватності. Європейський парламент констатує відсутність єдиної загальноєвропейської дефініції та закликає до посилення міждержавної координації, освіти і превентивних заходів [17].

Онлайн-грумінг є однією з найбільш небезпечних загроз, оскільки передбачає цілеспрямоване встановлення довірчих відносин із молодими користувачами з метою подальшої маніпуляції, шантажу або експлуатації. Онлайн-грумінг визнаний зростаючою загрозою в Європі [18]; повідомлення про підозрювану сексуальну експлуатацію онлайн досягли історичних максимумів [19], а випадки грумінгу зросли більш ніж на 300% у 2021–2023 рр. (огляд Європарламенту). Дослідження показують його стійкі зв'язки з почуттями сорому/провини та симптомами депресії й тривоги у підлітків.

Огляд європейських організацій (ACPE, Child Focus, Protect

Children тощо) узагальнює тенденції та дає рекомендації щодо освіти, превенції й міжсекторальної співпраці для протидії грумінгу [20].

Витік персональних даних часто є наслідком необережної поведінки (публікація фотографій, геолокації, контактів), слабких налаштувань приватності та непрозорої обробки даних платформами. GDPR прямо захищає права суб'єктів даних (право на інформування, доступ, портативність, стирання, повідомлення про порушення тощо), але у практиці платформ фіксуються проблеми з віковими запобіжниками та біометричними/поведінковими інференціями щодо молоді [3].

До переліку ризиків для приватності варто додати фішинг, шахрайство, підробку особистостей (catfishing), deepfakes, масштабні алгоритмічні маніпуляції та «темні патерни» дизайну, що стимулюють надмірне розкриття даних і утримання уваги. DSA прямо зобов'язує VLOPs оцінювати й пом'якшувати системні ризики, пов'язані з дизайном і модерацією контенту [7].

У таблиці 1 наведено основні загрози інформаційній приватності молоді в соціальних мережах.

Таблиця 1 – Основні загрози інформаційній приватності молоді в соціальних мережах

Загроза	Характеристика	Можливі наслідки
Кібербулінг	Онлайн-переслідування та психологічний тиск	Стрес, депресія, соціальна ізоляція
Онлайн-грумінг	Маніпуляція з метою експлуатації	Психологічні травми, шантаж
Витік даних	Неконтрольоване поширення інформації	Шахрайство, втрата приватності
Фішинг/шахрайство	Обман з метою доступу до акаунтів/платежів	Крадіжка даних і грошей, компрометація облікових записів
Темні патерни та трекінг	Дизайн, що спонукає до розкриття даних і зависання онлайн	Надмірне збирання даних, порушення прав, цифрова залежність

Порушення приватності та агресивні онлайн-практики

негативно впливають на психоемоційний стан молоді: інформаційне перевантаження, порушення сну, зростання тривожності й депресії; підсилюються явища соціального порівняння та невдоволення власним життям. Позиція Американської психіатричної асоціації (APA) закликає до регуляторного нагляду за платформами, що застосовують алгоритми й таргетинг, здатні шкодити вразливим групам, та до культорозумних досліджень впливу соцмереж на здоров'я [21].

Окремої уваги заслуговує синдром FOMO (fear of missing out), що корелює із тривожністю, депресією та зниженням самооцінки; мета-аналіз студентської молоді підтверджує значущі зв'язки між «залежністю від соцмереж» і тривогою/депресією, самотністю та низькою самооцінкою [22].

Практичні огляди й керівництва з ментального здоров'я узагальнюють механізми негативного впливу (дофамінові «підкріплення», порушення концентрації/сну, ізоляція), а також пропонують саморегуляційні інтервенції (обмеження часу, гігієна сповіщень, цифрова детоксикація).

Хоч платформи (TikTok, Instagram) оголошують про підвищення стандартів приватності для неповнолітніх (приватні акаунти за замовчуванням, обмеження повідомлень, коментарів, завантажень, «Family Pairing»/»Family Center»), ці механізми слід активно налаштовувати й регулярно переглядати разом із молодими користувачами та батьками/опікунами.

Практичні кроки захисту включають: складні й унікальні паролі, двофакторну автентифікацію, обмеження геолокації та доступів додатків, контроль згадувань/тегів та повідомлень, приховування активності, «сплячий режим» сповіщень, обмеження чутливого контенту, а також регулярні перевірки дозволів і налаштувань приватності. Офіційні довідники для батьків допомагають впроваджувати ці кроки у щоденну практику.

Алгоритми штучного інтелекту можуть підтримувати виявлення кібербулінгу та модерацію контенту, але їх застосування має бути прозорим, права-орієнтованим і відповідати DSA/GPDR вимогам щодо приватності-та-безпеки-за-проекуванням.

Незважаючи на ризики, молодь поступово усвідомлює необхідність захисту приватності. Проте самих вікових обмежень недостатньо – UNICEF наголошує, що заборони доступу до соцмереж можуть мати зворотний ефект і мають бути частиною

ширшої стратегії: дизайн із пріоритетом безпеки дітей, ефективна модерація та інструменти вікової гарантії, співпраця урядів, регуляторів, компаній і громадськості.

У ЄС DSA формує нову рамку прозорості, доступу дослідників до даних платформ та незалежного аудиту системних ризиків, що відкриває можливості для доказових інтервенцій у сфері захисту молоді.

В Україні ключовим елементом лишається застосування Закону «Про захист персональних даних» і підвищення цифрової грамотності у закладах освіти, з акцентом на права суб'єкта даних, безпечні налаштування та етику онлайн-поведінки.

Рекомендації для закладів освіти та сім'ї:

1. Політика приватності закладу освіти. Оновити локальні політики щодо використання цифрових платформ у навчанні: мінімізація збору даних, дозвіл на обробку, правила публікацій фото/відео, процедури реагування на кібербулінг і витоки даних (узгоджено з GDPR/нац. законом).

2. Освітні модулі з цифрової грамотності. Включити обов'язкові заняття про налаштування приватності, розпізнавання фішингу, темних патернів, грумінгу та безпечної комунікації. Використовувати матеріали UNICEF/WHO/HBSC як основу для дискусій і тренінгів.

3. Партнерство з батьками. Поширювати батьківські гайди (Instagram Family Center, TikTok Family Pairing), навчати налаштовувати приватність і моніторинг часу, домовлятися про «цифрові договори» у сім'ї.

4. Психологічна підтримка. Впроваджувати програми раннього виявлення тривожності/депресії, пов'язаних із онлайн-активністю; навчати технік само-регуляції (обмеження часу, «гігієна сповіщень», перерви).

5. Співпраця з платформами та органами влади. Використовувати механізми повідомлення й апеляції на платформах; підтримувати участь у дослідницьких ініціативах, що передбачає доступ до даних, відповідно до DSA.

Проблема інформаційної приватності молоді в соціальних мережах є багатовимірною та потребує комплексного підходу. Активне використання цифрових платформ відкриває широкі можливості для розвитку, але водночас створює серйозні загрози для персональної безпеки та психічного здоров'я. Формування

відповідальної цифрової поведінки, розвиток критичного мислення, впровадження ефективних технологічних і освітніх рішень та дотримання регуляторних норм (GDPR/DSA/нац. законодавство) – ключові чинники забезпечення безпечного й здорового цифрового майбутнього молоді.

Список використаних джерел та літератури

1. Teens, Social Media and Technology 2023. URL: <https://www.pewresearch.org/internet/2023/12/11/teens-social-media-and-technology-2023/> (дата звернення: 29.11.2025).
2. Findings from Pew Research Center surveys. URL: <https://www.sciline.org/wp-content/uploads/2024/06/McClain-slides.pdf> (дата звернення: 29.11.2025).
3. General data protection regulation (GDPR). URL: <https://eur-lex.europa.eu/en/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html> (дата звернення: 29.11.2025).
4. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Дата оновлення: 14.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 29.11.2025).
5. Principles of the GDPR. URL: https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/rules-business-and-organisations/principles-gdpr_en (дата звернення: 29.11.2025).
6. The 7 Key Principles of GDPR. URL: <https://www.gdprregulation.eu/gdpr-principles/> (дата звернення: 29.11.2025).
7. The EU Digital Services Act: A Win for Transparency. URL: <https://freedomhouse.org/article/eu-digital-services-act-win-transparency> (дата звернення: 29.11.2025).
8. The Digital Services Act (DSA) explained - Measures to protect children and young people online. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-services-act-dsa-explained-measures-protect-children-and-young-people-online> (дата звернення: 29.11.2025).
9. European Commission guidelines on protection of minors under the Digital Services Act. URL: <https://www.taylorwessing.com/en/insights-and-events/insights/2025/07/rd-european-commission-guidelines-on->

[protection-of-minors-under-the-digital-services-act](#) (дата звернення: 29.11.2025).

10.TikTok. Children's Privacy Policy. URL: <https://www.tiktok.com/legal/page/global/privacy-policy-for-younger-users/en> (дата звернення: 29.11.2025).

11.TikTok. Strengthening privacy and safety for youth on TikTok. URL: <https://newsroom.tiktok.com/strengthening-privacy-and-safety-for-youth-on-tiktok?lang=en> (дата звернення: 29.11.2025).

12.Parent's Guide to Instagram. Instagram offers special protections with teen accounts. URL: <https://connectsafely.org/instagram/> (дата звернення: 29.11.2025).

13.Social Media. U.S. sues TikTok over 'massive-scale' privacy violations of kids under 13. URL: <https://www.cnn.com/2024/08/02/us-sues-tiktok-over-massive-scale-privacy-violations-of-kids-under-13-.html> (дата звернення: 29.11.2025).

14.Privacy commissioners find TikTok collected sensitive data from Canadian children. URL: <https://www.cbc.ca/news/politics/tiktok-privacy-commissioners-1.7640974> (дата звернення: 29.11.2025).

15.New WHO/HBSC report offers in-depth look at bullying and peer violence across Europe, Central Asia, and Canada. URL: <https://www.hbsc.org/new-who-hbsc-report-offers-in-depth-look-at-bullying-and-peer-violence-across-europe-central-asia-and-canada/> (дата звернення: 29.11.2025).

16.One in six school-aged children experiences cyberbullying, finds new WHO/Europe study. URL: <https://www.who.int/europe/news/item/27-03-2024-one-in-six-school-aged-children-experiences-cyberbullying--finds-new-who-europe-study> (дата звернення: 29.11.2025).

17.Cyberbullying among young people: nLaws and policies in selected Member States. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762331/EPRS_BRI%282024%29762331_EN.pdf (дата звернення: 29.11.2025).

18.Stability of the online grooming victimization of minors: Prevalence and association with shame, guilt, and mental health outcomes over one year. URL: <https://europepmc.org/article/MED/37661357> (дата звернення: 29.11.2025).

19.Combating child sexual abuse online. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/738224/EPRS_BRI%282022%29738224_EN.pdf (дата звернення: 29.11.2025).

20. Online Grooming – A Growing Threat to Children in the Digital Age. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/online-grooming-a-growing-threat-to-children-in-the-digital-age> (дата звернення: 29.11.2025).

21. Position Statement on Promoting Health and Protecting Vulnerable Populations from Social Media and Online Harm. URL: <https://www.psychiatry.org/getattachment/846525c1-12f1-483d-893d-874e1726de54/Position-Social-Media-and-Online-Harms.pdf> (дата звернення: 29.11.2025).

22. Correlations between social media addiction and anxiety, depression, FoMO, loneliness and self-esteem among students: A systematic review and meta-analysis. URL: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0329466> (дата звернення: 29.11.2025).

В.Ю. Кісілевич,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: А.В. Авсієвич,
PhD
(м. Хмельницький, Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Наприкінці XIX століття поставало питання вирішення проблеми у випадку, коли авторство конкретного результату діяльності технології штучного інтелекту фактично належить цій технології, а не людині. Розглядалися такі варіанти вирішення проблеми як: повна відмова від наділення технології штучного інтелекту авторськими правами; наділення авторськими правами технології штучного інтелекту або їх розподіл між цією технологією та людиною; розподіл авторських прав між власником програмного забезпечення та власником комп'ютера.

Класифікувати об'єкти інтелектуальної власності створенні штучним інтелектом можна за ознакою ролі людини у процесі створення:

- 1) об'єкти інтелектуальної власності, що створюються

штучним інтелектом під прямим управлінням з боку людини;

2) об'єкти інтелектуальної власності, які створені штучним інтелектом самостійно, незалежно від людини.

На підставі вищевикладеного є можливість виділити відносно розподілу авторських прав та різновидів об'єктів права інтелектуальної власності, які створюються за участі штучного інтелекту основні концепції розуміння ролі та визначення технологій штучного інтелекту в сфері права інтелектуальної власності:

1) технологія штучного інтелекту як повноправний автор створених творів;

2) технологія штучного інтелекту як співавтор людини у створенні результатів інтелектуальної діяльності;

3) перехід результатів інтелектуальної діяльності технології штучного інтелекту у суспільне надбання.

4) технологія штучного інтелекту як інструмент людини у створенні результатів інтелектуальної діяльності;

5) концепція формування основи під об'єкт права інтелектуальної власності технологією штучного інтелекту, а людина під обробки так званої «заготовки» визнається повноправним автором на твір.

Технологія штучного інтелекту як повноправний автор створених нею творів. Наразі реалізація ідеї технології штучного інтелекту-автора виглядає неможливою [1, с. 403] і є лише темою для дослідження та теоретичного аналізу для вчених-юристів.

Найпопулярніша серед дослідників концепцій авторства творів, створених технологіями штучного інтелекту полягає у тому, що авторські права належать безпосередньо саме штучному інтелекту. Єдина перевага авторства технології полягає в тому, що воно відповідає основній логіці прав інтелектуальної власності, згідно з якою творець є автором, тому концепція є однією з найпопулярніших та простіших. Але, ця концепція поки не знайшла відображення на практиці. В основному вона дозволяє досліджувати правосуб'єктність технологій штучного інтелекту. При цьому під час розгляду проблеми визначення авторства творів, які створюються технологіями штучного інтелекту, можна провести, як і під час розгляду загальних питань правосуб'єктності штучного інтелекту, аналогію з іншими не гуманοїдними суб'єктами – тваринами [2, с. 43]. У 2018 році виник судовий спір у США, де фотограф хотів визначав авторські права на фотографію, яку зробила мавпа на ім'я

«Наруто», в даній резонансній справі судові інстанції США зробили висновок, що тварина не має відповідної правосуб'єктності, звернень до суду та бути суб'єктом авторського права. Відповідно до цієї логіки у технології штучного інтелекту не можуть виникати авторські права, але багато науковців та авторів сходяться на думці що у таких випадках технології штучного інтелекту мають виникати авторські права. Р. Акоста вказує, у творів, створених технологіями штучного інтелекту, де вся оригінальність є результатом комп'ютерної творчості технології штучного інтелекту, об'єктивно немає людського автора [3]. Е. Ву стверджує, що за певних обставин можливими та допустимими умовами присвоєння авторства штучному інтелекту є: відсутність взаємодії з людиною, як гарантія того, що технологія працює незалежно; та штучний інтелект має здатність вирішувати, коли саме створювати майбутні твори [4, с. 153]. Щодо думки Е. Ву то можна зробити висновок, що коли технологія штучного інтелекту набере автономності та самосвідомості як людина, то її можна прирівнювати до повноцінного автора.

В загальному до першої концепції технології штучного інтелекту як повноправного власника авторських прав на інтелектуальну власність можна навести кілька проблемних причин, які руйнують підтвердження цієї концепції. Технологіям бракує автономності, вона на сьогоднішній день немає можливості самостійно вирішувати та використовувати авторські права, саме тому як наслідок ця концепція є не може бути. Простіше кажучи, технологія штучного інтелекту повинна бути особистістю чи індивідом в очах закону, щоб юридично вважатися «автором» [5].

Допоміжною функцією механізму права інтелектуальної власності є забезпечення надання творцю економічних вигод від його використання іншими особами. Технологія штучного інтелекту не має і не може, сама по собі, мати подібну потребу [6, с. 9].

Наділення технології штучного інтелекту відповідною правосуб'єктністю, скоріш за все не вирішить проблему, а навпаки призведе до ще більшого ускладнення, оскільки не може існувати повністю автономно, відповідно відносини між технологією та її розробником чи користувачем, мають бути врегульовані за допомогою додаткових правових норм та механізмів.

Друга концепція полягає у тому що технології штучного інтелекту виступають інструментом людини у процесі створення

інтелектуальної власності. На мою думку, ця концепція має найменш суперечний характер, оскільки вирішення проблеми авторського права має логічне вирішення у цій концепції. Тобто наділяються права одного із людей, які беруть участь у процесі комп'ютерної-програмної творчості, а саме програміст, власник, користувач. Ця концепція характеризується традиційним поняттям авторства, тобто створення об'єкту права інтелектуальної власності людиною.

Тобто дана концепція ґрунтується на тому що технології штучного інтелекту створюються програмістом для досягнення певних цілей на основі людського інтелекту та виконанням вузько значних функцій. Тобто не завжди потрібно використовувати сильний штучний інтелект для повного створення певних об'єктів ним. Основною метою створення технологій штучного інтелекту є допомога людині в сфері того чого обчислювальна техніка або простіше кажучи комп'ютерні технології, які не можуть охопити певні види завдань. Саме тому варто розглядати штучний інтелект як допоміжний інструмент людини.

Сучасний штучний інтелект характеризується тим, що:

- 1) вони далекі від володіння самосвідомістю;
- 2) не мають на меті створення незвичайних, неповторних творів;
- 3) немає власне самого спонукання до цих дій.

Тільки людині характерно зробити творчий доробок. В баченні законодавства не має закріпленого значення як технологія штучного інтелекту розвинена технічно або на що вона максимально здатна. Права на твори не можуть бути надані технології штучного інтелекту тільки тому, що нею дотримані юридичні вимоги щодо інтелектуальної власності у тій самій мірі, що і людиною. На даний момент закріпилася тенденція, що права на твори, створені технологіями штучного інтелекту з не важливістю частки участі технології штучного інтелекту чи це більша частина чи менша у практично всіх існуючих національних режимах права інтелектуальної власності однозначно та неминуче визнаються права за людиною. Також є думка, що вказує, що те, що не створено людиною не являється твором, відповідно як наслідок не може охоронятися авторським правом.

Х. П. Кнебль підкреслює, що твір має позиціонуватися як створений саме людиною, незалежно від його економічної цінності, зусиль, витрачених на його створення, чи значимості такого об'єкта

на ринку [7, с. 56-58].

Наприклад в пункт 3 статті 9 Закону Великобританії від 1988 року «Про авторське право, дизайн та патенти» [8] встановлює, що «щодо літературного, драматичного, музичного чи художнього твору, згенерованого комп'ютерною системою, автором вважатиметься особа, якою вживаються необхідні приготування для створення твору».

Стаття 178 Закону Великобританії від 1988 року «Про авторське право, дизайн та патенти» [8] допускає авторство на машинно-генеровані твори і дає таку норму: «згенерований комп'ютерною системою твір означає, що твір генерується комп'ютером за таких умов, коли відсутня людина – автор твору».

Тому саме він норми законодавства Велико Британії почалися дискусії щодо творчої діяльності технологій штучного інтелекту, а саме питання кому мають передаватися твори створенні цими технологіями: розробникам технології чи користувачам. Саме розробник є першовідкривачем технології і виступає первинним джерелом створення твору, тому що в основі його створених алгоритмів та продуманих процесів він може пояснити творчий процес.

Як зазначає Т. Сор'яма: через те, що він є творцем алгоритму штучного інтелекту, програміст має право на вигоди від нього [9]. Основна ідея авторських прав: надання авторських прав і відповідних виключних прав стимулює подальшу творчу діяльність і розвиток [10, с. 90]. Творча діяльність штучного інтелекту насамперед заслуга програміста що створив саме технологію, і можливо потрібно законодавчо це положення закріпити.

Коли пояснення програмістів та інженерів програмного забезпечення алгоритмічного способу його дії не можуть пояснити кінцевий продукт, що захищається авторським правом, кидають виклик сучасним інститутам авторського права [11, с.9].

Надання авторства програмісту можна розглядати з позитивної та негативної сторони. З позитивної точки зору – розширило б сферу дії авторського права на результат, який є невідомим походженням від людини, а з негативного боку суперечить основному принципу законодавства про інтелектуальну власність, згідно з яким цивільно-правова охорона надається лише результатам інтелектуальної праці людини. Надання програмісту авторства над результатами його ж творіння призведе до наслідку, що програмісти будуть нечесно

нагороджені двічі: вперше це за створення штучного інтелекту, а другий за результати його діяльності. Надання авторства користувачеві технології штучного інтелекту, ґрунтується на тому, що він використовує технологію як інструмент у процесі вираження власної творчості. Тобто інструмент розглядається як допоміжна частина інтелектуального творіння автора. Причинно-наслідковий зв'язок між користувачем інструменту та кінцевим продуктом є наявний, а участь користувача штучного інтелекту є достатньою.

Отже, головна ідея другої концепції є використання штучного інтелекту як інструменту під час інтелектуальної діяльності людини. Але у сучасних автономних технологіях, використання цієї концепції означало б, що авторські права присуджуються особі за рахунок програміста. Тобто користувач користуючись працею програміста створює іноді повністю індивідуальний твір за допомогою технологій, і присвоює авторське право собі. Але, якщо дивитися повністю на концепцію, то можна виявити вплив людини на технології штучного інтелекту через свою активну участь.

Третя концепція це технологія штучного інтелекту як співавтор людини у створенні результатів інтелектуальної діяльності. Застосування технології штучного інтелекту, коли її внесок характеризується високим рівнем творіння, вже не дозволяють з абсолютною впевненістю визнавати автором твору лише людину. А іноді є ситуації, коли внесок людини в безпосередню діяльність зі створення твору взагалі відсутній. Тенденції ви користування технологій штучного інтелекту йде до того що плавно відбувається зниження участі людини під час створення творів з використання штучного інтелекту. З щоденним розвитком технологій штучного інтелекту з кожним днем все складніше ідентифікувати внесок людини у створення певного об'єкту інтелектуальної власності, коли штучний інтелект постійно вдосконалюється, виступає як щось набагато більше, ніж просто інструмент, який використовується для досягнення цілей.

Спільне авторство призведе до визнанням фактів, а не реальним застосуванням інституту спільного авторства людини та технологій. Це автоматично призведе до наслідків, які проявляться в появі зацікавлених сторін, тобто постачальника програмного забезпечення, яке запускає алгоритм, щоб претендувати на авторство та суміжні права. Співавторство передбачає закріплення за кожним із співавторів певних прав та обов'язків, а економічні вигоди від

реалізації прав на твір чи винахід, як і зобов'язання, можуть бути попередньо розділені укладанням угоди. Якщо ми візьмем технології штучного інтелекту то укладання угоди є неможливим. Також буде не можливо розрізнити саме співавторство, тобто виявити точний вклад технологій у твір. Відповідно до цього неможливо відстежити індивідуальний внесок у твір чи винахід і як наслідок концепція не може закріпитися у застосуванні і не можна говорити про співавторство людини та технологій.

Четверта концепція це перехід результатів інтелектуальної діяльності технології штучного інтелекту у суспільне надбання. Якщо міркувати логічно та юридично то авторство це зв'язок творця та твору. Залишити результати творчості штучного інтелекту у суспільне надбання – це відносно просте рішення та в певній мірі правильне рішення, яке ґрунтується на праві інтелектуальної власності. Суспільне надбання утворюють твори, термін охорони авторського права відповідно минув, або твори, автори яких є невідомі, або твори, які не відповідають критеріям охорони тощо. Тобто це сукупність тих об'єктів права інтелектуальної власності, які виступають інструментом для розвитку суспільства і де відсутні правові наслідки стосовно можливого порушення авторського права. Або простіше кажучи, автори творів, які передані у суспільне надбання, можуть бути відомі, але самі твори не захищені авторським правом.

Користі від того що твори згенеровані штучним інтелектом мають залишитися у суспільному надбанні виступають те, що вони слугуватимуть джерелом натхнення, певного поштовху для творчості тих хто зможе, скористатися, не побоюючись порушення авторських прав.

Враховуючи потенціал штучного інтелекту для створення творів, то може відбутися неконтрольоване зростання створених штучним інтелектом творів, що потенційно можуть бути захищені авторським правом, що зрештою перешкоджатиме вільному наслідуванню та створенню. Зрозуміло, що розробка креативного штучного інтелекту характеризується довгою, трудомісткою та фінансово дорогою роботою, і відповідно всі зацікавлені сторони мають право на економічну вигоду від усього проекту.

Безумовно, виправданим є підхід, за якого «саме суб'єкт майнових авторських прав на комп'ютерну програму, яка генерує неоригінальний об'єкт, набуває майнові права на такий об'єкт. Це

зазвичай особа, яка фінансує створення такої комп'ютерної програми та/або набуває майнові авторські прав на нього і своїми матеріальними, фінансовими й організаційними зусиллями забезпечує його функціонування; такий підхід відповідає меті захисту інвестицій» [12, с. 80].

Ця концепція спрямована як і на те, щоб комп'ютерний контент який створюється технологією штучного інтелекту швидше переходив у суспільне надбання, тобто швидше ставав спільним ресурсом для розвитку суспільства, ніж результати людської творчості.

Власна концепція формування основи під об'єкт права інтелектуальної власності технологією штучного інтелекту, а людина під обробки так званої «заготовки» визнається повноправним автором на твір є результатом поєднання попередніх чотирьох концепцій. Суть концепцій базується, що технологія штучного інтелекту не створює об'єкт, а дає наприклад ідею, набір слів, тезу. Права виникатимуть лише коли людина взяла цю заготовку, змінила її, доповнила або використала як частину великого проекту тільки тоді вона стає автором цього фінального результату. Сама цінність твору полягає, що він створюється як цінний лише з втручанням автора.

Усі п'ять концепцій намагаються вирішити одну проблему як сприяти розвитку штучного інтелекту, не знецінюючи при цьому творчість людини. Можливо в майбутньому ми будемо розуміти автора як «архітектора смислів». Більшість концепцій схиляються до того, що результати технологій штучного інтелекту стає спільним надбанням, або захищається лише на короткий термін.

Отже, жодна з концепцій не передбачає відповідальність технологій штучного інтелекту оскільки він немає правосуб'єктності, але суб'єктом права завжди залишається людина – розробник чи користувач.

Список використаних джерел та літератури:

1. Grimmelmann J. There is No Such Thing as a Computer-Authored Work– And It's a Good Thing, Too. *Columbia Journal of Law & the Arts*. 2016. Vol. 39, no. 3. P. 403–416. URL: <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2617&context=facpub> (дата звернення 17.03.2026).

2. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. До проблеми цивільної правосуб'єктності роботів. Інтер-нет речей: проблеми правового

регулювання та впровадження: *матеріали наук.-практ. конф.* Київ, 2018. С. 42–46.

3. Acosta R. Artificial Intelligence and Authorship Rights. *Harvard Journal of Law & Technology*. URL: <https://jolt.law.harvard.edu/digest/artificial-intelligence-and-authorship-rights> (дата звернення 17.03.2026).

4. Wu A. J. From Video Games to AI: Assigning Copyright Ownership to Works Generated by Increasingly Sophisticated Computer Programs. *AIPLA Quarterly Journal*. 1997. Vol. 25, №1. P. 133–180.

5. Robots and artificial intelligence: MEPs call for EU-wide liability rules. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20170210IPR61808/robots-and-artificial-intelligence-meps-call-for-eu-wide-liability-rules> (дата звернення 20.03.2026).

6. Moriggi A. The role of intellectual property in the intelligence explosion. *4iP Council Research*. 2017. P. 1–13.

7. Knöbl H. Die ‘kleine Münze’ im System des Immaterialgüter- und Wettbewerbsrechts: Eine rechtsvergleichende Analyse des deutschen, schweizerischen, französischen und USamerikanischen Rechts. Hamburg : Verlag Dr. Kovac, 2002. 518 p.

8. Copyright, Designs and Patents Act 1988. *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/section/9> (дата звернення 20.03.2026).

9. Sorjamaa T. Authorship and Copyright in the Age of Artificial Intelligence. *Hanken School of Economics Space*. URL: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/166456/sorjamaa.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення 20.03.2026).

10. Тарасенко Л.Л. Порядок припинення порушень авторського права з використанням мережі Інтернет: новаті правового регулювання. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. № 76. С. 89–99. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/11797>.

11. Стефанчук М.О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення: монографія. Київ. 2020. 479 с.

12. Штефан А. С. Об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (штучним інтелектом) без безпосередньої участі людини: перший світовий досвід правової охорони. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. №204 1–2. С. 75–85. (дата звернення 21.03.2026).

В.Ю. Кісілевич,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРАДІЖКИ, ГРАБЕЖУ, РОЗБОЮ ТА ШАХРАЙСТВА

Проблема кримінальних правопорушень проти власності належить до числа найбільш актуальних і стабільно значущих у сучасному кримінальному праві України, оскільки безпосередньо пов'язана із конституційно гарантованим правом власності як фундаментальною правовою цінністю. Серед зазначеної категорії кримінально караних діянь особливе місце займають крадіжка, грабіж і розбій, які, будучи об'єднаними спільним безпосереднім об'єктом посягання – правом власності, істотно різняться між собою за способом вчинення, ступенем суспільної небезпечності, характером застосованого впливу на потерпілого та механізмом заволодіння майном. Незважаючи на чітке нормативне закріплення зазначених складів у Кримінальному кодексі України, на практиці нерідко виникають складнощі у їх розмежуванні, що створює ризики неправильної кваліфікації діянь та, як наслідок, порушення принципів законності та справедливості кримінального провадження.

У зв'язку з цим належна теоретична розробка ознак крадіжки, грабежу та розбою, а також їх коректне застосування у правозастосовній діяльності має ключове значення для забезпечення ефективності кримінальної юстиції. Саме правильна кваліфікація виступає визначальним елементом індивідуалізації кримінальної відповідальності та гарантією призначення справедливого і співмірного покарання. Крадіжка як найбільш поширене кримінальне правопорушення проти власності характеризується значним рівнем латентності та завдає істотної шкоди як приватним особам, так і економічній безпеці держави загалом.

Ці положення підтверджуються статистичними даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за 2025 рік, оприлюдненого Офісом Генерального прокурора. Зокрема, за

статтею 185 КК України («Крадіжка») обліковано 28342 кримінальних правопорушення, за статтею 186 КК України («Грабіж») – 1313, за статтею 187 КК України («Розбій») – 303. Загалом у межах Розділу VI КК України «Кримінальні правопорушення проти власності» зафіксовано 87697 кримінальних правопорушень, тоді як за статтею 190 КК України («Шахрайство») – 48621 випадок, що робить його найпоширенішим кримінально караним діянням у даній сфері [1]. Відповідно, крадіжка посідає одне з провідних місць за поширеністю серед посягань на власність після шахрайства. Отже, питання належного визначення правової природи крадіжки, а також її відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень має не лише теоретичне, але й виражене практичне значення, оскільки безпосередньо впливає на якість досудового розслідування, судового розгляду та індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

В умовах воєнного стану в Україні проблема захисту майнових прав набуває особливої гостроти та комплексного характеру, оскільки поєднує як класичні кримінально-правові загрози, так і ризики, зумовлені об'єктивною нестабільністю соціально-економічної ситуації. Відповідно до статті 41 Конституції України кожному гарантується право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також результатами інтелектуальної та творчої діяльності [2]. Разом із тим законодавство передбачає можливість примусового відчуження об'єктів права приватної власності лише як винятковий захід суспільної необхідності, що здійснюється на підставі закону, із попереднім і повним відшкодуванням їх вартості [3]. Таке відчуження допускається виключно в умовах воєнного чи надзвичайного стану [4].

Крадіжка, грабіж і розбій становлять самостійні склади кримінальних правопорушень проти власності, які характеризуються різним ступенем інтенсивності посягання на охоронювані законом суспільні відносини. Крадіжка полягає у таємному викраденні чужого майна, тобто у діях, що вчиняються приховано від волі та усвідомлення потерпілого або інших осіб. Безпосереднім об'єктом виступає право власності, тоді як предметом є чуже майно, яке характеризується як матеріальними, так і юридичними ознаками.

Зміст об'єктивної сторони крадіжки охоплює суспільно небезпечне діяння у формі протиправного безоплатного вилучення

чужого майна, наслідки у вигляді фактичного заволодіння ним, причинний зв'язок між діями і наслідками, а також спосіб вчинення, що визначається його таємним характером. Кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту, коли винна особа отримала реальну можливість розпорядитися викраденим майном на власний розсуд.

Суб'єкт крадіжки є загальним – це фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку, що прямо випливає з ч. 2 ст. 22 КК України [5]. Суб'єктивна сторона характеризується виключно прямим умислом і корисливим мотивом, який полягає у прагненні винного незаконно збагатитися шляхом заволодіння чужим майном або забезпечити майнову вигоду іншій особі. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки крадіжки, передбачені ч. 2–5 ст. 185 КК України, охоплюють повторність, вчинення за попередньою змовою групою осіб, проникнення у житло, інше приміщення чи сховище, заподіяння значної шкоди потерпілому, а також вчинення у великих та особливо великих розмірах, організованою групою, чи в умовах воєнного або надзвичайного стану. Важливо підкреслити, що крадіжка, передбачена ч. 1 ст. 185 КК України, належить до кримінальних проступків, оскільки санкція цієї норми не передбачає позбавлення волі, тоді як кваліфіковані склади вже утворюють злочини, що відрізняються підвищеним ступенем суспільної небезпеки.

В умовах воєнного стану рівень криміногенної напруженості об'єктивно зростає, що зумовлює необхідність посилення кримінально-правового реагування. У зв'язку з цим Законом України від 03 березня 2022 року № 2117–ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» ч. 4 статей 185–187 КК України була доповнена кваліфікуючою ознакою – вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану [6].

Грабіж визначається як відкрите викрадення чужого майна, що вчиняється у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винного. На відміну від крадіжки, грабіж характеризується відкритим способом посягання, при якому винний не приховує факту заволодіння майном, а іноді й свідомо ігнорує реакцію оточення [7, с. 85]. При цьому насильство, якщо воно застосовується, як правило, не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

Розбій є найбільш суспільно небезпечним серед злочинів проти власності, оскільки поєднує напад із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою його негайного застосування. Його додатковим обов'язковим об'єктом виступають життя та здоров'я особи, що зумовлює якісно вищий рівень кримінально-правової охорони порівняно з крадіжкою та грабежем [8].

Суб'єктивна сторона грабежу та розбою, як і крадіжки, характеризується прямим умислом і корисливим мотивом, однак у випадку розбою додатково наявна спеціальна мета – безпосереднє заволодіння чужим майном шляхом насильницького нападу.

Шахрайство, передбачене ст. 190 КК України, є одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень проти власності у 2025 році та полягає у заволодінні чужим майном або правом на нього шляхом обману чи зловживання довірою. Його особливістю є опосередкований характер впливу на потерпілого, який самостійно передає майно під впливом введення в оману або використання довірливих відносин. Законодавець також встановив кваліфікуючу ознаку – вчинення шахрайства в умовах воєнного або надзвичайного стану [9].

Кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного або надзвичайного стану» у статтях 185, 186, 187, 190 КК України є системною та базується на положеннях законів України «Про правовий режим воєнного стану» № 389–VIII від 12.05.2015 [10] та «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550–III від 16.03.2000 [11]. В умовах збройної агресії РФ проти України з 24.02.2022 воєнний стан запроваджено на всій території держави та регулярно продовжується [12].

Отже, крадіжка, грабіж, розбій і шахрайство є найбільш поширеними формами кримінальних правопорушень проти власності в Україні, які характеризуються спільним об'єктом посягання, однак істотно різняться за способом вчинення, ступенем насильства, механізмом заволодіння майном та обстановкою вчинення. Крадіжка має таємний характер викрадення, грабіж – відкритий спосіб заволодіння, розбій – насильницький напад, а шахрайство – заволодіння майном шляхом обману або зловживання довірою. Саме ці відмінності визначають межі кримінально-правової кваліфікації та є ключовими для правильної правозастосовної практики.

Таким чином, ефективне застосування норм кримінального законодавства у сфері захисту права власності потребує

комплексного аналізу фактичних обставин кожного конкретного випадку, чіткого встановлення всіх елементів складу кримінального правопорушення та забезпечення правильної кваліфікації як необхідної передумови законності, обґрунтованості та справедливості кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://data.gov.ua/dataset/8b9b1677-2407-454a-bfa7-76eb638c0ea1/resource/3c6b0719-4572-4429-8808-6ec54a1310b9> (дата звернення: 01.03.2026).

2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.03.2026).

3. Боровик А. В. Окремі аспекти кваліфікації майнових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 15 лютого 2024 р.). Львів, 2024. С. 20–23. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057467.pdf#page=20> (дата звернення: 01.03.2026).

4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765–VI. Дата оновлення: 28.08.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 01.03.2026).

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.03.2026).

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 р. №2117-IX. Дата оновлення: 03.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 01.03.2026).

7. Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Чернівці: ОЮА, 2022. 319 с.

8. Грабiж, розбiй, крадiжка: рiзниця та спiльне. URL: <https://consultant.net.ua>. (дата звернення: 02.03.2026).

9. Про внесення змiн до Кримiнального та Кримiнального процесуального кодексiв України щодо усунення суперечностей у караностi кримiнальних правопорушень: Закон України вiд 13.07.2023. № 3233–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233–20#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389–VIII вiд 12.05.2015 р. Дата оновлення: 15.05.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

11. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України № 1550–III вiд 16.03.2000 р. Дата оновлення: 18.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550–14#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

12. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України вiд 24.02.2022. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 02.03.2026).

О.В. Коцюба,
здобувачка вищої освіти
Науковий керiвник: М.Б. Гарiсвська,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
(м. Хмельницький, Україна)

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ТВАРИНОЮ

Питання вiдшкодування шкоди, завданої твариною, є одним iз давнiх i водночас актуальних у цивiльному правi. Ще з часiв найдавнiших правових систем людство розумiло, що особа, яка утримує тварину, несе вiдповiдальнiсть за її поведiнку. Як зазначає В. М. Бабiйчук, перша вiдома згадка про вiдповiдальнiсть за шкоду, завдану твариною, сягає часiв Законiв Хаммурапi (1792–1750 роки до н. е.): якщо власника вола було попереджено про схильнiсть тварини до агресiї, але вiн не вжив заходiв, а тварина заподiяла смерть, власник мав нести вiдповiдальнiсть [1, с. 65]. Ця iдея —

відповідальності власника за шкоду, заподіяну підконтрольною йому твариною, — поступово розвивалась і стала основоположною в системі делікту щодо тварин.

Сучасна правова доктрина і законодавство України сприйняли цю концепцію, надавши їй конкретного нормативного вираження. Правовий режим тварин в Україні визначається насамперед ст. 180 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), згідно з якою тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на який поширюється правовий режим речі, якщо інше не встановлено законом [3]. Власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить (ст. 322 ЦК України), а відповідальність за шкоду, завдану твариною, безпосередньо пов'язана з цим обов'язком. Саме власник або утримувач тварини є суб'єктом відповідальності, адже тварина, будучи об'єктом права, не може самостійно нести юридичну відповідальність.

Нормативною основою відповідальності за шкоду, завдану твариною в Україні, є насамперед ст. 1166 ЦК України, яка встановлює загальні підстави відшкодування шкоди в рамках недоговірних зобов'язань і містить правило про загальний делікт, відповідно до якого будь-яка шкода, завдана особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також майну, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [2]. Особливість же відповідальності за шкоду, заподіяну тваринами, полягає в тому, що суб'єктом відповідальності не може бути сама тварина. Відповідальність покладається на власника або утримувача тварини, якщо він не доведе, що шкода заподіяна не з його вини.

Законодавство розмежовує два принципово відмінних режими відповідальності залежно від виду тварини. Перший режим стосується тварин, утримання яких визнається джерелом підвищеної небезпеки. Відповідно до ч. 1 ст. 1187 ЦК України, до таких видів діяльності відноситься діяльність, пов'язана з утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід [3]. Шкода, завдана таким джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє об'єктом, утримання якого створює підвищену небезпеку, — і це відбувається незалежно від наявності вини утримувача. Виняток становлять лише непереборна сила та умисел потерпілого.

Другий режим поширюється на всіх інших тварин — домашніх

та сільськогосподарських, утримання яких не кваліфікується як джерело підвищеної небезпеки. У цьому разі відповідальність за шкоду настає на загальних засадах делікту — за умови наявності вини утримувача. Як зазначено у ст. 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», шкода, завдана особі або майну фізичної особи, а також майну юридичної особи твариною, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її утримує [2]. Таким чином, норма закону однозначно встановлює, що суб'єктом відповідальності є саме утримувач тварини. Судова практика Верховного Суду підтверджує цей підхід: особа, яка утримує свійську тварину, несе відповідальність за шкоду, спричинену через цю тварину, якщо вона не доведе, що шкоду заподіяно не з її вини [2].

Принципово важливою є проблема визначення суб'єкта відповідальності у випадках, коли тварина в момент заподіяння шкоди перебувала під наглядом іншої особи, а не власника. Ще римське право виробило принцип «*noxa caput sequitur*» — «шкода зберігається за твариною», відповідно до якого відповідальним є той, хто є власником тварини на момент пред'явлення позову, а не той, хто був власником у момент заподіяння шкоди [1, с. 70]. Сучасне українське право дещо відходить від цього підходу, прив'язуючи відповідальність до поняття «утримувача». За відсутності законодавчого визначення терміна «утримання тварини» правозастосовна практика виходить із того, що утримання — це забезпечення тварини засобами до існування (харчування, догляд, лікування), а особа, яка утримує тварину, і є відповідальним суб'єктом незалежно від того, чи є вона формальним власником [1, с. 73–74].

Особливої уваги заслуговує питання відповідальності за шкоду, заподіяну безпритульними тваринами. Оскільки такі тварини не мають конкретного власника чи утримувача, відповідальність за шкоду, яку вони завдають, лягає на органи місцевого самоврядування — саме вони зобов'язані регулювати чисельність безпритульних тварин відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Закону «Про благоустрій населених пунктів» [2]. Судова практика підтверджує: якщо міська рада не забезпечила безпечні умови для мешканців і не здійснила відповідні заходи регулювання чисельності безпритульних тварин, вона несе відповідальність за шкоду, завдану такими тваринами. Ця позиція

повністю відповідає загальним засадам відповідальності за бездіяльність органів публічної влади.

Окремої уваги потребує режим відповідальності за шкоду, завдану дикими тваринами у стані природної волі. Такі тварини відповідно до законодавства є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Г. Л. Крушельницька аргументовано зауважує, що дикі тварини у стані природної волі фактично є безхазайними речами, нікому не підконтрольними, і запропонувала визнати шкоду, завдану ними, непереборною силою, надавши потерпілим право на часткове відшкодування державою на підставі ч. 3 ст. 1166 ЦК України [4]. Разом з тим, якщо дика тварина переходить у володіння людини і їй заподіює шкоду, ця шкода розглядається як заподіяна джерелом підвищеної небезпеки в порядку ст. 1187 ЦК України.

Умовами настання відповідальності за шкоду, завдану твариною в рамках загального делікту, є: наявність шкоди (майнової або немайнової), протиправність поведінки особи (власника або утримувача тварини), причинний зв'язок між поведінкою відповідача та шкодою, а також вина відповідача. При цьому вина може виявлятися як в активних діях (наприклад, нацькування тварини), так і в бездіяльності (неналежний догляд, нехтування правилами утримання) [3]. Зазначені умови відповідають загальним засадам деліктної відповідальності, закріпленим у ст. 1166 ЦК України, і застосовуються до всіх випадків завдання шкоди тваринами, що не визнані джерелом підвищеної небезпеки. Якщо ж тварина визнається таким джерелом, відповідальність настає без доведення вини.

Що стосується обсягу відшкодування, то відповідно до загальних правил цивільного права шкода відшкодовується в повному обсязі. Потерпілий має право вимагати відшкодування як майнової (витрати на лікування, втрата майна, упущена вигода), так і моральної шкоди. Моральна шкода може полягати у фізичному болю та стражданнях, душевних переживаннях, а також у приниженні честі та гідності особи (ст.ст. 1167, 1195 ЦК України) [3]. Для захисту своїх прав потерпілий може звернутися до суду із позовом про відшкодування шкоди, зібравши відповідні докази: медичні довідки, фото- та відеоматеріали, свідчення очевидців, документи про понесені витрати.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що інститут

відшкодування шкоди, завданої твариною, у цивільному праві України базується на принципах повного відшкодування шкоди та відповідальності власника (утримувача) за дії підконтрольних йому тварин. Зазначений інститут пройшов тривалий шлях розвитку — від Законів Хаммурапі через римське право та Литовські статuti до сучасного ЦК України — і сьогодні є органічною частиною системи деліктних зобов'язань. Разом з тим практика виявляє певні прогалини, зокрема у визначенні поняття «утримання тварини», чіткому розмежуванні диких та домашніх тварин як джерел підвищеної небезпеки, а також у регулюванні відповідальності за шкоду, завдану дикими тваринами у стані природної волі. Усунення цих прогалин є перспективним напрямом вдосконалення цивільного законодавства України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабійчук В. М. Історико-правовий аналіз зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої тваринами. Університетські наукові записки. 2021. № 5 (83). С. 62–85. DOI: 10.37491/UNZ.83.5.
2. Відповідальність за шкоду, заподіяну тваринами / Юридична клініка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <https://legalclinic.nlu.edu.ua/2020/10/01/vidpovidalnist-za-shkodu-zapodiyanu-tvarinami/> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Крушельницька Г. Л. Захист прав потерпілих на відшкодування шкоди, завданої дикими тваринами. Наукові праці НАВС. [б. р.]. С. 220–221.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.04.2026).

І.С. Колієв,
здобувач загальної середньої освіти
Науковий керівник: Т.І. Нікіфорова,
кандидат юридичних наук, доцент
Педагогічний керівник: С.П. Ратушняк,
вчитель правознавства, вчитель-методист
(м. Хмельницький)

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВБИВСТВА, ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

1. Воєнні злочини за міжнародним гуманітарним правом

Міжнародне гуманітарне право (далі - МГП) – це сукупність норм, спрямованих на обмеження гуманітарних наслідків збройних конфліктів [1, с.88]. МГП складається з: Женевських конвенцій (далі - ЖК) від 12 серпня 1949р., Гаазьких конвенцій (далі - ГК) та Римського статуту (далі - РС) Міжнародного Кримінального суду (далі - МКС).

Женевські конвенції складаються з чотирьох основних конвенцій, а також двох додаткових. Основною метою ЖК є не регулювання самих правил ведення війни, а поведження з цивільним населенням, військовополоненими, окупованими територіями.

На відміну від ЖК, ГК більше регулюють саме засоби та методи ведення війни як на суходолі, так і на морі, вони регулюють застосування різних видів зброї. Їх доповнюють відповідні Гаазькі та інші протоколи, про заборону певних видів озброєнь, або зменшення їх поширення та виведення з озброєння армії. Проте, ГК також зробили внесок в закладення фундаментальних принципів гуманітарного права, в тому числі і щодо поведження з військовополоненими, а саме, в розділі 2 статті 4 вказується, що військовополонені знаходяться під владою уряду супротивної сторони, а не окремих осіб чи підрозділів, які взяли їх у полон. З ними повинні поводитися гуманно[9].

МГП вступає в дію з початком військових дій, незалежно від того, чи визнає це одна з держав-учасниць війною чи ні. Таким

чином, росія порушує норми МГП щодня, незважаючи на те, що нею, 24.02.2022 було оголошено лише про так звану «спеціальну воєнну операцію»[2].

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації, українське населення потерпає від численних обстрілів, мародерств, катувань, вбивств спрямованих як на цивільних, так і на військових. Відповідно положень МГП, а саме IV ЖК «Про захист цивільного населення під час війни», населення поділяється на цивільних (некомбатантів) та військових (комбатантів), до яких належать:

1. Особи зі складу збройних сил – збройні сили сторони конфлікту охоплюють «усі організовані збройні сили, групи і підрозділи, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за дії своїх підлеглих» [1, с.92].

2. Учасники народного ополчення – термін народне ополчення використовується для позначення мешканців неокупованої території, які під час наступу супротивника спонтанно беруть зброю, щоб протистояти вторгненню сил супротивника [1, с.94].

Незалежно від того, чи є особа комбатантом чи ні, з нею необхідно поводитися гуманно, поважати її честь та гідність.

Як існують положення щодо поведінки обох сторін, щодо норм і дотримання методів ведення війни, так і існують установи та положення, щодо встановлення відповідальності за їх порушення, основною з яких є РС МКС від 17.07.1998 р., підписаний Україною 20.01.2000 р., а ратифікований 21.08.2024 р. Відповідно до Статті 5 РС, МКС має юрисдикцію лише до найтяжчих злочинів, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства[4]. Проте важливим нюансом є те, що ця юрисдикція, відповідно до Статті 12 цього Статуту, обмежується лише злочинами вчиненими після набрання ним чинності, якщо ж Статут був чинним на момент вступу держави, суд буде мати змогу застосовувати свою юрисдикцію лише щодо злочинів, вчинених після набрання чинності цього Статуту для самої держави [4]. Відповідно до самого Статуту, особа, що вчинила злочин, несе індивідуальну відповідальність і підлягає індивідуальному покаранню незалежно від свого посадового становища, її не звільняє від відповідальності те, що злочин було вчинено за наказом цивільного або військового уряду чи начальника. Також важливим є те, що командир чи начальник несе відповідальність за злочини вчинені його підлеглими через

відсутність з його боку контролю чи запобігання вчинення відповідного злочину. Відповідно до Статті 29 «до злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, не застосовуються будь-які строки давності» [4].

2. Міжнародне гуманітарне право про заборону катувань та вбивств цивільного населення та військовополонених

Ідповідно до статті 3 частини 1 IV ЖК «Про захист цивільного населення під час війни» застосовуються такі положення[5]:

З особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто “horsdecombat” внаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поведатся гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії.

Із цією метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діянннн стосовно зазначених вище осіб:

- насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поведження й тортури;
- захоплення заручників;
- наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поведження;
- засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

Важливо брати до уваги й ЖК «Про поведження з військовополоненими». Відповідно до статті 12 «Військовополонені перебувають у руках ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, яку можуть нести окремі особи, держава, що тримає в полоні, відповідає за поведження з військовополоненими» [10]. Держава, що утримує військовополонених зобов'язана, крім належного поведження, забезпечувати військовополонених всім необхідним, включно з належним харчуванням та медициною.

РС бере за основу принципи встановлені в Женевських конвенціях, а також розширює надані визначення та поняття відповідно до своєї юрисдикції. Відповідно до Статті 5 РС визначається чотири основні категорії злочинів, що підпадають під

юрисдикцію суду, а саме:

- злочин геноциду - діяння скоєні з метою частково або повністю знищити будь-яку расову, релігійну, етнічну, національну групу;

- злочини проти людяності - усвідомлено вчинені широкомасштабні або систематичні напади спрямовані проти цивільного населення;

- воєнні злочини - грубі порушення Женевських конвенцій;

- злочин агресії - планування, ініціювання або здійснення великомасштабного акту агресії з використанням військової сили.[4]

Особливо важливими в даному контексті є злочини проти людяності та воєнні злочини, саме вони в собі містять катування та вбивства як цивільного населення, так і військовополонених. Відповідно до них РС визначає як і самі злочини, так і необхідні цілі для них.

Відтак в Статті 7 РС про «Злочини проти людяності» зазначається, що такими вважаються будь-які усвідомлено вчиненні діяння в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яке цивільне населення, в тому числі до таких злочинів відноситься і вбивство, винищення та катування[4].

Відповідно ж до Статті 8 РС воєнними злочинами вважаються ті, що вчиняються відповідно до плану чи політики вчинення таких злочинів, визначених в умовах нижче:

- грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції:

- умисне вбивство;

- катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти;

- умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю;

- інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь;

- умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях[4].

3. Воєнні злочини в українському законодавстві

В Україні відповідальність за воєнні злочини передбачена статтею 438 Кримінального кодексу України (далі - ККУ)[3], яка передбачає відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) дій, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. В ч. 2 цієї статті встановлена більш сувора відповідальність, якщо вищевказані діяння спричинили загибель людини.

Проте, з ратифікацією Римського Статуту виникають проблеми розбіжностей між українським кримінальним законодавством та, відповідно, самим РС. До прикладу, в вище згаданій ч.2 ст.438 ККУ було додано кримінальну відповідальність в тому числі і за необережне спричинення смерті під час воєнного злочину. Дане рішення не присутнє в практиці і положеннях жодних міжнародних конвенцій та організацій, хоча і не суперечить їм[6, с. 120]. Важливим зауваженням щодо українського законодавства є також широке формулювання встановлення відповідальності за «інші порушення» законів і звичаїв війни, викладених у міжнародних договорах, ратифікованих Україною на противагу «грубим порушенням», які є воєнними злочинами згідно з ч. 2 ст. 8 Статуту МКС. Одним з таких відомих наведених прикладів є стаття 29 III ЖК, яка вимагає створення окремих санітарно-гігієнічних умов для жінок-військовополонених. Хоча недотримання цієї вимоги є порушенням ЖК, Статут МКС не класифікує такі порушення як воєнні злочини. Однак українське законодавство формально відносить їх до воєнних злочинів, що створює потенційні неузгодженості[7, с.335].

Інший ж аспект проблематики пов'язаний з імплементацією концепції командної відповідальності за воєнні злочини. Кримінальна відповідальність не лише для тих, хто скоїв воєнний злочин, а і для тих, хто віддав наказ про його вчинення, а також своєю бездіяльністю сприяв вчиненню злочину передбачена як в ЖК,

так і в ГК. Даний принцип базується на досвіді того, що скоєння воєнних злочинів часто є не поодинокими індивідуальними рішеннями, а груповими, де відбувається толерування, бездіяльність чи навіть наказ з боку командування. Так само відповідно до статті 28 РС регулюється та встановлюється відповідальність командирів та інших начальників. Під командною відповідальністю розуміють відповідальність «військового командира або особи, яка фактично діє як військовий командир, за злочини, вчинені силами, які перебувають під його чи її фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його чи її фактичною владою і контролем, в результаті нездійснення ним або нею належного контролю над такими силами у випадках, коли:

- такий військовий командир чи така особа або знала, або за існуючих обставин на той момент повинна була знати, що ці сили вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; та

- такий військовий командир або така особа не вжила всіх необхідних і розумних заходів у межах його або її повноважень для недопущення чи припинення їх вчинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування»[4].

Донедавна, в українському кримінальному законодавстві було передбачено кримінальну відповідальність командирів виключно за умови, якщо воєнні злочини були вчинені за їх наказами. Міжнародне гуманітарне право на такі випадки передбачає не лише можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, визнаних винними у воєнних злочинах, вчинених одноособово чи у співучасті, але й за бездіяльність, пов'язану з вчиненням таких злочинів іншими суб'єктами, що є змістом так званої командної відповідальності[8]. Аспект притягнення командирів до відповідальності за відсутності прямого наказу набув визначеності в ККУ лише відносно нещодавно, а саме в жовтні 2024р. Шляхом доповнення статтею 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників». У цій статті наведено підстави настання кримінальної відповідальності командира: якщо він (1) знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, (2) повинен був і міг знати, що зазначена підлегла особа (А) вчинила або (В) мала намір вчинити такий злочин, проте не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для (а) запобігання чи (б) припинення

вчинення злочину або (с) для повідомлення про такий злочин компетентного органу[3]. Подібні умови містяться і в ст. 28 РС. Тож, як висновок, відповідно розумінню принципу командної відповідальності, військові командири, керівники чи інші начальники не обвинувачуються у злочинах своїх підлеглих - вони несуть відповідальність за невиконання свого обов'язку начальника щодо їх запобігання або покарання[8].

Список використаних джерел та літератури:

1. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Нільс Мельцер. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf (дата звернення 10.10.2024 р.).
2. Звернення президента російської федерації. URL: <https://youtu.be/sIPIMD9sPhA?si=yIL8Annqdtgilz1P> (дата звернення 08.09.2024 р.).
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального суду від 17.07.1998р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949р. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/%D0%96%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-4.pdf>
6. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в контексті міжнародного та національного права. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/18-3.pdf>
7. Суперечливі аспекти кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2025/79.pdf
8. Доктрина командної відповідальності за воєнні злочини у міжнародному праві та національній правовій системі. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/11-4.pdf>
9. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
10. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

Ю.Л. Курилюк,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: С.Г. Волкотруб,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Функціонування правової держави неможливе без ефективної системи правосуддя, важливою складовою якої є забезпечення належних гарантій для учасників судового процесу. Особливого значення набуває створення умов, за яких вони можуть реалізовувати свої права без незаконного впливу чи тиску. У цьому контексті забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є необхідною передумовою справедливого судового розгляду.

Важливу роль у кримінальному процесі відіграють свідки, оскільки їхні показання формують доказову базу. Водночас їх участь може супроводжуватися ризиками незаконного впливу. Тому держава гарантує захист їх прав і свобод, що закріплено в Конституції України та деталізовано у Кримінальному процесуальному кодексі України [1; 2].

У наукових дослідженнях зазначається, що система забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є важливою складовою механізму гарантування належного здійснення процесуальних функцій учасниками провадження. Використання спеціальних заходів безпеки створює умови, за яких свідки можуть надавати правдиві та повні показання без страху за власне життя, здоров'я чи безпеку своїх близьких [3, с. 84]. Ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від рівня довіри громадян до державних інституцій. Коли особа переконана у можливості отримати належний захист, вона більш охоче співпрацює з органами правосуддя та надає необхідну інформацію для встановлення істини у справі. З огляду на це система заходів безпеки повинна діяти не лише формально, а й забезпечувати реальний захист осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

У національному законодавстві питання забезпечення безпеки учасників кримінального процесу врегульовано, зокрема, Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України

«Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Відповідно до ч. 9-10 ст. 352 Кримінального процесуального кодексу України суд може проводити допит свідка з використанням відеоконференції, у тому числі з іншого приміщення, що дозволяє забезпечити його безпеку та уникнути прямого контакту з обвинуваченим. Крім того, відповідно до ст. 27 та ст. 336 цього Кодексу допускається використання технічних засобів, які унеможливають ідентифікацію особи свідка, зміна голосу, використання візуальних перешкод тощо, якщо це необхідно для гарантування його безпеки [4].

Практика Верховний Суд підтверджує допустимість і ефективність використання технічних засобів під час допиту свідків. Зокрема, у постанові Касаційного кримінального суду від 6 червня 2024 року у справі № 489/2769/22 зазначено, що застосування спеціальних технічних засобів, зокрема зміни голосу свідка та його перебування поза візуальним спостереженням під час допиту в режимі відеоконференції, не порушує принцип безпосередності дослідження доказів і не звужує прав сторони захисту. Такі заходи не обмежують можливості сторони захисту ставити запитання та з'ясовувати обставини справи, за винятком інформації, що дозволяє ідентифікувати особу свідка, що обумовлено необхідністю забезпечення його безпеки [5]

На нашу думку, використання технічних засобів під час допиту свідків є одним із найбільш ефективних інструментів їх захисту. Воно дозволяє поєднати інтереси правосуддя та безпеки особи, забезпечуючи отримання достовірних показань без створення додаткових ризиків для свідка. Водночас важливо, щоб такі заходи застосовувалися обґрунтовано та з дотриманням прав інших учасників процесу, зокрема права на захист. Разом із розвитком сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, можливості забезпечення безпеки свідків значно розширюються. Сьогодні технічні засоби дозволяють не лише змінювати голос, а й модифікувати зображення особи, приховувати або трансформувати риси обличчя, застосовувати цифрові маски, фільтри та інші інструменти візуальної анонімізації. Це дає змогу ефективніше захищати особу свідка навіть під час допиту в режимі відеоконференції. Водночас впровадження таких технологій супроводжується певними проблемами, зокрема відсутністю чіткого нормативно-правового регулювання їх застосування у кримінальному

процесі, що ускладнює їх повноцінне використання на практиці.

Практична реалізація цих положень простежується у діяльності судів. Під час розгляду кримінальних проваджень суди мають право застосовувати передбачені законодавством заходи безпеки для запобігання незаконному впливу на свідків або інших учасників процесу. Це сприяє забезпеченню об'єктивності судового розгляду та створює умови для отримання достовірних показань.

Ілюстрацією практичного застосування механізму захисту свідків є ухвала Галицького районного суду м. Львова від 18 листопада 2025 року. У цьому судовому рішенні було розглянуто клопотання прокурора щодо застосування заходів безпеки до свідка у кримінальному провадженні, в межах якого особи обвинувачувалися у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 307 та ч. 2 ст. 306 Кримінального кодексу України, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів.

З метою забезпечення безпеки свідка суд застосував низку спеціальних заходів. Зокрема, було змінено його анкетні дані, що дозволило забезпечити конфіденційність інформації про особу. Крім того, суд постановив провести допит свідка із застосуванням відеоконференції з іншого приміщення суду. Під час проведення допиту також були використані технічні засоби, які унеможлилювали ідентифікацію свідка, зокрема акустичні перешкоди для нерозпізнавання голосу [6].

Отже, забезпечення безпеки свідків у кримінальному провадженні є важливим елементом гарантування ефективного правосуддя. Свідки відіграють важливу роль у встановленні фактичних обставин кримінального правопорушення, однак їх участь у процесі може супроводжуватися ризиком незаконного впливу. Саме тому законодавство України передбачає систему спеціальних заходів безпеки, закріплену у Кримінальному процесуальному кодексі України та Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Практика застосування цих механізмів свідчить, що використання таких інструментів, як забезпечення конфіденційності особи свідка або проведення допиту із застосуванням спеціальних технічних засобів, сприяє підвищенню ефективності кримінального провадження та забезпечує належне здійснення правосуддя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-
ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 18.03.2026)
2. Кримінальний процесуальний Кодекс : Закон України від від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 18.03.2026)
3. Серебрянський П.В. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Херсон, 2019. 246 с.
4. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#n41> (дата звернення 18.03.2026)
5. Мамченко Н. Зміна голосу свідка під час допиту як легендованої особи не звужує зміст обставин, які може з'ясувати сторона захисту – Верховний Суд. *Судова юридична газета*. 04.08.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/307207> (дата звернення 28.03.2026)
6. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 18.11.2025 у справі № 461/5030/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131853295> (дата звернення 18.03.2026)

Ю.Л. Курилюк,
здобувачка вищої освіти,
О.Е. Коломієць,
здобувачка вищої освіти,
Науковий керівник: Р.О. Гаврік,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ЄДИНЕ ГРОМАДЯНСТВО ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану питання правового статусу особи набуває особливої актуальності, оскільки саме в цей період загострюються виклики, пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини, а також збереженням стійкості державності. Основною конституційною засадою, що визначає правовий зв'язок особи з державою, є принцип єдиного громадянства, закріплений у Конституції України. Його значення посилюється в умовах збройної агресії, тимчасової окупації частини території та необхідності забезпечення прав громадян незалежно від місця їх перебування.

Відповідно до статті 4 Конституції України, в Україні існує єдине громадянство [1]. Це положення має не лише декларативний, а й системо-утворюючий характер, оскільки закладає основу для формування єдиного правового простору держави. Природа принципу єдиного громадянства полягає в невизнанні Україною правових наслідків іноземного громадянства, наявного в її громадян - це забезпечує єдиний правовий статус для всіх громадян України й однаковий правовий зв'язок кожного громадянина з державою [2, с. 111]. Таким чином, йдеться про юридичну єдність, яка унеможливує поділ громадян за критерієм наявності іншого громадянства.

На нашу думку, саме цей підхід є виправданим в умовах воєнного стану, оскільки він мінімізує ризики подвійної лояльності та потенційних конфліктів правового підпорядкування. У ситуації збройної агресії держава потребує чіткої визначеності щодо кола своїх громадян, їх обов'язків, зокрема щодо захисту Вітчизни, а також гарантій їх правового захисту.

Особливого значення принцип єдиного громадянства набуває в

контексті забезпечення безперервності правового зв'язку особи з державою. Як зазначає Ісаєвич О.М., збереження громадянства та правового зв'язку з державою є ключовими умовами для стійкості української державності, відновлення довіри до державних інституцій та ефективної післявоєнної реінтеграції [3, с. 209]. Це положення, має не лише правове, а й політико-соціальне значення, оскільки громадянство виступає інструментом консолідації суспільства.

Особливо складною є ситуація з громадянами України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Вона характеризується суттєвими обмеженнями у реалізації їхніх прав і свобод, що обумовлює вимушену взаємодію з окупаційними структурами, зокрема отримання документів або формальне набуття громадянства держави-окупанта; однак такі дії не можуть розцінюватися як вільне волевиявлення особи. Подібні ситуації мають примусовий характер і не повинні спричиняти втрату громадянства України, адже держава зберігає обов'язок захисту своїх громадян незалежно від обставин їх перебування. Водночас застосування негативних правових наслідків до таких осіб суперечило б принципу верховенства права, а також засадам справедливості й гуманізму, оскільки їх поведінка зумовлена об'єктивними умовами окупації, а не добровільним вибором. Крім того, подібний підхід міг би ускладнити процеси відновлення державного суверенітету та реінтеграції територій, формуючи недовіру до держави. Саме тому збереження громадянства України за такими особами та гарантування їм належного правового захисту має розглядатися як один із ключових напрямів державної політики в умовах воєнного стану.

Разом із тим, сучасне правове регулювання громадянства в Україні містить певні прогалини. Відсутність рішення Конституційного Суду щодо статті 4 Основного Закону, дискреційні повноваження уряду у визначенні переліку «дружніх» держав і ризики для жителів тимчасово окупованих територій створюють серйозну правову невизначеність [4]. На нашу думку, така невизначеність є неприпустимою в умовах воєнного стану, оскільки вона може призводити до неоднакового застосування норм права та порушення принципу правової визначеності як складової верховенства права.

Окремої уваги заслуговує питання впровадження множинного

громадянства. У мирний час така ініціатива могла б розглядатися як інструмент інтеграції з міжнародною спільнотою, проте в умовах воєнного стану вона набуває ризикованого характеру. Як слушно зазначено, в умовах режиму воєнного стану змінювати конституцію нереально. Тому з впровадженням інституту множинного громадянства, що теоретично може суперечити Конституції України, можуть з'явитись ризики подальшого руйнування правової системи та її неефективність [5, с. 9].

Вважаємо, що наведена позиція є обґрунтованою та такою, що об'єктивно відображає сучасні реалії. Водночас, з огляду на тривалість воєнного стану, постає необхідність перспективного переосмислення підходів до інституту громадянства. Запровадження множинного громадянства у майбутньому може стати важливим механізмом збереження правового зв'язку з громадянами України, які перебувають за кордоном, а також забезпечення їм можливості повноцінної реалізації своїх прав і свобод як у державі перебування, так і в Україні. У зв'язку з цим, у довгостроковій перспективі доцільним є вирішення питання щодо запровадження множинного громадянства шляхом пошуку правових механізмів його узгодження з конституційними засадами України.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що принцип єдиного громадянства, закріплений у Конституції України, виступає фундаментальною засадою правового статусу особи та відіграє ключову роль у забезпеченні єдності правового простору держави, особливо в умовах воєнного стану. Він забезпечує чіткість правового зв'язку між особою і державою, сприяє консолідації суспільства та мінімізує ризики правової невизначеності й подвійної лояльності. Водночас сучасні виклики, зумовлені тривалим воєнним станом і масштабними міграційними процесами, актуалізують необхідність переосмислення окремих аспектів інституту громадянства. Зокрема, попри обґрунтованість обережного підходу до впровадження множинного громадянства в умовах війни, у довгостроковій перспективі таке питання потребує комплексного вирішення з урахуванням конституційних засад та національних інтересів. Подальший розвиток інституту громадянства має здійснюватися шляхом поєднання принципу єдиного громадянства з адаптацією правового регулювання до сучасних реалій, що дозволить забезпечити ефективний захист прав громадян України як всередині держави, так і за її межами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#\Text> (дата звернення 02.04.2026)
2. Томкіна О.О. Конституційний принцип єдиного громадянство: праводоктринальна інтерпретація. *Нове українське право*. 2024. Вип. 4. С. 109-118.
3. Ісаєвич О.М. Правове регулювання громадянства України в умовах війни та масової міграції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 04, 2025, частина 1. С. 209-213.
4. Громадянство єдине чи множинне? Новий закон поставив конституційну дилему. *Юридична Газета*. URL: <https://unba.org.ua/publications/10746-gromadyanstvo-edine-chi-mnozhinne-novij-zakon-postaviv-konstitucijnu-dilemu.html> (дата звернення 02.04.2026)
5. Дубровіна Л., Половинчак Ю., Іванова Н., Бондаренко В. Конституційний процес в Україні: політико правові аспекти. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. 2024. Київ. 69 с.

Л. І. Лівчинська,
здобувачка освіти
Науковий керівник: **Т.І. Нікіфорова,**
кандидат юридичних наук, доцент
Педагогічний керівник: **С.П. Ратушняк,**
вчитель правознавства, вчитель-методист
(м. Хмельницький, Україна)

ВЧИНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНИМИ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабна війна, яку Росія веде проти України, впливає не лише на доросле населення, а й на дітей та підлітків. Неповнолітні формуються в умовах постійного стресу, страху, втрати дому, близьких і стабільності, що зумовлює їхню підвищену вразливість до маніпуляцій та втягування у протиправну діяльність. [1; 7; 16]

Актуальність дослідження визначається зростанням кількості випадків залучення неповнолітніх до диверсійної та терористичної діяльності, про що свідчать повідомлення медіа та правоохоронних органів. Таке залучення часто відбувається через соціальні мережі, месенджери або онлайн-ігри, де дітям пропонують «легкий заробіток» без усвідомлення реальних наслідків. [1; 2; 12; 13; 16]

У сучасному науковому розумінні тероризм розглядається не лише як кримінальне правопорушення, а як цілеспрямований механізм впливу на суспільство через страх, насильство та дестабілізацію соціального порядку. [3; 9]

Форми терористичної діяльності є різноманітними та охоплюють підпали, вибухи, диверсії на об'єктах критичної інфраструктури, а також інформаційну допомогу ворогу, зокрема передачу даних або коригування вогню. [3; 8]

Важливе значення має правове регулювання цієї проблеми. Відповідно до кримінального законодавства України, терористична діяльність належить до категорії особливо тяжких злочинів, що зумовлено високим рівнем суспільної небезпеки та можливими наслідками для життя і безпеки людей. [3; 6]

Неповнолітні можуть бути притягнуті до суворої кримінальної відповідальності, включно з тривалим позбавленням волі, що підкреслює необхідність превентивного підходу. В умовах російсько-української війни тероризм використовується російською федерацією як інструмент гібридної війни, спрямований не лише на фізичне знищення об'єктів, а й на підрив суспільної стабільності та довіри до держави. [7; 12; 13]

Особливо небезпечним є залучення до такої діяльності неповнолітніх, які через вікові та психологічні особливості є найбільш вразливою групою до маніпулятивного впливу. Серед причин такого залучення виділено психологічну нестабільність, підвищену тривожність, наслідки травматичного досвіду війни та постійний інформаційний тиск. [7; 16]

Важливу роль відіграють і соціально-економічні чинники, зокрема матеріальні труднощі в сім'ях, низький рівень правової культури, а також прагнення підлітків до самоствердження та соціального визнання. [7; 15]

Аналіз випадків залучення неповнолітніх до протиправної діяльності свідчить, що більшість із них не усвідомлювали повною мірою правових та моральних наслідків своїх дій, що не зменшує

суспільної небезпеки таких вчинків. [4; 5; 7]

Окрему увагу приділено ролі соціальних мереж і месенджерів як основного каналу вербування неповнолітніх через анонімність, обіцянки швидкого заробітку та психологічний тиск.

Отримані результати свідчать, що протидія залученню неповнолітніх до терористичної діяльності має бути комплексною та міждисциплінарною. До ключових напрямів профілактики належать підвищення рівня правової обізнаності підлітків, системна просвітницька робота в закладах освіти, психологічна підтримка дітей, які зазнали травматичного впливу війни, а також активна участь батьків у формуванні безпечного середовища. Важливим є також формування навичок безпечної поведінки в інформаційному просторі та відповідального використання соціальних мереж. [10; 11; 15; 16]

Залучення неповнолітніх до терористичної діяльності в умовах війни є складним багатофакторним явищем, у якому діти виступають жертвами маніпуляцій, але водночас їхні дії становлять реальну загрозу для суспільства.

Протидія цій загрозі має бути спрямована на запобігання, раннє виявлення ризиків та системну профілактику. [7; 10; 11]

Результати дослідження можуть бути використані в правопросвітницькій діяльності, освітніх програмах, а також у подальших наукових дослідженнях у сфері національної безпеки та захисту прав дитини.

Список використаних джерел та літератури:

1. «Смертники поневолі». Як Росія може використовувати дітей у терактах в Україні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cqjd9l4xyx5o>
2. 22% завербованих російськими спецслужбами це діти — СБУ. URL: <https://suspilne.media/985391-22-zaverbovanih-rosijskimi-specsluzbami-ce-diti-sbu/>
3. Боротьба з тероризмом. URL: [http://gati.snau.edu.ua/bor_teror#:~:text=%D0%A1%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20\(%D0%A1%D0%91%D0%A3\)%20%E2%80%93%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D1%94%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80](http://gati.snau.edu.ua/bor_teror#:~:text=%D0%A1%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20(%D0%A1%D0%91%D0%A3)%20%E2%80%93%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D1%94%20%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80)

[%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%A1%D0%91%D0%A3.](#)

4. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 14.10.2025р. Справа № 487/6138/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131098008>

5. Вирок Чортківського району суду Тернопільської області від 14 жовтня 2025 року Справа № 608/2061/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131005094>

6. Відповідальність неповнолітніх за злочини проти основ національної безпеки України. URL: <https://shp-gromada.gov.ua/news/1749108513/>

7. Втягнення неповнолітніх у підривну діяльність проти України: Кримінологічний аналіз воєнно-злочинних практик у кіберпросторі. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/92883dab-4d0d-4bb8-9587-03d51bdc7d9a/content?trackerId=d2380aef535c7eb4>

8. Запобігання терористичній діяльності. URL: https://hust-nvk.osv.org.ua/zapobigannya-teroristichnij-diyalnosti-10-25-17-23-05-2025/?utm_source=chatgpt.com

9. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Війна і тероризм. <https://www.coe.int/uk/web/compass/war-and-terrorism>

10. Профілактика тероризму. https://nkp.op.edu.ua/docs/profilaktuk_teroruzmy.pdf

11. Рекомендації для проведення інформаційно-просвітницьких заходів щодо недопущення вербування дітей та залучення їх до диверсійної діяльності. URL: <https://pnotg.dosvit.org.ua/news/rekomendatsii-dlya-provedennya-informatsino-prosvitnitskih-zahodiv-schodo-nedopuschennya-verbuvannya-dite-ta-zaluchennya-ih-do-diversinoi-diyalnosti1-2025-03-14>

12. СБУ запобігла новим терактам проти військових ЗСУ у Хмельницькій та Дніпропетровській областях. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zapobihla-novym-teraktam-prot-yiiskovykh-zsu-u-khmelnyskii-ta-dnipropetrovskii-oblastiakh>

13. СБУ та Нацполіція затримали агентурну групу рф, яка на замовлення російських спецслужб підірвала кур'єра з вибухівкою біля ТЦК у Кам'янці-Подільському. URL:

<https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-ta-natspolitsiia-zatrymaly-ahenturnu-hrupu-rf-yaka-na-zamovlennia-rosiiskikh-spetssluzhb-pidirvala-kuriera-z-vybukhivkoiu-bilia-ttsk-u-kamiansipodilskomu>

14. СБУ та Нацполіція затримали ще 5-х підпалювачів: серед них – жінка з неповнолітнім сином, які виконували замовлення рф. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-ta-natspolitsiia-zatrymaly-shche-5kh-pidpaliuvachiv-sered-nykh-zhinka-z-nepovnitnim-synom-yaki-vykonuvaly-zamovlennia-rf>

15. Як батькам та педагогам запобігти вербуванню дітей. URL: <https://eo.gov.ua/yak-batkam-ta-pedahoham-zapobihity-verbuvanniuditey/2025/04/01/>

16. Як ФСБ вербує, шантажує та ліквідовує українських підлітків. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/983669-mi-zrobimo-vse-sob-ti-ne-popavsya-ak-fsb-verbue-santazue-ta-likvidovue-ukrainskih-pidlitkiv/>

А.Р. Маліновська,

здобувачка фахової передвищої освіти

Науковий керівник: Ю.С. Петлюк,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ВИБОРИ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ Й МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ ВИБОРЦІВ: ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Вибори в Україні є однією з основних форм безпосереднього здійснення народовладдя. Відповідно до Конституції України, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ, який реалізує своє право на вільні вибори.

Нормативно правовим актом, що регулює організацію та проведення виборів є Виборчий кодекс України. Його положення закріплюють ключові принципи виборчого процесу. Однак сучасний етап характеризується надзвичайними умовами, зумовленими повномасштабною збройною агресією проти України та запровадженням правового режиму воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». У поєднанні з масовою зовнішньою міграцією громадян це створює

безпрецедентні виклики для функціонування виборчої системи.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» прямо забороняє проведення виборів під час його дії. Чинний Виборчий кодекс зобов'язує ЦВК оголосити початок виборчої кампанії протягом 30 днів після скасування воєнного стану. Хоча Основний Закон прямо не обмежує проведення виборів в умовах воєнного стану, заборона логічно випливає із неможливості дотримання в цей період вимог, передбачених у розділі III Конституції України. З одного боку, ст. 71 Конституції вимагає, щоб вибори відбувалися на принципах загального рівного, вільного виборчого права, а з іншого – ст. 64 обмежує виборчі права у військовий стан. Крім того, президентські вибори в країні, де близько 18% території окуповано, а за кордоном 20% громадян суперечать конституційним засадам виборчого права. Це створює підстави сумніватися в легітимності обраних під час воєнного стану президента та депутатів Верховної Ради України. Тож для проведення легітимізації виборчого процесу у військовий стан потрібні зміни Виборчого кодексу, що під час війни дуже складно [1].

Виборче право є одним із фундаментальних політичних прав громадян, що забезпечує їх участь у формуванні державної влади. Його зміст визначається як сукупність юридично закріплених можливостей громадян обирати та бути обраними до органів публічної влади. Отже Виборчий кодекс пояснює нам те що принцип загального виборчого права означає, що всі громадяни України які досягли 18 років, мають право брати участь у голосуванні, принцип рівного виборчого права пояснює, що кожен виборець має один голос, який є рівнозначним голосу будь-якого іншого виборця. Це виключає будь-які форми привілеїв або дискримінації. Це ключова умова демократичної легітимності виборів. А також принцип прямого виборчого права, громадяни беруть участь у виборах безпосередньо без посередників, тобто результат виборів є прямим відображенням волевиявлення населення, принцип вільного волевиявлення відповідає за формування своєї позиції самостійно, без примусу, тиску або незаконного впливу. Держава гарантує свободу політичного вибору, включає ще таємність голосування та відкритості виборів.

Юридичним наслідком воєнного стану згідно з законом то проведення виборів забороняється, не можливість оголошення нових виборчих процесів та продовжується функціонування чинних органів

влади, причиною такої заборони є загроза безпеці таких виборів, неможливість гарантування вільного волевиявлення, руйнування інфраструктури та бойові дії на території держави. Таким чином, виборчий процес тимчасово призупиняється, але виборче право як таке не ліквідується. Однією з проблем сучасності є масовий виїзд громадян України за кордон, мільйони громадян перебувають за межами держави, що призводить до зміни структури виборчого корпусу, ускладнення обліку виборців, необхідності адаптації виборчої системи, адміністративною проблемою є складність оновлення державного реєстру виборців, відсутність актуальних адрес проживання. Стосовно організаційних труднощів для вирішення цієї проблеми є недостатня кількість закордонних дільниць, велике навантаження на консульства, різні правові умови в країнах перебування громадян [2].

Проведенню виборів під час воєнного стану заважають організаційні проблеми, пов'язані з забезпеченням явки та безпеки виборців, кандидатів і міжнародних спостерігачів. Адже в умовах постійної загрози ракетних обстрілів виборчі ділянки стають ціллю для агресора та повністю гарантувати їх безпеку неможливо. Фактор страху перед обстрілами психологічно впливатиме на явку громадян на виборчі дільниці. Треба також взяти до уваги, що у нас на сході й на півдні країни зруйнована виборча інфраструктура, зруйновані дитячі садочки, школи, які раніше виконували роль таких виборчих дільниць. Отже, думка населення України з цього питання наразі майже однозначна: вибори необхідно проводити після перемоги України. За результатами опитування, станом на жовтень 2023 року 81% респондентів вважають, що вибори мають проводитися після війни й зараз вони не на часі.

Участь громадян за кордоном у виборах за межами держави є прямо передбаченні законом і дозволенні формою реалізації виборчого права, вони не втрачають свого виборчого права за кордоном, так як держава зобов'язана створити механізми реалізації цього права, виборець за кордоном юридично залишається повноцінним суб'єктом виборчого процесу. Механізм реалізації визначений виборчим законодавством і полягає у створенні спеціальної системи закордонного голосування, на практиці це утворення виборчих дільниць, розміщення у посольствах та консульствах України, організацію голосування у день виборів за процедурою, аналогічною внутрішнім дільницям. Це відбувається з

виборчими органами України у взаємодії з Міністерством закордонних справ. Але це за звичайних умов, наразі згідно з Законом про правовий режим воєнного стану у період воєнного стану проведення будь яких виборів в Україна заборонене, це включає як внутрішнє так і закордонне голосування, та цей механізм не застосовується, оскільки виборчий процес не запускається. Також в Україні немає законодавчо впровадженого електронного голосування, виборчі процедури прив'язані до фізичних виборчих дільниць, будь які альтернативні форми потребують змін до Виборчого кодексу України, також має бути гарантія кібербезпеки, ідентифікації та захист від фальсифікації. Наразі такого на законодавчому рівні немає. Після завершення воєнного стану саме закордонне голосування стане одним із ключових викликів виборчої системи, оскільки значна частина громадян перебуває за межами держави.

Після припинення воєнного стану або ж його скасування перед державою постає питання відновлення виборчого процесу. З формально-правової точки зору вибори можуть бути проведенні лише після відновлення нормального конституційного режиму. На практичному вимірі виникає перехідний період, у якому варто оцінити готовність держави до проведення повноцінних демократичних виборів. Ця проблема є багатовимірною і включає юридичні, організаційні, безпекові, соціальні та міжнародні аспекти. Так як одним із ключових принципів демократичної держави є регулярність виборів як механізму оновлення влади. Це сприяє відновленню дії конституційного принципу народовладдя, повертає політичну систему у правове поле мирного часу, забезпечує безперервність демократичних інститутів, тобто з точки зору Виборчого кодексу вибори є єдиним легітимним способом формування представницьких органів, тому їх відновлення є необхідною умовою функціонування демократії. Варто зауважити низку проблем через яких постає питання це знищення або пошкодження виборчих дільниць, неможливість гарантування безпеки виборців, членів виборчих комісій так як залишається мінна небезпека, локальні бойові загрози, ризики диверсій, нестабільність на окремих територіях, часткова реалізація виборчого права через формування списків виборців, нерівномірного доступу, фактичного ризику виключення частини громадян із виборчого процесу через масове переміщення населення, доступу до виборчих дільниць, не

оновлення даних. Тобто право існує, а механізм його реалізації неможливо передбачити станом на зараз [4, с. 176].

Таким чином, масова зовнішня та внутрішня міграція громадян України внаслідок збройної агресії об'єктивно формує нові виклики для реалізації виборчого права, гарантованого Конституцією України та деталізованого у Виборчому кодексі України. У таких умовах виникає необхідність комплексного перегляду та модернізації виборчого законодавства і організаційно технічного забезпечення виборів, зокрема у частині актуалізації Державного реєстру виборців, удосконалення механізмів голосування громадян за кордоном та забезпечення доступності виборчих процедур для внутрішньо переміщених осіб. Відновлення повноцінного виборчого процесу можливе виключно за умови одночасного забезпечення трьох ключових передумов: належного рівня безпеки, відновлення стабільного правового режиму та створення сучасної, інклюзивної виборчої інфраструктури, здатної гарантувати рівну участь усіх категорій виборців незалежно від їхнього місця перебування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Виборчий процес в умовах воєнного стану в Україні як новий виклик для української демократії. URL: <https://law.chnu.edu.ua/vyborchyi-protses-v-umovakh-voiennoho-stanu-v-ukraini/>
2. Чому у воєнний період недоцільно проводити вибори. URL: <https://cpd.gov.ua/articles//chomu-u-voyennyj-period-nedoczilno-provodyty-vybory/>
3. Ільницький М.С., Кормич Л. І. Виборчий процес як форма реалізації принципів демократії. Вісник кримінологічної асоціації України. 2023. № 2(19). С. 173–178.
4. Юрах В.М., Цехмістер Є.В. Особливості функціонування виборчої системи України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*, 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 224–236.

А.В. Маслековський,
здобувач вищої освіти
(м. Хмельницький, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку держави та правової системи України особливої актуальності набуває питання ефективності діяльності правоохоронних органів. Вони виконують ключову роль у забезпеченні законності, охорони прав і свобод громадян, а також підтриманні громадського порядку.

У процесі реформування правоохоронної системи виникає потреба у використанні науково обґрунтованих методів дослідження, серед яких важливе місце займає метод порівняльного аналізу. Його значення зростає в умовах євроінтеграційних процесів України, оскільки гармонізація національного законодавства та практики правоохоронної діяльності з міжнародними стандартами потребує детального вивчення досвіду інших держав.

Саме порівняльний аналіз дозволяє визначити ефективні моделі організації правоохоронних органів та адаптувати їх до українських умов.

Мета дослідження. Полягає у визначенні ролі методу порівняльного аналізу у вивченні діяльності правоохоронних органів та обґрунтуванні його значення для вдосконалення правоохоронної системи України.

Основні положення. Метод порівняльного аналізу є загальнонауковим методом дослідження, який передбачає зіставлення різних об'єктів, явищ або процесів з метою виявлення їх спільних та відмінних ознак. У юридичній науці він широко використовується для аналізу правових систем, інститутів та механізмів їх функціонування [3].

У сфері правоохоронної діяльності цей метод дозволяє досліджувати структуру, функції та ефективність роботи поліції, прокуратури, судових та інших органів у різних країнах. Основними критеріями порівняння виступають рівень правового регулювання, організаційна структура, ефективність виконання службових завдань, ступінь взаємодії з населенням та рівень довіри суспільства [2].

Порівняльний аналіз дає можливість встановити, що правоохоронні системи різних країн суттєво відрізняються. У більшості держав Європейського Союзу переважає сервісна модель поліції, яка орієнтована на надання послуг громадянам та партнерську взаємодію з населенням [4]. Така модель базується на принципах відкритості, прозорості та підзвітності.

В Україні правоохоронна система перебуває у стані активного реформування. Створення Національної поліції стало важливим кроком у напрямі модернізації, однак існує низка проблем, які потребують подальшого вирішення [1]. Серед них можна виділити недостатній рівень технічного забезпечення, необхідність підвищення професійної підготовки кадрів, а також удосконалення механізмів взаємодії з громадськістю.

Окрему увагу слід приділити використанню порівняльного аналізу у сфері боротьби з корупцією. У розвинених країнах ефективно функціонують незалежні антикорупційні інституції, які мають широкі повноваження та забезпечують реальну невідворотність відповідальності [4]. Вивчення таких моделей дозволяє визначити найбільш ефективні механізми протидії корупційним правопорушенням.

Також важливим напрямом є порівняння кримінального законодавства різних держав. Це дозволяє виявити більш ефективні підходи до визначення складів злочинів, системи покарань та механізмів їх застосування [3]. У результаті відбувається удосконалення національного кримінального законодавства та його адаптація до міжнародних стандартів.

Не менш значущим є аналіз взаємодії правоохоронних органів із громадянським суспільством. У багатьох країнах активно впроваджуються моделі «community policing», які передбачають тісну співпрацю поліції з населенням [4]. Такий підхід сприяє підвищенню рівня безпеки, зміцненню довіри громадян та підвищенню ефективності правоохоронної діяльності.

Практичне значення. Практичне значення методу порівняльного аналізу полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення національної правоохоронної системи. Він дозволяє виявити сильні та слабкі сторони існуючої моделі, а також запозичити позитивний досвід інших держав [2].

Крім того, цей метод сприяє формуванню більш ефективної державної політики у сфері правоохоронної діяльності, підвищенню

якості управлінських рішень та розвитку сучасної правової системи, орієнтованої на європейські стандарти [3].

Висновки. Метод порівняльного аналізу є важливим інструментом дослідження діяльності правоохоронних органів. Його застосування дозволяє комплексно оцінити функціонування різних правоохоронних систем, визначити їх переваги та недоліки, а також сформувати напрями подальшого розвитку [1].

Для України цей метод має особливе значення в умовах реформування правоохоронної системи та інтеграції до європейського правового простору. Використання міжнародного досвіду сприятиме підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів, зміцненню законності та зростанню довіри громадян до державних інституцій [4].

Таким чином, порівняльний аналіз виступає не лише теоретичним, але й практичним інструментом удосконалення правоохоронної діяльності, що робить його важливим елементом сучасної юридичної науки [5].

Список використаних джерел та літератури:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII (зі змін. і допов.). – Відомості Верховної Ради України. – 2015–2024.
2. Бандурка О. М., Греченко В. А. Правоохоронні органи України: підручник. – Харків : ХНУВС, 2020. – 520 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (порівняльно-правовий аспект). – Харків : Право, 2019. – 584 с.
4. European Commission. EU Justice Scoreboard 2023: Efficiency and Quality of Justice Systems. – Brussels, 2023.
5. Національне антикорупційне бюро України. Щорічний звіт НАБУ за 2024 рік. – Київ, 2024.

Ф.М. Медвідь,
*доктор наук в галузі політології,
канд.філос.наук, доцент, професор МКА,
академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності
(м. Київ, Україна)*

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В РЕЛІГІЙНО- ДУХОВНІЙ СФЕРІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ (ДО 30-ЛІТТЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ)

Прийняття майже тридцять років тому Конституції незалежної України 28 червня 1996 року 315 голосами народних депутатів після майже доби безперервної роботи Верховної Ради України («конституційної ночі») закріпило незалежність України, визначило основи державного ладу, права та свободи громадян. Упродовж 30 років Конституція України виступає оберегом, є головним законом країни, гарантом демократії та свободи громадян. Основний Закон остаточно затвердив європейський вибір України, а Україну як європейську, правову державу.

Національна безпека розглядається нами крізь призму реалізації національних інтересів і досягнення національної мети, аж до застосування сили у випадках, чітко визначених національним законом і міжнародним правом. Мова йде про сприятливі умови для реалізації наступних національних інтересів: існування і стійкий розвиток українського народу і української цивілізації; суверенітет, територіальна цілісність держави, національна самобутність, стійкий розвиток, включаючи духовну, матеріальну і фізичні складові; збереження духовного і матеріального потенціалу, особиста безпека, конституційні права та свободи людини і громадянина, науково обґрунтований та гарантований державою мінімум матеріальних і духовних умов існування; подолання конфронтаційності в суспільстві, досягнення і підтримання злагоди з найважливіших питань розвитку країни; розв'язання кризових ситуацій у відповідних сферах; підвищення творчої активності населення; державний суверенітет, політична незалежність, територіальна цілісність, недоторканність державних кордонів, конституційний лад, розвиток життєво важливих потреб, цінностей та інтересів народу, законні права й інтереси громадянина,

розвиток ефективної системи міжнародних зв'язків на основі партнерства і співробітництва, створення системи забезпечення національної безпеки для ефективної реалізації національних інтересів, участь у системах безпеки різного рівня[1, с.5-100; 2, с.117-126; 3, с.46-48; 4,с.79-124].

Національні інтереси виступають як реалізація природного права народу на гідне існування, як важлива детермінанта національного відродження України. Вона набуває особливої гостроти в моменти, коли виникають нагальні потреби необхідності задовольнити спраглі національні сподівання і потреби та максимально використати багатющі національні ресурси. Національні інтереси завжди виступали і зараз виступають у ролі дійової, рушійної сили історії, так як вони полягають в реалізації права кожного народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію. Національні інтереси, на наш погляд, відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Національні інтереси України та їх пріоритетність обумовлюються конкретною ситуацією, що склалася в країні та за її межами[5, с.341-351].

Становлення концепції національних інтересів України розпочалося з прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленого 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням.

„Зовнішньополітична діяльність України, - як наголошено в загальних засадах Конституції України, - спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права”[6].

Забезпечення національних інтересів та національної безпеки України передбачається шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва за загально визнаними принципами та нормами міжнародного права. Дане конституційне положення свідчить про послідовний миролюбний зовнішньополітичний курс України, який базується на основних принципах міжнародного права: мирного співіснування, суверенної рівності держав, незастосуванні сили або погрози силою в міжнародних відносинах,

непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держав, мирного врегулювання спорів, невтручання, поваги прав та свобод людини, права народів розпоряджатися своєю долею, співробітництва держав та добросовісного виконання зобов'язань по міжнародному праву.

Конституція України, Постанова ВРУ від 2 липня 1993 р. „Про основні напрямки зовнішньої політики України”, Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України, Закон України „Про основи національної безпеки України” від 2003 р., Закон України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» (2014), Закон України «Про національну безпеку України» (2018), Рішення РНБО України та відповідний Указ Президента від 2002 р. «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)», Універсал національної єдності, Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 Стратегія воєнної безпеки України, Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки» (2014) склали основу концепції національних інтересів України та окреслили контури Стратегії національної безпеки України.

Постановою Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. “Про основні напрями зовнішньої політики України” визначено три основні групи національних і національно-державних інтересів України у сфері міжнародних відносин. З метою їх забезпечення політика України постійно спрямована на виконання таких найголовніших завдань: 1. Утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави. 2. Забезпечення стабільності міжнародного становища України. 3.Збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів. 4. Включення національного господарства у світову економічну систему для його повноцінного економічного розвитку. 5. Захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів з зарубіжними українцями і вихідцями з

України, подання їм допомоги згідно з міжнародним правом.6. Поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера[7].

В Концепції (Основах державної політики) національної безпеки України, схваленої Верховною Радою України 16 січня 1997 року, визначено такі пріоритетні національні інтереси України: створення громадянського суспільства, підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини; досягнення національної злагоди, політичної і соціальної стабільності; гарантування прав української нації та національних меншин України; забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів; створення самодостатньої соціально орієнтовної ринкової економіки; забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства; збереження та підвищення науково-технологічного потенціалу; зміцнення генофонду Українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу; розвиток української нації, історично свідомості та національної гідності українців; розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян усіх національностей, що становлять український народ; налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту[8].

Національним інститутом стратегічних досліджень були визначені такі пріоритетні національні та національно-державні інтереси України : 1) Забезпечення суверенітету та територіальної цілісності.2) Подолання економічної кризи.3) Досягнення національної злагоди, політичної та соціальної стабільності. 4) Збереження генофонду народу, зміцнення здоров'я громадян. 5) Створення демократичного суспільства. 6) Інтеграція України в європейську та світову спільноту. 7) Забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності. 8) Створення цілісної системи забезпечення національної безпеки[9, с.12-14].

З набранням чинності в липні 2003 року Закону України „Про основи національної безпеки України” втратила чинність Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року. У відповідності до ст.6 Закону України визначено пріоритети

національних інтересів: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України[10].

Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року визначає фундаментальні національні інтереси України:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами[11].

В Законі сказано, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями.

Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року, враховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», пріоритетними національними інтересами України та забезпечення національної безпеки визначає: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція[12].

Термін „національний інтерес” з’явився ще у ХУІ столітті. В теорії міжнародних відносин це поняття вживається переважно у сфері зовнішньої політики і сприймається у розумінні „державний, народний, всенародний”. В науковий обіг ця категорія увійшла порівняно недавно, так як лише в 1935 р. була введена до Оксфордської енциклопедії соціальних наук. Дослідженням національних інтересів займається цілий ряд вчених з різних галузей знань, зокрема, зарубіжних вчених С. Кoen, С. Шпігель, С. Хантінгтон, Ф.Ратцель, Р.Челлен, Г.Моргентау та ін. , серед українських вчених - М. Вавринчук, О.Власюк, В.Горбулін, Б.Парахонський, В.Кириченко, А.Качинський, А.Колодій, С.Кононенко, О.Литвиненко, Ю.Римаренко, С.Римаренко, Г.Ситник, В.Олуйко, М.Поручник, М.Мальський та ін..

Політико-правові засади генези і становлення національних інтересів України розроблено нами[13, с.59-66; 14, с.210-221; 15, с.112-117; 16, с.64-73; 17, с.40-50; 18, с.45-49].

В літературі національні інтереси поділяються традиційно на внутрішні і зовнішні. На наш погляд, варто говорити про національні інтереси – як внутрішні, і національно-державні інтереси, як зовнішні. Хоча, зауважимо такий поділ є до певної міри умовний, оскільки будь-який національний чи національно-державний інтерес має, як правило, внутрішні, і зовнішні аспекти.

В залежності від ступеня впливу на економічну, політичну, воєнну, науково-технічну та інші сфери функціонування держави національні інтереси можна класифікувати за ступенем важливості як життєво важливі, другорядні, критичні, і за ступенем стійкості – стратегічні, оперативні і тактичні інтереси.

Науковий підхід до визначення національних і національно-державних інтересів, безперечно, передбачає врахування історичних, соціально-політичних та економіко-географічних чинників функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні, як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають в Україні, та в широкому значенні - як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени – громадянами України, тобто мова йде про політичну націю. Аналіз національних і національно-державних інтересів ми розглядаємо з позиції політичної суб'єктності української нації, тобто українська нація постає творцем власної держави, яка використовується нацією як інструмент здійснення внутрішньої і зовнішньої політики.

Для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї. В силу цього пріоритетні політичні інтереси нації спрямовані на подальшу консолідацію спільноти, на створення чи збереження власної державності та налагодження відносин з іншими націями-державами.

Національний інтерес, на наш погляд, можна визначити, виходячи саме з суттєвих ознак нації як етносоціальної спільноти. Структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її консолідованості (початковий етап формування, етап національно-визвольної боротьби, розквіт національної спільноти тощо)[19, с.66-73].

Для нації, як суб'єкта міжнародного права національний

інтерес звернений всередину спільноти, до умов її внутрішнього функціонування і прояву її ознак. Націю - державу як суб'єкт міжнародних відносин, вважаємо, характеризує національно-державний інтерес, який виступає в загальному плані як мотивація зовнішньополітичної діяльності держави. Національно-державний інтерес України в перехідний період становлення незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, що повністю підпорядковане завданням стабілізації ситуації в державі і забезпеченню переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки. Відправною точкою зарубіжної політики будь-якої країни, на думку Г. Моргентау, є концепція національних інтересів, визначених у термінах сили. Сила (вплив) як суспільне явище має багато вимірів і проявів: від фізичної (військової) сили до економічних, соціальних, психологічних впливів. Серед них, на думку фахівців, найважливішими є: геополітичне становище; населення; природні ресурси; індустріальний розвиток держави; військова могутність; воля; політичне керівництво і внутрішня організація влади; дипломатія; міжнародний імідж.

Основним базовим національно-державним інтересом, геополітичним пріоритетом і стратегічним завданням зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації та євроінтеграції є її виживання, підвищення життєспроможності та зміцнення як вільної, суверенної, незалежної держави сучасного світу за умов збереження національних цінностей, захисту економічного та політичного суверенітету, власної соціально-культурної ідентичності, перетворення з об'єкта геополітичних ігор великих потуг на повноцінний суб'єкт геополітики, тобто на самостійного гравця, який визначає свої цілі і дії на міжнародній арені[20, с.44-50].

Національні інтереси реалізуються державою через державні інтереси, які можуть мати самостійний характер (інтереси влади) і не збігаються з національними інтересами, наприклад, інтереси уряду чи інших елементів влади (законодавчої чи судової) бувають відмінними від національних інтересів.

Різні аспекти взаємозв'язку релігії та національної безпеки,

релігійно-духовної безпеки досліджували ряд дослідників, зокрема, Бондаренко В.Д., Бучма О. В., Здіорук С.І., Колодний А.М., Маслова Л.А., Предко О.І., Саган О.Н., Филипович Л.О. та ін. Розпрацювання ролі релігії в політичному житті[21,с.92-95; 22, с.116-119], взаємозв'язок національної і релігійної ідеї в контексті релігійно-духовного життя України[23, с.360-363; 24, с.22-28; 25, с.346-351], у політичному аналізі національних і національно-державних інтересів України в релігійно-церковній сфері[26, с.39-42; 27,с.131-136; 28, с.127-131; 29, с. 305-309; 30, с.94-99; 31, с.59-61; 32, с. 103-121; 33, с.51-58; 34, с.123-124] належить нам.

Релігійно-духовна безпека виступає як стан захищеності прав та свобод людини на свободу совісті, віросповідання, а також відсутність загроз її життю, здоров'ю та добробуту, спричинених релігійними конфліктами, дискримінацією чи проявами екстремізму, що забезпечує мирне співіснування віруючих різних конфесій та невіруючих у суспільстві. До основних аспектів релігійної безпеки відносять: захист прав віруючих, тобто гарантія вільного сповідування будь-якої релігії або відсутності такої, а також відсутність примусу до певних вірувань; відсутність релігійної дискримінації, тобто забезпечення рівності всіх громадян незалежно від їхніх релігійних переконань у доступі до прав та можливостей; запобігання релігійним конфліктам, тобто уникнення зіткнень та протидії між носіями різних релігійних цінностей, які можуть бути спричинені відмінностями у світогляді; протидія релігійному екстремізму, тобто захист суспільства від радикальних проявів релігії, що можуть нести загрозу життю та безпеці; сприяння міжконфесійному діалогу, тобто підтримка мирного співіснування та взаєморозуміння між різними релігійними групами; забезпечення духовної безпеки. Оскільки релігія стосується духовності, релігійна безпека також передбачає захист від загроз духовним цінностям людини. Отже, до основних об'єктів духовно-релігійної складової національної безпеки України вартує віднести: особу, її духовно-релігійні права й свободи; релігійні організації та взаємовідносини між ними; державу, її національно-культурну самобутність, незалежність і територіальну цілісність[35]. Необхідна систематизація духовно-релігійної безпеки, на наш погляд, на рівні Доктрини духовно-релігійної безпеки України та Стратегії духовно-релігійної безпеки України. Головним суб'єктом національної безпеки у духовно-релігійній сфері є держава, що разом із

релігійними організаціями здійснює цілеспрямовану політику, покликану забезпечити духовну єдність українського народу, стабільність і динамізм прогресивного розвитку суспільства. Результатом такої державної політики має бути реалізація національних інтересів у духовно-релігійній сфері: зміцнення суверенітету й незалежності України, ефективне та соціально орієнтоване державне управління гуманітарними процесами, свобода волевиявлення та реалізація релігійних інтересів окремих людей і груп віруючих, конструктивне розв'язання міжцерковних конфліктів[36]. При цьому найважливішими чинниками національної безпеки у духовно-релігійній сфері є: внутрішньорелігійна стабільність (міжцерковна та міжконфесійна злагода – здатність до вирішення релігійних конфліктів насамперед ненасильницькими методами); зовнішньорелігійна стабільність (зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження її національно-культурної самобутності та незалежності – наявність для цього ефективного механізму); повне задоволення релігійних потреб, свобода волевиявлення та віросповідання окремих людей і груп віруючих; наявність комплексної стратегії суспільно-політичного і духовного розвитку держави, в тому числі у сфері забезпечення духовно-релігійної безпеки України.

Отже, національні інтереси України виступають як життєво важливі цінності, потреби та цілі українського народу, суспільства та держави, реалізація яких забезпечує суверенітет, територіальну цілісність, прогресивний розвиток та безпеку держави, що включає гарантування прав і свобод громадян, розвиток демократичних інститутів, стабільне співіснування всіх етносів у країні та інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури. З нагоди 30-річчя прийняття Конституції України вартує повернутися до конституційно-правових засад національних інтересів України як наріжних каменів у фундаменті національної державності.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Власюк О.С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни: монографія / О.С. Власюк, С.В. Кононенко. – К.: НІСД, 2017. – 304 с.С.5-100.
- 2.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Безпекова політика України в умовах зовнішньої агресії: нормативно-правове забезпечення //

Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України. – 2015 /5-6 (79-80) (вересень - грудень).- С.117-126;

3.Медвідь Ф.М. Забезпечення національної безпеки України як функція сучасної держави: філософсько-правові засади // Актуальні питання реформування правової системи: зб.матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 24-25 червня 2016 р.) /Уклад.Л.М.Джурак. – Луцьк: Вежа-Друк, 2016.- С.46-48;

4.Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг.ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с. С.79-124.

5.Медвідь Ф.М. Політико-правові засади аналізу категорії „національно-державні інтереси України” в системі міжнародних відносин // Наукові записки / Курасівські читання-2005. – К.: ППІЕНД, 2006. – Вип..30, кн..2. - С.341-351./Сер. „Політологія і етнологія”.

6. Конституція України: (1996) від 28 черв. 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

7.Про основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993.№37. Ст.379 (втратила чинність на підставі Закону України від 01.07. 2010 №2411-УІ).

8.Концепція (основи державної політики) національної безпеки України. (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1997, N 10, ст.85) (втратила чинність на підставі Закону N 964-IV ([964-15](#)) від 19.06.2003).

9.Національна безпека України, 1994-1996 рр.: Наук.доп.НІСД /Редкол.: О.Ф.Белов (голова) та ін. – К.: НІСД, 1997.-197 с.

10.Про основи національної безпеки України. (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 39, ст.351) . (Закон втратив чинність на підставі Закону [№ 2469-VIII від 21.06.2018](#)).

11.Про національну безпеку України (2018) Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.

12.Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України».

13.Medvid F. Interesy narodowe i priorytety geopolityczne Ukrainy - zarys tematyki // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno- politologiczne – 2006. - №2.С. 59-66.

14.Медвідь Ф.М. Історія і теорія становлення системи

національних інтересів України: правові колізії // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К.: 2008. – Вип. 42. (підсекція «Курасівські читання»). – С. 210-221.

15. Медвідь Ф.М., Буга Р.І. Національні інтереси України та їх пріоритети в умовах глобалізованого світу: небезпеки та загрози // Наукові праці МАУП /Редкол.: В.Б.Захожай (гол.ред.) [та ін.]. – К.: МАУП, 2001. – Вип. 3(26). – К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2010.- С.112-117.

16. Медвідь Ф.М. Національні інтереси України в умовах пост біполярного світу// Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м.Київ, МАУП, 29 березня 2012 р./ редкол.: А.М.Подолька (голов.ред.), М.Ф.Головатий (заст..гол.ред.), Ф.М.Медвідь (заст..гол.ред.), А.А.Ігнатченко (відп.ред). –К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012.-С.64-73.

17. Медвідь Ф.М. Українська козацька республіка Богдана Хмельницького: національні інтереси і геополітичні пріоритети // Гетьманська Україна між Польщею, Росією та Туреччиною. Монографія. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 386 с. С.40-50.

18. Медвідь Ф.М. Система національних інтересів України: питання історії та теорії // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. Випуск 13. – Ужгород: Вид-во Уж НУ „Говерла”, 2009. С.45-49.

19. Медвідь Ф.М. Політико-правові засади концепції національних інтересів України // Політичний менеджмент. – 2007. - № 1(10). – С.66-73.

20. Медвідь Ф.М. Національно-державні інтереси та геополітичні пріоритети України в умовах розширення Європейського Союзу: політико-правові аспекти // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2007. – Вип..18.-С.44-50.

21. Медвідь Ф.М., Коваленко А.І. Роль релігії у політичному житті України // Київська церква. Альманах християнської думки. – Київ-Львів: Місіонер, 2000. - № 2(8). С.92-95.

22. Медвідь Ф.М., Коваленко А.І. Інспіруючи роль релігії в політичному житті України // Різдво Христове 2000. Статті і матеріали. – Львів: Логос, 2001. С.116-119.

23. Медвідь Ф.М. Взаємозв'язок національної і релігійної ідеї в

контексті релігійно-духовного життя Україн // Вісник УАДУ. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. - №1. С.360 – 363.

24.Медвідь Ф.М. Національна і релігійна ідеї в історії релігійно-духовного життя України // Історія релігій в Україні. Праці XIII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 19-23 травня 2003 року). – Додаток. – Львів: Логос, 2003. С.22 – 28.

25.Медвідь Ф.М. Українська національна ідея в контексті релігійного життя періоду політичної модернізації // Вісник Львівського університету. Філософські науки. - 2003. – Вип.5.С.346-351.

26.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Релігійна складова системи національної безпеки України// Гуманітарний корпус. Випуск 54. Збірник статей з актуальних наукових проблем До 190-річчя Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. До 60-річчя кафедри богослов'я та релігієзнавства. Київ: УДУ ім. М.Драгоманова, 2025, 90 с. С.39-42.

27. Медвідь Ф.М. Духовно-релігійна безпека українського суспільства як важлива запорука в протистоянні російській агресії // Гуманітарний корпус: [збірник статей з актуальних наукових проблем] – Випуск 57. – Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2025.- 164 с.С. 131-136.

28.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Духовно-релігійна безпека України в системі національної безпеки: історико-правовий аспект // Церква - наука - суспільство: питання взаємодії. Матеріали Двадцять другої (23-24 травня 2024 р.) та Двадцять третьої (29-30 травня 2025 р.) Міжнародних наукових конференцій/ Національний заповідник “Києво-Печерська лавра”. Київ, 2025. 204 с.С.127-131.

29.Медвідь Ф.М. Релігійна безпека українського суспільства в умовах російсько-української війни // Культура. Релігія. Пам'ять = Culture. Religion. Memory : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. – 356 с.С. 305-309.

30. Медвідь Ф.М. Церковно-релігійний вимір російської гібридної війни проти України: проблеми релігійної безпеки // Війна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12 листопада 2025 року) / за заг. ред. В.В. Коцура. Укладач Л.М. Коцур. Переяслав (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2025. 234 с.С.94-99.

31.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Духовно-релігійна безпека

українського суспільства в умовах війни та повоєнного відродження України //Сучасне українознавство в обороні держави та її повоєнній відбудові». Матеріали міжнародної наукової конференції (м. Київ, 16 жовтня 2025 року). Київ: НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, 2025. 348 с. С.59-61.

32. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф. Церковно-релігійний вимір російсько-української гібридної війни XXI століття: проблеми релігійної безпеки (пам'яті Симона Петлюри (22.05.1879 – 25.05.1926))// День Соборності України: історико-політологічні дискусії : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2026. Вип. 13. 168 с. С.103-121.

33. Медвідь Ф.М. Церковно-релігійний вимір російсько-української війни XXI століття: проблеми релігійної безпеки //Українське релігієзнавство. 2026. № 101.С.51-58.

34. Медвідь Ф. Духовно-релігійна безпека українського суспільства в умовах воєнного стану і післявоєнного відродження України // СОФІА. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. No 1(27).2026.С.123-124.

35. Закон України Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 49, ст.290).

36.Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: Монографія. - Київ: Знання України, 2005. - 552 с.

Р.В. Мельничук,
здобувач вищої освіти
(м. Хмельницький, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Правоохоронна система є одним із ключових елементів функціонування будь-якої держави, оскільки саме від її ефективності залежить рівень громадської безпеки, дотримання законності та захист прав людини. В Україні питання реформування правоохоронної системи залишається надзвичайно актуальним протягом останніх десятиліть. Це пов'язано як із внутрішніми проблемами функціонування правоохоронних органів, так і з

необхідністю адаптації національного законодавства та практики до європейських стандартів. Сучасні умови розвитку держави, воєнний стан, економічні труднощі та суспільний запит на справедливість вимагають комплексного оновлення правоохоронної системи.

Після здобуття незалежності Україна успадкувала правоохоронну модель радянського типу, для якої були характерні жорстка централізація, недостатня прозорість та залежність від політичного впливу. Упродовж тривалого часу діяльність правоохоронних органів супроводжувалася численними скаргами громадян щодо зловживання владою, корупції та порушення прав людини. Саме тому реформування цієї сфери стало одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Важливим етапом реформування стало створення Національної поліції України у 2015 році. Основною метою реформи було формування нової правоохоронної структури, діяльність якої ґрунтувалася б на принципах служіння суспільству, відкритості та професіоналізму. На початковому етапі реформа отримала значну підтримку населення, адже було проведено оновлення патрульної поліції, змінено форму, стандарти підготовки та підходи до роботи з громадянами. Однак згодом стало зрозуміло, що зовнішні зміни не завжди супроводжуються глибокими системними перетвореннями.

Однією з найгостріших проблем сучасної правоохоронної системи є корупція. Незважаючи на створення спеціалізованих антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд, випадки корупції серед правоохоронців продовжують мати місце. Корупційні ризики виникають через недостатній рівень контролю, недосконалість законодавства та низький рівень правової культури. Корупція негативно впливає на авторитет держави та підриває довіру громадян до правоохоронних органів.

Серйозною проблемою залишається і низький рівень довіри населення до правоохоронної системи. Значна частина громадян не вірить у справедливість розслідувань та не впевнена у здатності правоохоронців захистити їхні права. Часто причинами такого ставлення є випадки перевищення службових повноважень, недостатня прозорість діяльності органів та безкарність окремих посадових осіб. Формування довіри населення є тривалим процесом, який потребує реальних результатів у боротьбі зі злочинністю та

забезпеченні законності.

Не менш важливою є проблема кадрового забезпечення правоохоронних органів. Унаслідок реформ значна кількість досвідчених працівників залишила службу, тоді як нові кадри не завжди мають достатню професійну підготовку. Служба в правоохоронних органах пов'язана з високим рівнем психологічного навантаження, ризиком для життя та ненормованим робочим графіком. Низький рівень заробітної плати та недостатній соціальний захист також негативно впливають на мотивацію працівників.

Окремої уваги потребує питання професійної етики правоохоронців. У демократичній державі діяльність правоохоронних органів повинна ґрунтуватися на принципах гуманізму, законності та поваги до прав людини. Водночас у практиці все ще трапляються випадки незаконного застосування сили, неналежного поведіння із затриманими та порушення процесуальних норм. Саме тому важливим напрямом реформування є посилення контролю за дотриманням етичних стандартів та підвищення рівня професійної підготовки працівників.

Ще однією проблемою є недосконалість законодавчої бази. Законодавство у сфері правоохоронної діяльності часто зазнає змін, а окремі нормативно-правові акти містять суперечності. Це створює труднощі у практичній роботі правоохоронців та негативно впливає на ефективність розслідувань. Для покращення ситуації необхідно забезпечити стабільність законодавства, гармонізувати його з міжнародними стандартами та усунути прогалини у правовому регулюванні.

Суттєвий вплив на діяльність правоохоронної системи має воєнний стан та збройна агресія проти України. У сучасних умовах правоохоронні органи змушені виконувати додаткові функції, пов'язані із забезпеченням національної безпеки, боротьбою з диверсійною діяльністю, розслідуванням воєнних злочинів та протидією інформаційним загрозам. Це потребує модернізації технічного забезпечення, розвитку кіберполіції та підвищення рівня взаємодії між різними державними структурами.

Важливим напрямом реформування є цифровізація правоохоронної діяльності. Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє прискорити процес обміну інформацією, підвищити ефективність розслідувань та забезпечити прозорість роботи правоохоронних органів. Запровадження електронного

документообігу, автоматизованих баз даних та систем відеоспостереження сприяє покращенню якості роботи правоохоронців. Разом із тим цифровізація потребує належного рівня захисту персональних даних і кібербезпеки.

Важливу роль у процесі реформування відіграє міжнародне співробітництво. Україна активно взаємодіє з європейськими та міжнародними організаціями у сфері боротьби зі злочинністю, протидії тероризму та реформування правоохоронної системи. Запозичення позитивного досвіду інших держав сприяє впровадженню сучасних стандартів роботи та підвищенню професійного рівня працівників.

Необхідною умовою успішного реформування є забезпечення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів. У демократичному суспільстві правоохоронна система повинна бути відкритою та підзвітною громадянам. Важливу роль у цьому відіграють засоби масової інформації, громадські організації та правозахисні структури. Саме громадський контроль дозволяє виявляти проблеми у діяльності правоохоронців та сприяє підвищенню рівня довіри населення.

Отже, реформування правоохоронної системи України є складним та багатограним процесом, який потребує комплексного підходу. Для досягнення позитивних результатів необхідно подолати корупцію, удосконалити законодавчу базу, підвищити професійний рівень працівників та забезпечити реальну відкритість правоохоронних органів для суспільства. Лише за умови послідовного впровадження реформ правоохоронна система України зможе ефективно виконувати свої функції, гарантувати безпеку громадян та відповідати сучасним європейським стандартам.

Є. А. Найдук,
здобувачка фахової передвищої освіти
Науковий керівник: Ю. С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ІНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ

Інституції ЄС є серцевиною системи ЄС, а його інституційна система дозволяє державам-членам працювати разом у досягненні спільно узгоджених цілей. Вона об'єднує інституції ЄС і національні інституції в систему, яка розроблялась протягом багатьох років. Інституції ЄС були створені національними урядами, щоб допомогти їм досягти цілей, визначених ними в установчих договорах. Поєднання ЄС і національних інституцій відрізняє Союз від інших міжнародних організацій.

Європейський Союз має 7 основних інституцій для прийняття рішень та регулювання політики ЄС. Кожна інституція має власні функції, визначені в Договорі про Європейський Союз, а також кожна інституція є важливою і без неї система інституцій в ЄС не була б досконалою.

Законодавчу та правотворчу функцію в Європейському Союзі здійснюють 3 інститути – Європейський парламент, Рада Європейського Союзу та Європейська комісія.

Європейський парламент – єдиний прямий виборний орган в ЄС і частина законотворчого процесу в ЄС. Це один з ключових органів у ЄС, що допомагає просувати права людини всередині Союзу. Парламентом керує голова, що здійснює контроль над діями Європейського парламенту, а для набуття чинності більшості законів ЄС та бюджету співдружності потрібен його підпис. Парламент обирає свого голову терміном на 2,5 роки. З 18 січня 2022 року посаду обіймає Роберта Мецола. Голова Європейського парламенту представляє Парламент в інших установах ЄС [1, с. 138].

Європейський парламент обирається громадянами Європейського Союзу для представлення їхніх інтересів. Парламент має 705 місць, і вибори для заповнення цих місць проводяться в усіх державах-членах кожні 5 років. Кількість членів у кожній країні різна: країни з більшою кількістю населення мають більше членів,

ніж менші країни з меншою кількістю населення. Члени з усього ЄС зі схожими політичними поглядами працюють разом у політичних групах.

У роботі парламенту політичні партії та комітети відіграють важливу роль. Партії або політичні групи організовують роботу парламенту та приймають рішення про розподіл ключових посад. Законодавчу роботу парламенту здійснюють спеціалізовані комітети. Політичні пропозиції спочатку розглядаються та обговорюються у відповідному комітеті, перш ніж обговорення відкривається для повного складу парламенту.

Європейський парламент має 3 ролі. Він може приймати або відхиляти закони, а також може вносити поправки (але не у всіх випадках). Закони також повинні бути ухвалені Радою ЄС, перш ніж стати законом. Ця процедура ставить Європейський Парламент і Раду в рівне положення, і вона застосовується до законодавства в багатьох сферах. У деяких сферах (зокрема, сільське господарство, економічна політика та імміграція) Рада приймає закони самостійно, але вона все одно обов'язково повинна консулюватися з Парламентом. Також, згода Парламенту потрібна для прийняття деяких важливих рішень, таких як надання дозволу новим країнам приєднатися до ЄС. Якщо закон стосується бюджетів ЄС, парламент може лише порадити з цього приводу – він не має права відхилити закон [2].

Особи, обрані до складу Європейського Парламенту, мають вільний мандатом (не пов'язані наказами своїх виборців і не можуть бути достроково відкликані) та депутатським імунітетом, який може бути знятий самим Парламентом ЄС. Рішенням Європарламенту від 28 листопада 2005 прийнятий Статут депутатів Європейського Парламенту. Документ закріплює гарантії вільного і незалежного здійснення мандата європейського парламентарія, а також єдині гарантії і компенсації депутатської діяльності, включаючи грошову винагороду (оклад депутатів Європарламенту встановлений в розмірі 38,5% платні судді Суду Європейських співтовариств) [1, с. 181].

Парламент вносить свій внесок у кожен саміт ЄС (засідання Європейської Ради). На відкритті кожного саміту Президента Парламенту запрошують висловити погляди та занепокоєння Парламенту щодо актуальних питань і пунктів порядку денного Європейської Ради, де він може наголосити на ситуаціях порушення прав людини та можливих варіантах їй вирішення. А ще разом з

Радою ЄС, Парламент керує бюджетом ЄС. Парламент обговорює його у двох читаннях поспіль, і фінансування не набуває чинності, доки його не підпише президент парламенту. Комітет парламенту з бюджетного контролю контролює, як витрачається бюджет, і кожного року парламент вирішує, чи схвалювати роботу Комісії з бюджетом за попередній фінансовий рік [2].

Другим законодавчим органом ЄС є Рада Європейського Союзу, також відома як «Рада міністрів». Рада Європейського Союзу – «міжурядовий» інститут, що складається з посадових осіб виконавчої влади держав-членів, зазвичай в ранзі міністра. До Ради входять по одному представнику від кожної держави-члена на міністерському рівні, уповноваженому створювати зобов'язання для уряду цієї держави-члена.

Рада Європейського Союзу ділиться з Європейським парламентом повноваженнями приймати рішення, зокрема у сферах законотворчості та затвердження бюджету. Рада складається з міністрів кожної держави-члена, який відповідає темі, що обговорюється Радою. Якщо, наприклад, Рада обговорюватиме питання навколишнього середовища, на засіданні будуть присутні міністри навколишнього середовища від кожної країни ЄС, і воно буде відоме як «Рада з навколишнього середовища». Відносинами ЄС з рештою світу займається «Рада із загальних справ і зовнішніх відносин». Питанням прав людини в Раді ЄС займаються Робоча група з прав людини, Робоча група з основних прав, прав громадян і свободи переміщення осіб, Робоча група високого рівня з питань притулку та міграції, Робоча група з питань інтеграції, міграції та вигнання, та інші. Але ця конфігурація Ради також несе ширшу відповідальність за загальні політичні питання, тому на її засіданнях присутні міністри чи державні секретарі, обрані кожним урядом [3].

Виконавчу владу в ЄС зазвичай представляє Європейська комісія. Це означає, що вона відповідає за ініціювання законів, забезпечення виконання законів ЄС і управління його політикою. Комісія є незалежною від урядів держав-членів, її робота полягає в тому, щоб представляти та відстоювати інтереси ЄС загалом. Вона розробляє нові європейські законопроекти, які представляє Європейському парламенту та Раді, це її основна можливість просувати ті закони, що стосуються прав людини в законодавстві ЄС, щоб покращити ситуацію в цій галузі в рамках Союзу. Пропозиції Комісії детально вивчаються Європейським Парламентом

і Радою. Європейська комісія також керує політикою та бюджетом ЄС і забезпечує правильне застосування законодавства ЄС країнами ЄС. Іншими словами, Комісія відповідає за виконання рішень Парламенту та Ради [4].

Загальний напрям політики та пріоритети ЄС визначаються Європейською радою. Європейська рада є вищим політичним органом ЄС. Вона складається з глав урядів кожної країни-члена ЄС, президента Європейської ради (нині Антоніу Кошта) і президента Європейської комісії (Урсула фон дер Ляєн). Рада збирається принаймні двічі кожні шість місяців у Брюсселі. Вона не має права ініціювати або приймати закони. Натомість Європейська рада приймає рішення щодо стратегій і політики. У них встановлюються загальні політичні цілі ЄС, розглядаються делікатні політичні питання. Рішення Європейської ради діють як засіб усунення проблем у сферах бізнесу, у яких міністри не можуть дійти згоди. Після кожного засідання Європейська рада публікує свої висновки — текст, погоджений усіма учасниками. Незважаючи на те, що вони не є обов'язковими, Європейська комісія слідкує за їх виконанням і може внести нові законодавчі пропозиції в результаті [4].

Судове крило ЄС, відповідальне за врегулювання суперечок і забезпечення виконання законодавства ЄС, яке представлено такими судовими установами ЄС, як Суд Європейського Союзу та Суд аудиторів.

Суд ЄС розглядає спори між сторонами, які стосуються права ЄС. Його повноваження полягають в забезпеченні однакового тлумачення та застосування законодавства ЄС у всіх країнах ЄС, щоб закон був рівним для всіх громадян ЄС. Це гарантує, наприклад, що національні суди не виносять різних рішень з одного питання. Суд також стежить за тим, щоб 29 країни-члени та інституції ЄС виконували вимоги закону. В його компетенцію входить вирішення правових спорів між державами-членами ЄС, інституціями ЄС, підприємствами та окремими особами. Якщо національний суд сумнівається щодо тлумачення будь-якого з цих законів, він може звернутися до Суду за роз'ясненням. Окремі країни ЄС не завжди повністю застосовують закони ЄС. У цьому випадку Комісія або інша країна ЄС може передати справу до Суду [5, с. 42].

Натомість Європейський суд аудиторів сприяє покращенню саме фінансового менеджменту ЄС, просуванню підзвітності та прозорості, а також діє як незалежний охоронець фінансових

інтересів громадян ЄС. Європейський суд аудиторів відіграє ключову роль у моніторингу надійності фінансів ЄС. Завдання суду полягає в тому, щоб перевірити, чи кошти ЄС, які надходять від платників податків, збираються належним чином і витрачаються законно, економно та за цільовим призначенням.

Таким чином, захист прав людини в ЄС здійснюється усіма інституціями, органами і структурами в рамках Союзу, а усі додаткові органи, створені для підтримки інституцій ЄС, також сприяють співпраці між ЄС та національними урядами, поєднуючи технічні та спеціальні знання як установ ЄС, так і національних посадовців. Їх діяльність завжди узгоджується з цілями та правовими вимогами ЄС, вони постійно співпрацюють один з одним, щоб сприяти спільній підтримці прав людини в ЄС та все більше розширюють свою діяльність щодо подальшого включення демократії та прав людини до порядку денного ЄС. Це вимагає вироблення спільної позиції щодо прав людини, яка є достатньо сильною, щоб надихнути партнерів долучатись до співпраці з ними.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
2. European institutions and consultative bodies of the Union. URL: <https://www.parlamento.pt/sites/EN/ForeignAffairs/Paginas/ConsultativeBodiesUnion.aspx>
3. The European Union's Global Strategy: making support for democracy and human rights a key priority. URL: <https://ettg.eu/wp-content/uploads/2017/12/2016-ETTg-EU-Global-Strategy-Support-Democracy-Human-Rights.pdf>
4. The European Union: institutions, processes and powers. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK551074/#Ch2-sec1>
5. Ummu Salma Bava, Richard Youngs. EU-ASEAN Engagement on Democracy: Sharper Challenges, New Opportunities. Reimagining EU-ASEAN Relations: Challenges and Opportunities. 2023. pp. 39–46.

С.Р. Наконечна,
здобувачка фахової передвищої освіти
Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ІНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Захист прав людини є першочерговою турботою міжнародної спільноти, і ЄС розглядається як один із найсильніших захисників ліберального глобального порядку. У своїй політиці та дискурсі ЄС дійсно дещо рефлексивно підтримує багатосторонні інститути, спільну безпеку та права людини та демократичні цінності, як частину своєї основної ідентичності як глобального гравця. Зрозуміло, що зовнішня політика ЄС твердо ґрунтується на правах людини, сприяє безпеці та процвітання ЄС. Дані показують, що уряди, які поважають права людини є надійнішими союзниками, сильнішими торговими партнерами та кращими розпорядниками регіонального миру, а це обіцяє довгострокову міжнародну стабільність. Європейська Комісія, виконавчий орган ЄС, бере активну участь у міжнародних форумах з прав людини, такі як Всесвітня конференції проти расизму або спеціальна сесія Генеральної асамблеї ООН щодо прав дітей.

Зокрема, щоб бути ефективною міжнародною організацією, повага до прав людини та демократії має бути невід'ємною у всій зовнішній політиці ЄС. Це означає включення цих питань до планування, розробки, впровадження та моніторингу політики та програм, а також до діалогу, який ведеться з партнерами як Європейською Комісією, такі Радою ЄС [1, р. 26].

Інституції ЄС несуть головну відповідальність за дотримання прав людини та основних свобод. Вони відповідають перед своїми громадянами, міжнародним співтовариством та Європейським Союзом за недотримання прав людини в своїх країнах. Таким чином, найефективнішим способом досягнення своїх цілей в цій сфері є позитивне та конструктивне партнерство з урядами держав, засноване на діалозі, підтримці та заохоченні проведення сталих реформ.

Щоб сформувати сильну та ефективну зовнішню політику в сфері захисту прав людини, інституції ЄС використовують різні інструменти, серед яких політичний діалог з прав людини з країнами-партнерами по всьому світу, двосторонні торговельні угоди та угоди про асоціацію та співпрацю між ЄС і третіми країнами або регіональними організаціями, стратегії щодо прав людини та демократії в країнах у координації з країнами-членами ЄС, спільні кампанії, публічні заходи та інше.

Стратегії ЄС щодо прав людини та демократії базуються на підході, метою якого є інтеграція керівних принципів та пріоритетів ЄС з прав людини в єдиний, узгоджений політичний документ, адаптований до конкретної країни, з конкретними цілями, встановленими на певний період до трьох років. Місії ЄС зі спостереження за виборами також спрямовані на покращення прав людини, запобігаючи залякуванню та насильству під час виборів та зміцнюючи демократичні інститути [2].

Регулярні консультації та діалоги, а також положення про права людини в угодах з третіми країнами є іншими добре відомими механізмами, які сприяють просуванню прав людини. Такі інструменти передбачають, що повага до фундаментальних прав людини та демократичних принципів лежить в основі внутрішньої та зовнішньої політики сторін. Якщо треті країни не дотримуються прав людини, торговельні поступки можуть бути призупинені інституціями ЄС, а програми співпраці в галузі розвитку скорочені або згорнуті [3, с. 125].

Крім того, діалог може забезпечити корисний обмін думками щодо прав людини в третіх країнах, зокрема там, де траплялись систематичні порушення. Європейська Комісія вважає, що більш систематичне включення прав людини та демократії питань у політичний діалог надасть змісту положенням основних двосторонніх угод і кращого визначення найбільш ефективних заходів, необхідних для побудови політичної та економічної стабільності. Довгостроковий діалог про права людини та демократизацію також є елементом Стратегії запобігання конфліктам ЄС. Інституції ЄС можуть забезпечити раннє попередження проблеми, висвітлюючи її на ранній стадії, що в майбутньому можуть призвести до конфлікту та порушення прав людини, а також сприяти вирішенню цієї проблеми. Ґрунтуючись на цих принципах, інституції ЄС та його держави-члени беруть участь у різних заходах

для міжнародного захисту та просування прав людини [4, р. 13].

Європейський Союз протягом останніх років багато інвестував у свою здатність встановлювати та захищати універсальні норми та стандарти прав людини, а також розглядати серйозні порушення прав людини по всьому світу. Це дало помітні успіхи, такі як згуртування партнерів ЄС навколо підтримки мораторію на смертну кару або досягнення консенсусу щодо ініціатив, пов'язаних зі свободою релігії чи переконань. Успіх значною мірою залежить від здатності ЄС із третіх країн і бути сприйнятливим до них, брати участь у міжрегіональній коаліції, використовуючи також свої двосторонні відносини. ЄС постійно нарощує свою здатність узгоджувати спільні позиції та говорити як єдине ціле, використовуючи ресурси держав-членів для захисту прав людини [4, р. 27].

Найбільше ЄС співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй, Організацією з безпеки й співробітництва в Європі та Радою Європи через спільність поглядів, напрямків діяльності та держав-членів. Крім того, ЄС співпрацює і з іншими міжнародними або регіональними організаціями та установами, що співпрацюють у сфері прав людини, такими як Світова організація торгівлі, Організація економічного співробітництва та розвитку, Міжнародна організація з міграції, Ліга Арабських Держав, Африканський Союз, Асоціація держав Південно-Східної Азії тощо. Ця співпраця є частиною постійного діалогу між цими організаціями, і включає консультації експертів, конференції та семінари, а також обмін даними та інформацією.

ЄС також заохочує права людини через свою участь у багатосторонніх форумах, таких як Комітет ООН з соціальних і гуманітарних питань і питань культури, Рада ООН з прав людини, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Рада Європи. Союз також активно підтримує міжнародне правосуддя, наприклад, через Міжнародний кримінальний суд. Співпраця між міжнародними організаціями оптимізує наявні у них ресурси, а робота різних інституцій доповнює одна одну, щоб рекомендації та поради були більш узгодженими та ефективними [5].

Співпрацею з міжнародними організаціями з питання прав людини в ЄС найчастіше займається Агентство ЄС із основоположних прав. Це незалежний довідковий центр щодо захисту прав людини в ЄС, який допомагає захищати основні права всіх людей, які живуть в ЄС. Співпраця та взаємодія Агентства ЄС із

основоположних прав з міжнародними організаціями сприяє взаємодоповнюваності з міжнародними організаціями, що діють у сфері прав людини, розвитку співробітництва та координації діяльності у цьому напрямку, обміну досвідом і знаннями в рамках міжнародної системи прав людини і досягненню більшої узгодженості між зовнішньою та внутрішньою політикою прав людини.

Разом з структурами ООН, ЄС здійснює моніторинг дотримання прав людини в європейському регіоні та видає публічні звіти, веде стратегічні судові процеси в Європейському суді з прав людини в Страсбурзі, а також надає підтримку тематичним та спеціальним органам Ради ООН з прав людини, які прагнуть співпрацювати з інституціями ЄС. Загалом співробітництво ЄС та ООН є надзвичайно узгодженим [6, с. 13].

Агентство ЄС із основоположних прав також продовжує свою оперативну співпрацю на національному рівні з Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини та польовими операціями ОБСЄ, включаючи діяльність у державах-членах ЄС. Це стосується конкретних тематичних сфер, що становлять взаємний інтерес, як-от підтримка діяльності національних правозахисних інституцій, захист і заохочення прав національних меншин, захист громадянського простору та правозахисників.

Представники ЄС в ОЕСР, а також радники та експерти з Європейської комісії, агентств і Європейського центрального банку активно беруть участь у регулярному діалозі через технічні комітети ОЕСР у сферах оподаткування, сільського господарства, охорони здоров'я, торгівлі, інвестицій, і найголовніше – захисту прав людини. Представництво ЄС також бере участь у керівних і бюджетних органах ОЕСР, допомагаючи керувати та формувати роботу та планування ресурсів Організації, де він може впливати на виділення фінансів на програми щодо просування прав людини у державах-членах [7].

Такий контакт між ЄС та міжнародними організаціями показує його партнерські зв'язки не тільки з європейськими організаціями, а прагнення поширювати засади поваги до прав людини по всьому світу. Багатостороннє співробітництво ЄС працює над підвищенням авторитету ЄС як ефективної правозахисної організації.

Отже, інституції несуть відповідальність за політику ЄС у сфері прав людини та демократії як на багатосторонньому рівні, так і

в двосторонніх відносинах з третіми країнами. Вони зосередили у своєму функціоналі дуже багато варіантів співпраці з країнами-партнерами а міжнародними організаціями. Це вимагає формулювання рішучих спільних позицій щодо прав людини, якими керуватимуться країни-члени ЄС, щоб говорити як єдине ціле. Цьому можуть сприяти регулярні дискусії з питань прав людини також на міжнародному рівні.

Вирішуючи конкретні проблеми та ставлячи конкретні питання щодо прав людини та окремих випадків, інституції ЄС прагнуть досягти постійного покращення захисту прав людини в конкретній країні. ЄС також приділяє особливу увагу інтеграції прав людини у всі політичні заходи ЄС, зокрема в миротворчі місії ЄС.

Список використаних джерел та літератури:

1. Monika Mayrhofer. The EU's institutional human rights architecture. The European Union and Human Rights: Law and Policy. 2020. P. 117–134.
2. Engaging with the European Union on humanrights. URL: <https://euromedrights.org/wp-content/uploads/2020/07/EU-infosheets-EN.pdf>.
3. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. Київ: Ін Юре, 2019. Кн. перша: Інституційне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О.М. Лисенко, О.В. Святун. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.
4. Grainne de Burca. The Road Not Taken: The EU as a Global Human Rights Actor. American Journal of International Law. 2011. Vol 105. 50 p.
5. The European Union: institutions, processes and powers. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/ NBK551074/#Ch2-sec1>.
6. Муравйов В., Святун О. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини в ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2023. № 117. С. 3–16.
7. Collaboration with international organisations. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/international-affairs/collaboration-international-organisations_en

В.В. Нікіфорова,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: Трач О.М.,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УЧАСТІ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Захист прав дітей у цивільному судочинстві є одним із найважливіших завдань правової держави. Дитина є носієм майнових і особистих немайнових прав, тому потребує дієвих механізмів їх захисту. Однак малолітні та неповнолітні особи не наділені цивільною процесуальною дієздатністю, окрім випадків, передбачених законом, що унеможлиблює їх повноцінну самостійну участь у цивільному судочинстві [1]. Через це їх участь у процесі зумовлена специфічним правовим статусом, що суттєво відрізняється від статусу повнолітніх. Це зобов'язує законодавця формувати процесуальні механізми, які б не лише формально гарантували дитині доступ до суду, а й забезпечували реальну ефективність судового захисту.

Цивільна процесуальна правосуб'єктність малолітніх і неповнолітніх осіб складається з цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності. Відповідно до ст. 46 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), цивільна процесуальна правоздатність – це здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи. Цивільну процесуальну правоздатність мають усі фізичні та юридичні особи. З формулювання даної статті, як зазначає Н. І. Піляк впливає, що малолітні та неповнолітні особи, які є фізичними особами, мають цивільну процесуальну правоздатність, тому здатні безперешкодно набути процесуальний статус сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи в цивільному судочинстві [2, с. 5]. Таким чином, цивільна процесуальна правоздатність зазначених осіб забезпечує їм можливість бути учасниками цивільного процесу та набувати відповідного процесуального статусу, однак фактичне здійснення процесуальних прав тісно пов'язане з процесуальною дієздатністю.

Розмежування цивільної процесуальної дієздатності малолітніх та неповнолітніх осіб в цивільному судочинстві ґрунтується на змісті їхньої дієздатності, визначеної цивільним законодавством. Відповідно до ст. 31 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), малолітня особа – це фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років. Вона наділена частковою цивільною дієздатністю. Відповідно до ст. 32 ЦК України, неповнолітні особи (від 14 до 18 років) мають неповну цивільну дієздатність. Відповідно до ст. 47 ЦПК України, цивільна процесуальна дієздатність – це здатність юридичних та повнолітніх фізичних осіб особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов’язки в суді. На відміну від норм матеріального законодавства, в ЦПК України не передбачено розгалуження різновидів процесуальної дієздатності малолітніх та неповнолітніх, однак вказано підстави її набуття: у разі реєстрації шлюбу або надання повної цивільної дієздатності. Дана норма не передбачає особливостей процесуальної дієздатності малолітніх осіб, що створює правову невизначеність [3, с. 132]. У зв’язку з цим доцільним є вдосконалення норм цивільного процесуального законодавства шляхом конкретизації обсягу цивільної процесуальної дієздатності малолітніх і неповнолітніх осіб та узгодження його з положеннями цивільного права, що сприятиме ефективності судового захисту їх прав та інтересів.

Участь малолітніх осіб як самостійних суб’єктів цивільних процесуальних правовідносин не допускається. Їх права захищаються в суді виключно законними представниками. Заборона участі малолітніх осіб як самостійних суб’єктів цивільних процесуальних правовідносин є обґрунтованою з огляду на їхню вікову, психологічну та соціальну незрілість [4, с. 160]. Вона спрямована на забезпечення належного захисту їхніх прав та інтересів через інститут представництва. Водночас ефективність такого підходу безпосередньо залежить від добросовісності законних представників та врахування судом принципу найкращих інтересів дитини.

Неповнолітні особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, відповідно до ч. 2 ст. 47 ЦПК України, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати обов’язки в суді у справах, що виникають із відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Це означає, що

неповнолітній, наприклад, може самостійно подати позов про стягнення аліментів або захист свого майнового права, однак не може самостійно оскаржити договір, укладення якого виходить за межі його матеріальної дієздатності. Ю. Василик зауважує, що процесуальна дієздатність неповнолітнього є похідною від матеріальної [5]. Підтвердження цього знаходимо у ст. 18 Сімейного кодексу України, яка надає особі від 14 років право безпосереднього звернення до суду у справах сімейного права, ця норма є важливою гарантією у ситуаціях, коли конфлікт виникає саме між дитиною та її законним представником. Вирішення питання, хто братиме участь у конкретній справі, неповнолітній самостійно чи через представника, відбувається за їхньою домовленістю [4, с. 158]. Отже, аналіз наведених норм дає підстави стверджувати, що законодавець для неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років передбачає особливий підхід до їх участі у цивільному процесі, який поєднує елементи самостійного здійснення процесуальних прав і участі через законних представників. Таким чином, обсяг процесуальних можливостей залежить від меж матеріальної дієздатності особи. Водночас слід підкреслити, що право неповнолітнього на особисту участь у цивільному процесі визначається змістом спірного правовідношення та приписами закону, які можуть як дозволяти таку участь, так і встановлювати необхідність представництва.

Конкретні процесуальні права малолітніх та неповнолітніх закріплені у ст. 45 ЦПК України, яка відображає намір законодавця привести національне законодавство у відповідність до положень Конвенції ООН про права дитини та Європейської конвенції про здійснення прав дітей. Дана стаття закріплює права дитини висловлювати думку (безпосередньо або через представника), отримувати інформацію про судовий розгляд та здійснювати інші процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, передбачені ратифікованими міжнародними договорами. Проте Л. В. Сапейко виявляє у цій нормі суттєвий правовий дефект, зазначаючи, що в п. 3 ч. 1 ст. 45 ЦПК України процесуальні права та обов'язки об'єднані в одну категорію, хоча це принципово різні поняття [4, с. 160-161]. Вважаємо, що така термінологічна неузгодженість ускладнює застосування норми на практиці, зокрема при з'ясуванні того, чи може суд вимагати від малолітнього вчинення певних процесуальних дій.

Участь малолітніх та неповнолітніх осіб у доказуванні є

практично важливою проблемою. Сучасний цивільний процес побудований на принципі змагальності і кожна сторона сама збирає і подає докази на підтвердження своїх вимог. Однак для дитини, особливо якщо вона виступає самостійною стороною у справі, це завдання об'єктивно складне. Неповнолітній може не мати необхідних правових знань і життєвого досвіду для належного захисту своїх інтересів [4, с. 160]. Вихід законодавець знаходить у тому, що суд може за власною ініціативою збирати докази, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб на підставі ч. 2 ст. 13 ЦПК України. Це є важливим винятком та водночас необхідним елементом гарантування ефективного судового захисту.

Неповнолітні особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, відповідно до ч. 2 ст. 47 ЦПК України, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати обов'язки в суді у справах, що виникають із відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Це означає, що неповнолітній, наприклад, може самостійно подати позов про стягнення аліментів або захист свого майнового права, однак не може самостійно оскаржити договір, укладення якого виходить за межі його матеріальної дієздатності. Ю. Василик зауважує, що процесуальна дієздатність неповнолітнього є похідною від матеріальної [5]. Підтвердження цього знаходимо у ст. 18 Сімейного кодексу України, яка надає особі від 14 років право безпосереднього звернення до суду у справах сімейного права, ця норма є важливою гарантією у ситуаціях, коли конфлікт виникає саме між дитиною та її законним представником. Вирішення питання, хто братиме участь у конкретній справі, неповнолітній самостійно чи через представника, відбувається за їхньою домовленістю [4, с. 158]. Отже, аналіз наведених норм дає підстави стверджувати, що законодавець для неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років передбачає особливий підхід до їх участі у цивільному процесі, який поєднує елементи самостійного здійснення процесуальних прав і участі через законних представників. Таким чином, обсяг процесуальних можливостей залежить від меж матеріальної дієздатності особи. Водночас слід підкреслити, що право неповнолітнього на особисту участь у цивільному процесі визначається змістом спірного правовідношення та приписами закону, які можуть як дозволяти таку участь, так і встановлювати необхідність представництва.

Конкретні процесуальні права малолітніх та неповнолітніх

закріплені у ст. 45 ЦПК України, яка відображає намір законодавця привести національне законодавство у відповідність до положень Конвенції ООН про права дитини та Європейської конвенції про здійснення прав дітей. Дана стаття закріплює права дитини висловлювати думку (безпосередньо або через представника), отримувати інформацію про судовий розгляд та здійснювати інші процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, передбачені ратифікованими міжнародними договорами. Проте Л. В. Сапейко виявляє у цій нормі суттєвий правовий дефект, зазначаючи, що в п. 3 ч. 1 ст. 45 ЦПК України процесуальні права та обов'язки об'єднані в одну категорію, хоча це принципово різні поняття [4, с. 160-161]. Вважаємо, що така термінологічна неузгодженість ускладнює застосування норми на практиці, зокрема при з'ясуванні того, чи може суд вимагати від малолітнього вчинення певних процесуальних дій.

Участь малолітніх та неповнолітніх осіб у доказуванні є практично важливою проблемою. Сучасний цивільний процес побудований на принципі змагальності і кожна сторона сама збирає і подає докази на підтвердження своїх вимог. Однак для дитини, особливо якщо вона виступає самотійною стороною у справі, це завдання об'єктивно складне. Неповнолітній може не мати необхідних правових знань і життєвого досвіду для належного захисту своїх інтересів [4, с. 160]. Вихід законодавець знаходить у тому, що суд може за власною ініціативою збирати докази, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб на підставі ч. 2 ст. 13 ЦПК України. Це є важливим винятком та водночас необхідним елементом гарантування ефективного судового захисту.

Н. І. Піляк підкреслює, що ці особи можуть виступати як учасниками справи, так і свідками [3, с. 133]. Стаття 232 ЦПК України встановлює систему процесуальних гарантій для малолітніх та неповнолітніх свідків, яка складається з чотирьох елементів. По-перше, допит проводиться у присутності батьків або інших незаінтересованих законних представників, що унеможливорює психологічний тиск на дитину з боку сторони, інтереси якої вона може не підтримувати. По-друге, свідок, якому немає шістнадцяти років, не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від показань і за завідомо неправдиві показання та не приводиться до присяги, адже покладати на дитину такий тягар відповідальності було б невиправданим. По-третє, суд може на час

допиту малолітнього або неповнолітнього видалити із зали певного учасника справи, якщо його присутність може вплинути на показання. По-четверте, після завершення допиту свідок, якому немає шістнадцяти, залишає залу засідання – крім випадків, коли суд вирішить інакше [3, с. 134]. Система процесуальних гарантій, передбачена ст. 232 ЦПК України, виконує превентивну функцію, спрямовану на мінімізацію психологічного травмування дитини під час здійснення допиту. Пріоритетність інтересів дитини-свідка в цьому контексті має перевагу над загальними стандартами отримання доказової інформації. Доцільним є залучення професійного дитячого психолога при допиті малолітніх свідків з метою зменшення ризиків маніпулятивного впливу з боку заінтересованих осіб та забезпечення об'єктивної оцінки судом психоемоційного стану дитини.

Судова практика підтверджує, що думка дитини у справі може бути вирішальною. Наприклад, у справі № 22-ц-2013/10р саме позиція малолітньої особи, висловлена у судовому засіданні, стала підставою для збереження опіки [5]. Залучення малолітніх та неповнолітніх осіб слугує для забезпечення їхнього права бути почутими в процесах, що стосуються їхніх прав та інтересів. Таким чином, позиція дитини, висловлена в ході судового розгляду, здатна здійснювати вплив на підсумкове судові рішення.

ЦПК України доповнено главою про видачу і продовження обмежувального припису у справах про домашнє насильство з надзвичайно короткими строками розгляду (не пізніше 72 годин від надходження заяви). Ця процедура набуває особливого значення у справах, де жертвами насильства є діти.

Актуальним залишається і питання встановлення факту народження дитини на тимчасово окупованій території (ст. 317 ЦПК України), яке набуло масового застосування в умовах збройної агресії проти України.

Водночас Верховний Суд у рамках заходів з підвищення кваліфікації суддів акцентує увагу на питаннях стягнення аліментів та міжнародного стягнення аліментів на дітей [5].

Малолітні та неповнолітні особи мають специфічний правовий статус у цивільному судочинстві, що суттєво відрізняється від статусу повнолітніх. Попри наявність повної процесуальної правоздатності, обсяг дієздатності є диференційованим. ЦПК не передбачає розгалуження різновидів процесуальної дієздатності

малолітніх та неповнолітніх, так як в п. 3 ч. 1 ст. 45 ЦПК України об'єднано процесуальні права та обов'язки в одну категорію, хоча це різні поняття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Піляк Н. І. Цивільна процесуальна правосуб'єктність малолітніх і неповнолітніх осіб як учасників цивільної справи. *Теорія і практика правознавства*. 2020. Вип. 2 (18). С. 1–13. URL: <http://philosophy.chdu.edu.ua/index.php/2225-6555/article/view/218964/218865>
3. Піляк Н. І. Захист прав малолітніх і неповнолітніх осіб у цивільному судочинстві як наукова проблема. *Наше право*. 2020. № 4. С. 130–135. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/01/130-Pilyak.pdf>
4. Сапейко Л. В. Цивільна процесуальна правоздатність та дієздатність. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 107. С. 157–161. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7530b7e4-cf1f-4fb9-873f-32f23a5f68ae/content>
5. Василик О. Участь малолітніх та неповнолітніх осіб як сторін у цивільному процесі. *Віче*. 2014. № 4. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/4107/>
6. Показники діяльності. Навчання суддів та працівників апаратів : матеріали Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1883401/

А.О. Новак,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: М.Б. Гарієвська,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
(м. Хмельницький, Україна)

СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Забезпечення доказів у цивільному процесі є окремим порядком отримання доказів до судового розгляду, який дає змогу оперативно зафіксувати доказову інформацію, якщо існує загроза її втрати. Відповідно до ч. 2 ст. 116 ЦПК України [1] способами забезпечення судом доказів є допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, заборона або зобов'язання вчиняти певні дії щодо доказів; перелік не є вичерпним. Відмежування інституту забезпечення від стандартної доказової діяльності є концептуально важливим: забезпечення регулює відносини щодо доказів, які лише ймовірно матимуть характеристики судових, оскільки остаточна оцінка їх відносності, допустимості та достовірності здійснюється судом, що вирішує справу по суті. З огляду на це говорити про «забезпечення судових доказів» є некоректним, оскільки забезпечення завжди передуює набуттю доказом остаточного процесуального статусу [2, с. 33–34]. Необхідність забезпечення доказів може виникати з різних підстав: майбутнє знищення письмового або речового доказу, виїзд свідка у тривале відрядження чи лікування, погіршення стану здоров'я особи, яка може надати показання, а також знищення чи зникнення об'єкта майбутньої експертизи.

Центральним теоретичним питанням є розмежування ситуацій, коли звернення до інституту забезпечення є виправданим, від випадків звичайного подання доказів. Критеріями забезпечення є: наявність реальної загрози неможливості отримання доказу в майбутньому (внаслідок знищення, псування, тривалої відсутності особи) та мета дії – саме превентивна фіксація, а не встановлення обставин по суті. Якщо ці умови відсутні й доказ є доступним у звичайному порядку – його отримання є елементом стандартної

доказової діяльності сторін. Наочним прикладом застосування забезпечення доказів шляхом зобов'язання вчинити певні дії є справа № 554/10876/20, що розглядалася Октябрським районним судом м. Полтави: суд, встановивши, що відповідач перешкоджає доступу експерта до земельної ділянки, зобов'язав його надати доступ для проведення топографо-геодезичної зйомки [3, с. 416–417]. Натомість призначення тієї самої експертизи під час розгляду справи за відсутності перешкод є стандартним засобом доказування (ст. 103 ЦПК), а не забезпеченням. Важливо підкреслити, що забезпечення доказів слід відмежовувати і від забезпечення позову: перше спрямоване на фіксацію доказової інформації, тоді як друге забезпечує можливість виконання майбутнього судового рішення.

Особливо проблема розмежування постає щодо призначення експертизи. На відміну від ЦПК 2004 р., що передбачав вичерпний перелік способів забезпечення, чинна редакція ЦПК 2017 р. доповнила його заборонаю та зобов'язанням вчиняти певні дії щодо доказів, а також закріпила відкритість переліку. Призначення експертизи як спосіб забезпечення (ст. 116 ЦПК) застосовується виключно тоді, коли об'єкт дослідження перебуває під загрозою зміни або знищення: наприклад, дослідження стану будівлі, що підлягає знесенню, або встановлення якості харчових продуктів, що швидко псуються. Якщо ж такої загрози немає – йдеться про стандартний доказовий захід у порядку ст. 103–109 ЦПК. Змішування цих підстав у судовій практиці призводить до необґрунтованих відмов у забезпеченні доказів або, навпаки, до зловживання цим інструментом [4, с. 97–100]. Щодо допиту свідків як способу забезпечення – він застосовується тоді, коли свідок не зможе бути присутнім на стадії судового розгляду (хвороба, від'їзд за кордон, похилий вік тощо), і відрізняється від виклику свідка в порядку ст. 91 ЦПК тим, що здійснюється поза межами стадії безпосереднього дослідження доказів. Своєю чергою витребування в порядку забезпечення застосовується, якщо існує загроза знищення або приховування доказу (наприклад, банківських документів, що містять банківську таємницю), тоді як витребування за ст. 84 ЦПК реалізується за умов лише труднощів у поданні.

Доктринальну дискусію викликає правова природа двох нових способів – заборони та зобов'язання вчиняти певні дії щодо доказів. Заборона вчиняти певні дії зберігає стан об'єкта, однак не здійснює документування відомостей, що він містить: заборона внесення змін

до реєстру консервує наявні записи, але не фіксує їх зміст у процесуально придатній формі. З огляду на це самостійність заборони як способу забезпечення є дискусійною: вона виконує функцію збереження, а не фіксації відомостей. Зобов'язання вчинити певні дії є функціонально ефективнішим, оскільки безпосередньо сприяє доступу до доказової інформації: зобов'язання надати банківській установі доступ для розкриття інформації про рух коштів дозволило зафіксувати докази, які інакше не могли бути отримані заявником самостійно. Практика свідчить, що обидва способи реалізують свій потенціал не як самодостатні форми забезпечення, а як підготовчі заходи, що забезпечують умови для здійснення основних способів — огляду або витребування. Г. П. Тимченко зазначає, що розширення переліку способів у ЦПК 2017 р. спрямоване на усунення прогалин, що виникали в практиці застосування ЦПК 2004 р. [3, с. 415–417]. На нашу думку, зазначені способи слід розглядати передусім як допоміжні інструменти, покликані забезпечити умови для застосування основних способів забезпечення.

Окремого розгляду заслуговує огляд доказів за їх місцезнаходженням (ст. 116, ст. 240 ЦПК). Цей спосіб застосовується, коли доставлення доказу до суду є неможливим чи недоцільним через його габарити, характер або місцезнаходження: наприклад, огляд нерухомого майна, великих технічних об'єктів або документів, що знаходяться у спеціалізованих архівах. У доктрині існує дискусія: оскільки огляд є процесуальною дією, спрямованою на дослідження та сприйняття ознак об'єкта, частина науковців відносить його до способів дослідження, а не фіксації. Проте функціональне призначення огляду в порядку забезпечення доказів відрізняється від огляду на стадії судового розгляду – він спрямований на превентивну фіксацію стану об'єкта до його можливої зміни або зникнення. Таким чином, «забезпечувальний» огляд первинно фіксує доказову інформацію, зберігаючи її для подальшого використання судом при вирішенні справи по суті.

Окремої уваги у контексті забезпечення доказів заслуговують електронні докази. Верховний Суд у постанові від 03.08.2022 у справі № 910/5408/21 визначив, що електронний доказ є ширшим поняттям, ніж електронний документ, та охоплює будь-яку інформацію в цифровій формі. Специфіка електронних доказів – висока вразливість до знищення, модифікації, а також залежність від

носія й програмного середовища – зумовлює підвищену актуальність їх превентивної фіксації за правилами ст. 116 ЦПК [5]. Водночас ЦПК не містить спеціального порядку забезпечення електронних доказів: не визначено, яким способом здійснюється огляд електронних носіїв, яким чином залучається комп'ютерно-технічна експертиза на стадії забезпечення, як фіксується зміст переписки в месенджерах до її знищення. Чинне законодавство недостатньо чітко регулює порядок подання та оцінки електронних доказів, що особливо помітно в умовах воєнного стану: пошкодження носіїв, обмежений доступ до серверів на окупованих територіях та технічні складнощі підтвердження автентичності цифрових файлів – усе це ставить під загрозу можливість забезпечення доказів у значній кількості справ.

Таким чином, інститут забезпечення доказів відмежовується від стандартної доказової діяльності за двома визначальними критеріями: наявністю загрози недоступності доказу та превентивним характером дії, спрямованої не на встановлення обставин справи по суті, а на збереження джерела доказової інформації. Кожен зі способів забезпечення – допит свідків, призначення експертизи, витребування, огляд, заборона та зобов'язання – має власне функціональне призначення: перші чотири є основними, два останніх виконують підготовчу роль. Слід наголосити, що застосування будь-якого зі способів не перешкоджає суду надалі досліджувати ті самі фактичні обставини в загальному порядку: забезпечений доказ не замінює судового розгляду, а лише гарантує збереження доказової інформації на момент, коли вона ще є доступною. З огляду на принцип змагальності (ст. 12 ЦПК) ініціатива щодо забезпечення доказів належить передусім учасникам справи, тоді як суд виконує контрольну функцію, перевіряючи обґрунтованість заяви та відповідність обраного способу меті забезпечення. Запровадження чіткого критерію розмежування забезпечення та звичайного доказування на рівні ч. 1 ст. 116 ЦПК усунуло б наявну суперечливість судової практики. Водночас відкритість переліку способів забезпечення, закріплена у чинній редакції ЦПК, є позитивним кроком, який потребує подальшого розвитку – насамперед у частині спеціального регулювання забезпечення електронних доказів як найбільш уразливого різновиду доказової інформації в умовах сучасного судочинства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Пасайлюк І. В. Забезпечення доказів у цивільному процесі України: нормативне регулювання та доктринальні аспекти. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2024. № 16. 40 с.
3. Тимченко Г. П. Забезпечення доказів у цивільному судочинстві: історико-правовий нарис розвитку законодавства. Правова держава. 2023. Вип. 34. 891 с.
4. Лезін Є. Є. Порядок судового забезпечення доказів у цивільному процесі в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 6(21). Том 1. 180 с.
5. Лезін Є. Є. До питання про способи забезпечення доказів у цивільному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 47. Том 1. 170 с.

С.С. Плахтій,
здобувачка фахової передвищої освіти
Науковий керівник: Ю.С. Петлюк,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА РЕТРОСПЕКТИВА ЯК ФУНДАМЕНТ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Формування української державності має глибокі історичні корені, що сягають періоду України-Руси, яка була одним із провідних політичних, культурних і правових центрів Європи. Вже на цьому етапі простежується чітка орієнтація на європейський цивілізаційний простір, що проявлялася як у зовнішньополітичних зв'язках, так і у внутрішньому розвитку держави.

Одним із ключових факторів європейської інтеграції стало прийняття християнства у 988 році за князя Володимира Великого.

Запровадження християнства візантійського обряду не лише визначило духовний розвиток суспільства, але й інтегрувало Русь у загальноєвропейський культурний та політичний простір [1]. Через церковні інституції, освіту, писемність та право відбувалося формування спільних з Європою цінностей.

Важливим елементом європейського вектору була також династична політика київських князів. Зокрема, доньки князя Ярослав Мудрий стали королевами провідних європейських держав, що сприяло зміцненню міжнародних зв'язків Русі та її інтеграції у європейське політичне середовище [2]. Така практика свідчить про високий рівень дипломатії та міжнародного визнання держави.

Не менш важливим аспектом була правова система Давньоруської держави. Збірка законів «Руська правда» – складена у Київській державі в XI-XII ст. стала одним із перших кодифікованих правових актів у Європі, що регулювала суспільні відносини на основі норм, близьких до європейських правових традицій. Це підтверджує, що українські землі з раннього періоду розвивалися у контексті загальноєвропейських правових процесів [3].

Після занепаду Руської держави важливу роль у збереженні та розвитку європейських традицій відіграло Велике князівство Литовське, до складу якого увійшла значна частина українських земель. На відміну від багатьох інших держав того часу, Велике князівство Литовське характеризувалося високим рівнем правової культури та толерантності до місцевих традицій.

У період входження українських земель до складу Великого князівства Литовського сформувався важливі передумови розвитку правової культури, державності та інтеграції у європейський простір. Характерною рисою політики литовських князів було дотримання принципу: «Старого не порушуємо, а нового не впроваджуємо», що передбачало збереження місцевих правових, культурних та адміністративних традицій на приєднаних територіях [4, с. 158].

Зокрема, правова система держави значною мірою спиралася на норми руського права, зокрема «Руську правду», що продовжувала діяти поряд із новими законодавчими актами. Водночас високий рівень правової культури був забезпечений завдяки прийняттю Литовських статутів (1529, 1566, 1588 pp.), які стали одними з найрозвиненіших правових кодексів тогочасної Європи. Вони закріплювали принципи верховенства права, захисту приватної власності, регулювали судову систему та певною мірою

обмежували владу великого князя. Важливо, що дія цих норм поширювалася і на українські землі, сприяючи формуванню правової культури, близької до європейських стандартів.

Варто також звернути увагу на роль міст як центрів формування європейських правових та соціально-економічних практик. Надання містам магдебурзького права сприяло розвитку місцевого самоврядування, формуванню органів міської влади, судочинства та економічної автономії. Це, у свою чергу, створювало передумови для становлення громадянського суспільства та правової культури, що відповідали європейським стандартам того часу. Такі міста, як Київ, Львів, Кам'янець-Подільський, стали важливими осередками економічного і культурного розвитку, інтегрованими у європейську систему торгівлі та комунікацій [5].

Важливою складовою магдебурзького права була організація судочинства. У містах функціонували власні судові органи: лава розглядала кримінальні справи, тоді як рада – цивільні. Судочинство ґрунтувалося на писаному праві, зокрема таких джерелах, як «Саксонське зеркало», що відповідало європейським правовим традиціям та сприяло формуванню правової визначеності.

Загалом включення українських земель до складу Великого князівства Литовського сприяло збереженню їхнього європейського вектору розвитку. Це забезпечило не лише політичну стабільність і захист від зовнішніх загроз, зокрема наслідків ординського впливу, але й інтеграцію до європейського правового, економічного та культурного простору.

Таким чином, період України-Руси та Великого князівства Литовського заклав фундамент європейської орієнтації України, адже саме у цей час сформувалися ключові елементи державності: правова система, дипломатія, культурна інтеграція, які й сьогодні визначають європейський вибір України.

Наступним важливим етапом формування української державності стала козацька доба, яка характеризується становленням унікальної політичної системи, що поєднувала елементи військової організації та демократичного управління. Центральним явищем цього періоду була Запорозька Січ, яка виступала своєрідною формою республіканського устрою.

Запорозька Січ виступала своєрідною козацькою республікою, що функціонувала на основі принципів колективного управління. Після формування реєстрового козацтва влада Речі Посполитої

надала козакам привілей на володіння частиною територій південноукраїнських степів, які отримали назву «Вольності Війська Запорозького низового». Адміністративним і політичним центром цих земель стала Запорозька Січ, яка завдяки своїй системі самоврядування вважається однією з ранніх форм республіканського устрою у Східній Європі.

Вищим органом влади на Січі була загальна козацька рада, у якій мали право брати участь усі козаки без винятку. Саме вона ухвалювала ключові рішення щодо внутрішнього життя та зовнішньої політики: обирала гетьмана і військового старшину, визначала питання війни і миру, організовувала військові походи, а також здійснювала дипломатичні контакти з іншими державами. Головним місцем проведення ради була Січ, однак у разі необхідності її могли скликати безпосередньо під час походів.

Козацька рада також щорічно обирала кошового отамана, який виконував функції голови військово-адміністративного управління: відав військовим скарбом, представляв козацтво у міжнародних відносинах, організовував повсякденне життя Січі та затверджував судові рішення. Йому допомагали виборні посадовці – осавул, писар та суддя, які відповідали за військову організацію, діловодство та судочинство.

У цілому така система управління поєднувала військову організацію з демократичними елементами самоврядування, що дозволяє розглядати козацьку державність як важливий етап формування української політичної традиції, яка мала виразні паралелі з європейськими республіканськими моделями [6, с. 55].

Особливого значення набуває діяльність Пилипа Орлика, який у 1710 році уклав один із перших європейських конституційних актів – «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького». Цей документ передбачав розподіл влади, обмеження повноважень гетьмана та захист прав козацтва, що відповідає принципам сучасного конституціоналізму.

Слід відзначити значення міждержавних контактів козацької еліти з європейськими державами. Дипломатичні зв'язки, укладення угод та участь у міжнародних політичних процесах сприяли зміцненню міжнародного статусу українських земель і підтверджували їхню належність до європейського політичного простору.

Таким чином, козацька доба стала важливим етапом інтеграції

України у європейський цивілізаційний простір, оскільки поєднання республіканських традицій, правових засад та культурного розвитку сформувало підґрунтя для подальшого становлення української державності. Історико-культурна ретроспектива переконливо свідчить, що вже на ранніх етапах свого розвитку українські землі були органічно включені до загальноєвропейських політичних, правових та культурних процесів.

У результаті проведеного дослідження було комплексно проаналізовано історико-культурні засади формування української державності, особливості її розвитку в історичній ретроспективі, а також сучасні трансформації України у глобальному геополітичному та культурному просторі.

Установлено, що історичний розвиток українських земель з найдавніших часів був тісно пов'язаний із європейським цивілізаційним простором. Уже в період України-Руси сформувалися базові елементи державності, зокрема правова система, дипломатичні традиції та культурна інтеграція, що підтверджує ранню включеність українських територій у загальноєвропейські процеси. Значну роль у цьому відіграли християнізація Русі, розвиток писемності та формування політичних зв'язків із європейськими державами.

Культурний розвиток України у різні історичні періоди, зокрема в добу бароко, а також діяльність освітніх центрів, таких як Києво-Могилянська академія, Острозька академія, сприяли формуванню інтелектуального та культурного потенціалу, інтегрованого у європейський простір.

У сучасних умовах Україна демонструє суттєву трансформацію власного міжнародного статусу, переходячи від об'єкта зовнішнього впливу до активного суб'єкта міжнародних відносин. Особливого значення набуває розвиток культурної дипломатії, яка виступає інструментом формування позитивного міжнародного іміджу держави та посилення її «м'якої сили».

У стратегічній перспективі Україна має реальні можливості для подальшої інтеграції до європейського та євроатлантичного простору, розвитку інноваційної економіки, цифрових технологій та культурної дипломатії. Сукупність цих чинників формує основу для утвердження України як сучасної європейської держави з потужним історико-культурним потенціалом та вагомою роллю у глобальному геополітичному середовищі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія України: зародження української нації: Прийняття християнства Володимиром Великим URL: https://history.ed-era.com/utvorenniya_kivsko_rusi/priinyattya_hristiyanstva.
2. Роль Ярослава Мудрого у піднесенні міжнародного авторитету Київської Русі URL: <https://studfile.net/preview/5257702/page:31/>.
3. Руська Правда – видатний політичний документ в історії України URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/history/4662/>.
4. Підручник з Історії України. Власов – Нова програма URL: <https://svarog.cx/product/istoriya-ukrayiny-vlasov-v-s/>.
5. Магдебурзьке право на українських землях URL: <https://studies.in.ua/shpora-hukr/274-18-magdeburzke-pravo-na-ukrayinskih-zemlyah.html>.
6. Гісем О. В. Історія України. (2021). URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/gisem-ukraine-history-8-class-2021/11.php>.

О.С. Петровський,

здобувач вищої освіти

Науковий керівник: В.А. Осмолян,

кандидат юридичних наук

(м. Хмельницький, країна)

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Право на захист є однією з основних гарантій справедливого кримінального судочинства та ключовим елементом забезпечення прав і свобод людини. У сучасних умовах реформування кримінального процесуального законодавства України питання ефективної реалізації права на захист набуває особливої актуальності, оскільки саме від його дотримання залежить законність кримінального провадження та справедливості судового розгляду.

Конституція України гарантує кожному право на захист своїх прав і свобод у суді та право на професійну правничу допомогу. Зокрема, стаття 59 Конституції України передбачає, що кожен має

право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно [1]. Крім того, стаття 63 Конституції України закріплює право особи не свідчити проти себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, що також є важливим елементом права на захист [1].

Важливе значення у забезпеченні права на захист має кримінальне процесуальне законодавство. Відповідно до статті 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) підозрюваний, обвинувачений має право на захист, яке полягає у можливості надавати пояснення, збирати і подавати докази, користуватися правовою допомогою захисника та брати участь у кримінальному провадженні [2]. Стаття 22 КПК України встановлює принцип змагальності сторін, який передбачає рівність прав сторони обвинувачення та сторони захисту у поданні доказів і доведенні їх переконливості перед судом [2].

Разом з тим, на практиці реалізація права на захист часто супроводжується значними труднощами. Однією з основних проблем є несвоечасний доступ адвоката до затриманої особи. Відповідно до статті 48 КПК України захисник має право брати участь у кримінальному провадженні з моменту затримання особи або повідомлення їй про підозру, однак на практиці трапляються випадки, коли слідчі органи обмежують можливість своєчасного доступу адвоката [2]. Це призводить до порушення процесуальних гарантій та створює ризик отримання доказів із порушенням прав людини.

Доречно навести думку Костюченко О.Ю., Балишев М.В., Сілко М.В. «Знаючи як діяти відповідно до вимог закону, він може оприлюднити інформацію про факт застосування недозволених методів слідства, оскаржувати до суду безпідставність висунутої підозри, відповідні рішення, дії і бездіяльність слідчого, прокурора, подбати про належну фіксацію доказів, тобто участь захисника у кримінальному провадженні є головним фактором зменшення можливих маніпуляцій і зловживань слідчих, прокурорів і навіть суду» [3 с. 12].

Окрему проблему становить забезпечення прав затриманої особи. Стаття 206 КПК України покладає на слідчого суддю обов'язок перевіряти дотримання прав людини під час затримання та тримання під вартою [2]. Однак судова практика свідчить, що цей механізм не завжди працює ефективно, що може призводити до

незаконного обмеження свободи особи та порушення права на захист.

Важливим елементом права на захист є можливість ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Стаття 290 КПК України передбачає обов'язок сторони обвинувачення відкрити всі матеріали стороні захисту після завершення досудового розслідування [2]. Проте на практиці сторона захисту нерідко стикається з ситуаціями, коли матеріали відкриваються частково або у надто короткі строки, що ускладнює підготовку до судового розгляду.

Суттєве значення для забезпечення права на захист мають також міжнародні стандарти. Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом, а також право на правову допомогу захисника. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що право на захист повинно бути реальним та ефективним, а не формальним.

Ще однією проблемою є нерівність процесуальних можливостей сторін у кримінальному провадженні. Сторона обвинувачення має ширші повноваження щодо збору доказів, проведення експертиз та використання ресурсів держави, тоді як сторона захисту часто обмежена у можливостях самостійного збирання доказів, що суперечить принципу змагальності та може негативно впливати на об'єктивність судового розгляду. Науковці також звертають увагу на домінуючу роль прокурора у формуванні доказової бази, особливо щодо негласних слідчих (розшукових) дій.

Так, О. В. Кучер зазначає, що: «прокурор, який згідно з КПК України є єдиною уповноваженою законом особою на прийняття рішення щодо конкретних матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, які будуть використовуватися як докази, може вжити заходів щодо приховування порушень вимог закону з боку оперативних підрозділів або слідчого» [4 с. 68]. Це свідчить про наявність ризиків зловживання процесуальними повноваженнями та підкреслює необхідність посилення процесуальних гарантій сторони захисту, зокрема шляхом розширення можливостей контролю за збиранням і використанням доказів.

Для вирішення зазначених проблем необхідно вдосконалити механізм забезпечення права на захист, посилити контроль за діяльністю органів досудового розслідування та забезпечити реальну

рівність сторін у кримінальному процесі. Важливим є також приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейського суду з прав людини та підвищення рівня правової культури учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Костюченко О.Ю., Балишев М.В., Сілко М.В. Проблемні питання реалізації функції захисту в кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства, № 3 р. 2018.
4. Кучер О.В. Змагальність сторін у кримінальному процесі: проблемні аспекти здійснення захисту під час судового провадження. Вісник кримінального судочинства, № 2 р. 2016.

А.В. Попелюшко,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: О.М. Трач,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗУПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ

ЦПК України встановлює, що строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії, визначаються законом, а якщо такі строки законом не визначені, їх встановлює суд [1].

Процесуальні строки у цивільному судочинстві впорядковують рух справи, визначають межі для подання заяв, скарг та інших процесуальних документів, подання доказів, вчинення процесуальних дій. Вони забезпечують дисципліну учасників процесу. Водночас цивільний процес не може ігнорувати обставини, які об'єктивно перешкоджають подальшому розгляду справи. Саме тому в Цивільному процесуальному кодексі України передбачено механізм зупинення процесуальних строків, який пов'язаний із зупиненням провадження у справі. Його призначення полягає у тому,

щоб учасник процесу не втратив право на вчинення процесуальної дії через обставини, які тимчасово унеможливають нормальний рух справи.

Актуальність теми зумовлена тим, що зупинення провадження часто прямо впливає на можливість сторін реалізовувати право на судовий захист. Якщо справа не може рухатися через смерть сторони, необхідність залучення правонаступника, перебування учасника у складі Збройних Сил України, призначення експертизи, проведення медіації або очікування рішення в іншій справі, продовження перебігу процесуальних строків було б формальним і несправедливим..

Процесуальний строк є межею, у межах якої суд або учасник справи має здійснити певну дію. Закон також закріплює вимогу розумності строків: вони повинні передбачати час, достатній для вчинення процесуальної дії з урахуванням обставин справи та завдання цивільного судочинства. Саме ця вимога пояснює потребу в інституті зупинення строків. Судовий процес повинен бути своєчасним, але швидкість не може досягатися шляхом позбавлення особи реальної можливості захистити свої права.

Безпосередньо зупинення процесуальних строків регламентоване статтею 125 ЦПК України. Вона передбачає, що зупинення провадження у справі зупиняє перебіг процесуальних строків, а з дня відновлення провадження їх перебіг продовжується [1]. Суд не постановляє самостійну ухвалу лише про зупинення строку. Такий наслідок виникає автоматично після ухвали про зупинення провадження у справі. Тому головне значення має правильне встановлення підстави для зупинення провадження, моменту його зупинення та моменту поновлення.

Правова природа зупинення процесуальних строків полягає у тимчасовому припиненні їх перебігу без анулювання часу, який уже минув до зупинення. Після поновлення провадження строк не починається заново, а продовжується з тієї частини, яка залишалася на момент зупинення. Саме тому цей інститут потрібно відрізнити від поновлення та продовження строків. Поновлення застосовується тоді, коли строк уже пропущено і суд оцінює поважність причин пропуску. Продовження стосується переважно строку, встановленого судом, і можливе до його закінчення. Зупинення ж має запобіжний характер, оскільки воно не виправляє пропуск строку, а не допускає його настання під час існування об'єктивної перешкоди.

Правовою підставою для зупинення процесуальних строків є зупинення провадження у справі. У ЦПК України підстави такого зупинення поділяються на обов'язкові та факультативні.

Ст. 251 ЦПК України визначає підстави обов'язкового зупинення провадження у справі [1; 2]. У цих випадках суд діє не за власною доцільністю, а на виконання прямої вимоги закону.

У постанові Верховного Суду від 13 березня 2025 року у справі № 557/1226/23 вказано, що під час вирішення питання про зупинення провадження за пунктом 2 частини першої статті 251 ЦПК України суд має оцінювати не лише сам факт проходження військової служби, а й належність доказів, переведення відповідної військової частини на воєнний стан, виконання бойових завдань, можливість особи брати участь у справі особисто або в режимі відеоконференції, а також наявність у неї представника [3]. Такий підхід свідчить, що зупинення провадження не повинно застосовуватися суто формально, оскільки воно безпосередньо впливає і на перебіг процесуальних строків, і на право інших учасників справи на розгляд упродовж розумного строку.

Щодо об'єктивної неможливості розгляду справи до вирішення іншої справи Верховний Суд сформував сталий підхід, що сама пов'язаність двох судових справ не є достатньою підставою для зупинення провадження. У постанові від 8 грудня 2021 року у справі № 761/33089/20 зазначено, що необхідними є дві умови: неможливість суду самостійно встановити відповідні обставини та наявність зв'язку між справами, за якого рішення в іншій справі може мати преюдиційне значення [4]. Подібний висновок викладено й у постанові від 14 лютого 2022 року у справі № 357/10397/19, де наголошено, що метою зупинення є встановлення саме тих фактів, які не можуть бути з'ясовані у поточному провадженні [5].

Факультативні підстави передбачені статтею 252 ЦПК України [1]. Різниця між обов'язковими і факультативними підставами полягає у ступені розсуду суду. Однак після постановлення ухвали про зупинення провадження наслідок для процесуальних строків є однаковим, їх перебіг припиняється до поновлення провадження.

Практичне значення має і застосування пункту 10 частини першої статті 252 ЦПК України, який дозволяє суду зупинити провадження у разі перегляду судового рішення у подібних правовідносинах палатою, об'єднаною палатою або Великою Палатою Верховного Суду. У постанові Верховного Суду від 26

листопада 2025 року у справі № 243/3483/22 підкреслено, що подібність правовідносин має оцінюватися за змістовим, суб'єктивним та об'єктивним критеріями, а формальне посилення на наявність іншої справи не є достатнім [6]. Це означає, що факультативне зупинення провадження повинно бути мотивованим. Суд має пояснити, чому саме результат перегляду іншої справи впливає на можливість розгляду конкретного спору.

Стаття 253 ЦПК України деталізує, на який період зупиняється провадження. Ці правила важливі саме для обчислення строків, адже після усунення відповідної обставини суд повинен поновити провадження. Відповідно до статті 254 ЦПК України це робиться за клопотанням учасників або з ініціативи суду не пізніше десяти днів з дня отримання повідомлення про усунення підстав зупинення [1].

Зупинення процесуальних строків не відбувається при наявності підстав для відкладення розгляду справи. У науковій літературі зазначається, що за відкладення розгляду справи суд визначає інший час судового засідання, але перебіг процесуальних строків продовжується. Натомість за зупинення провадження перебіг строків припиняється і продовжується лише після поновлення провадження [7]. Це розмежування має практичне значення. Якщо суд лише відклав розгляд, учасник не може вважати, що строк для подання доказів, пояснень чи інших документів автоматично зупинився. Неправильне ототожнення цих інститутів може призвести до пропуску строку.

Таким чином, стаття 125 ЦПК України забезпечує єдність правових наслідків зупинення провадження. Незалежно від конкретної підстави, судовий процес тимчасово переходить у стан очікування, а строки для вчинення процесуальних дій не спливають. Проте учасники не звільняються від добросовісної поведінки. Вони повинні повідомляти суд про усунення підстав зупинення, подавати необхідні клопотання та не використовувати процесуальні механізми для штучного затягування справи. Саме добросовісність сторін і активна позиція суду дають змогу застосовувати зупинення строків справедливо й ефективно.

Зупинення процесуальних строків у цивільному процесі має забезпечувати баланс між оперативністю судового розгляду та реальною можливістю учасників справи здійснювати свої процесуальні права. Строки зупиняються не самостійно, а внаслідок зупинення провадження у справі. Тому юридично значущими є

наявність передбаченої законом підстави, належне оформлення ухвали суду та своєчасне поновлення провадження після усунення відповідних обставин.

Зупинення процесуальних строків слід відмежовувати від поновлення, продовження строків і відкладення розгляду справи. Поновлення усуває наслідки вже пропущеного строку, продовження збільшує строк, встановлений судом, а зупинення тимчасово припиняє перебіг строку до поновлення провадження. На практиці основна проблема полягає не у відсутності законодавчого регулювання, а у правильному застосуванні норм ЦПК України. Суд має перевіряти реальність підстав для зупинення, не допускати зловживань і водночас забезпечувати учасникам справи можливість повноцінно реалізувати право на судовий захист.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>
3. Постанова Верховного Суду від 13.03.2025 у справі № 557/1226/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126021009>
4. Постанова Верховного Суду від 08.12.2021 у справі № 761/33089/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101913105>
5. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2022 у справі № 357/10397/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525087>
6. Постанова Верховного Суду від 26.11.2025 у справі № 243/3483/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132196925>
7. Мазур В. Квестії зупинення провадження у справі про розірвання шлюбу і надання строку для примирення. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 63-70. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v5_2021/9.pdf

Н.С. Пузирна,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Чернігів, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ОБ'ЄКТИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Міжнародне гуманітарне право ґрунтується на принципі розрізнення між цивільними об'єктами та військовими цілями. Проте особливу складність у правозастосовній практиці становлять об'єкти подвійного призначення – інфраструктурні одиниці, які одночасно використовуються як для цивільних потреб, так і для підтримки військових зусиль. Правове регулювання статусу таких об'єктів вимагає чіткого дотримання норм Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, що визначає межі легітимності нападів під час збройних конфліктів.

Міжнародне гуманітарне право передбачає спеціальні правила захисту всіх цивільних об'єктів і, зокрема, критичної енергетичної інфраструктури, що надає життєво необхідні послуги. Ці правові положення, покликані убезпечити об'єкти критичної енергетичної інфраструктури від невинуватної шкоди як під час міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів, містяться в Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них 1977 року.

Згідно зі статтею 52 Додаткового протоколу I [1], об'єкти вважаються військовими цілями лише за умови, що вони за своєю природою, розташуванням, призначенням або використанням роблять ефективний внесок у військові дії. Окрім того, їхнє повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація за існуючих обставин повинно давати явну військову перевагу. Об'єкти подвійного призначення, такі як електростанції, мости або телекомунікаційні вузли, підпадають під цей критерій лише тоді, коли вони фактично задіяні у забезпеченні функціонування збройних сил противника.

Юридична кваліфікація об'єкта як «об'єкта подвійного призначення» не скасовує його захищеного статусу за замовчуванням. Стаття 52 Додаткового протоколу I встановлює презумпцію цивільного статусу: у разі виникнення сумнівів щодо того, чи використовується об'єкт, який зазвичай призначений для

цивільних цілей, для підтримки військових дій, він повинен вважатися цивільним. Це покладає на сторону, що планує напад, обов'язок ретельної верифікації фактичного використання об'єкта супротивником перед прийняттям рішення про вогневе ураження.

Ключовим аспектом правомірного нападу на об'єкт подвійного призначення є дотримання принципу пропорційності. Відповідно до статті 51 Додаткового протоколу I, забороняються напади, які можуть спричинити випадкові втрати життя серед цивільного населення та шкоду цивільним об'єктам, що були б надмірними порівняно з очікуваною безпосередньою військовою перевагою. У випадку з електромережами або водоканалами, шкода від їхнього виведення з ладу для цивільного населення часто переважає над тактичною вигодою від дезорганізації військової логістики.

Окрім пропорційності, норми міжнародного гуманітарного права вимагають вжиття запобіжних заходів під час здійснення нападів, передбачених статтею 57 Додаткового протоколу I. Командування зобов'язане обирати такі засоби та методи ведення війни, які б мінімізували негативні наслідки для цивільної інфраструктури. Якщо об'єкт подвійного призначення може бути нейтралізований без повного знищення (наприклад, шляхом кібероперації або точкового виведення з ладу окремого елемента), перевага повинна надаватися менш руйнівному варіанту.

Спеціальний правовий режим діє щодо об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, що закріплено у статті 54 Додаткового протоколу I. Забороняється атакувати, знищувати або виводити з ладу запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, посіви, худобу, споруди для постачання питної води та іригаційні системи. Навіть якщо такі об'єкти використовуються збройними силами супротивника, напад на них не допускається, якщо це може призвести до голоду серед цивільних або змусити їх до переміщення.

Проблема правової інтерпретації об'єктів подвійного призначення часто виникає через концепцію «об'єктів, що підтримують військовий потенціал». Деякі воєнні доктрини намагаються розширити категорію легітимних цілей на економічні об'єкти, що приносять дохід державі, проте більшість експертів та Міжнародний комітет Червоного Хреста наполягають на вузькому тлумаченні. Економічний внесок у бюджет держави не є тотожним безпосередньому внеску у військові дії, тому атаки на

нафтопереробні заводи чи промислові підприємства без доведеного військового використання є порушенням права.

Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права напади на об'єкти подвійного призначення, як і будь-які інші напади, повинні відповідати принципу розрізнення, що передбачає дотримання взаємопов'язаних елементів визначення військової цілі, а також принципів пропорційності та запобіжних заходів. Хоча ці критерії можуть формально встановлювати законність нападу, необхідно усвідомлювати, що ураження об'єктів подвійного призначення може мати значний негативний вплив на цивільне населення. Так, при розгляді можливості нападу на таку категорію об'єктів (наприклад, електростанцію), яка в конкретній ситуації виконує як цивільні, так і військові функції, слід приділяти особливу увагу наслідкам такого нападу, що можуть ланцюгово позначитися на наданні критично важливих послуг, зокрема медичної допомоги, доступу до чистої води та інших життєво необхідних благ для виживання й добробуту цивільного населення у відповідній ситуації [2, с. 331-332].

Дотримання принципу розрізнення щодо об'єктів подвійного призначення є критичним для запобігання гуманітарним катастрофам. Сучасна судова практика міжнародних трибуналів підтверджує, що недиференційовані атаки на інфраструктуру, яка має життєво важливе значення для цивільних, кваліфікуються як воєнні злочини. Юридична відповідальність сторін конфлікту включає обов'язок доводити, що кожен конкретний об'єкт подвійного призначення на момент атаки втратив свій цивільний імунітет згідно з нормами договірного та звичаєвого права.

Таким чином, правовий статус об'єктів подвійного призначення визначається балансом між військовою необхідністю та гуманітарними імперативами. Легітимність нападу на такі об'єкти залежить від суворого дотримання критеріїв військової цілі, презумпції цивільного статусу та оцінки пропорційності наслідків. Забезпечення захисту цивільної інфраструктури в умовах сучасних конфліктів вимагає від суб'єктів міжнародного права неухильної імплементації норм Додаткових протоколів та відмови від розширеного тлумачення поняття військової переваги.

Список використаних джерел та літератури:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12

серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Протокол ООН від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 17.04.2026).

2. Ковальчук А.Т. Захист критичної енергетичної інфраструктури в міжнародному гуманітарному праві: питання правової кваліфікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 2. С. 329-332.

С.В. П'янов,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Науковий керівник: Т.О. Ставерська,
кандидат економічних наук, доцент,
(м. Харків, Україна)

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Цифровізація стала одним із ключових факторів трансформації сучасної економіки. Вона змінює не лише технології, а й саму логіку функціонування фінансових ринків. Фондовий ринок України також не залишився осторонь цих процесів. Навпаки, саме тут цифрові інструменти почали відігравати визначальну роль. Сьогодні обіг цінних паперів дедалі більше відбувається в електронному середовищі. Це спрощує доступ до інвестицій. Але при цьому зростають вимоги до прозорості, швидкості, точності інформації. Законодавство поступово адаптується до цих змін. Зокрема, норми щодо функціонування ринків капіталу вже передбачають використання електронних механізмів взаємодії між учасниками [1]. Разом із тим цифровізація породжує нові виклики. Виникають питання захисту інформації, достовірності даних, відповідальності за їх використання тощо. У сфері корпоративного управління ці питання набувають особливої ваги. Закон України «Про акціонерні товариства» встановлює вимоги до розкриття інформації, що мають забезпечити права акціонерів [2]. Проте в умовах цифрового середовища ці вимоги потребують переосмислення.

Таким чином, цифрова трансформація фондового ринку не обмежується технічними змінами. Вона зачіпає адміністративно-правові та інформаційно-правові основи його функціонування. Саме ці аспекти потребують більш детального аналізу.

Державне регулювання фондового ринку завжди відіграло ключову роль. У цифрову епоху його значення лише зростає. Адміністративно-правові механізми повинні забезпечувати стабільність фондового ринку та захист прав його учасників. Сучасне законодавство формує базові правила функціонування ринку капіталу. Воно визначає повноваження регуляторів, порядок допуску учасників, вимоги до їх діяльності тощо [1]. У цифровому середовищі ці норми набувають нових рис. Наприклад, значна частина процедур переходить в електронну форму. Це стосується реєстрації випусків цінних паперів, подання звітності, взаємодії з регулятором. Але цифровізація вимагає більшої гнучкості від державних органів. Традиційні методи контролю не завжди ефективні в умовах швидкого обігу інформації. Тому важливим стає впровадження ризик-орієнтованого підходу. Контроль має бути не лише формальним, а й також аналітичним. Окремої уваги заслуговує питання відповідальності. У цифровому середовищі складніше встановити порушення. Дані можуть змінюватися, дублюватися або передаватися між різними системами. Це ускладнює доказування. На нашу думку, адміністративно-правові норми повинні враховувати ці особливості. Таким чином, цифровізація не скасовує роль держави. Вона змінює форми її впливу. Регулювання стає більш технологічним, але водночас й більш складним.

Інформація є основою функціонування фондового ринку. Саме вона формує довіру інвесторів. Без доступу до достовірних даних фондовий ринок не може існувати. Законодавство встановлює обов'язок розкриття інформації емітентами цінних паперів. Це дозволяє інвесторам оцінити ризики та приймати обґрунтовані рішення [3]. У цифровому середовищі процес розкриття інформації стає більш оперативним. Дані публікуються швидше, а доступ до них значно спрощується. Проте зростання доступності має також й зворотний бік. Підвищується ризик поширення недостовірної інформації. Виникають питання захисту персональних даних. Не вся інформація повинна бути відкритою. Частина з неї має обмежений доступ. У цьому контексті важливо знайти баланс. З одного боку, ринок потребує максимальної прозорості. З іншого - необхідно

захистити інтереси учасників. Закон України «Про акціонерні товариства» також передбачає розкриття інформації, необхідної для реалізації прав акціонерів [2]. Це ще раз підкреслює значення інформаційного аспекту. Окрім того, цифровізація змінює саму природу інформації. Вона стає більш динамічною. Дані постійно оновлюються. Це вимагає нових підходів до їх обробки та зберігання. Інформаційне право повинно реагувати на ці зміни.

Цифрова трансформація фондового ринку відкриває нові можливості для його розвитку. Проте ці зміни супроводжуються й низкою ризиків, які не можна ігнорувати. Частина з них вже проявляється на практиці. Інші лише формуються, але мають потенційно серйозні наслідки. На нашу думку, к основним ризикам можна віднести наступні:

1. Ризики кібербезпеки. Сучасний фондовий ринок значною мірою залежить від інформаційних систем. Будь-яке втручання у їх роботу може призвести до викривлення даних або втрати інформації. Особливо небезпечними є атаки на інфраструктуру, що забезпечує облік прав на цінні папери та проведення операцій.

2. Ризики достовірності інформації. У цифровому середовищі дані поширюються дуже швидко. Це створює умови для маніпуляцій. Недостовірна або викривлена інформація може впливати на ринкову поведінку інвесторів. У результаті виникають ризики штучного коливання цін.

3. Ризики, пов'язані з обробкою персональних даних. Фондовий ринок передбачає накопичення значного обсягу інформації про фізичних осіб. Це можуть бути дані інвесторів, акціонерів, кінцевих бенефіціарних власників тощо. Неналежний захист таких даних може призвести до їх неправомірного використання. Це створює загрозу не лише для фондового ринку, а й для конкретних людей.

4. Ризики технологічної залежності. Фондовий ринок стає все більш прив'язаним до окремих програмних рішень та платформ. У разі їх збою або недоступності можуть виникати збої у роботі всього ринку. Це особливо критично для операцій, що потребують високої швидкості виконання.

5. Ризики нерівного доступу до цифрових технологій. Великі фінансові установи мають більше ресурсів для впровадження інновацій. Менші учасники часто не можуть забезпечити такий самий рівень технічного розвитку. У результаті формується

дисбаланс на фондовому ринку.

6. Ризики, пов'язані зі складністю правового регулювання нових цифрових інструментів. Технології розвиваються швидше, ніж законодавство. Це створює прогалини у правовому полі. Учасники фондового ринку можуть опинитися в ситуації невизначеності щодо правового статусу певних операцій або інструментів.

7. Ризики відповідальності. У цифровому середовищі складніше встановити суб'єкта правопорушення. Дані можуть оброблятися через декілька систем або навіть юрисдикцій. Це ускладнює притягнення до відповідальності та знижує ефективність правозастосування.

8. Ризики надмірної автоматизації. Використання алгоритмів та програмних рішень спрощує процеси. Але водночас зменшується роль людського контролю. Це може призвести до системних помилок, які складно вчасно виявити.

9. Ризики зовнішніх факторів. Події останніх років показали, що інформація може мати не лише економічне значення. Вона може використовуватися для впливу на стабільність фінансової системи. Тому питання захисту інформації набуває стратегічного характеру.

Таким чином, цифрова трансформація фондового ринку є процесом із подвійною природою. Вона створює нові можливості, але водночас генерує нові ризики. Їх своєчасне виявлення та належне правове регулювання є необхідною умовою стабільного розвитку фондового ринку.

Висновки. Цифрова трансформація фондового ринку України є складним та багатогранним процесом. Вона змінює як технологічну основу ринку, так і його правове регулювання. Адміністративно-правові механізми повинні адаптуватися до нових умов. Держава має забезпечити ефективний контроль, при цьому не стримуючи розвиток інновацій. Це непросте завдання. Воно потребує гнучкості та постійного оновлення підходів. Інформаційно-правові аспекти набувають ще більшого значення. Саме інформація стає головним ресурсом фондового ринку. Від її якості залежить довіра інвесторів. При цьому необхідно забезпечити належний рівень захисту даних. Баланс між відкритістю та безпекою є ключовим. Його досягнення визначатиме подальший розвиток фондового ринку. Надмірна відкритість може створити ризики. Надмірні обмеження - знизити інвестиційну привабливість. У підсумку можна стверджувати, що цифровізація - це не лише виклик, а й можливість. Вона відкриває

нові перспективи для розвитку фондового ринку України. Але реалізація цих можливостей залежить від того, наскільки ефективно буде побудовано правове регулювання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

2. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2465-IX [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

3. Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів: Рішення НКЦПФР від 06.06.2023 № 608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1307-23#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

Р.А. Романець,
здобувачка фахової передвищої освіти
Науковий керівник: А.В. Авсієвич,
PhD,
(м. Хмельницький)

СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ТРАНСМІСІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інститут спадкової трансмісії є важливим елементом спадкового права України, який забезпечує реалізацію спадкових прав у випадках, коли спадкоємець помирає після відкриття спадщини, але не встигає її прийняти. Практичне значення цього інституту полягає у забезпеченні безперервності спадкових правовідносин, захисті майнових інтересів спадкоємців та збереженні стабільності цивільного обороту. Водночас спадкова трансмісія залишається одним із найбільш складних інститутів спадкового права, оскільки її застосування пов'язане з необхідністю встановлення юридично значущих фактів, дотриманням процесуальних строків та правильним визначенням кола

спадкоємців.

Правове регулювання спадкової трансмісії здійснюється положеннями Цивільного кодексу України, зокрема ст. 1276 ЦК України. Відповідно до законодавства, якщо спадкоємець помер після відкриття спадщини та не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому спадщини переходить до його спадкоємців [4]. У такому випадку відбувається не перехід самого спадкового майна, а саме перехід права на прийняття спадщини. Тобто трансмісар набуває право реалізувати спадкове право, яке належало померлому спадкоємцю, але не було ним реалізоване за життя [1].

Юридична природа спадкової трансмісії полягає у похідному характері спадкового права. Трансмісар не набуває статусу безпосереднього спадкоємця первісного спадкодавця, а лише отримує можливість прийняти спадщину замість померлого спадкоємця. Саме тому трансмісія розглядається як особливий спосіб переходу права на спадкування, який має самостійне правове значення у системі спадкового права України. [3]

Особливістю спадкової трансмісії є те, що трансмісар повинен дотриматися встановлених законом строків для прийняття спадщини. Законодавством передбачено, що особа, яка успадковує за правом трансмісії, має право подати заяву про прийняття спадщини у межах строку, який залишився після смерті первісного спадкоємця. Якщо ж на момент смерті спадкоємця строк для прийняття спадщини вже закінчився або залишився меншим ніж три місяці, він продовжується до трьох місяців відповідно до ч. 2 ст. 1276 ЦК України [4]. Таким чином, законодавець забезпечує можливість реалізації спадкових прав особами, які набувають право на спадкування у порядку трансмісії.

Важливим є те, що спадкова трансмісія може виникати як при спадкуванні за законом, так і при спадкуванні за заповітом. У кожному із цих випадків визначальним є факт смерті спадкоємця після відкриття спадщини та неприйняття ним спадкового майна за життя. За таких умов право на прийняття спадщини переходить до його спадкоємців незалежно від підстав спадкування [1].

Водночас законодавство встановлює певні обмеження щодо застосування спадкової трансмісії. Зокрема, у ч. 4 ст. 1276 ЦК України передбачено, що право на частку у спільному майні подружжя не переходить у порядку трансмісії [4]. Це пояснюється

тим, що така частка не входить до складу спадщини, оскільки належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Отже, об'єктом спадкової трансмісії може бути виключно право на прийняття спадкового майна, яке входило до складу спадщини померлого спадкодавця.

Особа, яка набуває право на спадкування у порядку трансмісії, має право як прийняти спадщину, так і відмовитися від неї. При цьому відмова від спадщини за правом трансмісії не означає автоматичної відмови від власної спадщини після смерті спадкоємця. Такий підхід забезпечує самостійність спадкових правовідносин та гарантує свободу волевиявлення спадкоємців.

Судова практика свідчить про складність застосування норм, що регулюють спадкову трансмісію. Під час вирішення спадкових спорів суди повинні встановити момент відкриття спадщини, час смерті спадкоємця, наявність у нього права на спадкування, а також факт неприйняття спадщини за життя. Крім того, важливе значення має дотримання строків для прийняття спадщини, оскільки їх пропуск може бути підставою для втрати спадкових прав [2]. Саме тому інститут спадкової трансмісії потребує детального правового аналізу та однакового застосування судами норм цивільного законодавства.

Отже, спадкова трансмісія є самостійним інститутом спадкового права України, який забезпечує перехід права на прийняття спадщини у випадку смерті спадкоємця після відкриття спадщини. Її правова природа полягає у переході не самого спадкового майна, а права на його прийняття. Інститут спадкової трансмісії спрямований на забезпечення реалізації спадкових прав, захист інтересів спадкоємців та стабільність цивільних правовідносин. Водночас складність практичного застосування цього інституту обумовлює необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання та формування єдиної судової практики у сфері спадкового права.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аврамова О.Є., Вакулович Е.В., Горбенко А.С. та ін.; за заг. ред. Жорнокуя Ю.М., Кухарєва О.Є. Цивільне право. Особлива частина : навч. посіб. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 420с
2. Анікіна Г.В. та ін.; голов. ред. Гринько С.Д. Спадкове

право: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023

3. Цивільне право України підручник
[URL:https://pidru4niki.com/1907080246320/pravo/spadkova_transmisiya#931](https://pidru4niki.com/1907080246320/pravo/spadkova_transmisiya#931) (дата звернення 07.05.26).

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Документ № 435-IV, (із наступними змінами та доповненнями, в редакції Закону України від 01.02.2026.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 07.05.26).

Р.А. Романець,
здобувачка фахової передвищої освіти
Науковий керівник: О.В. Охман,
кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький, Україна)

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВИЩЕННЯ ЇЇ МЕЖ

Необхідна оборона є одним із найважливіших інститутів кримінального права України, який забезпечує реалізацію природного права людини на самозахист. Вона виступає важливою гарантією охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави від суспільно небезпечних посягань. Інститут необхідної оборони поєднує у собі елементи державного захисту та особистої ініціативи громадян у боротьбі зі злочинністю, оскільки надає особі право самостійно припинити протиправне посягання шляхом заподіяння шкоди нападнику. Саме тому необхідна оборона визнається однією з обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. [1]

Правове регулювання необхідної оборони закріплене у Кримінальний кодекс України, зокрема у статті 36, відповідно до якої не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди особі, яка посягає, якщо така шкода була необхідною і достатньою для негайного відвернення чи припинення суспільно небезпечного посягання. Законодавець визнає, що в умовах реальної небезпеки особа має право діяти активно та рішуче для захисту власних прав, життя, здоров'я чи майна, а також прав та інтересів інших осіб.[2]

Право на необхідну оборону має конституційне значення,

оскільки безпосередньо пов'язане із забезпеченням права людини на життя, безпеку та недоторканність. Необхідна оборона є проявом принципу справедливості, відповідно до якого особа, яка не вчиняє суспільно небезпечного посягання, не повинна зазнавати негативних наслідків через необхідність захищати себе або інших осіб. Особливістю цього інституту є те, що особа, яка обороняється, має право заподіяти шкоду нападнику, і така шкода за певних умов визнається правомірною. [3]

З теоретичної точки зору необхідна оборона належить до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Це означає, що дії особи формально можуть містити ознаки злочину, передбаченого кримінальним законом, однак у зв'язку з наявністю стану необхідної оборони вони втрачають суспільно небезпечний та протиправний характер. Таким чином, інститут необхідної оборони забезпечує баланс між інтересами особи, яка захищається, та необхідністю недопущення безконтрольного застосування насильства.

Необхідна оборона виконує низку важливих функцій. Насамперед вона має правозахисний характер, оскільки забезпечує можливість особи самостійно захищати свої права та свободи. Крім того, інститут необхідної оборони виконує превентивну функцію, стримуючи потенційних правопорушників від вчинення злочинів через усвідомлення можливості активного опору з боку потерпілих. Водночас необхідна оборона має виховне значення, формуючи у громадян правову свідомість, повагу до закону та нетерпимість до злочинних проявів. [1]

Для визнання дій особи правомірними необхідно, щоб вони відповідали встановленим законом умовам правомірності необхідної оборони. У кримінально-правовій теорії такі умови традиційно поділяються на дві групи: умови, що характеризують суспільно небезпечне посягання, та умови, що стосуються захисних дій особи.

До першої групи належать умови, пов'язані з характером посягання. Передусім посягання повинно бути суспільно небезпечним, тобто реально загрожувати життю, здоров'ю, свободі, власності чи іншим охоронюваним законом інтересам. Відсутність суспільної небезпеки виключає можливість застосування необхідної оборони. Також посягання має бути реальним та наявним, тобто вже розпочатися або створювати безпосередню загрозу його початку.

Захист від уявної чи гіпотетичної небезпеки не визнається необхідною обороною. Обов'язковою умовою є і протиправність дій нападника, адже необхідна оборона допускається лише проти незаконного посягання. [4]

Другу групу становлять умови правомірності, які характеризують дії особи, що обороняється. Насамперед оборона повинна бути спрямована виключно на захист прав та інтересів від суспільно небезпечного посягання. Якщо дії особи вчиняються з мотивів помсти або після фактичного припинення нападу, вони не можуть визнаватися необхідною обороною. Важливою умовою є також співмірність захисту характеру та ступеню небезпеки посягання. Закон не вимагає абсолютної рівності між шкодою, завданою нападнику, та небезпекою посягання, однак засоби захисту не повинні бути явно надмірними. [2]

Особливе значення у кримінально-правовій характеристиці необхідної оборони має проблема перевищення її меж. Перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння нападнику тяжкої шкоди, яка явно не відповідає характеру та небезпеці посягання. Інститут перевищення меж необхідної оборони дозволяє відмежувати правомірний самозахист від неправомірного насильства та забезпечити дотримання принципу справедливості при оцінці дій оборонця.

У кримінально-правовій доктрині та судовій практиці виокремлюють кілька форм перевищення меж необхідної оборони. Кількісне перевищення полягає у заподіянні надмірної шкоди, яка не була необхідною для припинення посягання. Якісне перевищення має місце у випадках використання явно небезпечних засобів захисту, які не відповідали характеру нападу. Окремо виділяють часовий аспект перевищення, коли оборонні дії продовжуються вже після припинення посягання. У таких випадках дії особи частково втрачають ознаки правомірності та можуть тягнути кримінальну відповідальність. [1]

Водночас законодавство передбачає випадки, коли навіть заподіяння тяжкої шкоди нападнику не визнається перевищенням меж необхідної оборони. Згідно з частиною 5 статті 36 КК України, особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо шкода була заподіяна під час захисту від насильницького посягання, небезпечного для життя, або у разі незаконного проникнення до житла чи іншого володіння особи. Такі положення спрямовані на

посилення гарантій захисту особи у ситуаціях підвищеної небезпеки. [4]

Важливу роль у застосуванні положень про необхідну оборону відіграє судова практика. Суди при вирішенні питання про наявність або відсутність перевищення меж необхідної оборони повинні враховувати конкретні обставини справи: раптовість нападу, фізичну перевагу нападника, наявність зброї, психологічний стан особи, що оборонялася, та інші фактори. Верховний Суд України неодноразово наголошував, що оцінка дій оборонця має здійснюватися з урахуванням реальної обстановки, в якій перебувала особа у момент небезпеки, а не на основі абстрактних критеріїв.[3]

Таким чином, необхідна оборона є важливим кримінально-правовим інститутом, спрямованим на забезпечення реалізації права особи на захист від суспільно небезпечних посягань. Її правова природа полягає у визнанні допустимості заподіяння шкоди нападнику заради охорони більш значущих суспільних цінностей. Водночас ефективне застосування цього інституту потребує чіткого дотримання умов правомірності необхідної оборони та правильної оцінки меж допустимого захисту. Проблема перевищення меж необхідної оборони залишається однією з найбільш дискусійних у кримінальному праві, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства та формування єдиної судової практики у цій сфері.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кальман О. М. Умови правомірності необхідної оборони в кримінальному праві України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. с. 114–118.

2. Кримінальний кодекс України – Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. (в редакції з останніми змінами та доповненнями від 15.04.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 08.05.26).

3. Кучинська О. П. Захист як обставина, що виключає злочинність діяння: питання застосування на практиці. *Право і суспільство*. 2023. с. 78–82.

4. Тютюн О. О. Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. с. 118–121.

Е.В. Савчук,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: А.В. Авсієвич,
PhD
(м. Хмельницький, Україна)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИКУПУ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

Попри закріплення механізму примусового викупу пам'яток культурної спадщини у статті 352 ЦК України, практика його застосування залишається надзвичайно обмеженою. Це зумовлено низкою системних проблем правового, організаційного та фінансового характеру, які суттєво знижують ефективність відповідного правового механізму.

Першою і, мабуть, найбільш суттєвою проблемою є недосконалість законодавчого регулювання підстав та порядку примусового викупу. Стаття 352 ЦК України є занадто лаконічною і не розкриває ключових понять, зокрема що слід розуміти під «неналежним доглядом» за пам'яткою та яким чином встановлюється «загроза пошкодження або знищення» об'єкта [1, с. 116]. Відсутність чітких критеріїв оціночних понять породжує правову невизначеність і ускладнює застосування норми на практиці.

Другою проблемою є відсутність ефективної системи моніторингу стану пам'яток культурної спадщини, що перебувають у приватній власності. Органи охорони культурної спадщини, як правило, дізнаються про порушення лише після того, як стан пам'ятки вже суттєво погіршився. Це пов'язано з недостатнім фінансуванням та кадровим забезпеченням відповідних органів, а також із відсутністю законодавчо встановленої системи регулярних перевірок стану пам'яток у приватній власності.

Третьою проблемою є складність процедури доведення підстав для примусового викупу в судовому порядку. Оскільки обов'язок доказування лежить на уповноваженому органі, останній повинен надати суду докази неналежного догляду та загрози пошкодження пам'ятки. На практиці власники нерідко оспорюють ці факти, залучаючи власних експертів, що призводить до тривалих судових процесів. Слід зазначити, що судова практика у справах про

примусовий викуп пам'яток культурної спадщини в Україні є вкрай незначною [2, с. 89], що саме по собі свідчить про неефективність цього механізму.

Четвертою проблемою є питання фінансового забезпечення механізму примусового викупу. Навіть якщо суд постановить рішення про примусовий викуп, держава повинна виплатити власнику справедливую компенсацію. В умовах хронічного недофінансування сфери охорони культурної спадщини реалізація рішень про примусовий викуп є вкрай проблематичною. Ця обставина є одним із ключових чинників, що пояснює рідкісність застосування відповідного механізму на практиці [3].

П'ятою проблемою є прогалини в регулюванні процедури примусового викупу. Законодавство не встановлює чітких строків для кожного етапу процедури, не визначає порядку попереднього попередження власника та не передбачає альтернативних механізмів - наприклад, передачі пам'ятки в управління спеціалізованої організації на час судового провадження. Усе це суттєво знижує ефективність захисту культурної спадщини [4].

Шостою проблемою є питання взаємодії між органами охорони культурної спадщини різних рівнів. Відповідно до законодавства, охорона культурної спадщини здійснюється як центральними органами виконавчої влади, так і органами місцевого самоврядування. На практиці між цими органами нерідко виникають розбіжності щодо компетенції та повноважень у сфері примусового викупу пам'яток, що паралізує застосування відповідного механізму.

Для подолання зазначених проблем необхідним є комплекс законодавчих та організаційних заходів. По-перше, доцільним є внесення змін до статті 352 ЦК України з метою конкретизації оціночних понять та встановлення чіткої процедури примусового викупу. По-друге, необхідне запровадження систематичного моніторингу стану пам'яток у приватній власності. По-третє, слід розглянути можливість запровадження альтернативних механізмів реагування на порушення власниками обов'язків щодо збереження пам'яток - зокрема, примусового укладення договору управління пам'яткою.

Вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання викупу пам'яток культурної спадщини є важливим для пошуку ефективних моделей удосконалення вітчизняного законодавства. Найбільш розвиненими у цій сфері є правові системи Франції, Німеччини та

ряду постсоціалістичних країн - Молдови, Білорусі.

Французьке законодавство у сфері охорони культурної спадщини є одним із найбільш розвинених у світі. В основі французької системи лежить Кодекс спадщини (Code du patrimoine), прийнятий у кодифікованій формі [5]. Французьке право передбачає два рівні охорони пам'яток: класифіковані пам'ятки (monuments classés) та інвентаризовані пам'ятки (monuments inscrits). Для класифікованих пам'яток встановлено суворіший режим охорони та контролю.

Французьке законодавство передбачає спеціальний механізм переходу пам'яток до державної власності. Відповідно до Закону від 31 грудня 1913 року про історичні пам'ятки [6], держава має право переважної купівлі при відчуженні класифікованих пам'яток. У разі якщо власник не виконує охоронних зобов'язань і ставить під загрозу збереження пам'ятки, компетентний орган може взяти пам'ятку під примусове управління (saisie du propriétaire). Примусовий викуп застосовується як крайній захід після вичерпання інших засобів впливу.

Закон Франції від 7 липня 2016 року про свободу творчості, архітектуру та спадщину [7] суттєво вдосконалив механізм охорони культурної спадщини, зокрема запровадив більш гнучкі інструменти впливу на недбайливих власників пам'яток. Французький підхід характеризується поєднанням стимулюючих (субсидії, податкові пільги) та примусових заходів (штрафи, примусове управління, викуп), що дозволяє обрати найбільш ефективний інструмент у кожному конкретному випадку.

Німецьке законодавство про охорону пам'яток є децентралізованим: кожна федеральна земля має власний закон про охорону пам'яток. Берлінський закон про охорону пам'яток [8] та Закон про охорону культурних пам'яток землі Баден-Вюртемберг [9] передбачають схожі механізми: власник пам'ятки зобов'язаний утримувати її в належному стані, а органи охорони пам'яток мають право видавати приписи про усунення порушень. У разі невиконання припису допускається примусове виконання рішення, аж до вилучення пам'ятки.

Законодавство Республіки Молдова у сфері охорони пам'яток характеризується значним впливом французької правової традиції. Закон Республіки Молдова про охорону пам'яток [6] передбачає схожий механізм примусового викупу пам'яток у разі неналежного

утримання власником. Суттєвою особливістю молдовського підходу є більш детальна регламентація процедурних аспектів, зокрема встановлення строків для усунення порушень та проведення оцінки пам'ятки.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виокремити низку підходів, які можуть бути корисними для вдосконалення українського законодавства. По-перше, доцільним є запровадження інституту примусового управління пам'яткою як проміжного заходу між попередженням і примусовим викупом. Такий механізм дозволить забезпечити збереження пам'ятки на час судового провадження. По-друге, слід розглянути можливість встановлення системи фінансових стимулів для власників пам'яток - субсидій та податкових пільг - що знизить кількість випадків неналежного утримання.

По-третє, заслуговує на увагу досвід Франції щодо встановлення права держави на переважну купівлю при будь-якому відчуженні пам'ятки, а не лише при продажу. По-четверте, позитивним є досвід Молдови та Білорусі щодо деталізації процедурних строків на кожному етапі примусового викупу. По-п'яте, французький та німецький досвід поєднання стимулюючих та примусових заходів охорони пам'яток є найбільш ефективним і має перспективи запровадження в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Менська О.А. Застосування принципу *numerus clausus* при визначенні переліку підстав примусового припинення права власності на пам'ятки культурної спадщини. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 114-117.
2. Менська О. А. Культурна спадщина як об'єкт цивільних прав: дис ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Київ, 2015. 231 с.
3. Gesetz zum Schutz und zur Pflege der Denkmäler (Bayerisches Denkmalschutzgesetz - BayDSchG) Vom 25. Juni 1973 (BayRS IV S. 354). URL: <http://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayDSchG> (Datum des Zugriffs auf den Text 30.01.2026).
4. Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#n23> (дата звернення 29.01.2026).
5. Code du patrimoine (version consolidée au 25 novembre

2018). URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/495805> (date d'accès au texte 30.01.2026).

6. Privind ocrotirea monumentelor : LEGE Republica Moldova Nr. 1530 din 22.06.1993. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=333558&lang=2> (дата обращения: 30.01.2026).

7. LOI n° 2016-925 du 7 juillet 2016 relative à la liberté de la création, à l'architecture et au patrimoine. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000032854341&dateTexte=20190130> (date d'accès au texte 30.01.2026).

8. Gesetz zum Schutz von Denkmälern in Berlin (Denkmalschutzgesetz Berlin - DSchG Bln) Vom 24. April 1995. URL: <http://gesetze.berlin.de/jportal/?quelle=jlink&query=DSchG+BE&psml=bsbeprod.psml&max=true&aiz=true> (Datum des Zugriffs auf den Text 30.01.2026).

9. Gesetz zum Schutz der Kulturdenkmale (Denkmalschutzgesetz - DSchG) in der Fassung vom 6. Dezember 1983. URL: <http://www.landesrecht-bw.de/jportal/?quelle=jlink&query=DSchG+BW&psml=bsbawueprod.psml&max=true&aiz=true> (Datum des Zugriffs auf den Text 30.01.2026).

М. А. Сафронюк,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: М.Б. Гарієвська,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
(м. Хмельницький, Україна)

ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУДОЧИНСТВА

Право на судовий захист є одним із фундаментальних прав людини, гарантованих як національним законодавством, так і міжнародно-правовими актами. Водночас надання учасникам цивільного процесу широкого кола процесуальних прав неминує породжувати ризик їх недобросовісного використання. Ситуація, коли формально законні процесуальні дії вчиняються не з метою захисту порушеного права, а задля досягнення цілей, несумісних із

завданнями правосуддя, є явищем, що давно вийшло за межі поодиноких випадків і перетворилося на системну проблему цивільного судочинства.

Подання безпідставних заяв, свідоме затягування розгляду справи, зловживання правом на оскарження, маніпулювання процесуальними строками, усе це реальні прояви недобросовісної поведінки, з якими щоденно стикаються українські суди. Подібні дії не лише порушують права добросовісних учасників процесу, а й підривають довіру суспільства до судової системи загалом, знецінюючи саму ідею справедливого правосуддя.

У науково-правовій літературі так визначено поняття «зловживання процесуальними правами» – особливий вид процесуального злочину, що полягає в незаконному, несумлінному та неналежному використанні особою, яка бере участь у справі (за її дорученням), процесуальних прав, процесуальних дій (бездіяльність), які на вигляд відповідають вимогам процесуальних норм, але мають корисливий чи особистий характер і завдають шкоди інтересам судової влади та / або інтересам учасників, або інших форм недобросовісності, які вимагають процесуальну дію. [1, с. 137]

Практика цивільного судочинства в Україні свідчить, що зловживання процесуальними правами є доволі поширеним і різноплановим явищем, що дає підстави говорити про його різні форми. Однією з найтиповіших є повторне звернення до суду з тотожними позовними вимогами після того, як суд уже вирішив питання щодо відкриття провадження у справі. Такі дії свідчать не про належну реалізацію права на судовий захист, а про недобросовісне використання процесуальних механізмів. Показовою у цьому контексті є ухвала Ленінський районний суд м. Дніпропетровська від 10.03.2025 у справі № 205/3491/25, у якій суд встановив факт повторного подання позову з аналогічним предметом та з тих самих підстав після попередньої відмови у відкритті провадження. Суд зазначив, що така поведінка виходить за межі добросовісного користування процесуальними правами та може бути спрямована на маніпуляцію автоматизованим розподілом справ між судьями. У зв'язку з цим позовну заяву було повернуто позивачеві на підставі ст. 44 ЦПК України. [2] Подібні випадки свідчать про те, що зловживання процесуальними правами може проявлятися не лише у поданні безпідставних скарг чи клопотань, а й у використанні права

на звернення до суду всупереч його призначенню та завданням цивільного судочинства.

Також одним із видів є подання безпідставних скарг, що найчастіше стосується ухвал, які не переглядалися в апеляційному порядку або які не підлягають касаційному оскарженню, якщо касаційна скарга явно не відповідає вимогам ЦПК України: до касаційної скарги не додані докази сплати судового збору; касаційна скарга подана з пропуском строку; копії касаційної скарги не надсилалися учасникам справи; касаційна скарга підписана особою, яка не має права її підписувати; касаційна скарга не оформлена належним чином (на титульній сторінці скарги не вказані всі учасники процесу); касаційна скарга не містить жодного обґрунтування. Звернення з подібними скаргами визнаються зловживанням процесуальними правами. [3, с. 73]

Показовим прикладом є ухвала Верховного Суду від 12 грудня 2025 року у справі № 539/2777/25 (провадження № 61-14897ск25), якою касаційну скаргу ОСОБА_1 залишено без руху у зв'язку з невиконанням вимог статті 392 ЦПК України. Суд встановив, що заявником не додано документів, що підтверджують сплату судового збору, а також не подано достатньої кількості копій касаційної скарги для інших учасників справи. Такі порушення суд визнав підставами для застосування положень статей 185, 392, 393 ЦПК України та залишення скарги без руху з наданням строку для усунення недоліків. [4] Наведена ухвала демонструє, що подання касаційної скарги без дотримання базових процесуальних вимог, зокрема без сплати судового збору та без направлення копій іншим учасникам справи, свідчить про неналежне користування процесуальними правами. У системному прояві такі дії можуть бути кваліфіковані не лише як процесуальні недоліки, а і як форма зловживання процесуальними правами, особливо коли подання скарги має очевидно формальний, безпідставний або штучно затягувальний характер.

У цьому контексті особливого значення набуває належне процесуальне реагування суду на випадки зловживання процесуальними правами. Законодавство надає суду інструменти для запобігання таким діям і їх припинення. Зокрема, відповідно до ст. 44 ЦПК України учасники судового процесу зобов'язані добросовісно користуватися процесуальними правами, а їх зловживання не допускається; ст. 43 ЦПК України встановлює обов'язок виявляти

повагу до суду та інших учасників процесу, а ст. 2 ЦПК України закріплює завдання цивільного судочинства -справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд справ для ефективного захисту прав та інтересів осіб. У разі виявлення зловживання процесуальними правами суд має право застосовувати передбачені законом заходи процесуального впливу, зокрема повертати процесуальні документи, залишати заяви без розгляду, а також застосовувати заходи процесуального примусу, включаючи штраф. [5]

Показовою у цьому аспекті є ухвала Вінницького апеляційного суду у справі №128/525/24, в якій подання апеляційної скарги з образливими та зневажливими висловлюваннями на адресу суду було визнано зловживанням процесуальними правами, апеляційну скаргу повернуто заявнику, а до нього застосовано захід процесуального примусу у вигляді штрафу в розмірі одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що становив 3028 грн, стягнутого в дохід Державного бюджету України. [6] Такий підхід свідчить, що судова практика формується у напрямі послідовного недопущення використання процесуальних прав у супереч їх призначенню та забезпечення належного функціонування правосуддя

Отже, зловживання процесуальними правами є не поодиноким порушенням, а системною проблемою цивільного судочинства, яка негативно впливає на ефективність правосуддя, затягує розгляд справ та порушує права добросовісних учасників процесу. Аналіз норм ЦПК України та судової практики свідчить, що такі дії можуть проявлятися у різних формах - від повторного подання тотожних позовів і безпідставного оскарження до відверто недобросовісної поведінки, спрямованої на перешкоджання здійсненню правосуддя. Водночас чинне процесуальне законодавство передбачає належні механізми протидії таким проявам, зокрема повернення процесуальних документів, залишення їх без розгляду та застосування заходів процесуального примусу. Ефективне використання цих інструментів судами є необхідною умовою забезпечення принципів добросовісності, процесуальної дисципліни та справедливого судочинства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бачинська Н., Сампара Н. Зловживання процесуальними

правами учасниками цивільного судочинства // Актуальні проблеми правознавства. 2023. Т. 1, № 1. С. 135–141.

2. Ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 10 березня 2025 року у справі № 205/3491/25 (провадження № 2/205/2595/25) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126115389> (дата звернення: 21.04.2026).

3. Тимошенко О.А. Неприпустимість зловживання процесуальними правами в системі принципів цивільного судочинства України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2021, 3: 70-75.

4. Ухвала Верховного Суду у справі № 128/525/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132556283> (дата звернення: 21.04.2026).

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами) // Офіційний вебпортал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.04.2026).

6. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 27 березня 2025 року у справі № 128/525/24, провадження № 22-ц/801/980/2025 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126161297> (дата звернення: 21.04.2026).

О.О. Сенюк,

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: О.М. Трач,

кандидат юридичних наук, доцент

(м. Хмельницький, Україна)

ВИЗНАЧЕННЯ ПОВАЖНОСТІ ПРИЧИН ПРОПУСКУ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ

Питання поновлення пропущених процесуальних строків у цивільному судочинстві має суттєве як теоретичне, так і практичне значення. Процесуальні строки є необхідним елементом організації

цивільного процесу, адже вони визначають часові межі для вчинення процесуальних дій, сприяють дисциплінованій поведінці учасників процесу та дозволяють дотримуватися вимоги щодо розгляду справи у розумний строк. Крім того, встановлення таких строків спрямоване на забезпечення стабільності процесуальних правовідносин і підтримання правової визначеності.

Разом із тим недотримання встановленого строку не завжди є наслідком несумлінної поведінки сторони або зловживання нею процесуальними правами. У судовій практиці можливі випадки, коли учасник справи через незалежні від нього обставини фактично не мав змоги своєчасно звернутися із заявою, скаргою чи здійснити іншу процесуальну дію. У таких ситуаціях суто формальне застосування правил про строки може призвести до непропорційного обмеження права особи на доступ до суду.

Стаття 127 ЦПК України передбачає, що пропущений процесуальний строк, установлений законом, може бути поновлений судом за заявою учасника справи за умови, що причини його пропуску будуть визнані поважними, за винятком випадків, коли ЦПК України виключає можливість такого поновлення [1]. Тому сам факт пропуску строку не породжує автоматичного права на його відновлення. Для цього учасник процесу має подати відповідну заяву, навести конкретні обставини, які перешкодили своєчасному вчиненню процесуальної дії, та підтвердити їх доказами. Суд, розглядаючи таке питання, повинен перевірити, чи були ці обставини об'єктивними, істотними та такими, що реально вплинули на можливість особи діяти в межах встановленого строку.

Актуальність досліджуваної теми визначається і тим, що цивільне процесуальне законодавство України не встановлює вичерпного переліку підстав, які суд може визнати поважними для поновлення пропущеного процесуального строку. Такий підхід законодавця є логічним, оскільки обставини, що перешкоджають своєчасному вчиненню процесуальних дій, можуть бути різними й не завжди піддаються попередньому нормативному визначенню. Проте відсутність конкретизованих критеріїв оцінки поважності причин може призводити до різного тлумачення цих обставин судами.

У зв'язку з цим особливо актуальним є питання з'ясування того, які саме причини можуть бути достатніми для поновлення строку, як суд має оцінювати добросовісність і процесуальну поведінку учасника справи, а також яким чином має забезпечуватися

співвідношення між правом особи на ефективний доступ до суду та необхідністю збереження правової визначеності й стабільності цивільних процесуальних відносин.

Практика поновлення процесуальних строків в умовах воєнного стану сформувала необхідність врахування обставин, пов'язаних із наслідками збройної агресії. Верховний Суд звернув увагу на те, що введення та продовження воєнного стану може враховуватися судом як поважна причина пропуску процесуального строку відповідно до частини першої статті 127 ЦПК України лише за умови наявності прямого причинного зв'язку між обставинами війни та неможливістю своєчасного вчинення процесуальної дії. Сам по собі факт запровадження воєнного стану не є безумовною підставою для поновлення строку.

Якщо процесуальний строк був пропущений ще до початку повномасштабного вторгнення, суд повинен враховувати причини такого пропуску та тривалість бездіяльності особи до введення воєнного стану. Водночас поновлення строку допускається у випадках, коли особа надає належні письмові докази існування об'єктивних перешкод, спричинених військовою агресією, зокрема підтвердження перебування в зоні бойових дій, вимушеного переміщення, втрати доступу до документів, засобів зв'язку чи інших негативних наслідків, які фактично унеможливили своєчасне звернення до суду.

У практиці Верховного Суду, сформованій Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду, було визначено важливий підхід до встановлення поважності причин пропуску строку апеляційного оскарження. Суть цього підходу полягає в тому, що, вирішуючи питання про поновлення пропущеного строку, суд має з'ясувати, чи був його пропуск спричинений обставинами, які не залежали від волі особи та фактично унеможливлювали своєчасне подання апеляційної скарги. Такими обставинами можуть бути, зокрема, дії чи бездіяльність суду першої інстанції або інші суттєві перешкоди, що реально позбавили учасника справи можливості звернутися до апеляційного суду в межах встановленого строку.

З огляду на процесуальне законодавство та практику ЄСПЛ, апеляційний суд у разі поновлення строку повинен конкретно пояснити, чому наведені причини є поважними. Загальна вказівка на їх поважність без належної оцінки не може вважатися достатнім обґрунтуванням.

Поновлення строку на оскарження рішення, яке набрало законної сили, без належної мотивації порушує принцип правової визначеності та не узгоджується з вимогами статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Якщо апеляційний суд обмежується лише загальним посиланням на поважність причин, не розкриваючи їх змісту та зв'язку з неможливістю своєчасного подання скарги, це є самостійною підставою для скасування як ухвали про поновлення строку й відкриття апеляційного провадження, так і постанови апеляційного суду.

Показовою справою, у якій причини пропуску процесуального строку були оцінені як поважні, є постанова Верховного Суду від 14 липня 2022 року у справі № 285/2686/20-ц. У цій справі ОСОБА_1 подав позов до АТ КБ «ПриватБанк» про повернення коштів, списаних на підставі виконавчого напису нотаріуса, який згодом було визнано таким, що не підлягає виконанню. АТ КБ «ПриватБанк» звернулося з апеляційною скаргою та заявою про поновлення строку, посилаючись на те, що копію судового рішення йому належно не було вручено в день проголошення, а матеріали справи не містили підтвердження її отримання банком.

Верховний Суд дійшов висновку, що апеляційний суд передчасно відмовив у відкритті провадження. Підставою для поновлення строку було неналежне вручення повного тексту судового рішення, оскільки саме вручення такого рішення визначає можливість особи реалізувати право на апеляційне оскарження. Розміщення рішення в ЄДРСР не звільняє суд від обов'язку належно надіслати його учаснику справи [2].

Протилежну ситуацію, в якій процесуальний строк поновлено не було, відображає постанова Верховного Суду від 06 червня 2024 року у справі № 559/2655/23. У цій справі АТ КБ «ПриватБанк» звернулося з апеляційною скаргою після закінчення встановленого строку та просило його відновити, мотивуючи це тим, що повний текст рішення не був отриманий поштовим зв'язком. Однак суди встановили, що електронну копію рішення було доставлено представнику банку 15 листопада 2023 року, тоді як апеляційну скаргу подано лише 27 грудня 2023 року.

Верховний Суд підтримав позицію апеляційного суду щодо відсутності підстав для поновлення строку. Наведені причини не були визнані поважними, оскільки заявник мав доступ до судового рішення в електронній формі, а саме посилання на неотримання

паперового примірника не свідчило про наявність об'єктивних перешкод для своєчасного подання апеляційної скарги [3].

Отже, поновлення процесуальних строків у цивільному судочинстві є важливим засобом забезпечення доступу до правосуддя, але воно не може застосовуватися автоматично. Учасник справи має довести, що пропуск строку був спричинений об'єктивними, істотними та незалежними від нього обставинами. Практика Верховного Суду свідчить, що суд повинен не лише встановити наявність поважних причин, а й належно мотивувати, чому саме вони перешкождали своєчасному вчиненню процесуальної дії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 24 квіт. 2026 р. Верховна Рада України. Законодавство.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

2. Постанова Верховного Суду від 14 липня 2022 року у справі № 285/2686/20-ц, провадження №61-2418св22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105423225> (дата звернення: 26.04.2026).

3. Постанова Верховного Суду від 06 червня 2024 року у справі № 559/2655/23, провадження №61-5860св24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119680897> (дата звернення: 26.04.2026).

В.В. Соболюк,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: О.В. Охман,
кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Боротьба з тероризмом є однією з ключових складових забезпечення національної безпеки держави та підтримання міжнародної стабільності. У сучасних умовах тероризм

розглядається як комплексне соціально-політичне явище, що проявляється у цілеспрямованому застосуванні насильства або погрозі його застосування з метою залякування населення, дестабілізації державного устрою та досягнення політичних, релігійних або ідеологічних цілей [1]. Ефективна протидія терористичним загрозам передбачає не лише наявність розгалуженої нормативно-правової бази, а й формування цілісної організаційно-функціональної системи, яка забезпечує узгоджену діяльність органів державної влади, правоохоронних структур та міжнародних партнерів. В умовах глобалізації, стрімкого розвитку інформаційних технологій та активізації транснаціональних злочинних мереж характер терористичних загроз набуває все більш складного та гібридного характеру, що істотно підвищує вимоги до ефективності державного реагування [2, с. 8].

Метою дослідження є комплексний аналіз організаційно-правових засад боротьби з тероризмом, визначення структурних елементів національної системи протидії терористичній діяльності, а також виявлення актуальних проблем і перспектив її вдосконалення.

У теоретико-правовому вимірі тероризм визначається як форма насильницької діяльності, спрямованої на досягнення визначених політичних, ідеологічних або релігійних цілей шляхом створення атмосфери страху та дестабілізації суспільства. Державна система протидії тероризму охоплює сукупність законодавчих, організаційних та практичних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, припинення та мінімізацію наслідків терористичних актів [3, с. 41].

Організаційні засади боротьби з тероризмом базуються на низці фундаментальних принципів:

1. Централізація управління та координація дій суб'єктів протидії. Формування єдиного координаційного центру дозволяє забезпечити узгодженість діяльності державних органів та уникнути дублювання функцій.

2. Превентивний характер державної політики. Пріоритет надається ранньому виявленню загроз, аналізу ризиків та нейтралізації потенційних терористичних проявів до моменту їх реалізації.

3. Принцип міжнародного співробітництва. З огляду на транснаціональний характер тероризму, ефективна протидія неможлива без взаємодії з міжнародними організаціями та

правоохоронними структурами інших держав [4, с. 85].

Державна система протидії тероризму в Україні має багаторівневу структуру:

1. Вищі органи державної влади (Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України), які визначають стратегічні напрями державної політики у сфері національної безпеки та протидії тероризму.

2. Спеціалізовані правоохоронні та силові органи (Служба безпеки України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України), які здійснюють безпосереднє виявлення, припинення та розслідування терористичних актів.

3. Міжвідомчі координаційні органи, які забезпечують інформаційну взаємодію, стратегічне планування та координацію спеціальних операцій [5].

4. Органи місцевого самоврядування, що реалізують заходи безпеки на територіальному рівні та взаємодіють із населенням щодо попередження загроз.

Організаційна модель протидії тероризму передбачає чіткий розподіл повноважень між суб'єктами системи, визначення їхньої компетенції та встановлення алгоритмів дій у кризових ситуаціях. Окреме значення має оперативне інформування населення, що є важливим елементом забезпечення суспільної безпеки.

З огляду на міжнародний характер терористичної діяльності, ключовим елементом протидії є міжнародне співробітництво. Україна активно взаємодіє з ООН, Інтерполом, Європейським Союзом та іншими міжнародними структурами з метою обміну оперативною інформацією, проведення спільних розслідувань та блокування каналів фінансування терористичних організацій [6, с. 53].

Міжнародно-правова база у сфері боротьби з тероризмом включає низку універсальних і регіональних конвенцій, які регламентують питання екстрадиції, правової допомоги, обміну інформацією та протидії фінансуванню тероризму. Ефективність такої співпраці значною мірою залежить від гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та інтеграції до глобальних інформаційних систем безпеки.

Водночас сучасна система протидії тероризму в Україні стикається з низкою системних проблем, які ускладнюють її ефективне функціонування:

1. Недостатній рівень міжвідомчої координації, що інколи призводить до дублювання функцій та зниження оперативності реагування.

2. Обмеженість матеріально-технічних і технологічних ресурсів, що ускладнює моніторинг, аналітику та прогнозування загроз.

3. Недосконалість нормативно-правового регулювання щодо новітніх форм терористичної діяльності, зокрема у кіберпросторі.

4. Високий рівень транснаціоналізації терористичних мереж, що потребує постійного посилення міжнародної взаємодії [3, с. 42; 6, с. 54].

Подолання зазначених проблем потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавства, модернізацію технічного забезпечення, підвищення кваліфікації персоналу та активне впровадження міжнародного досвіду у сфері протидії тероризму. Тобто, організаційні основи боротьби з тероризмом в Україні становлять багаторівневу систему взаємопов'язаних інституційних, правових та практичних заходів. Ефективність цієї системи безпосередньо залежить від узгодженості дій усіх її суб'єктів, рівня ресурсного забезпечення та глибини міжнародної інтеграції.

У сучасних умовах пріоритетними напрямками розвитку є оптимізація організаційної структури, посилення міжвідомчої координації, впровадження сучасних технологій безпеки, а також розширення міжнародного співробітництва. Лише за умови комплексного та системного підходу можливо забезпечити належний рівень захисту суспільства від терористичних загроз.

Важливим елементом сучасної системи протидії тероризму є розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Йдеться про формування єдиних баз даних, систем оперативного моніторингу ризиків, використання технологій великих даних (Big Data) та алгоритмів прогнозування потенційних загроз. У цьому контексті особливого значення набуває кібербезпека як складова національної безпеки, оскільки значна частина терористичної діяльності сьогодні переноситься у цифровий простір, включаючи вербування, фінансування та координацію злочинних дій.

Окрему увагу слід приділити фінансовому аспекту протидії тероризму. Ефективне блокування фінансових потоків, що можуть

бути використані для підтримки терористичної діяльності, є одним із ключових інструментів нейтралізації загроз. Для цього застосовуються механізми фінансового моніторингу, міжнародного обміну інформацією про підозрілі транзакції та замороження активів осіб, причетних до терористичних організацій. В Україні ці функції реалізуються через систему фінансового моніторингу та взаємодію з міжнародними фінансовими структурами. Суттєвим викликом залишається також проблема правового реагування на нові форми терористичної діяльності. Традиційні правові конструкції не завжди враховують специфіку гібридних загроз, які поєднують елементи інформаційних атак, кіберзлочинності та психологічного впливу на населення. Це зумовлює необхідність постійного оновлення кримінального та адміністративного законодавства, а також гармонізації його з міжнародними стандартами у сфері безпеки.

В умовах воєнного стану в Україні значно зростає роль силових структур у забезпеченні антитерористичного захисту критичної інфраструктури. Особливого значення набуває охорона об'єктів енергетики, транспорту, зв'язку та життєзабезпечення населення, оскільки саме вони є потенційними цілями диверсійно-терористичних актів. Це потребує запровадження комплексних систем фізичної та кібернетичної безпеки, а також посилення міжвідомчої взаємодії. Важливим напрямом удосконалення організаційної системи протидії тероризму є підготовка та підвищення кваліфікації кадрів. Сучасний фахівець у сфері безпеки повинен володіти не лише правовими знаннями, а й навичками аналітичної роботи, кібербезпеки, кризового менеджменту та міжнародної взаємодії. У цьому контексті актуальним є розвиток спеціалізованих навчальних програм та тренінгових центрів.

Таким чином, організаційна система боротьби з тероризмом є динамічною та багаторівневою структурою, яка потребує постійного вдосконалення відповідно до змін характеру загроз. Її ефективність визначається здатністю держави своєчасно адаптуватися до нових викликів, забезпечувати координацію між усіма суб'єктами безпеки та використовувати сучасні технологічні рішення.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що лише комплексний підхід, який поєднує правові, організаційні, фінансові та технологічні інструменти, здатний забезпечити ефективну протидію терористичним загрозам у сучасних умовах. Подальший розвиток національної системи безпеки повинен ґрунтуватися на

принципах превентивності, міжнародної інтеграції та інноваційності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. Редакція від 09.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
2. Глобальні терористичні загрози та транснаціональна злочинність: аналітичні матеріали міжнародних організацій / ООН, Інтерпол. 2023. 48 с.
3. Тероризм і державна система протидії терористичним загрозам: теоретико-правові аспекти : монографічні підходи / за заг. ред. О. В. Зайчука. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 312 с.
4. Міжнародно-правові засади боротьби з тероризмом : навч. посіб. / уклад. В. М. Лисенко. Харків : Право, 2021. 256 с.
5. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. Редакція від 13.12.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
6. Практика міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму (ООН, Інтерпол, ЄС) : аналітичний огляд / ред. кол. Київ : НАВС, 2024. 184 с.

І.І. Солецька,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: О.В. Охман,
кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ

Інститут співучасті у кримінальному праві України є одним із найбільш складних та дискусійних, оскільки він охоплює специфічні форми взаємодії декількох осіб у процесі спільного вчинення кримінального правопорушення. Його значення полягає не лише у визначенні ролі кожного учасника, але й у забезпеченні справедливого та індивідуалізованого підходу до кримінальної відповідальності. Для правильної кваліфікації кримінального

правопорушення, вчиненого у співучасті, а також для забезпечення принципу індивідуалізації покарання вирішальне значення має встановлення форми співучасті. Водночас у чинному Кримінальному кодексі України відсутнє законодавче визначення поняття «форма співучасті», що зумовлює існування різних доктринальних підходів та наукових дискусій щодо її змісту, критеріїв та меж застосування.

Так, В. В. Ткаченко визначає форму співучасті як спосіб взаємодії кількох суб'єктів злочину при спільному вчиненні умисного кримінального правопорушення, який залежить від характеру їхніх дій, суб'єктивного зв'язку між ними та ступеня узгодженості злочинного наміру [1, с. 16; 2, с. 494]. У науковій літературі також обґрунтовується підхід, відповідно до якого форми співучасті слід розглядати як різні моделі організації спільної злочинної діяльності, що відрізняються ступенем стійкості взаємозв'язків, характером розподілу ролей та рівнем узгодженості дій учасників [3, с. 98].

У теорії кримінального права форми співучасті умовно поділяються на дві великі групи:

- за об'єктивними ознаками (характер виконуваних функцій у складі злочину);
- за суб'єктивними ознаками (ступінь узгодженості та стійкості спільного умислу).

Такий поділ дозволяє комплексно оцінювати як зовнішній прояв злочинної діяльності, так і внутрішню психологічну взаємодію між співучасниками.

За критерієм характеру виконуваних функцій у складі кримінального правопорушення традиційно виокремлюють просту та складну співучасть.

Проста співучасть (співвиконавство) має місце тоді, коли всі учасники безпосередньо виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Вона характеризується відсутністю розподілу ролей у юридичному значенні, хоча фактично такий розподіл може існувати. У межах простої співучасті виокремлюють:

1) просте співвиконавство, коли кожен учасник повністю або частково виконує об'єктивну сторону складу злочину (наприклад, групове зґвалтування, де кожен учасник здійснює дії сексуального характеру);

2) складне співвиконавство, коли між учасниками існує функціональний розподіл дій, однак усі вони юридично визнаються

виконавцями (наприклад, під час розбою один погрожує зброєю, інший застосовує насильство, третій заволодіває майном) [4].

Складна співучасть характеризується якісно іншим рівнем організації спільної злочинної діяльності, оскільки передбачає чіткий розподіл ролей між учасниками. У ній поряд із виконавцем беруть участь організатор, підбурювач або пособник. Обов'язковою ознакою є наявність щонайменше одного виконавця, який безпосередньо реалізує об'єктивну сторону складу злочину. У статті 28 КК України закріплено законодавчу класифікацію форм співучасті залежно від ступеня стійкості зв'язків між учасниками: група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація [4].

1. Група осіб (ч. 1 ст. 28 КК України) передбачає участь двох або більше виконавців без попередньої змови. Як зазначається у практиці Верховного Суду, така форма співучасті характеризується раптовістю об'єднання умислу, ситуативністю взаємодії та відсутністю попереднього планування [5]. Вона є найменш стійкою формою співучасті, оскільки виникає безпосередньо в момент вчинення злочину.

2. Група осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України) характеризується попереднім узгодженням спільного вчинення кримінального правопорушення. При цьому змова може стосуватися як самого факту вчинення злочину, так і розподілу ролей між учасниками. Судова практика виходить із того, що достатнім є навіть короткотрасне попереднє погодження дій [6].

3. Організована група (ч. 3 ст. 28 КК України) є більш складною формою співучасті, яка характеризується стійкістю, попередньою організацією, участю трьох і більше осіб, а також наявністю єдиного плану злочинної діяльності. Важливим критерієм є не лише кількісний склад, а й стабільність злочинного об'єднання, наявність розподілу функцій та тривалості злочинної діяльності.

4. Злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК України) є найнебезпечнішою формою співучасті, що передбачає участь п'яти і більше осіб у структурованому, ієрархічно побудованому об'єднанні. Її характерними ознаками є наявність керівника (або керівної групи), чіткої внутрішньої структури, дисципліни та спеціальної мети – вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів або координація злочинної діяльності. Верховний Суд у своїх рішеннях наголошує, що визначальною ознакою є саме організаційна стійкість і

структурованість, а не лише кількість учасників [7].

Як слушно зазначає І. М. Романюк, правильне встановлення форми співучасті має вирішальне значення для кваліфікації кримінального правопорушення та індивідуалізації покарання, оскільки дозволяє визначити ступінь суспільної небезпеки кожного учасника окремо [8, с. 57]. Таким чином, форма співучасті виступає не лише теоретичною категорією, а й важливим практичним інструментом кримінально-правової оцінки діяння. Подальший розвиток зазначеної позиції потребує наголосу на тому, що форма співучасті безпосередньо впливає на обсяг кримінальної відповідальності кожного з учасників, оскільки саме вона дозволяє відмежувати епізодичне спільне вчинення кримінального правопорушення від стійких злочинних об'єднань. У цьому контексті важливим є врахування не лише факту участі особи у вчиненні діяння, але й характеру її функціональної ролі, ступеня узгодженості дій із іншими співучасниками та інтенсивності її внеску у досягнення злочинного результату.

У науковій літературі обґрунтовується підхід, відповідно до якого диференціація форм співучасті забезпечує реалізацію принципу справедливості, оскільки дає змогу індивідуалізувати покарання залежно від фактичної ролі особи у механізмі злочинної діяльності. Так, організатор і виконавець, попри спільність умислу, характеризуються різним ступенем суспільної небезпеки, що має обов'язково враховуватися судом при призначенні покарання. Аналогічно, пособник, який не бере безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони складу злочину, але сприяє його вчиненню, не може нести відповідальність у тому самому обсязі, що й безпосередній виконавець.

Окреме місце в інституті співучасті займає явище ексцесу виконавця, яке має істотне значення для правильного визначення меж кримінальної відповідальності. Ексцес виконавця полягає у вчиненні ним таких дій, які не охоплювалися спільним умислом інших співучасників і виходять за межі попередньої домовленості [9, с. 134]. Він може проявлятися як у вчиненні більш тяжкого злочину, так і у зміні характеру посягання або об'єкта злочину. У таких випадках інші співучасники несуть відповідальність лише в межах умислу, який був узгоджений між ними, тоді як за дії, що становлять ексцес, відповідає виключно виконавець. Верховний Суд послідовно підкреслює, що межі відповідальності визначаються змістом

спільного умислу та обсягом домовленості між учасниками злочину.

Як справедливо зазначає Н. П. Марчук, ексцес виконавця є важливим гарантійним механізмом, який запобігає необґрунтованому розширенню кримінальної відповідальності та забезпечує дотримання принципу індивідуалізації покарання [10, с. 120]. аналіз зазначеного інституту дозволяє зробити висновок, що ексцес виконавця виконує функцію своєрідного «обмежувача» меж кримінальної відповідальності співучасників, оскільки чітко відокремлює узгоджені дії, охоплені спільним умислом, від самостійних, непередбачених ініціатив виконавця. У практичному вимірі це має принципове значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, оскільки виключає автоматичне інкримінування іншим співучасникам наслідків, які не охоплювалися їхнім усвідомленням і волею. У доктрині кримінального права підкреслюється, що ексцес може бути як якісним, так і кількісним. Якісний ексцес має місце у випадках, коли виконавець вчиняє інше кримінальне правопорушення, ніж було погоджено (наприклад, замість крадіжки – розбій), тоді як кількісний ексцес проявляється у виході за межі узгодженого обсягу посягання, зокрема шляхом заподіяння більш тяжких наслідків. У кожному з цих випадків інші співучасники несуть відповідальність лише в межах свого спільного умислу, що відповідає загальним засадам кримінального права. Важливо також зазначити, що правильне встановлення факту ексцесу виконавця безпосередньо впливає на межі доказування у кримінальному провадженні. Орган досудового розслідування та суд зобов'язані встановити зміст попередньої змови, характер домовленостей між співучасниками та фактичний обсяг узгоджених дій. Лише за умови доведення того, що певні дії не охоплювалися спільним умислом, можливе застосування правил про ексцес виконавця. Інститут ексцесу виконавця є важливим елементом механізму індивідуалізації кримінальної відповідальності у межах співучасті, оскільки забезпечує справедливий розподіл відповідальності між учасниками злочину та запобігає необґрунтованому покладенню відповідальності за дії, що виходять за межі їхнього спільного злочинного наміру.

Отже, інститут співучасті є складним багаторівневим механізмом кримінального права, що дозволяє диференціювати роль кожного учасника злочину та забезпечує справедливую оцінку їхньої поведінки. Його ефективне застосування вимагає ретельного аналізу

як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак спільної злочинної діяльності. Таким чином, форми співучасті виступають ключовим елементом індивідуалізації кримінальної відповідальності, а правильне їх встановлення є необхідною умовою законності та справедливості кримінального провадження. Особливого значення набуває врахування експесу виконавця, який забезпечує межі відповідальності співучасників відповідно до їхнього реального умислу та ролі у вчиненні кримінального правопорушення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ткаченко В. В. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб за Кримінальним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 18 с.

2. Чемодурова А.Ю. Форми співучасті у кримінальному кодексі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 493–495. URL: https://www.lsej.org.ua/4_2021/124.pdf (дата звернення: 03.04.2026).

3. Борисов В. І. Співучасть у кримінальному правопорушенні: проблеми теорії та практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 3. С. 85–92.

4. Кримінальний Кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.03.2026).

5. Постанова Верховного Суду від 15.07.2021 у справі № 761/4623/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98651234> (дата звернення: 01.04.2026).

6. Постанова Верховного Суду від 20.02.2020 у справі № 522/1914/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87894561> (дата звернення: 01.04.2026).

7. Постанова Верховного Суду від 12.10.2023 у справі № 127/8912/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113456789> (дата звернення: 03.04.2026).

8. Романюк І. М. Кримінальна відповідальність співучасників: проблемні питання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 55–62.

9. Іщенко А. В. Проблемні аспекти кваліфікації співучасті у кримінальному правопорушенні. *Юридичний науковий електронний*

журнал. 2023. № 7. С. 132–136. URL: https://www.lsej.org.ua/7_2023/119.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

10. Марчук Н. П. Особливості відповідальності співучасників кримінального правопорушення за Кримінальним кодексом України. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 118–123.

Н.С. Солодюк,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: М.Б. Гарієвська,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Земля як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави, виступає специфічним об'єктом цивільно-правових відносин та вимагає підвищеного рівня нормативної визначеності порядку її використання [1]. Однією з провідних форм залучення земельних ресурсів до господарського обігу є оренда, яка дозволяє поєднати інтереси власника земельної ділянки та потреби орендаря, не змінюючи при цьому титулу власності [2]. У такій конфігурації істотні умови договору оренди земельної ділянки виконують роль конструктивного «каркаса» правочину: саме досягнення згоди щодо них, відповідно до ст. 638 ЦК України, є критерієм визнання договору укладеним. Водночас спеціальне земельне законодавство – насамперед Закон України «Про оренду землі» – встановлює додатковий перелік істотних умов, що зумовлює міжгалузевий характер регулювання та підвищує вимоги до змісту договору.

Відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК України договір вважається укладеним, якщо сторони у належній формі досягли згоди з усіх істотних умов, до яких належать умови про предмет, умови, визначені законом як істотні або необхідні для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. Для договору оренди земельної ділянки законодавець конкретизує цей загальний підхід через положення ст. 15 Закону України «Про оренду землі», де прямо вказано, що

істотними є, зокрема, умови про об'єкт оренди, строк дії договору, розмір, порядок внесення та індексації орендної плати, а також інші умови, без узгодження яких неможливо вважати договір таким, що відбувся [3]. Таким чином, зміст істотних умов формується на стику загальних положень цивільного законодавства та спеціальної земельної регламентації, що відображає дуалізм предмета правового регулювання: земля як особливий об'єкт власності та як ресурс господарського обігу.

Однією з ключових істотних умов є об'єкт оренди, який підлягає детальній індивідуалізації. Стаття 15 Закону України «Про оренду землі» вимагає, щоб у договорі були зазначені кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки, що дозволяє однозначно ідентифікувати її в системі державного земельного кадастру та унеможливити накладення меж чи конкуренцію прав різних користувачів на одну й ту саму площу [2]. Відсутність хоча б одного з цих елементів традиційно розглядалась правозастосувачем як підстава для висновку про неукладеність або недійсність договору, адже неконкретизований об'єкт фактично позбавляє сторони можливості реалізувати своє волевиявлення щодо користування саме певною земельною ділянкою. Саме тому приділення належної уваги опису об'єкта оренди в тексті договору має не лише технічне, а й матеріально-правове значення для подальшого захисту прав сторін.

Не менш ваговою істотною умовою є строк дії договору оренди земельної ділянки, що визначає часові межі реалізації права оренди [3]. Закон України «Про оренду землі» встановлює, що строк договору не може перевищувати 50 років, а для окремих категорій земель передбачено мінімальні строки: зокрема, для оренди земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного виробництва та фермерського господарства строк не може бути меншим за 7 років, а для меліорованих земель – не меншим за 10 років [2]. Вказівка на строк у тексті договору є не лише формальною вимогою, а й гарантією стабільності правовідносин, оскільки дозволяє орендарю планувати господарську діяльність, а орендодавцеві – прогнозувати надходження орендної плати та можливість подальшого розпорядження земельною ділянкою. У разі відсутності узгодженого строку виникає ризик визнання договору неукладеним, що ставить під сумнів як право користування, так і можливість захисту цього права у судовому порядку.

Особливе місце серед істотних умов займає орендна плата як плата за користування земельною ділянкою. Стаття 15 Закону «Про оренду землі» вимагає, щоб у договорі було визначено не лише розмір орендної плати, а й умови її індексації, спосіб та порядок внесення, строки платежів, підстави та порядок перегляду, а також відповідальність за несвоєчасну чи неповну сплату [4]. Така деталізація покликана збалансувати інтереси сторін: для орендодавця орендна плата є основним майновим еквівалентом тимчасового вибуття земельної ділянки з його фактичного володіння, тоді як для орендаря – це обов’язок, який має бути прогнозованим і співмірним із очікуваними результатами господарської діяльності. Відсутність чіткого погодження хоча б базових параметрів орендної плати може стати підставою для визнання договору неукладеним або створити серйозні перешкоди у судовому захисті, коли одна зі сторін оскаржує розмір чи порядок внесення таких платежів.

Еволюція судової практики щодо істотних умов договору оренди земельної ділянки демонструє поступовий відхід від надмірного формалізму у бік пріоритету реальної волі сторін та фактичного виконання договору [5]. Верховний Суд наголошує, що відсутність окремих істотних умов, передбачених спеціальним законом, сама по собі не завжди є безумовною підставою для визнання договору недійсним: вирішальним є те, чи призвела така відсутність до порушення, невизнання або оспорення прав та законних інтересів сторони, що звертається за судовим захистом. Такий підхід дозволяє відокремити технічні недоліки оформлення від істотних порушень матеріальних прав сторін і забезпечує стабільність земельного обігу, не допускаючи масового «обвалу» договірних конструкцій з формальних підстав. Водночас судова практика підкреслює, що саме чітке формулювання істотних умов у договорі мінімізує ризики спорів, тому сторони мають проявляти належну обачність на стадії укладення правочину [6].

Істотні умови договору оренди земельної ділянки виступають системоутворюючими елементами його змісту, які забезпечують юридичну визначеність, баланс інтересів орендодавця та орендаря й можливість ефективного судового захисту. Їхнє нормативне закріплення поєднує загальні положення цивільного законодавства щодо укладення договорів із спеціальними вимогами земельного права, що відповідає подвійній – приватно- та публічно-правовій – природі земельних відносин. Разом із тим подальший розвиток

судової практики та удосконалення законодавства мають бути спрямовані на гармонізацію формальних вимог до істотних умов із потребою збереження стабільності орендних правовідносин, які відіграють ключову роль у функціонуванні сучасного ринку земель.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2026).
2. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-IV : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2026).
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2026).
5. Вилегжаніна В.В. Цивільно-правове регулювання договору найму (оренди) земельної ділянки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2018. 200 с.
6. Ільків Н.В. Оренда земель сільськогосподарського призначення в Україні: теоретичні й практичні аспекти : монографія / за заг. ред. проф. Н.І. Титової. Львів, 2007. 241 с.

Н.С. Солодюк,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: О.М. Трач,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ЗАМІНА НЕНАЛЕЖНОГО ВІДПОВІДАЧА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Заміна неналежного відповідача пов'язана із належною реалізацією права особи на судовий захист та забезпеченням ухвалення законного й обґрунтованого рішення. У цивільному судочинстві нерідко виникають ситуації, коли позивач, звертаючись

до суду, помилково визначає особу, яка повинна відповідати за заявленими вимогами. Така помилка може бути зумовлена складністю матеріальних правовідносин, недостатністю інформації про дійсного носія обов'язку або особливостями спірного правовідношення. Саме тому законодавець передбачив спеціальний процесуальний механізм, який дозволяє усунути подібний недолік без закриття провадження у справі та без необхідності повторного звернення до суду [1, с. 175].

У науковій літературі неналежний відповідач традиційно розглядається як особа, до якої пред'явлено позов, хоча обов'язок відповідати за спірними матеріальними правовідносинами покладається на іншу особу. Відповідно, належним відповідачем є той суб'єкт, який, виходячи зі змісту спірного матеріального правовідношення, повинен нести відповідальність за позовом. Такий підхід пов'язує належність сторони не з формальним зазначенням її у позовній заяві, а з дійсним характером спірного права чи обов'язку, що підлягає судовому встановленню під час розгляду справи. У зв'язку з цим інститут заміни неналежного відповідача має подвійне значення: з одного боку, він сприяє процесуальній економії, а з іншого — забезпечує правильне вирішення спору по суті [2, с. 38–39].

Відповідно до ст. 51 Цивільного процесуального кодексу України суд першої інстанції має право за клопотанням позивача до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження — до початку першого судового засідання, залучити до участі у справі співвідповідача або замінити первісного відповідача належним відповідачем без закриття провадження у справі. Якщо ж позивач не знав і не міг знати до подання позову про підстави такої заміни чи залучення, суд може зробити це і після спливу зазначених процесуальних строків. Отже, процесуальний закон поєднує принцип диспозитивності з потребою забезпечення ефективного захисту порушеного права, залишаючи ініціативу заміни саме за позивачем, але допускаючи певну гнучкість у разі об'єктивної неможливості своєчасно встановити належного відповідача.

Сутність заміни неналежного відповідача полягає не лише у формальній зміні учасника процесу, а в коригуванні суб'єктного складу спору відповідно до реального змісту матеріального правовідношення. Така процесуальна дія не створює нового спору, а

лише забезпечує його розгляд за участю тієї особи, щодо якої може бути ухвалене судове рішення, здатне породити належні правові наслідки. Саме тому в наукових джерелах підкреслюється, що заміна неналежного відповідача є процесуальною гарантією реалізації права на справедливий суд, оскільки унеможливує ухвалення формально правильного, але фактично неефективного рішення, яке не може бути виконане через неправильне визначення сторони у справі [1, с. 176].

Особливе значення для правильного розуміння цього інституту має співвідношення принципу диспозитивності та активної ролі суду у цивільному процесі. Хоча саме позивач визначає відповідача, предмет і підстави позову, суд не є пасивним спостерігачем за помилковим формуванням складу учасників справи. Його обов'язок полягає у тому, щоб у межах розгляду справи перевірити належність сторін, роз'яснити позивачу процесуальні права та створити умови для правильного вирішення спору. Водночас суд не вправі самотійно, всупереч волі позивача, замінювати неналежного відповідача належним, адже така заміна безпосередньо пов'язана з реалізацією розпорядчих прав сторони [3].

Саме такий підхід був підтверджений у практиці Великої Палати Верховного Суду. У постанові від 17 квітня 2018 року у справі № 523/9076/16-ц наголошено, що пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки питання належності відповідача вирішується в порядку, встановленому цивільним процесуальним законом. Велика Палата Верховного Суду підкреслила, що визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача, тоді як встановлення належності відповідачів та обґрунтованості позову є обов'язком суду, який реалізується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження [3]. Із цього випливає, що суд повинен роз'яснити позивачу право заявити клопотання про заміну неналежного відповідача, однак позбавлений можливості здійснювати таку заміну з власної ініціативи.

У процесуальному аспекті заміна неналежного відповідача відрізняється від процесуальної співучасті, хоча обидва інститути пов'язані з корекцією суб'єктного складу справи. Якщо при співучасті у процесі одночасно беруть участь кілька відповідачів, права чи обов'язки яких пов'язані між собою, то при заміні неналежного відповідача первісний відповідач вибуває із процесу, а його місце займає інша особа. Таким чином, заміна спрямована на

усунення помилки у визначенні єдиного або основного носія обов'язку за позовом, тоді як співучасть зумовлена множинністю суб'єктів спірного правовідношення. Неврахування цієї відмінності на практиці може призвести до порушення прав учасників справи та до затягування судового розгляду [1, с. 175–176].

Науковці звертають увагу і на те, що правильне застосування статті 51 ЦПК України має важливе значення для дотримання засад доступності правосуддя та процесуальної економії. Якби кожна помилка у визначенні відповідача тягнула необхідність закриття провадження або подання нового позову, це значно ускладнювало б доступ особи до судового захисту та збільшувало б часові й фінансові витрати сторін. Натомість заміна неналежного відповідача дозволяє зберегти вже вчинені процесуальні дії, уникнути дублювання провадження та забезпечити безперервність розгляду спору. Саме тому цей інститут розглядається як важливий механізм забезпечення ефективності цивільного судочинства [2, с. 39].

Разом із тим у правозастосовній діяльності виникають окремі проблеми, пов'язані з визначенням моменту, коли суд має дійти висновку про неналежність відповідача, а також із розмежуванням випадків, коли доцільною є саме заміна. Вирішення цих питань залежить від характеру спірного матеріального правовідношення, змісту позовних вимог та доказів, поданих сторонами. У таких умовах особливого значення набуває доктринальне тлумачення відповідних процесуальних норм, оскільки саме наукові підходи допомагають виробити критерії відмежування неналежного відповідача від інших учасників процесу та забезпечити єдність судової практики [2, с. 38–39].

Заміна неналежного відповідача є важливим процесуальним інструментом, спрямованим на визначення належного суб'єктного складу справи, реалізацію права особи на ефективний судовий захист та ухвалення рішення. Її застосування ґрунтується на поєднанні принципу диспозитивності, відповідно до якого ініціатива щодо заміни належить позивачеві, та обов'язку суду встановити належність сторін.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процес : підручник / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. Київ : Прецедент, 2005. 293 с.
2. Процесуальні особливості заміни неналежного відповідача

в господарському процесі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція: 2015. Т.2 С. 37–39.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17.04.2018 у справі № 523/9076/16-ц, провадження № 14-61цс18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73469613>

4. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. провідних фахівців Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/civ_proc-22.pdf (дата звернення: 02.04.2026).

А. М. Тіхонов,
студент спеціальності D8 «Право», експерт НАЗЯВО
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2475-6187>

Науковий керівник: О. Г. Предместніков,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8196-647X>
(м. Запоріжжя, Україна)

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Чи можна відкрити бізнес у місті, де щодня лунають сирени, а державний реєстратор працює з підвалу? Чи законно змінити директора компанії, якщо оригінал статуту згорів під час обстрілу, а одноосібний засновник перебуває на передовій під Бахмутом? Формально-юридична логіка підказує: ні. Однак саме тут і виявляється фундаментальна колізія між буквою реєстраційного закону, розрахованого на мирний адміністративний ритм, та реальністю правовідносин, що виникають в умовах збройного конфлікту. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року поставило перед господарським правом запитання, відповіді на яке в жодній доктрині попередньо не існувало: як легітимізувати суб'єкта господарювання, коли сам апарат легітимізації опиняється під загрозою фізичного знищення?

Запровадження воєнного стану – який, за актуальними прогнозами, може тривати щонайменше до травня 2026 року – обумовило радикальне переосмислення реєстраційних процедур. У центрі цієї трансформації опинилася державна реєстрація як процедура, що забезпечує легітимізацію суб'єктів господарювання та є відправною точкою їхньої правосуб'єктності.

Важливість цієї теми виходить далеко за межі суто доктринального інтересу. Без реєстрації немає бізнесу – а без бізнесу немає ні податкових надходжень, ні робочих місць, ні, зрештою, економічної стійкості держави в умовах війни. Збройний конфлікт спричинив масову релокацію підприємств, руйнування логістичних ланцюгів та фізичне знищення офісів реєстраторів у прифронтових зонах. За цих обставин традиційні бюрократичні механізми стали не просто повільними – вони перетворилися на структурний бар'єр для виживання економіки. Держава була вимушена запровадити модель «економічного фронту», де спрощення входу на ринок через цифровізацію та екстериторіальність набуло значення чинника стратегічної стійкості. Аналіз цих змін – це не лише фіксація поточного стану справ, а й можливість виокремити правові інструменти, що заслуговують імплементації в систему господарського права поствоєнного відновлення.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз трансформації процедур державної реєстрації як фундаментального елемента господарської правосуб'єктності в умовах воєнного стану. Дослідження фокусується на динаміці нормативного регулювання, оцінці запроваджених спрощень та обмежень, а також на виявленні проблемних аспектів балансу між швидкістю надання адміністративних послуг та вимогами захисту національної безпеки.

Уявімо підприємця, який уклав договір постачання, отримав передоплату, проте формально не має запису в Єдиному державному реєстрі. З точки зору права він – юридичний «невидимка»: держава не визнає його прав, а укладені ним правочини ризикують бути кваліфікованими як нікчемні або оспорювані. Саме ця проста ситуація унаочнює теоретично фундаментальне положення: державна реєстрація є не технічною формальністю, а необхідною умовою виникнення господарської правосуб'єктності.

У доктрині господарського права державна реєстрація розглядається як багатогранне явище, що поєднує ознаки адміністративної процедури та цивільно-правового акту

конститутивного значення. Це офіційне визнання державою факту створення, реорганізації або ліквідації юридичної особи, а також набуття чи припинення статусу підприємця фізичною особою. Під правосуб'єктністю у теорії права розуміють здатність особи бути носієм прав та обов'язків. Для суб'єкта господарювання цей стан не є природним – він виникає виключно внаслідок цілеспрямованої юридичної процедури. Державна реєстрація виступає тим ключовим юридичним фактом, з моментом завершення якого законодавець пов'язує виникнення правоздатності та дієздатності господарюючого суб'єкта.

Без державної реєстрації будь-яка системна господарська діяльність вважається незаконною та тягне за собою адміністративну відповідальність за ст. 164 КУпАП [5]. У разі якщо така діяльність призвела до фактичного ненадходження до бюджетів коштів у значних розмірах, дії особи можуть бути кваліфіковані за ст. 212 КК України [6]. В умовах воєнного стану цей контрольний механізм набуває якісно нового виміру: він є критичним інструментом запобігання фінансуванню тероризму та ідентифікації агентів впливу держави-агресора. Показово, що саме в цьому контексті перетинаються інтереси підприємницької свободи та вимоги національної безпеки – і ця колізія пронизує увесь масив «воєнного» реєстраційного законодавства.

Функціонування Єдиного державного реєстру (ЄДР) базується на системі принципів, серед яких фундаментальними є публічність та достовірність. Принцип публічності (відкритості) передбачає, що будь-яка особа має право отримати відомості про контрагента, його засновників, бенефіціарів та стан платоспроможності – що створює необхідний фундамент довіри в діловому обороті. Принцип достовірності (презумпція правдивості відомостей) означає, що відомості, внесені до ЄДР, вважаються достовірними, доки не доведено протилежне в судовому порядку. Проте війна внесла суттєві корективи в реалізацію обох принципів: задля захисту власників бізнесу та стратегічних підприємств доступ до реєстрів на початку вторгнення було закрито, а знищення архівів та захоплення територій унеможливили верифікацію частини даних. Це, у свою чергу, призвело до запровадження специфічних процедур верифікації для суб'єктів з окупованих територій – явища, аналогів якому в мирному законодавстві просто не існувало.

Коли державні реєстри опинилися під загрозою фізичного

знищення, а нотаріуси – під обстрілами, Кабінет Міністрів України взяв на себе роль оперативного регулятора. Фізичний візит до ЦНАПу в прифронтовому місті – це ризик для життя; в окупованому регіоні – взагалі юридична неможливість. Основним нормативним документом, що визначив контури «воєнної» реєстрації, стала Постанова КМУ № 209 від 06.03.2022 [7], яка запровадила особливий режим функціонування реєстрів. Протягом 2022–2025 років цей акт зазнав понад десять хвиль масштабних змін – кожна нова хвиля обстрілів або деокупація територій вимагали миттєвої реакції уряду. Вбачається, що така нормативна нестабільність, хоча й об'єктивно зумовлена, сама по собі є самостійною правовою проблемою, до якої ми ще повернемося.

Які ж практичні спрощення були запроваджені? Постанова КМУ № 314 від 18.03.2022 [8] закріпила декларативний принцип: бізнес отримав право розпочинати діяльність у більшості галузей без отримання ліцензій, просто подавши декларацію. Тією ж постановою призупинено відповідальність за несвоєчасне оприлюднення фінансових звітів [8] – це дозволило компаніям зосередитися на операційному виживанні, а не на звітності. Крім того, у регіонах з активними бойовими діями дозволено використовувати звичайний папір для оформлення довіреностей та заповітів замість спеціальних бланків, якщо їх постачання було перервано [8]. На перший погляд, ці норми здаються суто технічними поступками воєнного часу. На нашу думку, однак, вони є чимось більшим – свідченням того, що законодавець свідомо обрав економічну стійкість пріоритетом над формальним дотриманням процедурних вимог.

Принцип екстериторіальності, який до повномасштабного вторгнення діяв обмежено (найчастіше в межах однієї області), став абсолютним. Нині реєстраційні дії щодо юридичної особи або ФОП може проводити будь-який реєстратор чи нотаріус на всій підконтрольній території України – незалежно від фактичного місцезнаходження суб'єкта. Ілюстративний казус: підприємство з Маріуполя, що фізично перемістилося до Львова, може офіційно змінити адресу або призначити нового директора, не повертаючись у прифронтову зону. За даними Opendatabot (цит. за [1, с. 5]), понад 7 820 компаній скористалися можливістю офіційної зміни регіону реєстрації за період повномасштабного вторгнення. Цифра промовиста: це реальний масштаб юридичної релокації, а не статистична абстракція.

Окремої уваги заслуговує цифровізація. Україна стала першою державою у світі, де автоматична реєстрація бізнесу набула практичного масштабу під час збройного конфлікту. Портал «Дія» став головним інструментом підтримки підприємницької ініціативи. Станом на 2024 рік застосунком користуються понад 21,7 млн українців, а на порталі доступно більш ніж 70 державних послуг [3, с. 4]. Процес реєстрації ФОП у «Дії» демонструє вражаючу ефективність: час подання заяви – близько 10 хвилин, час автоматичної обробки – 3 секунди [3, с. 4]. Відсутність людського фактору дозволяє системі самостійно верифікувати дані за реєстрами, що принципово усуває корупційну складову та суб'єктивізм конкретного реєстратора. Послугою автоматичної реєстрації через «Дію» скористалися вже 1 000 000 приватних підприємців та понад 14 000 компаній [3, с. 4]. Протягом першого року великої війни в Україні відкрилося 202 000 фізичних осіб-підприємців [4, с. 7]. За цими цифрами – реальні люди, які вирішили розпочати власну справу в найтяжчі часи. Але чи достатньо швидкості та зручності для повноцінного захисту правопорядку? Це питання стає центральним у наступному блоці аналізу.

Будь-яке адміністративне спрощення має зворотний бік – підвищений ризик зловживань. Держава мусила захистити майно громадян від рейдерства в умовах, коли власники не завжди могли контролювати свої активи фізично. На початковому етапі (лютий–березень 2022 року) роботу ЄДР було повністю припинено – цей превентивний захід мав унеможливити масові несанкціоновані зміни власників. Надалі доступ відновлювався лише для обмеженого кола «довіrenих» нотаріусів та реєстраторів, які пройшли спеціальну перевірку Міністерством юстиції.

Основні антирейдерські заходи, передбачені Постановою КМУ № 164 від 28.02.2022 [9], включали: верифікацію реєстраторів – тобто формування переліку осіб, яким дозволено проводити найбільш ризиковані операції (зміна часток у статутному капіталі, зміна засновників); повне блокування можливості внесення змін до реєстрів з робочих місць, розташованих на тимчасово окупованих територіях; а також мораторій на вчинення будь-яких реєстраційних та нотаріальних дій на користь громадян РФ, російських компаній або осіб, що перебувають під санкціями. З точки зору господарсько-правової доктрини, ці обмеження є прикладом обґрунтованого звуження принципу рівності учасників господарських відносин –

звуження, що диктується вимогами публічного порядку та національної безпеки.

Особливо складною залишається ситуація з підприємствами, що опинилися в окупації. Вони постали перед справжньою юридичною дилемою: з одного боку, фактично не можуть функціонувати за законами України; з іншого – будь-яка перереєстрація за «законами» окупанта є кримінальним злочином (колабораціонізм). Держава пропонує шлях релокації: для таких суб'єктів діє спрощена процедура зміни місцезнаходження, зупиняється відлік строків для подання податкової звітності та виконання зобов'язань за валютними операціями. Урядова програма релокації охопила 800 підприємств, із яких 623 вже відновили діяльність у нових регіонах [4, с. 6]. Додатковим стимулом для офіційної релокації слугує можливість бронювання працівників від мобілізації – право, яке надається виключно зареєстрованим та діючим суб'єктам господарювання відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [10]. Це, до речі, ще один приклад того, як реєстраційний статус в умовах воєнного стану набуває нових, не передбачених мирним законодавством правових наслідків.

Існуюча система реєстрації в умовах війни має низку «вузьких місць», що потребують системного осмислення. Центральна дилема – як поєднати швидкість і безпеку – досі не має задовільного нормативного вирішення. Швидкість реєстрації в «Дії» є безумовним благом для бізнесу, однак виклик для правопорядку. Відсутність попереднього контролю з боку реєстратора-людини породжує два типи ризиків: фіктивне підприємництво (створення ФОП на підставних осіб – так званих «дропів» для сумнівних фінансових схем) та технічні помилки у виборі КВЕД, коли підприємець може обрати код діяльності, несумісний з обраною системою оподаткування, що призведе до штрафів. Вирішення цих проблем, на нашу думку, лежить у площині «розумних алгоритмів» – систем автоматичного блокування реєстрації при виявленні аномалій у структурі власності чи особистій правовій історії заявника.

Тривожним є і комунікаційний розрив між державою та бізнесом. Емпіричні дослідження свідчать, що рівень задоволеності підтримкою з боку національних органів влади є низьким: 19% респондентів повністю незадоволені, ще 15,5% – скоріше незадоволені, тоді як лише 5,2% цілком задоволені [1, с. 9]. Понад те,

72% підприємств не використовували жодних державних або міжнародних програм підтримки [4, с. 6]. Серед ключових проблем ведення бізнесу в умовах війни респонденти назвали зростання цін на сировину та товари (70%), перебої з комунальними послугами (51%), логістичні проблеми (41%) [4, с. 4–5]. Найбільш нагальними потребами виявилися: доступ до нових ринків збуту (60%), нове обладнання (57%) та спеціальні місцеві дозволи (47%) [1, с. 8]. Ці дані переконливо свідчать: реєстраційне спрощення само по собі не є достатнім – воно має супроводжуватись реальною інформаційною та організаційною підтримкою.

Постійні зміни до «воєнних» постанов породжують правову невизначеність, масштаб якої виходить за рамки природної нормативної динаміки. Бізнесу вкрай складно планувати інвестиції на 5–10 років уперед, коли правила реєстрації та звітності змінюються щомісяця. Вбачається доцільним курс на кодифікацію: перенесення найбільш вдалих норм із постанов КМУ до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб...» на постійній основі. Крім того, необхідно розробити механізми масової верифікації реєстраційних даних після деокупації територій – щоб очистити ЄДР від фіктивних записів, внесених окупаційною адміністрацією. Як слушно зазначається в юридичній літературі, законодавець досі не вирішив питання щодо процедури визнання документів, виданих на тимчасово окупованих територіях: громадяни змушені звертатися до суду для встановлення фактів, що мають юридичне значення [2, с. 278]. Це, окрім усього іншого, створює додаткове навантаження на судову систему і забирає час у людей, які й без того перебувають у складних життєвих обставинах – що є самостійним аргументом на користь законодавчого врегулювання, а не судового казуїзму.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що воєнний стан став не лише випробуванням для української економіки, а й каталізатором системної трансформації господарського права. Держава, яка ще у 2021 році вимагала від підприємця черги у ЦНАПі та паперових бланків, вже у 2022-му навчилася реєструвати бізнес за три секунди – і це не технічний трюк, а зміна самої філософії відносин між державою та суб'єктом господарювання.

На мій погляд, ключовим здобутком цього періоду є не окремі норми і не цифрові сервіси самі по собі, а доведений на практиці факт: спрощення реєстраційних процедур не руйнує правопорядок, а

зміцнює економічну стійкість держави. Декларативний принцип, екстериторіальність, автоматична реєстрація – це не вимушені поступки воєнного часу, які слід скасувати після перемоги. Це нові стандарти, навколо яких має будуватися господарське право України в мирний час.

Водночас було б помилкою ідеалізувати досягнуте. Комунікаційний розрив між державою і бізнесом, правова невизначеність через постійну зміну підзаконних актів, не вирішеність статусу підприємств з окупованих територій – ці проблеми не зникнуть самі по собі після завершення воєнного стану. Вони потребують не ситуативних латок, а системної кодифікації.

Україна отримала унікальний шанс: увійти в поствоєнне відновлення з уже реформованою реєстраційною системою, яка пройшла перевірку в екстремальних умовах і витримала її. Використати цей шанс повною мірою – завдання не лише для законодавця, а й для наукової спільноти, покликаної перетворити воєнний досвід на фундамент нового господарського права.

Список використаних джерел та літератури:

1. Polishchuk Y., Kornyluk A., Lavreniuk V., Horbov V., Ivashchenko A., Tepluk M. Running a business during wartime: Voice of Ukrainian displaced business. *Problems and Perspectives in Management*. 2024. Vol. 22, no. 3. P. 287–302. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.22\(3\).2024.23](https://doi.org/10.21511/ppm.22(3).2024.23).

2. Єгоров В. О. Проблемні питання, що виникають у сфері державної реєстрації актів цивільного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 84, ч. 1. С. 278–283. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.41>.

3. Sitnicki M. W., Horbas I., Derkach O., Flowers A., Wielewska I., Tucki K., Zuzek D. K., Palicki S. Development and Support of Ukrainian Domestic Entrepreneurship in the Knowledge Economy. *Sustainability*. 2024. Vol. 16, no. 13, art. 5682. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16135682>.

4. Казак О. О., Сулима М. О. Business transformation in Ukraine during the year of war (Трансформація бізнесу в Україні протягом року війни). *Economic Sciences Journal of Economics, Finance and Innovation*. 2023. № 1(11). С. 1–10. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0111>.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України № 8073-X від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 02.04.2026).

6. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 02.04.2026).

7. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/209-2022-п> (дата звернення: 02.04.2026).

8. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/314-2022-п> (дата звернення: 02.04.2026).

9. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/164-2022-п> (дата звернення: 02.04.2026).

10. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України № 3543-XII від 21.10.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3543-12> (дата звернення: 02.04.2026).

А.М. Толкач,
старший викладач
(м. Чернігів, Україна)

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНОЛОГІЇ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та поширення систем штучного інтелекту (далі -ШІ) істотно трансформують сучасні підходи до дослідження злочинності, її прогнозування та запобігання. У межах кримінологія як науки про закономірності злочинності, особу злочинця та засоби протидії кримінальним правопорушенням, технології ШІ відкривають нові можливості для аналізу великих масивів даних, моделювання криміногенних процесів і підвищення ефективності кримінологічних досліджень.

ШІ (англ. Artificial Intelligence, або AI) – це набір технологій та методів, що здатні аналізувати дані, робити прогнози і виконувати

завдання, які зазвичай вимагають людського розуму, такі як розпізнавання образів, прийняття рішень та взаємодія і з людьми [1, с. 94]. Сам термін «штучний інтелект» є новим для українського законодавства і наразі відсутнє чітке визначення його правового регулювання.

Використання систем III дозволяє здійснювати обробку значних обсягів інформації з різних джерел: статистичних баз даних, матеріалів кримінальних проваджень, соціальних мереж, відкритих державних реєстрів тощо. У світі поширюється практика використання штучного інтелекту для розпізнавання облич. Алгоритми машинного навчання здатні виявляти закономірності у структурі злочинності, аналізувати криміногенні фактори та прогнозувати ймовірність вчинення окремих видів кримінальних правопорушень у певних регіонах або соціальних групах. Такі технології активно використовуються в рамках концепції *predictive policing* (прогностичної поліцейської діяльності), яка передбачає застосування алгоритмів для прогнозування місць, часу та обставин можливого вчинення кримінальних правопорушень. Наприклад, у США правоохоронні органи використовують систему *PredPol*, що аналізує статистику кримінальних правопорушень і дозволяє визначати території підвищеного кримінального ризику. Іншим прикладом є система *COMPAS*, яка застосовувалася у судовій практиці для оцінювання ризику повторного вчинення кримінальних правопорушень особою. Результативно себе зарекомендувала *Clearview AI* — це американська технологічна компанія, яка розробила однойменну систему розпізнавання обличчя на основі штучного інтелекту. Вона відома своєю величезною базою даних, що налічує понад 10-30 мільярдів зображень облич, зібраних із відкритих джерел в інтернеті, включаючи соціальні мережі (*Facebook, Instagram, LinkedIn*).

У вітчизняній юридичній практиці при розслідуванні кримінальних правопорушень все більшого значення набуває застосування технологій штучного інтелекту, цифрової аналітики та методів відкритої розвідки (*OSINT*). Також *OSINT* використовується у встановленні фактів військових кримінальних правопорушень та особи військових злочинців. Результативними вони є у розслідуванні воєнних кримінальних правопорушень, кіберзлочинності та кримінальних правопорушень проти національної безпеки. Розглянемо декілька прикладів. Розслідування воєнних злочинів у

Бучі. Після деокупації міста Буча українські правоохоронні органи розпочали масштабне документування воєнних злочинів, учинених військовослужбовцями держави-агресора. У процесі розслідування активно використовувалися технології аналізу відео, супутникових знімків та системи розпізнавання облич. Зокрема, ідентифікація окремих російських військових здійснювалася за допомогою системи Clearview AI, яка дозволяє порівнювати фотографії із великими базами зображень у мережі Інтернет. Отримані дані використовувалися слідчими органами для встановлення осіб підозрюваних та формування доказової бази у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів.

У розслідуванні воєнних злочинів, учинених під час збройної агресії проти України, важливу роль відіграють міжнародні правозахисні організації та незалежні дослідницькі групи. Зокрема, організація Human Rights Watch використовує цифровий аналіз відеоматеріалів, супутникових знімків та даних із соціальних мереж для документування атак на цивільну інфраструктуру. Подібні методи дозволяють встановлювати місце та час подій, а також підтверджувати факти застосування заборонених методів ведення війни.

Треба зазначити, що в Україні триває процес використання штучного інтелекту для вирішення проблем громадської безпеки та запобігання злочинності. Так, Міністерство юстиції України створило та починає використовувати програмне забезпечення з елементами штучного інтелекту, щоб аналізувати злочинців та визначити, чи можуть вони в майбутньому знову порушувати закон. Програма пропонує відповісти на запитання та в результаті аналізу відповідей визначає оцінку від 0 до 97 щодо ймовірності вчинення нового кримінального правопорушення [2].

У боротьбі з кіберзлочинністю правоохоронні органи дедалі частіше застосовують алгоритми машинного навчання для аналізу фінансових транзакцій, мережових з'єднань та цифрових слідів. Зокрема, підрозділи Національна поліція України та кіберполіція України використовують спеціалізовані аналітичні системи для виявлення організованих груп, що здійснюють шахрайські операції у мережі Інтернет, фішингові атаки та незаконне втручання у роботу інформаційних систем. Такі системи дозволяють виявляти підозрілі патерни поведінки та зв'язки між учасниками злочинних мереж.

Разом із тим застосування технологій ШІ у кримінології

пов'язане з певними ризиками та викликам. У своєму дослідженні І.А. Федчак окреслив серйозні загрози, що виникають від технологій штучного інтелекту в кримінології. Ними є: «ризик того, що алгоритми можуть відтворювати або навіть підсилювати соціальні упередження, наявні у вхідних даних; системи на базі ШІ в кримінології розвиваються швидше, ніж формуються відповідні правові рамки, що створює загрозу зловживань, коли технології можуть бути використані без належного контролю, прозорості або гарантій захисту приватності; використання ШІ вимагає стабільної та захищеної цифрової інфраструктури, яка може бути легко виведена з ладу через зовнішні атаки або фізичні руйнування; зниження ролі людського фактору та юридичної відповідальності» [3].

Ю. Гайдай можливі ризики від використання штучного інтелекту поділяє на дві групи. Перша група – ризики для основних конституційних прав, таких як право на свободу слова та зібрань, право на гідність, захист персональних даних, захист прав споживачів, право на справедливий суд. Друга група –

ризики для безпеки та ефективного функціонування режиму відповідальності. Тут ідеться про ризики для користувачів продуктів та послуг із вбудованим штучним інтелектом [4].

Головною відмінністю ШІ від людини у контексті ухвалення рішень є відсутність соціального контролю. Як зазначає Ю.Гайдай: «Будь-якій соціальній та економічній діяльності властиві ризики упередженості та дискримінації, люди схильні помилятися. Однак ШІ, який відтворюватиме хиби людського мислення, але не матиме механізмів соціального контролю, може значно посилити ці ризики» [4].

Отже, штучний інтелект стає важливим інструментом розвитку сучасної кримінології, сприяючи підвищенню точності кримінологічного аналізу та ефективності профілактики злочинності. Водночас його застосування повинно супроводжуватися належним нормативно-правовим забезпеченням, дотриманням етичних принципів та контролем з боку суспільства й держави. Вважаємо, що потрібно на законодавчому рівні визначити поняття «штучний інтелект».

Список використаних джерел та літератури:

1. Карпенко, Ю.В. Етичні принципи застосування штучного інтелекту в державному управлінні. *Вісник Національної академії*

державного управління при Президентіві України. 2019. № 4. С. 93–97.

2. Ткачук Б. Мін'юст створив штучний інтелект, який аналізуватиме злочинців. URL: <https://hromadske.ua/posts/minyust-stvoriv-shtuchnij-intelekt-yakij-analizuvatime-zlochinciv-vin-viznachaye-chi-mozhut-voni-znovu-shos-skoyiti> (дата звернення: 19.03.2026).

3. Федчак І.А. Системи штучного інтелекту в кримінології : Загрози і можливості. Український політико-правовий дискурс. 2025. №10. <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/282/191>

4. Гайдай Ю. Виклики близького майбутнього: як ЄС хоче регулювати штучний інтелект. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/02/9/7119423/> (дата звернення: 29.03.2026).

О.М. Трач,

*кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)*

ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СУДАМИ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ТА КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЙ ПОВНОВАЖЕННЯ ІЗ СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ ТА ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

Застосування судами апеляційної інстанції повноважень щодо скасування рішення та закриття провадження у справі свідчать або про те, що судовий процес не був правомірним із самого початку, або про те, що його продовження було неможливим чи недоцільним, однак суд першої інстанції не зважаючи на це ухвалив рішення. Такими ж повноваженнями наділений й суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги на судові рішення.

Суд апеляційної та касаційної інстанцій наділений компетенцією щодо скасування судового акту, яким завершений розгляд справи, та закриття провадження у справі. Це повноваження стосується закриття провадження саме у справі. Тому його слід відмежовувати від повноваження закриття апеляційного, касаційного провадження, які визначені ст. ст. 362, 396 ЦПК України та не має наслідком скасування судового акту [1].

Ст. ст. 377, 414 ЦПК, яка визначає досліджуване нами

повноваження має відсильний характер до ст. 255 ЦПК України. Останньою визначаються загальні підстави закриття позовного провадження. Підстави закриття провадження судом першої інстанції у цивільній справі були новелізовані. Разом з тим оновлення процесуального законодавства не зняло усіх наявних проблемних питань, проте породило виникнення інших.

Норми, які визначають підстави та правові наслідки закриття провадження у цивільній справі розміщено серед положень, що регулюють позовне провадження. Це породжує питання щодо доцільності та можливості застосування окремих підстав для скасування рішення суду та закриття в межах окремого провадження.

У судовій практиці трапляються непоодинокі випадки порушення процесуальних норм, що стосуються не закриття провадження у справі саме судами першої інстанції за наявності для цього підстав.

Наслідком здійснення такого повноваження судами апеляційної та касаційної інстанцій є скасування попередніх судових актів. Тобто, це повноваження поєднує в собі дві процесуальні дії. Скасування судового акту вказує на наявність допущення нижчестоящим судом судової помилки під час розгляду справи, закриття провадження – неможливість її подальшого розгляду судом апеляційної чи касаційної інстанції.

Положення ч. 3 ст. 377, ч.3 ст. 414 ЦПК України є засобом забезпечення осіб, права яких були порушені не дивлячись на смерть фізичної особи чи припинення юридичної особи. Це повноваження у таких випадках не застосовується.

Вказане повноваження необхідно чітко відмежовувати від поширених у судовій практиці ситуацій, коли суд першої інстанції ухвалює рішення стосовно фізичної особи, яка на момент подання позовної заяви вже померла, або щодо юридичної особи, яка припинена без визначення правонаступника. У таких випадках має місце процесуальна помилка суду, оскільки суддя зобов'язаний перевірити належність відповідача, зокрема його процесуальну правосуб'єктність. За наявності подібних обставин суд повинен був постановити ухвалу про закриття провадження у справі. Допущені помилки підлягають усуненню шляхом скасування відповідного судового рішення та закриття провадження.

Реалізація зазначеного повноваження зумовлюється такими

чинниками:

1. відсутністю у позивача або заявника суб'єктивного права на судовий захист у конкретних правовідносинах;
2. дією принципу диспозитивності у цивільному судочинстві;
3. вибуттям сторони чи третьої особи з процесу у випадках, коли спірні правовідносини не допускають правонаступництва [2, с.580].

Значний відсоток справ з якими пов'язана реалізація цього повноваження стосується невірного визначення судами першої інстанції юрисдикції, тобто помилкове віднесення справи саме до цивільної юрисдикції. На це вказує судова статистика. Допускаються такі судові помилки й судами апеляційної інстанції. Наявна проблема чіткого відмежування між цивільною, господарською, адміністративною юрисдикціями, яка потребує вирішення.

Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 27.04.2021 року наведено окремі критерії розмежування таких юрисдикцій як господарської та цивільної. До них віднесено суб'єктний склад правових відносин, зміст прав та обов'язків, предмет спору, риси спірних правовідносин у їх сукупності. Палата також відзначила, що таким критерієм може виступати пряма норма закону [3].

Порушення допущенні щодо визначення таких видів юрисдикції як предметної та суб'єктної мають наслідком обов'язкове скасування судового рішення, яким завершено розгляд справи, та закриття провадження у справі. Ця підстава реалізується незалежно від змісту та доводів апеляційного та касаційного оскарження.

Реалізуючи дане повноваження Велика Палата Верховного Суду у одній із своїх постанов зазначив, що має місце спір щодо звільнення особи саме з публічної служби, тому вимоги, викладені в позові щодо поновлення на посаді та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу відносяться до адміністративної юрисдикції. Велика Палата зробила висновок, що спірні правовідносини у справі зумовлені із проходженням особою саме публічної служби, і хоча позовна заява містить вимогу й щодо стягнення заробітку за період прогулу, що був вимушеним, проте він має розглядатися саме в адміністративному судочинстві [4].

В науковій доктрині звертають увагу на те, що не підпадання справи до цивільної юрисдикції можна та слід встановлювати саме на стадії відкриття провадження. Тому такі скарги не повинні

переходити на наступні стадії процесу, якщо спір не віднесений до цивільної юрисдикції [5, с. 822].

Закон України від 15 січня 2020 року доповнив ст. 414 ЦПК України новими положеннями щодо особливостей закриття провадження з п. 1 ч.1 ст. 255 ЦПК України. За наявності звернення позивача суд виносить в письмовому провадженні ухвалу щодо передачі справи, щоб продовжити розгляд в суді першої інстанції, до юрисдикції якого належить ця справа.

Закон України № 460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» вніс зміни щодо порядку повернення справ після закінчення касаційного перегляду справи [6]. Були внесені зміни також до ст. 256 ЦПК України.

Завершивши розгляд касаційної скарги та перегляд судового акту та здійснюючи повноваження визначені ч.4 ст. 414 ЦПК України касаційний суд зобов'язаний пояснити позивачеві щодо наявності у нього права впродовж 10 днів, з часу одержання ним постанови, заявити суду щодо направлення його справи за визначеною юрисдикцією, крім визначених процесуальних законом випадків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. *Верховна Рада України.* Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / [В. В. Комаров, В. І. Тertiшніков, В. В. Баранкова та ін.]; за заг. ред. В. В. Комарова. Х: Харків юридичний, 2008. 928 с.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 квітня 2021 року у справі № 591/5242/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97150181>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2019 року № 623/1656/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86036698>
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / С.Я. Фурса. К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2010. Т.1. 968 с.

6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 29. Ст.194.

В.В. Хомюк,
здобувач освіти другого (магістерського) рівня
Науковий керівник: О.В. Когут,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький, Україна)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА: МЕЖІ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується глибинними трансформаційними процесами, зумовленими як глобальними технологічними трендами, так і екстраординарними викликами – спочатку пандемією COVID-19, а згодом повномасштабним вторгненням російської федерації. У цьому контексті питання діджіталізації судочинства вийшло за межі технічної модернізації і набуло статусу фундаментальної проблеми забезпечення доступу до правосуддя. Необхідним є пошуку балансу між впровадженням новітніх технологій, які покликані спростити та прискорити судовий процес, та дотриманням базових принципів судочинства, закріплених у Конституції України і міжнародних актах. Центральним у цьому пошуку стає питання: чи може діджіталізація зробити правосуддя повністю дистанційним без втрати його сутнісних характеристик?

Проблематика електронного суду та дистанційного правосуддя стала предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) досліджували такі вчені, як О. Баранов, який акцентує увагу на правовому регулюванні штучного інтелекту та Інтернету речей у праві [1]. Значний внесок у аналіз перспектив

цифрового правосуддя зробив Р. Куйбіда, який у своїх аналітичних звітах розглядає ефективність впровадження електронних інструментів у судову практику України [2]. Серед західних дослідників варто виділити фундаментальні праці Р. Сасскінда, який прогнозує неминучість переходу судів в онлайн-формат [3]. Проте, незважаючи на значний масив напрацювань, питання меж допустимості повної віртуалізації судового процесу, особливо у кримінальному провадженні, залишається дискусійним і потребує подальшого вивчення. Тому метою дослідження є аналіз доктринальних та практичних аспектів діджиталізації судочинства, визначення можливостей та ризиків повного переходу до дистанційного правосуддя, а також формулювання пропозицій щодо оптимальної моделі цифрового суду в Україні.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій поставив перед юридичною спільнотою питання про зміну парадигми сприйняття суду: від суду як «місця», куди приходять громадяни, до суду як «сервісу», який надається державою. В Україні законодавчим підґрунтям для цих змін стало впровадження ЄСІТС. Відповідно до Положення про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, затвердженого Вищою радою правосуддя, система забезпечує автоматизацію процесів діяльності судів, органів та установ системи правосуддя, включаючи електронний документообіг та проведення відеоконференцій [4].

На практичному рівні діджиталізація довела свою ефективність. Стаття 212 Цивільного процесуального кодексу України прямо передбачає можливість участі учасників справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів [5]. В умовах воєнного стану це положення стало критично важливим, дозволяючи не зупиняти здійснення правосуддя навіть в умовах активних бойових дій, окупації окремих територій чи вимушеної міграції учасників процесу.

Однак, аналізуючи можливість *повного* переходу правосуддя в дистанційний формат, ми стикаємося з низкою доктринальних проблем. Ключовою перепорою є принцип безпосередності судового розгляду. Цей принцип вимагає, щоб суддя особисто сприймав докази, заслуховував показання свідків, пояснення сторін. У кримінальному процесі це має вирішальне значення. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово

наголошував, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий суд, що включає можливість особистої участі у розгляді справи [6].

Екран монітора неминуче створює бар'єр. Він може спотворювати невербальну комунікацію – міміку, жести, інтонацію, які часто є індикаторами щирості свідка чи обвинуваченого. Психологічний аспект сприйняття інформації через відеозв'язок відрізняється від живого спілкування. Дослідження показують, що емпатія та емоційний контакт, важливі для внутрішнього переконання судді, знижуються в онлайн-форматі. Це створює ризик ухвалення помилкових рішень у справах, де ключовим є оцінка достовірності усних показань.

Крім того, існує проблема «цифрової нерівності». Повна діджиталізація може обмежити доступ до правосуддя для вразливих верств населення – літніх людей, малозабезпечених громадян, мешканців віддалених сільських районів, які не мають належних технічних засобів або навичок цифрової грамотності. Якщо суд стане повністю віртуальним, держава ризикує порушити конституційне право на доступ до суду для значної частини населення.

Варто звернути увагу і на міжнародний досвід. Естонія, яка є світовим лідером у сфері електронного урядування, активно впроваджує цифрові інструменти, аж до розробки алгоритмів штучного інтелекту для вирішення дрібних спорів [7]. Це демонструє, що у категоріях справ, які базуються виключно на документах (наприклад, наказне провадження, безспірні стягнення, прості адміністративні правопорушення), повна дистанційність є не лише можливою, але й бажаною. Вона економить ресурси суду та сторін, пришвидшує розгляд.

Водночас, досвід Великої Британії та США, де під час пандемії масово використовувалися Zoom-слухання, виявив феномен так званої «Zoom fatigue» (втоми від Zoom) та зниження урочистості судового процесу. Суд – це не лише розгляд спору, це ритуал, який демонструє авторитет держави. Відправлення правосуддя «з дивану» може нівелювати повагу до суду та судового рішення. Рада Європи у своїх Керівних принципах щодо електронних доказів також застерігає від надмірного захоплення технологіями на шкоду процесуальним гарантіям [8].

Можна виділити дві групи судових справ у контексті можливості їх дистанційного розгляду:

1) *справи «документарного» характеру*: малозначні спори, адміністративні правопорушення (без загрози арешту), господарські спори, де позиції сторін викладені у письмових доказах. Тут повна діджиталізація є допустимою та ефективною;

2) *справи, що потребують безпосереднього дослідження особистісних доказів*: насамперед кримінальні провадження (особливо тяжкі злочини), справи про позбавлення батьківських прав, спори, де вирішальним є допит свідків. У цих випадках дистанційний режим може використовуватися лише як виняток (для забезпечення безпеки) або як допоміжний засіб, але не як повна заміна очного розгляду.

Технічний аспект також не можна ігнорувати. Кібербезпека залишається «ахіллесовою п'ятою» електронного правосуддя. Ризики несанкціонованого втручання в автоматизовані системи розподілу справ, витоку конфіденційних матеріалів або технічних збоїв під час трансляції засідань ставлять під загрозу легітимність судових рішень. Поки не буде гарантовано 100% захисту даних, повна відмова від паперових носіїв та фізичної присутності є передчасною.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що діджиталізація судів є незворотним процесом, який суттєво модернізує судочинство. Однак відповідь на питання «чи може правосуддя стати повністю дистанційним?» на сучасному етапі є негативною. Повна віртуалізація несе в собі ризики порушення фундаментальних принципів права, зокрема принципу безпосередності та права на справедливий суд.

Оптимальною моделлю для України є гібридний підхід. Він передбачає:

1) максимальну цифровізацію документообігу та рутинних процедур;

2) повну дистанційність для малозначних справ та спрощених проваджень за згодою сторін;

3) збереження пріоритету очного судового розгляду для складних кримінальних та цивільних справ, де важливий «людський фактор».

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку повинні стосуватися розробки етичних стандартів використання штучного інтелекту в судочинстві, удосконалення механізмів ідентифікації осіб у цифровому середовищі та створення надійних систем захисту судової інформації. Технології мають залишатися інструментом в

руках правосуддя, а не його замісником, слугуючи меті захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки, сутність та перспективи правового регулювання. *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 листоп. 2017 р.). Львів : НУЛП, 2017. С. 15-22.
2. Куйбіда Р. Цифрове правосуддя: перспективи запровадження в Україні : аналітичний звіт. Київ : Центр політико-правових реформ, 2021. 45 с.
3. Susskind R. *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford : Oxford University Press, 2019. 368 p.
4. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21> (дата звернення: 08.12.2025).
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.12.2025).
7. Digital Justice: How Estonia became a model for e-governance. *e-Estonia*. URL: <https://e-estonia.com> (дата звернення: 08.12.2025).
8. Guidelines on electronic evidence in civil and administrative proceedings : adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 January 2019. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968214> (дата звернення: 08.12.2025).

Л.А. Хомяк,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: О.В. Охман,
кандидат юридичних наук,
(м. Хмельницький, Україна)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИВЕРСІЇ ЯК ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Застосування норми про диверсію, передбаченої Особливою частиною Кримінального кодексу України, набуло особливої актуальності в умовах запровадження воєнного стану. Не можна стверджувати, що ця норма не застосовувалася раніше, однак саме з початком воєнних дій та повномасштабної збройної агресії відбулося істотне розширення судової практики, зокрема в частині кваліфікації відповідних діянь і призначення покарань за вчинення цього кримінального правопорушення. Практика правозастосування свідчить про зростання кількості таких справ та ускладнення їх правової оцінки з урахуванням специфіки умов воєнного часу.

Відповідно до КК України, диверсія полягає у вчиненні з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, а також на зруйнування або пошкодження об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Крім того, до диверсії віднесено дії, спрямовані на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій та епіфітотій, вчинені з тією самою метою [1]. Кримінально-правова характеристика цього правопорушення передбачає його аналіз через усі елементи складу злочину – об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону, що має принципове значення для правильної кваліфікації та відмежування від суміжних складів.

Безпосереднім об'єктом цього злочину є державна безпека в економічній, екологічній, інформаційній та воєнній сферах. Водночас конкретизація додаткових об'єктів посягання залежить від тієї сфери суспільних відносин, у межах якої вчиняється протиправне діяння. Законодавець при цьому не розширює поняття предмета складу диверсії, що зумовлює необхідність його тлумачення через

зміст відповідних об'єктів. З огляду на активізацію застосування цієї норми у зв'язку зі збройною агресією РФ, у правозастосовній практиці постає питання щодо визначення, чи має об'єкт посягання оборонне або народногосподарське значення для держави, що є ключовим для правильної кваліфікації діяння. Об'єктивна сторона диверсії характеризується діяннями, прямо передбаченими диспозицією статті, які охоплюють вісім форм її вчинення. Усі вони передбачають активну поведінку особи, що впливає зі змісту відповідного переліку дій. Водночас дискусійним залишається питання можливості вчинення диверсії шляхом бездіяльності. Відповідно до чинного КК України такі дії не підлягають кваліфікації як диверсія. Разом із тим сучасні умови воєнного стану та розвиток правозастосовної практики зумовлюють доцільність переосмислення цієї складової об'єктивної сторони, оскільки розгляд справ цієї категорії набуває не лише теоретичного, а й виразного практичного значення. В умовах триваючої війни держава повинна оперативно реагувати на нові форми посягань на основи національної безпеки, забезпечуючи належну адаптацію кримінально-правових норм до актуальних викликів.

Суб'єктом диверсії, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України, є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 14 років. Такий знижений вік кримінальної відповідальності зумовлений підвищеною суспільною небезпекою диверсії, яка посягає на основи національної безпеки та здатна спричинити масштабні негативні наслідки, зокрема загибель людей, шкоду довкіллю, руйнування об'єктів критичної інфраструктури та дестабілізацію функціонування держави. Встановлення відповідальності з 14 років також пов'язане з тим, що навіть у цьому віці особа може усвідомлювати характер і значення таких дій, особливо в умовах інформаційного впливу та залучення до протиправної діяльності. Суб'єктивна сторона диверсії характеризується виною у формі прямого умислу. Це означає, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає їх шкідливі наслідки та бажає їх настання. обов'язковою ознакою є також спеціальна мета – ослаблення держави, що відрізняє диверсію від суміжних складів злочинів (зокрема терористичних актів або умисного знищення майна). Така мета може проявлятися у прагненні підірвати обороноздатність, економічну стабільність або екологічну безпеку держави. В умовах збройної агресії особливого

значення набуває встановлення спрямованості умислу, оскільки це дозволяє відмежувати диверсію від інших правопорушень та забезпечити правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння.

Склад цього кримінального правопорушення традиційно відносять до формальних, оскільки він визнається закінченим із моменту вчинення однієї з передбачених у диспозиції дій, незалежно від фактичного настання шкідливих наслідків. Водночас у науковій доктрині відсутня єдність щодо цього питання. Так, окремі дослідники, зокрема Н. В. Коломієць та В. Я. Тацій, обґрунтовують позицію про наявність усіченого складу диверсії, акцентуючи увагу на підвищеній небезпеці вже підготовчих дій та спрямованості умислу на досягнення антидержавної мети [2, с. 272]. Натомість інші науковці, зокрема О. А. Чуваков, пов'язують момент закінчення злочину з настанням конкретних наслідків, таких як руйнування об'єктів, заподіяння шкоди здоров'ю людей, масові отруєння чи інші деструктивні результати [3, с. 163]. З урахуванням положень кримінально-правової теорії більш обґрунтованим видається підхід до визначення диверсії саме як злочину з формальним складом. Це пояснюється тим, що законодавець не ставить настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, а криміналізує вже сам факт вчинення суспільно небезпечних дій із відповідною метою. На відміну від матеріального складу, де завершеність злочину безпосередньо пов'язується з настанням визначених наслідків, у випадку диверсії достатнім є саме вчинення діяння, спрямованого на ослаблення держави. Що стосується концепції усіченого складу, то вона передбачає визнання злочину закінченим ще на стадії готування або замаху. Проте така інтерпретація не повною мірою узгоджується з чинною редакцією ст. 113 КК України, яка містить вичерпний перелік діянь, що утворюють об'єктивну сторону диверсії. Відповідно, дії, що лише створюють умови для вчинення диверсії (наприклад, підготовка засобів чи планування), підлягають кваліфікації як готування до злочину, але самі по собі не утворюють закінченого складу диверсії. Такий підхід має важливе практичне значення, оскільки забезпечує чітке відмежування стадій вчинення кримінального правопорушення та сприяє правильній кваліфікації діянь у правозастосовній діяльності.

Законодавець також визначає спеціальну мету – ослаблення держави – як обов'язкову ознаку складу диверсії. З огляду на те, що безпосереднім об'єктом цього злочину виступає державна безпека в

економічній, екологічній, інформаційній та інших сферах, які забезпечують стабільне функціонування і розвиток держави, заподіяння істотної шкоди об'єктам у цих сферах свідчить про наявність саме такої спрямованості діяння. Саме ця ознака має вирішальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації, оскільки дозволяє відмежувати диверсію від інших суміжних кримінальних правопорушень. Зокрема, терористичний акт (ст. 258 КК України), умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), а також пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України) мають подібні об'єктивні прояви, однак відрізняються за спрямованістю умислу та кінцевою метою. Якщо у випадку диверсії визначальним є прагнення підірвати державну безпеку та обороноздатність, то в інших складах злочинів мотиви можуть бути корисливими, хуліганськими або пов'язаними з дестабілізацією громадського порядку без чіткої антидержавної спрямованості. У сучасних умовах, коли кількість кримінальних проваджень за ст. 113 КК України суттєво зросла, належне встановлення та доведення спеціальної мети набуває особливої ваги для правозастосовної практики [1].

Водночас у науковій літературі ця ознака розглядається як одна з найбільш проблемних. Так, О. З. Мармура та О. Ф. Пасека звертають увагу на недоліки судової практики, зокрема на випадки формального підходу до встановлення спеціальної мети. Дослідники, аналізуючи судові рішення, відзначають тенденцію, коли суди констатують наявність мети ослаблення держави без належного обґрунтування та доказового підтвердження [4, с. 488]. Як приклад наводяться кримінальні провадження № 323/4072/14-к та № 623/1958/16-к, у яких, за їх висновками, у вироках фактично відсутній належний аналіз цієї обов'язкової ознаки складу злочину. Таким чином, спостерігається проблема формалізації підходу до встановлення спеціальної мети, що призводить до нівелювання її значення як ключового критерію розмежування суміжних складів. Складність доказування цієї ознаки пояснюється необхідністю встановлення внутрішньої спрямованості умислу особи, що потребує комплексної оцінки всіх обставин справи, зокрема характеру дій, обраних об'єктів посягання, способу вчинення злочину та зв'язку з інтересами державної безпеки. У ряді випадків доведення такої мети є ускладненим, а інколи – об'єктивно проблематичним, що обумовлює потребу у вдосконаленні як методики доказування, так і

підходів судової практики до оцінки цієї кваліфікуючої ознаки.

Водночас із початком повномасштабної війни судова практика щодо застосування ст. 113 КК України істотно активізувалася, що сприяло більш чіткому напрацюванню підходів до доведення спеціальної мети диверсії. Показовим у цьому контексті є кримінальне провадження № 552/19320/24, яке демонструє належний рівень обґрунтування спрямованості умислу на ослаблення держави [5]. Передусім слід враховувати принцип індивідуалізації кримінально-правової оцінки, відповідно до якого кожне діяння аналізується з урахуванням усіх конкретних обставин його вчинення. Оскільки у складі диверсії спеціальна мета є конструктивною ознакою, її встановлення потребує всебічного дослідження фактичних даних та логічного зв'язку між діями особи і їх потенційним впливом на державну безпеку. У зазначеній справі судом було враховано комплекс обставин, які у сукупності свідчать про наявність мети ослаблення держави. Зокрема, об'єктом посягання виступали релейні шафи, що мають важливе значення для функціонування транспортної інфраструктури, а отже – і для обороноздатності та економічної стабільності держави. Вчинення підпалів таких об'єктів об'єктивно створює загрозу дестабілізації транспортних процесів і може впливати на забезпечення військових та господарських потреб. Важливим доказовим елементом стало також встановлення факту комунікації обвинуваченого з представниками держави-агресора, які пропонували вчинення відповідних дій за грошову винагороду, що прямо вказує на зовнішній вплив і антидержавну спрямованість поведінки. Попри те, що у матеріалах справи зазначено про мотив особистого збагачення та створення організованої групи, це не виключає наявності спеціальної мети диверсії, оскільки суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом. Особа усвідомлювала характер об'єктів посягання, можливі наслідки своїх дій і їх значення для функціонування держави, а відтак – фактично сприяла її ослабленню. Додатково суд врахував обстановку вчинення злочину, зокрема вибір темної пори доби, використання заходів конспірації та попереднє планування, що свідчить про цілеспрямованість і продуманість дій. Таким чином, саме сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак – характер об'єкта посягання, спосіб вчинення, зв'язки з представниками держави-агресора, обстановка та поведінка особи – дозволила обґрунтовано встановити спеціальну мету

ослаблення держави та правильно кваліфікувати діяння як диверсію.

Вирішальне значення для кваліфікації має також особливо кваліфікуюча ознака – вчинення діянь, передбачених диспозицією статті, в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Відповідні зміни були внесені Законом України від 03.03.2022 р. № 2113-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [6]. Запровадження такої кваліфікуючої ознаки обумовлене об'єктивною необхідністю адекватного реагування на зростання загроз національній безпеці та підвищення рівня кримінально-правового захисту держави в умовах збройної агресії. Кваліфікуючі ознаки традиційно підвищують ступінь суспільної небезпеки діяння, що, у свою чергу, зумовлює посилення кримінальної відповідальності. Вчинення диверсії в умовах воєнного стану або під час збройного конфлікту свідчить про особливу зухвалість і небезпечність поведінки винної особи, оскільки такі дії безпосередньо підривають обороноздатність держави, ускладнюють функціонування критичної інфраструктури та можуть мати значно тяжчі наслідки, ніж у мирний час. Воєнний стан як особливий правовий режим запроваджується на всій території України або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, і передбачає надання органам державної влади додаткових повноважень для відсічі агресії та забезпечення національної безпеки. Повномасштабне вторгнення російської федерації спричинило різке зростання кількості кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, частина з яких раніше не отримувала належної кримінально-правової оцінки або вимагала уточнення механізмів кваліфікації. У цьому контексті законодавчі зміни дозволили більш ефективно притягувати до відповідальності осіб, які вчиняють диверсійні дії, у тому числі у співпраці з державою-агресором, забезпечуючи належну диференціацію відповідальності залежно від умов вчинення злочину [7, с. 16].

Отже, диверсія як кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки посідає важливе місце в системі норм Розділу І Особливої частини КК України та в сучасних умовах набула особливої актуальності у правозастосовній практиці. Активізація її застосування зумовлена насамперед збройною агресією та необхідністю належного кримінально-правового реагування на

посягання, спрямовані на підрив обороноздатності, економічної стабільності та інших складових державної безпеки. Внесені до законодавства зміни сприяли підвищенню ефективності кваліфікації таких діянь і забезпечили більш адекватну диференціацію відповідальності залежно від умов їх вчинення. Водночас накопичена практика виявила низку проблемних аспектів, що потребують подальшого нормативного та доктринального уточнення. Зокрема, дискусійними залишаються питання щодо конкретизації безпосереднього об'єкта злочину, меж його тлумачення, а також форм реалізації об'єктивної сторони, з урахуванням сучасних способів вчинення диверсійних дій. Окремої уваги потребує і вироблення єдиних підходів до доведення спеціальної мети – ослаблення держави, яка відіграє ключову роль у відмежуванні диверсії від суміжних складів кримінальних правопорушень. У цьому контексті судова практика виконує не лише прикладну, а й орієнтаційну функцію, дозволяючи відслідковувати тенденції кваліфікації та адаптацію правозастосування до нових викликів. Саме узагальнення практики, її належний аналіз і подальше нормативне вдосконалення здатні забезпечити єдність підходів, підвищити якість кримінально-правової оцінки та зміцнити механізм захисту державної безпеки в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 15.04.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Зайцев Г. В., Коломієць Н. В. Диверсія та терористичний акт: проблеми кваліфікації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 571–575.
3. Чуваков О.А. Диверсія і тероризм: проблеми розмежування злочинів. *Матеріали 71-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 23-25 листопада 2016 року м. Одеса* : [збірник] / ОНУ ім. І.І. Мечникова, ЕПФ; відп. ред. О. О. Нігреєва. Одеса : Астропринт, 2016. С. 162–164.
4. Мармура О. З., Пасека О. Ф. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за диверсію та можливі способи їх законодавчого вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 487–490. URL: https://lsej.org.ua/11_2023/119.pdf

5. Постанова у справі № 522/19320/24: судові рішення. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122895218>

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>

7. Бундз Р., Яровик Д. Державна зрада і диверсія: кримінальна відповідальність в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* С. 12–17.

Г.В. Хруленко,
вчителька історії та права вищої категорії
(м. Хмельницький, Україна)

ДОСВІД УЧАСТІ У 32-Й ЩОРІЧНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ EUROCLIO «HISTORY AND HOPE» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: історична освіта, громадянська освіта, EuroClіo, демократичні цінності, критичне мислення, медіаграмотність, міжнародне співробітництво, The Hope Manifesto.

Сучасні суспільні трансформації, поширення дезінформації та зростання ролі громадянської активності актуалізують необхідність переосмислення підходів до викладання історії. У цих умовах міжнародна співпраця освітян стає важливим чинником обміну професійним досвідом, упровадження інноваційних практик та зміцнення демократичних цінностей. Вагоме місце серед міжнародних освітніх платформ посідає діяльність Європейської асоціації викладачів історії EuroClіo, щорічні конференції якої сприяють формуванню сучасного бачення історичної та громадянської освіти.

Актуальність дослідження: актуальність теми зумовлена потребою у впровадженні сучасних підходів до викладання історії, спрямованих на розвиток критичного мислення, медіаграмотності та громадянської компетентності молоді. Вивчення міжнародного

досвіду, зокрема результатів 32-ї щорічної конференції EuroClio «History and Hope», є важливим для адаптації ефективних освітніх практик до українського контексту в умовах суспільних викликів та євроінтеграційних процесів.

Мета статті: проаналізувати основні напрями роботи 32-ї щорічної конференції EuroClio «History and Hope» та визначити їх значення для розвитку історичної і громадянської освіти, а також можливості використання набутого досвіду в українській освітній практиці.

Основні тези дослідження. Конференція «History and Hope», що відбулася 27–29 квітня 2026 року в Брюсселі, поєднала академічні дискусії, практичні заняття та культурно-освітні заходи. Проведення пленарних засідань і панельних дискусій у залі засідань Європейського Парламенту підкреслило важливість історичної освіти у зміцненні демократичних цінностей та подоланні суспільної поляризації.

Ключовий виступ Джона Александера, автора книги «Citizens», був присвячений проблемам громадянської залученості та перспективам демократичної освіти. Значна увага приділялася питанням протидії дезінформації, використанню цифрових ресурсів HistoriCall, деколонізації змісту навчальних програм та формуванню критичного мислення учнів і студентів.

Практична складова конференції включала навчальні візити до Парламентаріуму, Будинку європейської історії, музею BELvue, Африканського музею в Тервюрені та закладів освіти Брюсселя. Ознайомлення з діяльністю цих інституцій сприяло поглибленню розуміння сучасних підходів до збереження історичної пам'яті та розвитку громадянської свідомості.

Важливим результатом конференції стало створення «Маніфесту Надії» (The Hope Manifesto), який об'єднав ідеї учасників щодо ролі історичної освіти у формуванні критичної стійкості молоді, культури діалогу та активного громадянства. Документ був переданий представникам Європейського Парламенту як практичний орієнтир для подальшого розвитку освітньої політики.

Участь у 32-й щорічній конференції EuroClio «History and Hope» засвідчила важливість міжнародного професійного діалогу для вдосконалення історичної та громадянської освіти. Представлені підходи та методики можуть бути адаптовані до української системи освіти з метою розвитку критичного мислення, медіаграмотності та

демократичної культури.

Отже, міжнародний досвід, отриманий під час конференції, сприяє поглибленню європейського освітнього співробітництва та створює передумови для впровадження інноваційних практик у процес викладання історії в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Alexander J. *Citizens: Why the Key to Fixing Everything is All of Us*. London : Canongate Books, 2022. 368 p.

2. EuroClio. *32nd Annual Conference: History and Hope* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euroclio.eu/event/32nd-annual-conference-history-and-hope/> (дата звернення: 09.06.2026).

3. History and Hope. *32nd Annual Conference Programme* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://historyandhope.eu/programme> (дата звернення: 09.06.2026).

4. House of European History. *EuroClio 32nd Annual Conference: History and Hope – Learning for Change* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://historia.europa.eu/en/exhibitions-events/events/euroclio-32nd-annual-conference-history-and-hope-learning-change> (дата звернення: 09.06.2026).

5. History and Hope. *The Hope Manifesto* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://historyandhope.eu/> (дата звернення: 09.06.2026).

6. House of European History. *Hope in the Classroom: Teachers Writing Europe's Next Chapter* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://historia.europa.eu/en/our-work/news/hope-classroom-teachers-writing-europes-next-chapter> (дата звернення: 09.06.2026).

7. Missions Publiques. *The Hope Manifesto* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://missionspubliques.org/pf/the-hope-manifesto/?lang=en> (дата звернення: 09.06.2026).

EuroClio. *Annual Conferences* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euroclio.eu/what-we-do/professional-development/annual-conference/> (дата звернення: 09.06.2026).

Ж.В. Юхименко,
здобувачка вищої освіти
(м. Хмельницький, Україна)

НАУКА, ЇЇ ФУНКЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ

Наука є одним із найглибших і найвизначальніших явищ людської цивілізації, що формує не лише рівень технологічного розвитку, а й сам спосіб мислення суспільства, його ціннісні орієнтири та стратегічні горизонти майбутнього. Вона виникла як відповідь на фундаментальну потребу людини зрозуміти світ, пояснити закономірності природи, поведінки суспільства та внутрішньої логіки розвитку буття. З плином часу наука перетворилася з інструмента пізнання у складну багаторівневу систему виробництва знань, що інтегрує емпіричний досвід, теоретичне мислення та практичне застосування результатів досліджень. Тому в рамках дослідження потрібно визначити сутність науки та її функції в суспільстві.

Варто зазначити, що сутність науки полягає у систематизованому, доказовому та критичному пізнанні реальності. Вона відрізняється від інших форм духовного освоєння світу тим, що спирається на перевірюваність, логічну обґрунтованість і відтворюваність результатів. Саме ці характеристики дозволяють науці формувати об'єктивну картину світу, яка постійно уточнюється та розвивається. Наукове знання не є статичним, воно перебуває у безперервному процесі оновлення, де кожна нова гіпотеза або теорія проходить випробування практикою і критикою наукової спільноти [1, с. 10].

У суспільстві наука виконує низку ключових функцій, які взаємопов'язані між собою і утворюють цілісну систему впливу на соціальний розвиток. Пізнавальна функція науки полягає у розкритті закономірностей природного і соціального світу. Завдяки їй людина отримує можливість виходити за межі безпосереднього досвіду і формувати узагальнене уявлення про реальність. Саме ця функція забезпечує прогресивний рух людства від міфологічних уявлень до раціонального розуміння дійсності.

В свою чергу, потрібно зазначити, що не менш важливою є прогностична функція науки, яка дозволяє передбачати розвиток

подій, процесів і явищ. Наукове прогнозування має особливе значення у сучасному світі, де соціальні, економічні та технологічні зміни відбуваються з надзвичайною швидкістю. Завдяки цій функції суспільство здатне планувати своє майбутнє, мінімізувати ризики та приймати стратегічно виважені рішення.

Практична або перетворювальна функція науки полягає у тому, що наукові знання стають основою для створення нових технологій, інновацій та механізмів впливу на навколишню дійсність. Саме завдяки цій функції наука безпосередньо пов'язана з економічним розвитком, промисловістю, медициною, освітою та іншими сферами суспільного життя. Вона виступає рушійною силою технічного прогресу, який змінює умови існування людини і розширює її можливості.

Соціокультурна функція науки полягає у формуванні світогляду, системи цінностей і культурного рівня суспільства. Наука впливає на спосіб мислення людини, виховує критичність, раціональність і здатність до аналітичного осмислення інформації. Вона сприяє подоланню забобонів і формуванню більш зрілого ставлення до реальності. У цьому контексті наука виступає важливим елементом культурної еволюції людства [2, с. 37].

Разом з тим, окремо слід виділити освітню функцію науки, яка забезпечує передачу знань від покоління до покоління. Через систему освіти наукові досягнення стають доступними широкому колу людей, формуючи інтелектуальний потенціал суспільства. Освіта, заснована на наукових засадах, сприяє підготовці кваліфікованих фахівців, здатних працювати в умовах складних соціально-економічних викликів.

Наука також виконує світоглядну функцію, формуючи цілісне розуміння світу і місця людини в ньому. Вона пропонує раціональне пояснення природних і соціальних явищ, тим самим створюючи альтернативу міфологічним або ідеологічно спотвореним уявленням. Це особливо важливо в умовах інформаційного суспільства, де критичне мислення стає необхідною умовою виживання [3, с. 31].

У сучасну епоху особливого значення набуває також інноваційна функція науки, яка полягає у безперервному продукуванні нових знань і технологічних рішень. Саме інноваційність визначає конкурентоспроможність держав, рівень їх економічного розвитку та здатність адаптуватися до глобальних викликів. Наука стає стратегічним ресурсом, який визначає місце

країни у світовій системі.

Таким чином, узагальнюючи все вищевикладене, можемо зробити висновок, що наука є багатофункціональним соціальним інститутом, що пронизує всі сфери суспільного життя і визначає напрям його розвитку. Вона поєднує в собі пізнання, прогнозування, практичне перетворення, культурне формування та інноваційний розвиток, створюючи основу для прогресу цивілізації. Наука є ключовим фактором розвитку суспільства, що забезпечує пізнання світу, формування світогляду та технологічний прогрес. Її функції охоплюють як теоретичне осмислення дійсності, так і практичне перетворення соціальної реальності. У сучасних умовах наука стає визначальним ресурсом розвитку держав і гарантом їхнього майбутнього. Вона формує інтелектуальний потенціал суспільства та сприяє його культурній і економічній еволюції. Отже, значення науки у суспільстві є фундаментальним і незамінним.

Список використаних джерел та літератури:

1. Добрянська Н. Наукова діяльність: методологія і методика процесу: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 84 с.
2. Корягін М. В. Основи наукових досліджень : навч. вид. Київ: Алерта, 2019. 543 с.
3. Мальська М. П. Організація наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури», 2017. 136 с

Є.А. Ющенко,
здобувачка вищої освіти
(м. Хмельницький, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ

Право на свободу та особисту недоторканність є фундаментальним атрибутом демократичного суспільства, що закріплено у статті 29 Конституції України та статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У кримінальному провадженні ця засада покликана гарантувати захист особи від

свавільного обмеження її прав з боку держави. Однак сучасний стан правозастосовної діяльності свідчить про наявність низки системних проблем, які загострилися в умовах воєнного стану та потребують негайного наукового переосмислення.

Однією з найбільш гострих проблем залишається практика обрання запобіжних заходів, де й досі спостерігається певний «обвинувальний ухил». Незважаючи на вимоги Кримінального процесуального кодексу України щодо винятковості тримання під вартою, суди часто розглядають цей захід як основний, а не факультативний. Проблема полягає у формальному підході до обґрунтування ризиків, передбачених статтею 177 КПК України. Прокурори нерідко обмежуються загальними фразами про можливість переховування особи або тиску на свідків, не надаючи конкретних доказів таких намірів, а суди, своєю чергою, дублюють ці тези у своїх ухвалах, що суперечить практиці Європейського суду з прав людини (зокрема, рішення у справі «Харченко проти України»).

Не менш актуальною є проблема правової регламентації затримання особи без ухвали слідчого судді. Стаття 208 КПК України чітко визначає випадки, коли таке затримання є правомірним, проте на практиці правоохоронні органи часто використовують інститут «фактичного затримання» під виглядом проведення поверхневої перевірки або запрошення до відділку для надання пояснень. Це призводить до розмивання моменту початку затримання, що безпосередньо впливає на дотримання процесуальних строків та право особи на невідкладну правову допомогу. В умовах воєнного стану ситуація ускладнюється розширенням повноважень правоохоронних органів та зміною порядку затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів проти національної безпеки. Запровадження статті 615 КПК України дозволило за певних умов передавати функції слідчого судді прокурорам, що хоч і є виправданим кроком у зоні бойових дій, проте створює ризики для збалансованості системи стримувань і противаг у тилових регіонах.

Окрему увагу слід приділити питанню забезпечення права на свободу в контексті умов тримання в установах попереднього ув'язнення. Свобода тісно пов'язана з людською гідністю, тому тримання особи в переповнених камерах без належного санітарно-гігієнічного забезпечення розцінюється як порушення засади

особистої недоторканності. Останніми роками в Україні розпочато впровадження системи «Custody Records», яка має на меті повну відеофіксацію перебування затриманого під контролем держави. Широке впровадження цієї системи у кожному підрозділі поліції є ключовим інструментом мінімізації випадків незаконного насильства та порушення права на свободу.

Підсумовуючи, можна констатувати, що реалізація засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканність потребує комплексного підходу: від подолання формалізму в судових рішеннях до посилення реального прокурорського нагляду за законністю затримань. Важливим є не лише вдосконалення норм законодавства, а й зміна правової культури суб'єктів владних повноважень, де пріоритетом має стати презумпція свободи особи, а будь-яке її обмеження має бути не лише законним, а й об'єктивно необхідним у демократичному суспільстві. Подальші наукові дослідження мають зосередитися на розробці чітких критеріїв оцінки ризиків при обранні запобіжних заходів та механізмах компенсації шкоди за незаконне обмеження волі в умовах особливих правових режимів.

А.Р. Яцемірська,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник: А.В. Авсієвич,
PhD
(м. Хмельницький, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ» У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Анотація. У статті проаналізовано роль та значення нової навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» у закладах вищої освіти України. Висвітлено основні напрями впливу курсу на формування оборонної свідомості, громадянської відповідальності та патріотичних переконань студентської молоді в умовах триваючої військової агресії. Наголошено на важливості поєднання теоретичних знань із практичними навичками для підготовки здобувачів освіти до захисту держави. **Ключові слова:** національний спротив, вища

освіта, оборонна свідомість, патріотичне виховання, студентська молодь, громадська безпека.

Постановка проблеми. Збройна агресія російської федерації проти України докорінно змінила безпекове середовище в Східній Європі та актуалізувала питання готовності кожного громадянина до захисту своєї держави. В умовах тотальної війни, яка ведеться не лише на полі бою, а й в інформаційному, економічному та ментальному просторах, формування високого рівня оборонної свідомості суспільства, і насамперед молоді, набуває стратегічного значення. Провідну роль у цьому процесі мають відігравати заклади вищої освіти (ЗВО), які акумулюють інтелектуальний та активний потенціал нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика патріотичного виховання та військової підготовки молоді у ЗВО висвітлена у працях таких українських дослідників, як К. О. Алексєєв, Г. В. Дашевська, І. В. Корнієнко, Г. О. Кочін, М. П. Стрельбицький та інших. Проте, питання інтеграції та перших результатів впровадження спеціалізованого курсу «Основи національного спротиву» у систему вищої освіти України є відносно новим і потребує ґрунтовного наукового осмислення та узагальнення практичного досвіду.

Мета статті — розкрити роль і значення дисципліни «Основи національного спротиву» у формуванні оборонної свідомості здобувачів вищої освіти та визначити ключові напрями її впливу на готовність молоді до захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Виклад основного матеріалу. Обороздатність держави в сучасному світі базується не лише на потужності Збройних Сил, а й на готовності всього суспільства чинити опір агресору. Концепція тотального (загальнонаціонального) спротиву, закріплена у Стратегії воєнної безпеки України та Законі України «Про основи національного спротиву», передбачає залучення широких верств населення до заходів щодо забезпечення територіальної оборони, підготовки громадян до захисту України, організації та ведення руху опору [1].

З метою реалізації законодавчих норм та підвищення рівня готовності здобувачів вищої освіти до виконання військового обов'язку та участі у цивільному захисті, з 2022-2023 навчального року у ЗВО розпочато впровадження навчальної дисципліни «Основи

національного спротиву» (ОНС) [3; 4]. Ця ініціатива Міністерства освіти і науки України покликана сформувати у молоді комплекс знань, умінь та навичок, необхідних для виживання, ефективної дії та захисту в умовах війни та надзвичайних ситуацій.

Курс «Основи національного спротиву» є інтегрованим і поєднує теоретичний та практичний компоненти. До його ключових змістових модулів належать:

- **Теоретико-методологічний:** вивчення правових засад національного спротиву, структури сектору безпеки та оборони України, основ воєнної політики та стратегії держави [1; 3]. Це формує у студентів розуміння важливості громадянського обов'язку та законності застосування сили для захисту України.

- **Військово-прикладна підготовка:** здобуття навичок вогневої підготовки, військової топографії, тактики дій невеликих підрозділів, організації зв'язку. Навіть базове володіння цими навичками підвищує живучість та ефективність громадян у кризових ситуаціях [4].

- **Цивільний захист та долікарська допомога:** опанування алгоритмів дій у разі загрози застосування зброї масового ураження, вивчення основ тактичної медицини (протоколи TCCC/MARCH), правил поведінки при виявленні вибухонебезпечних предметів [5]. Це безпосередньо впливає на збереження життя і здоров'я як самих студентів, так і оточуючих.

- **Інформаційна безпека та медіаграмотність:** формування навичок критичного мислення, розпізнавання фейків, ПсО та маніпуляцій, опанування правил кібербезпеки. Це критично важливо в умовах гібридної війни, коли інформаційний простір стає полем битви за свідомість [2].

Формування оборонної свідомості молоді засобами курсу ОНС відбувається комплексно. Насамперед, вивчення дисципліни сприяє **інтелектуалізації патріотизму** [2]. Студенти переходять від декларативного розуміння любові до Батьківщини до усвідомлення конкретних викликів, загрози та своєї ролі у забезпеченні національної безпеки. Оборонна свідомість формується не на основі страху, а на основі знання, відповідальності та готовності діяти.

По-друге, практичний компонент курсу ОНС дає змогу здобувачам освіти подолати психологічний бар'єр неготовності до екстремальних умов війни [5]. Навчальні стрільби, тренування з такмеду, квести з орієнтування на місцевості підвищують

впевненість у власних силах, формують стійкість та здатність швидко приймати рішення у стресових ситуаціях [4]. Молодь усвідомлює, що захист — це не лише справа професійних військових, а й кожного громадянина.

По-третє, впровадження ОНС сприяє **актуалізації військово-патріотичного виховання** на основі сучасних зразків української військової історії та подвигів українських воїнів-захисників [2]. Вивчення сучасних тактик, техніки та досвіду ведення бойових дій наближає навчання до реалій сьогодення, робить його цікавим та вмотивованим для студентів [4].

Однак, впровадження курсу «Основи національного спротиву» у вищій школі стикається із низкою викликів. Ключовими серед них є: недостатнє матеріально-технічне забезпечення (інтерактивні тири, тренажери, медичне обладнання), дефіцит кваліфікованих викладачів-практиків, необхідність адаптації навчальних програм під специфіку різних спеціальностей (наприклад, правоохоронців, економістів, медиків) [2; 3]. Синергія ЗВО із підрозділами ТрО, ДСНС та ветеранами ЗСУ може стати ефективним шляхом вирішення цих проблем.

Висновки. Впровадження навчального курсу «Основи національного спротиву» у закладах вищої освіти України є своєчасною та стратегічно виправданою відповіддю на безпекові виклики сучасності. Він є потужним інструментом формування оборонної свідомості студентської молоді, поєднуючи теоретичне розуміння правових та політичних основ захисту держави із здобуттям практичних навичок, необхідних для виживання та ефективної дії в умовах воєнного стану. Подальший розвиток та вдосконалення викладання цього курсу є важливим чинником забезпечення стійкості українського суспільства та підвищення обороноздатності України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.
2. Гавриш О. Національний спротив як інструмент формування оборонної свідомості громадян: український досвід. *Стратегічні пріоритети*. 2022. № 1-2 (58-59). С. 45-53.
3. Корнієнко І. В. Національно-патріотичне виховання

студентів як важливий чинник формування оборонної свідомості здобувачів вищої освіти. *Сучасний стан та перспективи розвитку національної системи цивільного захисту*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 жовтня 2023 р.). Київ : НУЦЗУ, 2023. С. 112-114.

4. Методичні рекомендації щодо організації та викладання навчальної дисципліни «Основи національного спротиву» у закладах вищої освіти України / кол. авт. : М. П. Стрельбицький, С. П. Коваленко, Т. В. Позняк та ін. ; за заг. ред. О. В. Морозова. Київ : НАПН України, ІВО НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 98 с.

5. Стрельбицький М. П., Безносюк Р. В., Дашевська Г. В. Формування стійкості здобувачів вищої освіти до екстремальних умов життєдіяльності в процесі вивчення «Основ національного спротиву». *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогіка. 2023. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2023_2_8

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аветісян Андрій Айкович – здобувач вищої освіти ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Авсієвич Алла Валеріївна – аспірантка Навчально-наукового інституту права та безпеки ім. Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ, Україна).

Авсієвич Руслан Леонідович – вчитель інформатики КЗЗСО «Ліцей № 11 Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький, Україна).

Андрушко Алла Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Бачмага Анна Андріївна – здобувачка освіти 10 класу КЗЗСО «Ліцей №1 імені Володимира Красицького Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький, Україна).

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент; директор Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Бончук Вікторія Павлівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна)

Ватрас Володимир Антонович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Виговський Дмитро Леонідович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Вікентьєва Ірина Олександрівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницької фахового коледжу Хмельницької торговельно-економічної академії (м. Хмельницький, Україна).

Волинець Вікторія Володимирівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Волколуп Олена Олегівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Волкотруб Сергій Григорович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Гаврік Роман Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Гарієвська Мирослава Богданівна – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Гуменюк Валерія Вікторівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Гуменюк Юлія Григорівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Дідик Алла Василівна – викладач циклової комісії інформаційних технологій Хмельницького кооперативного фахового коледжу Хмельницької торговельно-економічної академії (м. Хмельницький, Україна).

Данчук Віктор Алекс Віталійович – аспірант кафедри Міжнародного права та порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна).

Жеребний Владислав Олександрович – здобувач вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Жовтя Олена Сергіївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Право» Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна).

Забітовський Богдан Іванович – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Право» Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна).

Вищук Артем Анатолійович - здобувач вищої освіти ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Карпенко Вікторія Олегівна – здобувачка освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м.Хмельницький, Україна).

Карп'юк Денис Артемович – здобувач фахової передвищої освіти за спеціальністю «Комп'ютерна інженерія» Хмельницького кооперативного фахового коледжу Хмельницької торговельно-економічної академії (м.Хмельницький, Україна).

Кісілевич Владислав Юрійович – здобувач вищої освіти ОП «Право» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Когут Ольга Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна).

Колієв Ілля Сергійович – здобувач освіти 11 класу КЗЗСО «Ліцей №1 імені Володимира Крasiцького Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький, Україна).

Коломієць Олександра Едуардівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Коцюба Олена Віталіївна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Курилюк Юлія Любомирівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Лівчинська Ліза Ігорівна – здобувачка освіти 10 класу КЗЗСО «Ліцей № 1 імені Володимира Крasiцького Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький, Україна).

Маліновська Анастасія Романівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького кооперативного фахового коледжу Хмельницької торговельно-економічної академії (м. Хмельницький, Україна).

Маслековський Андрій Віталійович - здобувач вищої освіти ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, доцент, професор МКА, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності, докторант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Мельничук Руслан Володимирович – здобувач вищої освіти ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Найдук Єва Андріївна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького кооперативного фахового коледжу Хмельницької торговельно-економічної академії (м. Хмельницький, Україна).

Наконечна Софія Русланівна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького кооперативного фахового коледжу Хмельницької торговельно-економічної академії (м. Хмельницький, Україна).

Нікіфорова Владислава Вікторівна – здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Нікіфорова Тетяна Іванівна – кандидатка юридичних наук, доцентка; доцентка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Новак Антоніна Олександрівна – здобувачка вищої освіти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Осмолян Віталій Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук,; доцент кафедри права Хмельницького національного університету; доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Петлюк Юрій Степанович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного адміністрування Хмельницької торговельно-економічної академії (м. Хмельницький, Україна).

Петровський Олександр Сергійович – здобувач вищої освіти ОП «Право» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Плахтій Софія Сергіївна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницької фахового коледжу Хмельницької торговельно-економічної академії (м. Хмельницький, Україна).

Попелюшко Андрій Вікторович – здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Предместніков Олег Гарійович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна).

Пузирина Наталія Станіславівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна).

П'янов Сергій Валерійович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна).

Ратушняк Святослав Петрович - вчитель правознавства, вчитель-методист КЗЗСО «Ліцей №1 імені Володимира Крasiцького

Хмельницької міської ради» (м. Хмельницький, Україна).

Романець Руслана Анатоліївна – здобувачка фахової передвищої освіти Хмельницького економіко-правового фахового коледжу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Савчук Ельвіра Вікторівна – здобувачка вищої освіти ОП «Право» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Сафронюк Максим Анатолійович – студент 3 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Сенюк Олександра Олександрівна – студентка 3 курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Соботюк Вікторія Вікторівна – здобувачка вищої освіти ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Солецька Іванна Іванівна – здобувачка вищої освіти ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Солодюк Назар Сергійович – здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Ставерська Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна).

Тіхонов Анатолій Миколайович – здобувач вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, експерт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) (м. Запоріжжя, Україна).

Толкач Анжеліка Миколаївна – старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна).

Трач Оксана Михайлівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна).

Хомяк Вадим Вікторович – здобувач освіти другого (магістерського) рівня освіти Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна).

Хомяк Людмила Анатоліївна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності «Право» Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна).

Хруленко Галина Володимирівна – вчителька історії та права вищої категорії КЗЗСО Ліцею № 10 Хмельницької міської ради (м. Хмельницький, Україна).

Юхименко Жанна Вікторівна – здобувачка вищої освіти ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький, Україна).

Ющенко Єлизавета Анатоліївна – здобувачка вищої освіти – ОП «Правоохоронна діяльність» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

Яцемірська Анастасія Романівна - здобувачка вищої освіти ОП «Право» Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький, Україна).

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....	4
А.А. Аветісян	
«ОГЛЯД МІСЦЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЧИ МІСЦЯ ПОДІЇ?»	
ПРОЦЕСУАЛЬНО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ В	
ПАРАДИГМІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОГО	
ПРОЦЕСУ	5
А.В. Авсієвич	
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ОНЛАЙН-	
АРБІТРАЖУ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СУЧАСНА	
ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ	7
Р.Л. Авсієвич, А.В. Авсієвич, ...	10
ДЕЕРФАКЕ ЯК ПРАВОВИЙ ВИКЛИК: ДОПУСТИМІСТЬ	
ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ	
ПРАВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	10
Р.Л. Авсієвич	
ХТО ВЛАСНИК КАРТИНКИ, ЗГЕНЕРОВАНОЇ ChatGPT:	
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ БЕЗ АВТОРА-ЛЮДИНИ...	
.....	18
А.А. Бачмага	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ	
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-	
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	27
В.П. Бончук	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ УПУЩЕНОЇ	
ВИГОДИ	32
І. О. Вікентьєва	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПАДКУВАННЯ	
ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	37
В.В. Волинець	
ДЕСТРУКТИВНІ СУБКУЛЬТУРИ І ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ	
ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	43
О.О. Волколуп	
ЩОДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО	

СТАТУСУ ТРЕТІХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЯКИМ ЗАКОНОМ НАДАНО ПРАВО ЗВЕРТАТИСЯ ДО СУДУ В ІНТЕРЕСАХ ІНШИХ ОСІБ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	47
В.В. Гуменюк	
КРИМІНАЛЬНА РЕПРЕСІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	53
Ю.Г. Гуменюк	
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ІНІЦІУВАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ	57
В.А.В. Данчук	
КАТУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	61
В.О. Жеребний	
ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ	70
О.С. Жовтя	
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ: ТЕОРІЯ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ	75
Б.І. Забітовський	
ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	81
А.А. Зищук	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	88
В.О. Карпенко	
ПОРІВНЯННЯ ДЕКРЕТНОЇ ВІДПУСТКИ ТА ВІДПУСТКИ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ	91
В.О. Карпенко	
ШЛЮБ ІЗ БЛИЗЬКИМИ РОДИЧАМИ ЯК ПІДСТАВА НЕДІЙСНОСТІ ШЛЮБУ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ	97
Д.А. Карп'юк	
ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИВАТНОСТІ МОЛОДІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	103

В.Ю. Кісілевич	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	111
В.Ю. Кісілевич	
ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРАДІЖКИ, ГРАБЕЖУ, РОЗБОЮ ТА ШАХРАЙСТВА.....	120
О.В. Коцюба	
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ТВАРИНОЮ ..	125
І.С. Колієв	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВБИВСТВА, ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	130
Ю.Л. Курилюк	
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	137
Ю.Л. Курилюк, О.Е. Коломієць	
ЄДИНЕ ГРОМАДЯНСТВО ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	141
Л. І. Лівчинська	
ВЧИНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНИМИ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	144
А.Р. Маліновська	
ВИБОРИ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ Й МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ ВИБОРЦІВ: ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ	148
А.В. Маслековський	
ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	153
Ф.М. Медвідь	
НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В РЕЛІГІЙНО- ДУХОВНІЙ СФЕРІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	

(ДО 30-ЛІТТЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ) ..	156
Р.В. Мельничук	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	169
Є. А. Найдук	
ОСНОВНІ ІНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ	173
С.Р. Наконечна	
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ІНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ.	178
В.В. Нікіфорова	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ УЧАСТІ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	183
А.О. Новак	
СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	190
С.С. Плахтій	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА РЕТРОСПЕКТИВА ЯК ФУНДАМЕНТ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	194
О.С. Петровський	
ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	199
А.В. Попелюшко	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗУПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ	202
Н.С. Пузирна	
МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ОБ'ЄКТИ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	207
С.В. П'янов	
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	210
Р.А. Романець	
СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ТРАНСМІСІЇ У	

ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	214
Р.А. Романець	
УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ТА	
ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВИЩЕННЯ ЇЇ МЕЖ.....	217
Е.В. Савчук	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ	
ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИКУПУ ПАМ'ЯТОК	
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ.....	221
М. А. Сафронюк	
ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ	
ПРАВАМИ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУДОЧИНСТВА	
.....	225
О.О. Сенюк	
ВИЗНАЧЕННЯ ПОВАЖНОСТІ ПРИЧИН ПРОПУСКУ	
ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ.....	229
В.В. Соботюк	
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ	233
І.І. Солецька	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
СПІВУЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	
В УКРАЇНІ.....	238
Н.С. Солодюк	
ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ	
ДІЛЯНКИ.....	244
Н.С. Солодюк	
ЗАМІНА НЕНАЛЕЖНОГО ВІДПОВІДАЧА У ЦИВІЛЬНОМУ	
ПРОЦЕСІ	247
А. М. Тіхонов	
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ	
ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:	
ГОСПОДАРСЬКО – ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	251
А.М. Толкач	
МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	
У КРИМІНОЛОГІЇ.....	259
О.М. Трач	
ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СУДАМИ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ТА	

КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЙ ПОВНОВАЖЕННЯ ІЗ СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ ТА ЗАКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ	263
В.В. Хомяк	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА: МЕЖІ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	267
Л.А. Хомяк	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИВЕРСІЇ ЯК ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	272
Г.В. Хруленко	
ДОСВІД УЧАСТІ У 32-Й ЩОРІЧНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ EUROSLIO «HISTORY AND HOPE» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ	279
Ж.В. Юхименко	
НАУКА, ЇЇ ФУНКЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ	282
Є.А. Ющенко	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ	284
А.Р. Яцемірська	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	291
ЗМІСТ	298
.....	304

Наукове видання
НАУКОВЕ ВИДАННЯ
НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104485

Актуальні питання юридичної науки та практики

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 6

Актуальні питання юридичної науки та практики: зб. наук. пр. / гол. ред.
Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2026. Вип. 6. 306 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори.*

Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Технічні редактори

Алла Авсієвич

Художнє оформлення

Валентина Парандій

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А

Тел.: +380382-78-94-36

Ел. адреса: maupsrs2020@gmail.com;

www.km.maup.com.ua

Здано в набір 30 травня 2025 р. Підписано до друку 30 травня 2026 р.

Формат 60x84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 5,8.

Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.

Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом
e-mail: himaup@ukr.net, офіційний сайт: www.maup.km.ua